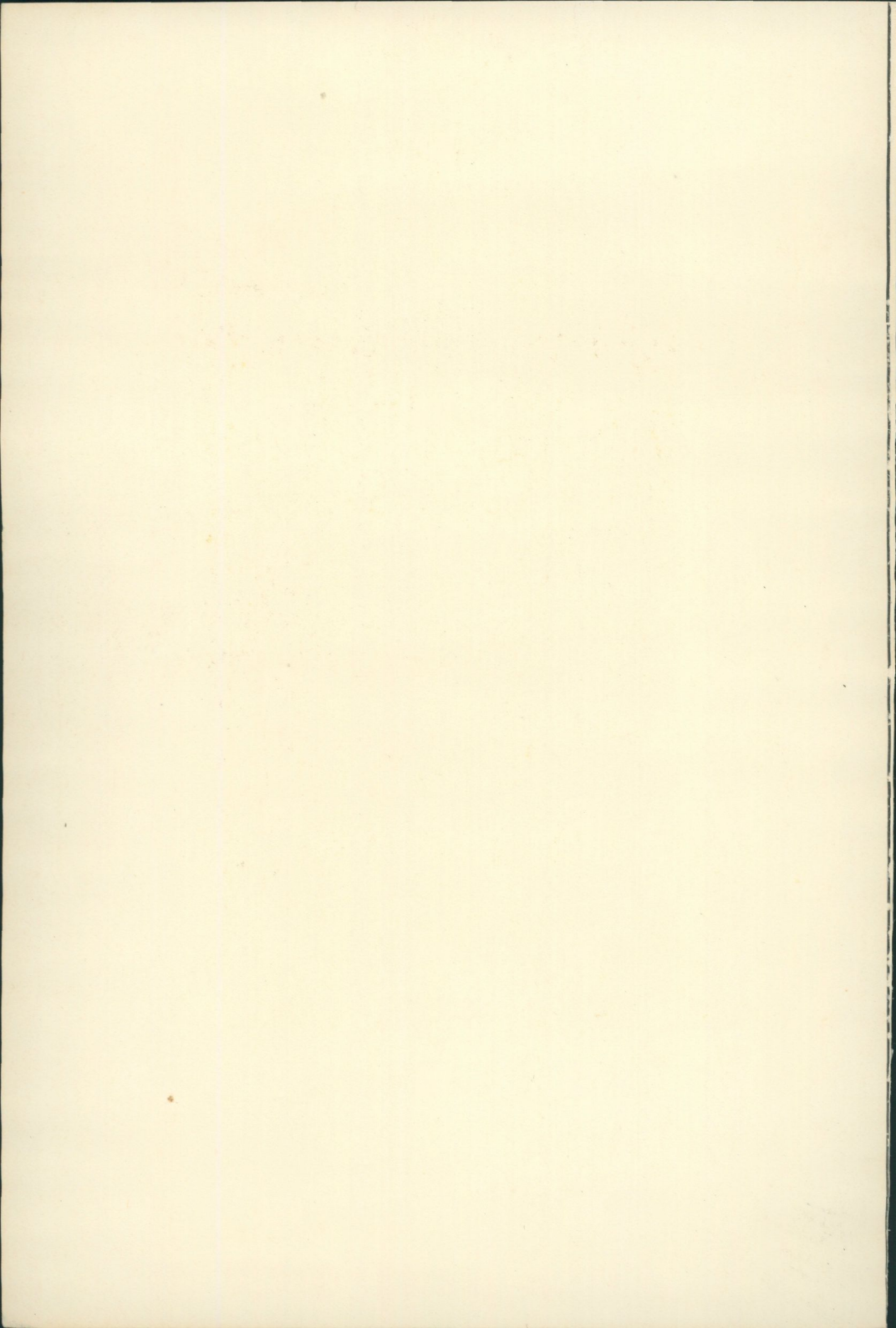

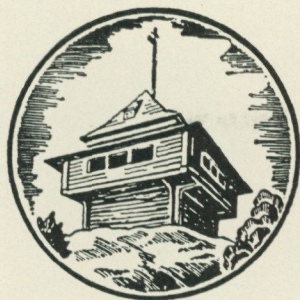
**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1959**

*Jaktbägare, som tillhört greve Axel Spens (1681—1745).
Bägaren beskrives i artikeln s. 196.*

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1959

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

*Omslagsbilden återger en bägare av rubinglas,
som tillhört generalen friherre Anders Wennerstedt på Skogaholm.
Se Marshall Lagerquists uppsats, s. 131.*

*Tryckt hos Tryckeri Aktieföretaget Thule, Stockholm 1959
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

INNEHÅLL

Axel Nyströms göticism	7
<i>Arkivarien, fil. lic. Sten Lundwall</i>	
Veje-Abram och Stalomyten	31
<i>Förste intendenten, fil. dr Ernst Manker</i>	
En sommarsöndag på Svindersvik	45
<i>Förste intendenten, fil. dr Erik Andrén</i>	
Amiralgeneralens "lathund"	58
<i>Förste intendenten, fil. dr Bengt Bengtsson</i>	
Pepparrotsodling	75
<i>Fil. kand. Hans Kruse</i>	
Korsstygnsförlagor	91
<i>Amanuensen, fil. lic. Elisabet Stavenow</i>	
Från Skråtuna till Skansens stadskvarter	105
<i>Förste intendenten, fil. dr Bengt Bengtsson</i>	
Armfelt ska gåvan till Skogaholm	131
<i>Förste intendenten, fil. dr Marshall Lagerquist</i>	
Pengar i plånboken	142
<i>Advokaten, jur. kand. Ernst Nathorst-Böös</i>	
Skånska slottsprojekt av Ragnar Östberg	158
<i>Amanuensen Brita Stjernswärd</i>	
FRÅN FORSKNINGSFÄLTET	
Bebyggelse i Noraskog	168
<i>Amanuensen, fil. lic. Marianne Olsson</i>	
Vi samlar korgar	172
<i>Intendenten, fil. lic. Arne Biörnstad</i>	
BLAND ÅRETS NYFÖRVARV	
Världsdelarna	176
<i>Fil. kand. Jan Brunius</i>	

Ett skrivbord från 1700-talets förra del	184
<i>Fil. kand. Jan Brunius</i>	
Ett golvur i götisk stil	186
<i>Förste intendenten, fil. dr Marshall Lagerquist</i>	
Paradsängen från Höja	188
<i>Förste intendenten, fil. dr Marshall Lagerquist</i>	
En tunnbindareverkstad från Stockholm	191
<i>Fil. kand. Jan Brunius</i>	
Att leva flink floribus	194
<i>Intendenten, fil. lic. Bo Lagercrantz</i>	
Två nyförvärv i silver	196
<i>Amanuensen, fil. kand. Kersti Holmquist</i>	
Randigt och rutigt	199
<i>Amanuensen, fil. lic. Elisabet Stavenow</i>	
Nordiska museet och Skansen under år 1958	203
Allmogevadningen	204
Lapska avdelningen	206
Högreståndsavdelningen	206
Skansen	207
Naturhistoriska avdelningen	209
Högtidligheter, fester och övriga programinslag under 1958	219
Tyresö	222
Julita gård	223
Svindervik	223
Härkeberga	224
Arkivet	224
Biblioteket	225
Undervisningsavdelningen	226
Den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folk-	
livsforskning samt Institutet för folklivsforskning vid	
Nordiska museet och Stockholms högskola	227
Utställningar	230
Fältarbeten	240
Högreståndsavdelningens undersökningar	243
Förvaltning	245
Utgivna skrifter	251
Styrelseberättelse för år 1957	257
Revisionsberättelse för år 1957	269
Förteckning över personer och institutioner som 1957—1958	
överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	271

AXEL NYSTRÖMS GÖTICISM

av Sten Lundwall

Axel Nyström (1793—1868) företog som arkitekt övergången från nyklassisk till historisk stil.

Professor vid Konstakademien 1836—1848, akademiens sekreterare 1844—1868, intendent i överintendentsämbetet 1848—1862, stadsarkitekt i Stockholm 1838—1863 är han en av de ledande gestalterna i 1800-talets svenska konstliv. — Porträtt efter litografi av Ludvig Fehr.

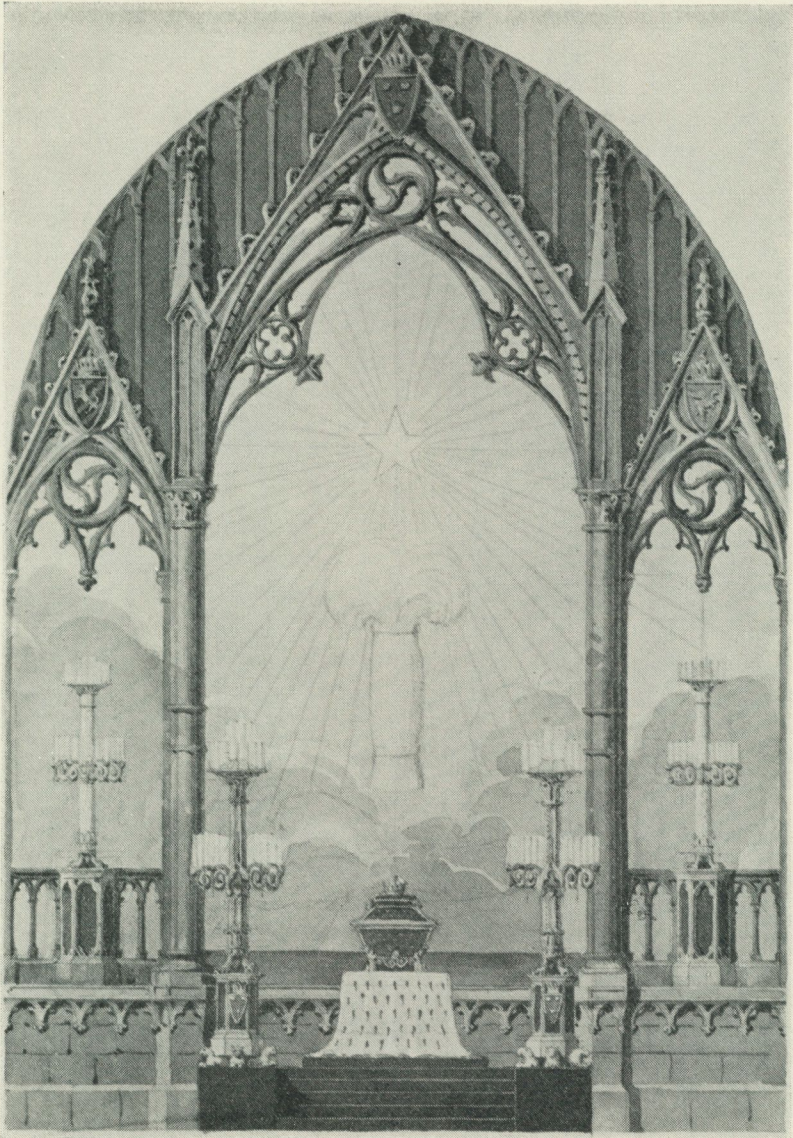
Det var i nyantikens skola, hos Tempelman, som Axel Nyström började ”göra något i Academien”, men det var inom oppositionen mot den akademiska nyantiken som han genom vänskapen med Breda hade sina djupare rötter. I kretsen kring Breda voro också de götiska idéerna omhuldade. Visserligen delade Nyström ingalunda göternas målsättning, men hans föreställning om nordbon och hans konst i fornåldern iklädde sig en götisk skepnad

av dyster mystik. I den mulna himlen leka för Nyström inga olympiska gudar, och parcernas lätta hand vare sig spinna eller avskära människans livstråd. Det är i stället Valkyrian som med blodig hand väver livsväven. Och under det mörka tidstrådet, insvepta i dess hemlighetsfulla skugga, sitta nornorna lika obevekliga "som det gigantiska outgrundliga öde hvars beslut de tolkade, och som med järnhand styrde den, af upptinad is, bildade världen". Den götiska konsten, säger Nyström, eftersträvade en sådan storhet att den blott fann utrymme inom arkitekturen. Denna konst var också den enda som göten med framgång bedrivit.

Det var i den av Axel Nyström författade inledningen till Fr. Schlegels resebeskrivning från Nederländerna, Tyskland och Frankrike, vilket arbete kom ut i svensk översättning av Nyström 1817, som dessa tankar framställdes. Men det var genom Schlegel som Nyström skulle föras ut från den nordiska töckenvärlden mot den egentliga gotikens mildare klimat.

Den tyska romantikens syn efterträdde den nordiska göticismens i Nyströms betraktelsesätt. Han skulle själv senare teckna gången av denna romantik i dess förhållande till gotiken. — Goethe började med apoteosen av domen i Strassburg. Med utvecklingen av en tysk nationallitteratur följde utvecklingen av en tysk nationell konst. Förster, Tieck och Schlegel banade väg. "Kom så Schinckel med Kreuzbergmonumentet och projektet till Domkyrkan. Moler började 1815 sitt verk; Boissérée med verket öfver Köllen Domen; Büsching med beskrifningen öfver kyrkor i norra Tyskland; Stieglitz med boken öfver Altdeutscher baukunst; och von der Hayn med icke blott medeltidspoesi utan också med — — — skildringar af medeltida bygnadsverk."

Något götiskt dröjde emellertid ännu kvar hos Nyström när han 1819 mötte Kölndomen på nedresan till Paris och för vännen Clas Livijn beskrev katedralen som ett jätteverk "af den nordiska mythologiens dvärgar". Men framför allt upplevde han domen i den nyssnämnda tyska romantikens anda, såsom ett i kristlig ödmjukhet uppfört Babels torn, på en gång rik, enkel och värdig. I det "öfvermåttan herrliga choret" såg han blomman av medel-

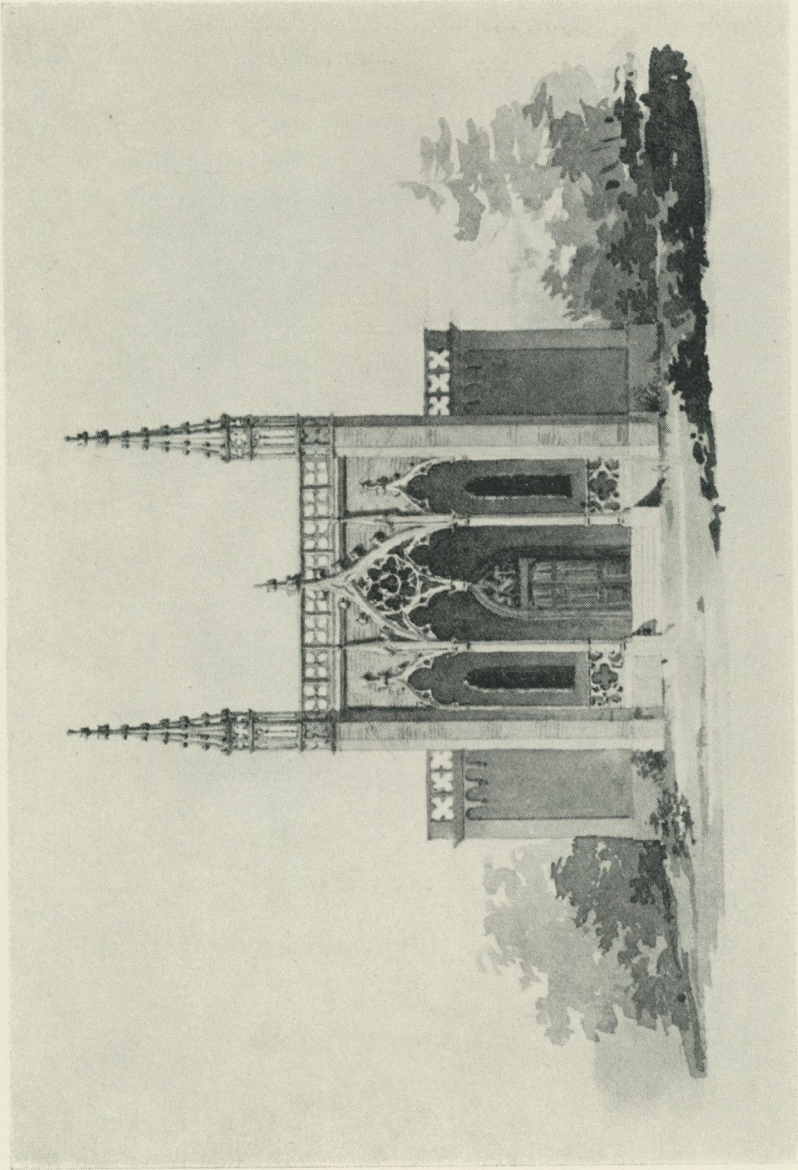
Axel Nyström: Dekorationsprojekt för Riddarholmskyrkan vid prinsessan Sofia Albertinas begravning. Nationalmuseum.

tidens byggnadskonst; ”allting med sirlighet och noggrannhet, men utan ängsligt tvång utfördt; det hela lika mycket förvånande genom sin djerfhet som intagande genom sin finhet”.

Under sina promenader i Köln tyckte sig Nyström kunna urskilja fyra perioder inom gotiken. Den första kännetecknades av en plump efterrapning efter antiken, ”hvari man likväl ser begynnelsen till det egendomliga som sedan utmärker Gothiquen”. Den andra periodens stil är denna efterrapning ytterligare utbildad, ”men äfven det egendomliga uppdrifvit till högre betydelse som gör en obehaglig contradiktion i det hela”. Den tredje stilen är den äkta sköna stilen, ”som på en gång synes, nästan utan öfvergång”. Den fjärde stilen, slutligen, bildades av övergången ”till den Fransyska smaken”. Av dessa stilar hade den första troligen inga representanter i Sverige, ”då den egentligen florerade förr än Christendomen infördes”. Till den fula och klumpiga andra stilen hörde Lunds domkyrka. Den tredje stilen syntes i Linköpings domkyrka. Av den fjärde stilen fanns ”en skräckelig mängd”, bland andra Jakobs kyrka i Stockholm.

Vid denna tidpunkt tycks gotiken ha intagit främsta platsen i Nyströms estetiska rangskala. Han såg i antiken elegans utan rikedom, i den fransyska stilen rikedom utan elegans, men i den götiska stilen båda elementen förenade. ”Vår tid tror jag mer och mer ej äga någondera” skrev han till Livijn (18/4 1819) ”man söker att amalgamera ämnena, men man har glömt det sammanbindande ämnet harmonin och derföre blir allting påsmetadt och öfverlastadt. Jag är i en besynnerlig kris; ju mer jag nalkas Paris ju mer ångrar jag att hafva börjat med resan dit, ty allt hvad jag ser utfördt i den sednare Fransyska tiden misshagar mig utomordentligt; det är visst nätt och gentilt men så fördömdt smått och smetadt och petadt att man efter en halftimmas skådande börjar att bli sjösjuk. Dock — jag tänker ju endast lära mig rita i Paris; det är således ej målet och jag vågar hoppas att den Fransyska småaktigheten ej skall få magt med mig.”

På den fortsatta resan till Paris tog Nyström del av de hårdhänta restaureringsmetoder som fördärvat den gotiska stämningen i S:te Gudule. Enligt hans utsago var kyrkan utvändigt lika vacker som förstörd, ”men inuti alldeles reparerad på kongl.

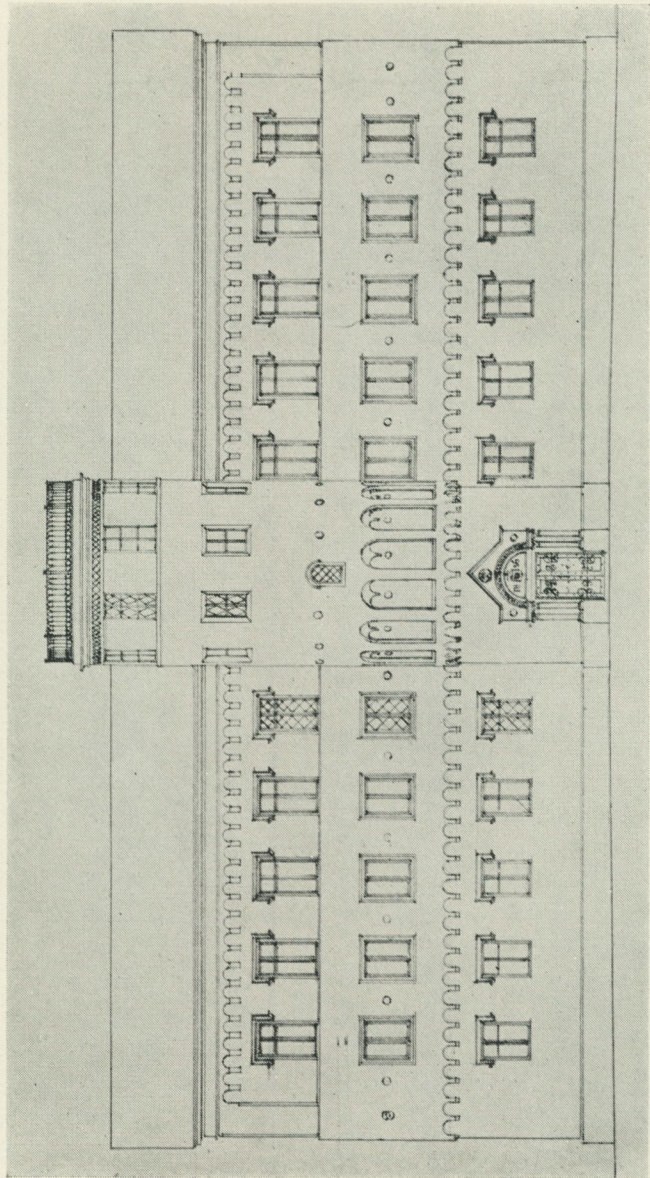
Axel Nyström: Projekt till paviljong i parken vid Gillberga, Närke.

Svenskt vis". Nyström befann sig nu inom den franska klassicismens verkningsfält och kunde studera dess resultat. "En Brüsselsk tidning skryter med att deruti allt gothiskt som kunnat borttagas är borta och beklagar bara att man ej utslagit de målade fönstren och insatt stora glasrutor för att göra kyrkan gladare. Sedan allt var vederbörligen nedrifvet och omändradt, har man anstrukit kyrkan inuti med skinn böxfärg och hvita ornament." Känslan för gotiken och motviljan mot samtidens vanhelgande av dess minnesmärken hade funnit liknande uttryck i Lorenzo Hammarskölds föreläsningar 1814—1815, där det talas om de upphuggna fönstren och de vitmurade väggarna, om det moderna putsnitet i de gotiska kyrkorna. Men om Nyström tillgodogjort sig dessa tankar, skulle han inom kort glömma dem för andra lärdomar.

Det var den 23 april 1819 som Nyström anlände till Paris för att hos Hippolyte Le Bas utbilda sig vidare i arkitekturen. I denna ateljé utvecklades han på ett så önskvärt sätt att den store Percier, av vars anda mycket vilade över undervisningen, skulle kalla honom sin "petit-fils en architecture".

Percier var icke ensidigt bunden till en enda stil. Han sökte sina förebilder ej endast i antiken utan även i medeltiden och renässansen. Men det är de romerska monumenten han namnger för deras förmåga att trotsa tiden, det är Pantheon, Fortuna Virilis tempel, Colosseum, Maison Carrée i Nîmes, till skillnad från de gotiska katedralerna med deras för klimatväxlingen utsatta byggnadsdelar.

Le Bas stod reserverad gentemot gotiken. F. W. Scholander har erinrat om hans uttryck vid ingressen till de aldrig fortsatta föreläsningarna i arkitekturens historia: "Quant à l'art gothique, nous nous n'en occuperons que très peu, car ce n'est pas de l'art, ce n'est que le coup de pierre appliqué comme tour de force." Le Bas, som 1804 gjorde sin första resa till Italien och sedan ytterligare i två omgångar, 1806—1808 och 1811, uppehöll sig där, dyrkade Rom. Man sade respektfullt om honom att han kunde alla Roms monument utantill, liksom andra kunde Horatius och Vergilius. När han koncipierade sin kyrka Notre-Dame

Axel Nyström: Ritning till Biblioteksbyggnaden i Lund. Nationalmuseum.

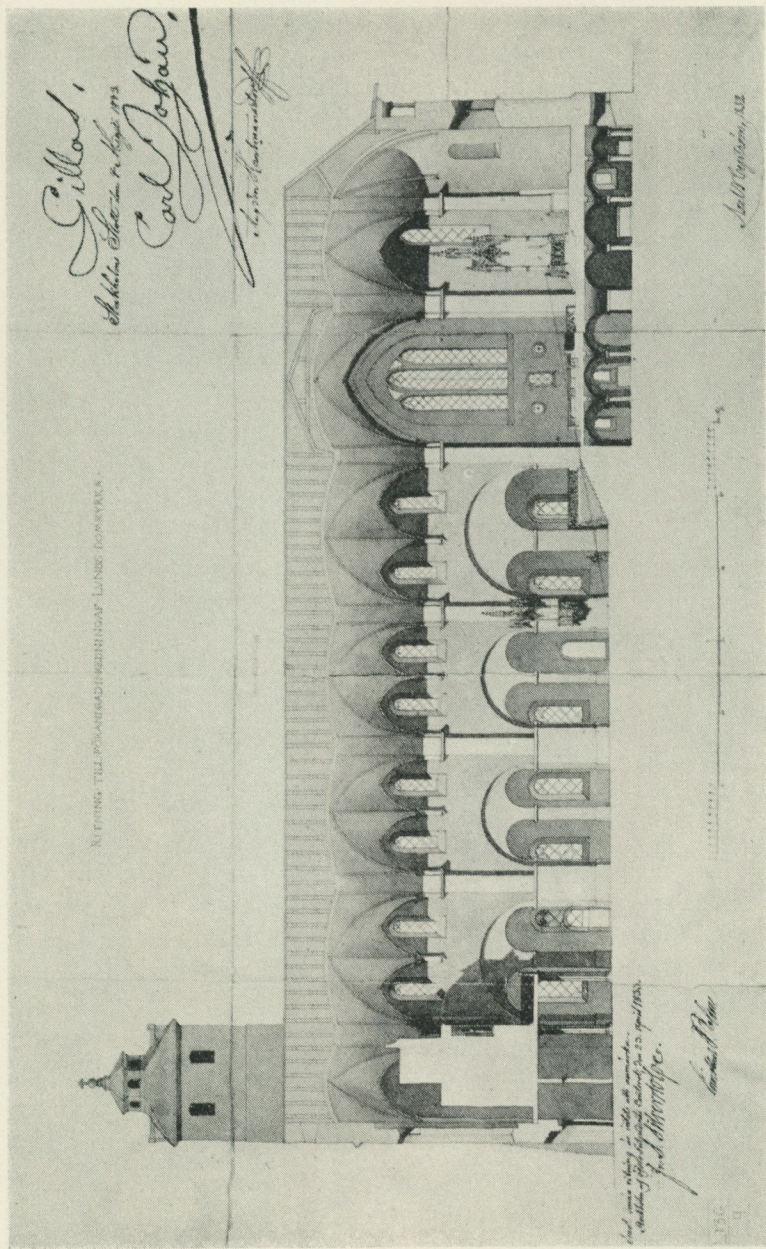
de Lorette i Paris hade han ständigt i minnet S:ta Maria Maggiore i Rom. Men framför allt var renässansen för honom idealbildande. Han hade studerat och jämfört allt i renässanskonsten, påstods det. Och till sina elevs tjänst arbetade han på en edition av Vignolas verk. För Nyström skulle namnet Vignola bli ett stort namn, kanske det största.

I Le Bas' ateljé föll Nyströms gotiska svärmeri i dvala. Redan efter en månad i Paris var han färdig med sin dom över medeltiden:

”Om åldern gör det goda mera vördnadsvärdt så blir det onda derigenom ej mindre afskyvärdt, men så tänkte man ej i fordna tider, då gråa hår eller en svart kapp voro tillräckliga för att dölja eller göra vördnadsvärda de styggaste laster. Och denna tid har man i början af 19de seklet företagit sig att i vers och prosa på det ståteligaste illustrera. Kanske skall det för en tillkommande Historieskrifvare ej blifva utan merkvärdighet vid forskningen i de särskildta Nationernes karakterer, att se Tyskarne hämta idéer för sina snilleprodukter ur ett tidevarf af okunnighet och slafveri, under det att deras närmaste grannfolk med den lifligaste entusiasmus sökte återföra till våra dagar den antika frihetens mest lysande tidevarf. Så länge detta braverande med Riddarehistorierne hölt sig inom Romanskrifvareskrået var derom ingenting att säga, de känslofulla själarne som deraf blefvo bespisade hade all anledning att med ägarne af lånbiblioteker göra en stor chorus till medelålderns ära.”

Medeltidssvärmeriet och den tyskinfluerade romantiken ersattes hos Nyström av den verklighetsnärmare uppfattning, som han tyckte sig finna hos fransmännen. ”Fransosen är prosaisk men klar och redig, och han söker öfver allt realitet. Att han således skall stå i rak contradiction med den poetiska och med mänskensot behäftade tysken är naturligt, men på hans synpunkt lär sig den opartiske och utan nationalafund bekajade åskådaren att någotnära bedömma sakerne efter deras respectiva värde.”

I en urskuldande sammanfattning av den förflutna tiden bland Rhenlandets gotiska minnen berättade Nyström att han med full ungdomslust gjort sin resa, att hans andliga fakulteter hade

Axel Nyström: Ritning till förändrad inredning af Lunds domkyrka. 1832. Kungl. Byggnadsstyrelsen.

tagit ökad fart, och att den mängd av idéer som strömmade på honom hade fältet öppet framför sig. "Digestionen deraf var hastig och bestämd och fantasien fann fulltopp sin räkning vid den oförgätliga Rhenfärden och Köllns Göthiska monumenter. Jag behöfver ej beskrifva för dig", skrev han till Livijn, "huru gärna man smörjer sig med känslor och idéer, för hvilka man ej behöfver göra sig någon räkning, utan hvilka man alla får skrifva på mystikens stora tafla."

Andan av lyrisk hängivenhet avlöstes hos Nyström av en viljemässig heroism, som också avspeglar sig i hans förhållande till hemlandets litteratur, där Tegnér vinner mark på Atterboms bekostnad. "Tegnér's poem 'Hjälten' har en lång stund sväfvat framför mig" meddelade han Livijn (3/10 1819). "Det vore väl om den mannen ej hade skrifvit något mera. För min del anser jag det för ett af de bästa och mest ingripande poemer jag nånsin sett."

I Nyströms förslag till Helgeandsholmens ordnande 1820 med triumfbågen, portikerna, monumentet över Carlarne ha intrycken från fransk kejsarstil, romaranda och svensk stormaktstid sammanfattats i ett stort paradmässigt grepp. Viljans språk i klassisk form är här allenarådande.

Det snabba omslaget i Axel Nyströms smak vore svårförklarligt om det inte i själva verket hade förberetts sedan långt tillbaka genom hans tjänstgöring inom den romerska byggnadsstilens främsta fäste i Norden, alltså Stockholms slott, där Nyström från 1813 till sin utlandsresa verkade som konduktör. Till hans umgängeskrets under dessa år hörde bland andra konstskribenten Thure Wennberg. Han var när Nyström gjorde hans bekantskap en gammal man som inte längre förmådde gå uppför trapporna i Slottet utan om sommaren dagligen vistades i Logården, där ett litet kotteri för hans skull samlades. Han var den fulaste människa Nyström sade sig ha sett, men "hans fina och bildade sätt, hans vältalighet och hans vackra uttrycksfulla organ, hans qvickhet och hans utmärkta talang att berätta, gifvo åt umgänget med honom ett utomordentligt behag". För Wennberg hade den svenska byggnadskonsten med Stockholms slott nått sin fullkomlighet.

Denna uppfattning blev också Axel Nyströms, och den visade honom vägen mot Rom.

På utresan från Sverige hade Nyström i Köpenhamn sammanträffat med arkitekten C. F. Hansen och för honom uppgivit att han de senaste åren genom omständigheter blivit tvungen att nästan uteslutande ägna sig åt konstens praktiska del och därför ville "först i Paris preparera mig och der återhemta det theoretiska studium hvori jag låge efter för att sedan med så mycket större nytta kunna omfatta de stora monumenter af byggnadskonsten som finnas i Italien". Till Livijn skrev han vid samma tid att någon Tessin framförder troligen Sverige lika sällan som en Bellman, "ehuru han i genialitet ej kunde jämföras med den sistnämnde". Från Paris rapporterade han att "Pantheon är jemte vårt Slott den vackraste byggnad jag sett ehuru det ej ännu är alldeles färdigt". Liknande åsikter tycks han ha delgivit ståt-hållaren Fredrik Klingspor att döma av ett brev från denne (6/7 1819):

"Det är glädjande att höra de sammanstående yttrandena om företrädet af vårt slott för de andras och hwem kan gje det med säkrare kännedom än Herr Conducteuren, hwars upmärksamma öga säkert fördomsfritt examinerar förhållanderne och utan national egenkärlek gömmer hvad hos utlänningen bättre befinnes, för att rigta, förbättra och fullkomna hvad tid och omständigheter kan hafwa i förgätnhet af våra mästares projecter."

Också Paris blev ju, uppenbarligen mer än vad Nyström hade föreställt sig, en förberedelse för Rom. I den franska akademiens konstskola var enligt Nyström allt studium hänfört till de existerande bästa mönstren av antik och modern konst, och eftersom dessa konstverk i synnerhet funnos i Italien, så var han vid ankomsten dit ej alldeles obekant med dem, och han hade därtill en fast punkt från vilken han kunde betrakta dem. Det var nämligen angeläget att komma till Rom med stadgade principer och framför allt att vara överens med sig själv om vad man där ville söka. Detta var desto svårare, som i Rom funnos samlade mönster från alla konstens epoker och som dessa mönster nästan alla, även från tiderna för konstens förfall, buro stämpeln av storhet och geni. Därför voro misstag ytterst lätta att göra. Och i konststudiet hade

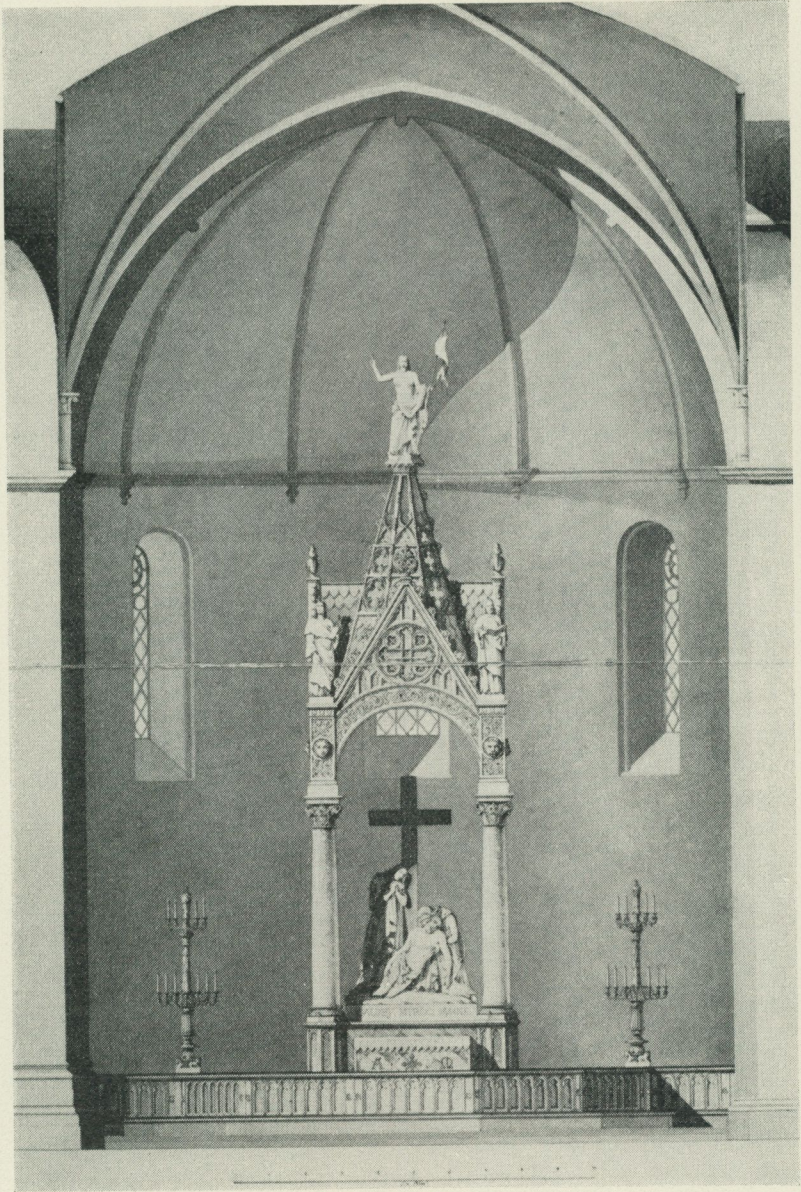
”den falska riktningen ett ögonblicks villfarelse ger, oftast ett afgjordt inflytande på konstnärns hela lif”.

Nyström hade av Le Bas inriktats mot renässansen, vilken gav hans upplevelse av Italiens arkitektur en stor frihet i förhållande till de klassiska urbilderna. Han mötte i Italien Vignolas verk, som han fann tillhöra nutiden och ej bära utseendet av väl konserverade monument från antiken. Nyström ställde alltså här emot varandra antiken och nutiden och framhöll nutidsdraget såsom förtjänstfullt.

Den väg, som man ville beteckna som den tessinska, ledde Nyström till Italien, det klassiska landet, och framför allt till Vignola, vars verk tillhörde nutiden. I hemlandet kom den att leda honom till Brunkebergs hotell, där Nyström gestaltade en motbild av Stockholms slott i 1830-talsspegling.

Vid 1830-talets ingång träffades Nyström av nya götiska impulser. Sommaren 1830 befann han sig på en skogsutflykt i trakterna av Torup. Den skånska skogens renhet tjusade honom: ”Inga snår, inga buskväxter”, skrev han hem, ”träden växa som på en stor, grön plan, och långa, af solreflexer upplysta perspektiver öppna sig öfverallt emellan stammarne.” Men i närheten av den klassiskt vuxna skogen låg det götiska slottet, Torup, vilket Nyström karakteriserade som en av de intressantaste byggnader från medeltiden han i Sverige sett. Med sina underliga gavlar och tinnar och genom sin belägenhet hade det en romantisk effekt. ”När man nu inkommer genom porten på vallen och ser den långa avenuen framför sig med Slottet i fonden, omgifvet af en stor äng och öfverallt inneslutet af en stor rik löfskog, har man en den originellaste och mest imposanta tafla. Det är helt och hållet Walter Scott, och rappelerar något hans beskrifning om Lock-Leven i Abboten eller Klostret.”

De av Nyström nämnda romanerna utkommo 1821, och det var under 1820-talet som Scotts inflytande utanför hemlandet blev som starkast. Även Nyströms slumrande göticism nåddes härav och vaknade till nytt liv. Scott var också en författare som genom sitt arkeologiska detaljstudium ägde speciella förutsättningar att påverka den praktiska arkitekten. Sådana ritningar av Ny-

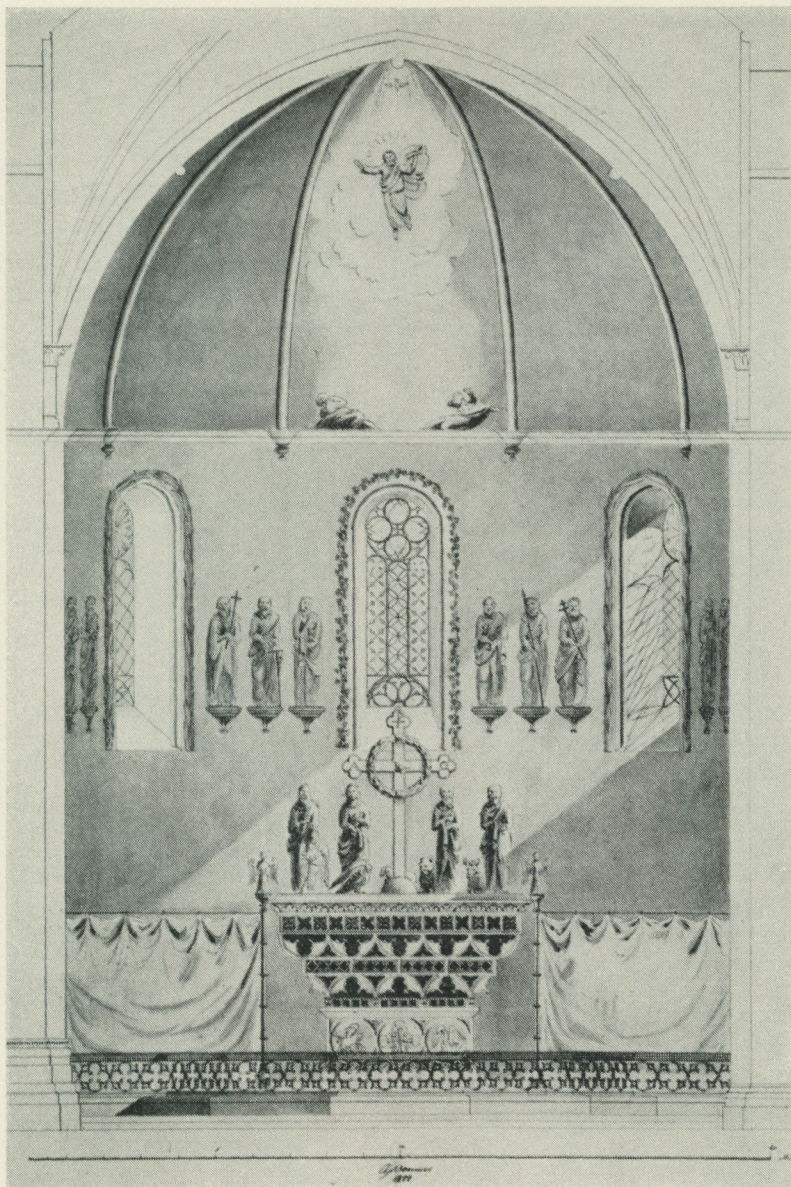

Axel Nyström: Ritning till ny altarprydnad i Lunds domkyrka. 1848. Kungl. Byggnadsstyrelsen.

ström som till Bibliotekshuset i Lundagård och Cellfängelset i Stockholm få ses mot bakgrunden av den götiska renässans, där Scotts insats betecknar en vändning mot det pittoreska och samtidigt allvarsfyllda. Att denna vändning också är Nyströms bekräftas av hans uttalande om Köpenhamn 1837, där han till denna stads förtjänster räknade husens anstrykning "med varierade, men dock alltid något mörka färger, hvarigenom det hela får ett visst alfvarsamt utseende som Stockholm med sina hvitmenningar alltid måste sakna".

Sommaren 1830 finna vi Nyström sysselsatt i Lunds domkyrka, nerhukad över sin portfölj, med bräde och linjal och ritpapper jämte samma bestick och samma gröna väska som han medfört på sina långa och mångåriga resor i utlandet, "tecknande i en gammal göthisk kyrka och tecknande just detsamma som nu, munkbänkar och andra chorinventarier". I mitten av augusti hade han sitt arbete, bestående av 22 ritade och till en del utarbetade blad, färdigt. Hans arbetsförmåga hade vunnit ryktbarhet i Lund, vilket ej förvånade honom, med hänsyn till "den Akademiska beqvämlighet som här utöfvas".

Avritningsarbetet i koret ingick i Nyströms strävan att regenerera domkyrkan. Två grupper, representerande olika uppfattningar om nödvändigheten att utföra en restaurering stodo enligt Nyström mot varandra. Å ena sidan domkyrkorådet, som syntes för honom ha ägt ett utomordentligt förtroende och vid alla möjliga tillfällen på honom ville överlåta "en souverain och afgörande myndighet". Å andra sidan partiet kring biskopen som hos konungen "utverkat att 2^{ne} hans affidéer blefvo nämde att hafva tillsynen och vården öfver de antiqviteter som skulle flyttas samt besörja deras afritning". Denna framställning antogs av Nyström ha skett i förhoppning om att någon tillräckligt skicklig ritare ej stod att erhålla och att därigenom hela arbetet på en obestämd framtid kunde uppskjutas. I denna situation hade han erbjudit sig att själv resa ner till Lund och utföra avritningen. För det biskopliga partiet blev detta, menade han, ett dunderslag, särskilt när det blev uppenbart att han hade både tid och tålmod att göra ordentliga ritningar i största möjliga skala.

C. G. Brunius: Ritning till altarprydnad i Lunds domkyrka. 1844. Kungl. Byggnadsstyrelsen.

Vid Nyströms sida stod C. G. Brunius, som enligt hans önskan senare fick tillsynen över restaureringsarbetets fortgång och som av honom komplimenterades för att vara den enda som med god vilja förenade ett slags anlag för dylika saker. Från sin utsiktspunkt i Stockholm höll Nyström efter återkomsten från Lund sin medarbetare underrättad om de angenäma vyer som öppnade sig under ärendets fortgång. "Orgelplatsen är afgjord och såsom allt antyde efter vår åsigt", skrev han i maj 1832. Nyström kunde nu se fram emot den stund, då man kunde ta en så hög ton man behagade, "emedan då alla de särskilda monumenterne af förändringsåtgärderne så äro sammankedjade att det ena oafslåligt drager det andra i släptåg ända till dess den regenererade helgedomen står der i all sin glans". Han uttryckte sin belåtenhet över att Brunius' nit för det vackra företaget ej svalnat och ansåg detta som ett oavslåligt villkor för sakens framgång. Han kände, skrev han till Brunius 1836, en stor tillfredsställelse över att veta sig "hafva i hufvudsaklig mån ledt ecclesia militans, unnandes Dig det visserligen bråksamma men slutligen dock mera fågnande bestyret med ecclesia triumphans".

Som vi minnas hade den romanska konsten tidigare varit undantagen från Nyströms medeltidsuppskattning, och särskilt nedsättande hade han uttalat sig om Lunds domkyrka. Men 1832 hade ett omslag skett; då utnämner han nämligen detta monument till "Nordens vackraste tempel". Under detta decennium intränger även en ny formgivning i hans egna byggnadsverk. De båda förslagen till Biskopshuset i Lund äro härom upplysande.

Det första förslaget till Biskopshus är daterat 1828. Men ett årtionde senare förklarade sig Nyström ej mera vara belåten med fasaden. "Den har någonting magert", meddelade han Brunius, "som jag nu vext ifrån, och jag bär med mig en idé till den förändrade fasaden, som (jag) hoppas skall blifva bra". Denna idé gestaltade han 1839 i ett nytt projekt, i vilket han sökt "att Byzantinisera fasaden så mycket constructionssättet och husets bestämmelse och inredning det tillåtit". Måhända skulle Brunius, "såsom rigorist", ej finna stilen nog äkta eller nog genomförd, men Nyströms mening hade inte varit att bygga ett hus så att man skulle tro det anlagt på 1200-talet "eller hvad som skulle

motsvara det målarne kalla pastiche". Genom att närma sig de omkringliggande monumentens byggnadsstil hade han velat i det yttre antyda sammanhanget mellan byggnadernas bestämmelse. Biskopshusets port föreföll måhända något modernare, men en liten anakronism ansågs av Nyström ej skada, "om de särskilda delarne blott harmoniskt passa till hvarandra och det göra de här som mig synes", skriver han. Nyström hade nu gjort den erfarenheten att "rundbågsstilen, ehuru ej lätt att behandla för en ovan hand, dock är tacksam och kan användas till åtskilligt i vår tid, särdeles till byggnader af en något solenn karakter".

Byggnader av liknande typ, enkla och allvarsamma, och smyckade med en klädsel av lisener, hade i Tyskland skapats av Schinkel. I ett utkast till en biblioteksbyggnad 1835 har Schinkel framställt en fasadanordning, gestaltad som en rundbågig blindarkad, liknande Biskopshusets. Någon impuls från detta utkast är väl inte att räkna med för Nyströms del, men redan vid mitten av 1820-talet hade Schinkel använt den breda lisenrustningen, om än ej med rundbågig utan rak avslutning. Militär-fängelset i Berlin, uppfört 1825, var en byggnad med sådan fasadanordning. Nyström besökte Berlin 1833. I ett tidigare obeaktat brev (23/8 1833) dokumenterade han sitt intresse för Berlins arkitektur och för Schinkel:

"Berlin är en utmärkt vacker och i alla möjliga afseenden på det sorgfälligaste förskönad stad. Den har väl ett helt och hållet modernt anseende, och äger inom sig icke en enda antiqvit, men den är icke ändå så regelbunden i sin anläggning att intrycket deraf är monotont. Tvärtom finnas flere lyckliga irregulariteter, men också finnas symmetriska stadsdispositioner af stor effekt. Ett missöde har jag haft. Schinkel är ej i Staden och kommer ej medan jag är här. Lyckligtvis känner jag förut hans person och får nu lära känna hans arbeten, samt hoppas väl göra någon bekantskap som kan hjälpa mig i hvad jag egenteligen behöfver [af] upplysningars inhämtande."

Nyström ville otvunget handskas med konsthistoriens formförråd, fri såväl i förhållande till antiken som till medeltiden. Häri liknar han Schinkel, men inte Brunius, vilken av Nyström

uppfattades såsom "rigorist". I striden om altarprydnaden i Lunds domkyrka skulle denna olikhet öppet komma till uttryck.

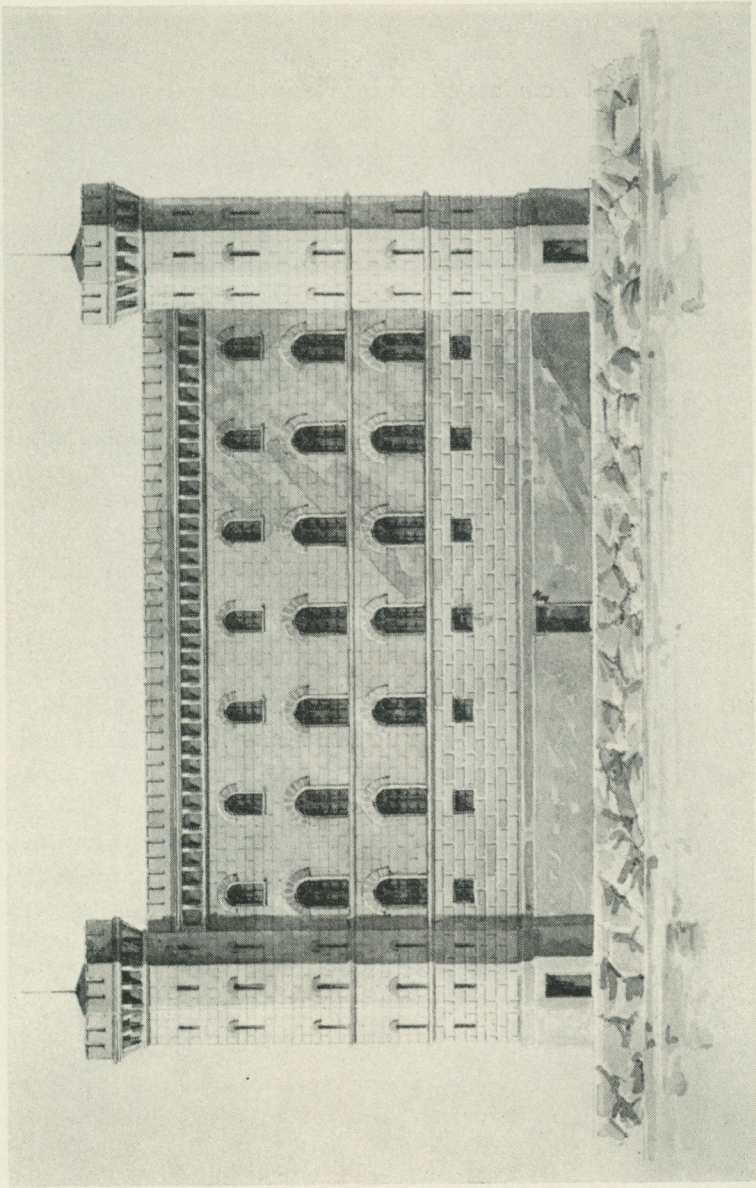
Enligt Nyströms projekt skulle över själva altaret anbringas ett i medeltidsstil ornerat, genombrutet tabernakel på fyra kolonner, med en kolossal Kristusbild under tabernaklet, evangelisternas bilder över kolonnerna och överst en symbolisk staty av den kristna tron. Sina synpunkter på monumentets utformning hade Nyström 1839 delgivit Brunius. Han bekände att han vida mer än tidigare hade införlivat sig med rundbågsstilen men ansåg att mycket talade för användningen av spetsbågen i det inre av rundbågskyrkor. Dessa stilar voro ej så främmande för varandra att de inte kunde trivas tillsammans, "och då rundbågsstilen i sitt flor ej blef särdeles gammal finnas ytterst få byggnader, som icke äro slutade i spetsbågsstilen". De som voro konsekvent genomförda tillhörde alla rundbågsstilens äldre, "klumpigt romaniserande epok". I dessa kyrkor fann man enligt Nyström sällan altaren "af någon större recherche i formen", med undantag för kyrkorna från den normandiska tiden i södra Italien, Salerno, Amalfi etc. Men i dessa kyrkor funnos ej tabernakel, vilket där emot var förhållandet med S. Ambrogio i Milano, "en mycket vacker rundbågskyrka af tegel, med gård och portik framföre samt ett grannt tabernakel öfver hufvudaltaret med 4 antika porfyr colonner och en öfverbyggnad i rundbågsstil af bronze med förgyllda basreliefs på botten af Lapis lazuli" — någonting sådant i förenklad upplaga var det väl som föresvävat Nyström.

Men Brunius framlade 1844 ett eget förslag. Detta rönste en omild kritik av herrarna i Stockholm. Nyström ansåg att monumentets stil ej stämde väl överens med kyrkans och att det hela var för lågt, brett och oansenligt. Överintendentsämbetet delade Nyströms uppfattning att ett stort, ädelt och vördnadsbjudande intryck tillika med en vördnadsbjudande form var den huvudsakliga fordran som kunde ställas på ett sådant monument. "Vid tillämpningen af denna fordran synes Intendenten Nyströms förslag, som samlar intrycket af altaret och dess ornerande delar till ett rikt och storartadt, men sammanhängande och derigenom lättfattligt helt ega ett obestridligt företräde framför Professor Brunii project, der ingen punct företrädesvis fäster ögat och tanken, utan

uppmärksamheten splittras på en mängd föremål af den beskaffenhet, att deras inbördes sammanhang och, hvad en del angår, deras mystiskt numeriska betydelse äro lättfattliga och möjligen uppbyggliga endast för några få, i medeltidens symbolik invigde fornforskare."

Ärendet återspeglar en konflikt mellan Nyström och Brunius. Det tidiga trettioalets samförstånd var borta, och vänskapen kom ej åter. Även om själva Lundamiljön och samvaron med Brunius tidigare bör ha bidragit att förändra Nyströms inställning till rundbågsstilen i allmänt positiv anda, så ville man med tanke på det rationella draget peka på möjligheten av ett annat inflytande, nämligen från Karlsruhearkeitekten H. Hübsch, som intresserade sig lidelsefullt för denna stils renässans. I sin 1828 utkomna skrift "In welchem Style sollen wir bauen?" rekommenderade han rundbågen. "Envar skall genast se att den nya stilen snart kommer att likna rundbågsstilen", hade Hübsch skrivit, "ja, att den i det väsentliga är rundbågsstilen, som denna skulle ha blivit om den helt fritt och självständigt kunnat utveckla sig utan all hågkomst av den antika stilen." Hübsch motarbetade historicismen och framhöll behovet som arkitektens ledstjärna.

Titeln på Hübschs arbete återkommer 1845 översatt i ett manuskript av Nyström, "Arkitekturstudier". "I vilken stil skola vi bygga?" frågar författaren och framhåller hur tre partier i samtiden strida om herraväldet inom byggnadskonsten. Det första finner i den klassiska lärdomen de eviga mönstren, "och de rätt ifriga deribland vilja ej ens erkänna hvarken den romanska modifikationen eller renaissansen". Ett annat parti trodde sig av spetsbågen kunna bilda någonting passande och nationellt för samtiden. Det tredje partiet var till sin natur eklektiskt. Det ville med spridda, någon gång motstridiga elementer bilda ett helt, ett nytt. Det första partiet hade sett sina bästa dagar och förminskades. Det andra utgjordes huvudsakligen av vurmande tyskar och engelsmän, för vilka gotiken blivit en modesak. Det sista partiet hade däremot ökats och skulle förmodligen tillägna sig framtiden. Nyström rekommenderade i dessa studier en anslutning till rundbågsstilen, "ty denna blef aldrig fullt utvecklad utan förflöt i stället uti den af ännu oförklarade saker påträng-

Axel Nyström: Ritning till Cellfängelse i Stockholm. 1845. Stockholms Stadsarkiv.

ande gothiken". Genom att utveckla den del av rundbågsstilen, som lämnats orörd av gotiken, skulle alltså en till samtiden anpassad byggnadsstil kunna åvägbringas.

Men härtill kom att rundbågen spände över ett vida större område än enbart det romanska stilskedet. Nyström framhöll hur "Götherne och Longobarderne betjente sig deraf mångfaldigt" och att longobardernas byggnader mest närmade sig den gammalromerska stilen. I Italien upphörde aldrig rundbågsstilen, menade han. Den götiska mellanperioden var icke fullt passerad när rundbågen med ny kraft återtogs av Orcagna och utvecklades av Brunelleschi "i samband med lugna lineer och antika detaljer samt stora förhållanden och i följe hvaraf Bramante och Bounaroti använde den på den kristeliga kyrkans vanliga grundform".

Denna föreställning om rundbågen såsom ett till skilda perioder hörande formelement kan emellertid också sägas gälla ett mera begränsat tidsavsnitt, nämligen det som Axel Nyströms eget verk fyller. Rundbågen är även här en gemensam nämnare. Vi möta den i triumfbågen på Helgeandsholmsprojektet, i den byzantiniserande fasaden på Biskopshuset i Lund, på det till samma årtionde hörande projektet till Norrbrobazaren, som är en portik i florentinsk medeltidsstil men kanske också påverkad av de idealformer, som illustrerade Hübschs arbete, och slutligen möta vi den också i Rannsakningsfängelset i Stockholm, där de götiska hörntornen flankera en florentinsk palatsfasad med rundbågiga fönster. Den sistnämnda byggnaden synes väl överensstämma med Nyströms uppfattning av det florentinska, där enligt honom härskade "ända till sednare tider den barska fästningsartade arkitekturen, hvilken, äfven med en i formerna uttalad öfvergång till det behagliga är en konsekvent graderad utveckling af medelålderns borg".

Mycket tack vare rundbågen hade Nyström nått ett mål, som tidigt föresvävade honom, nämligen att man "genom jemförelser och transpositioner från hvarje framfaren epok" skulle utdraga det som kunde vara nyttigt och angenämt för den nuvarande tiden, för att därigenom på förhand reglera den marsch som man vid ett närmare studium av konsten borde följa. "Kanske skulle man genom åsidosättandet af denna historiska åsigt", hade han

skrivit 1819, ”kunna förklara den ensidiga pedantiska predilektion för en viss bestämd stil och förakt för alla andra som hos många af sednare tiders arkitekter varit rådande. Vare långt ifrån mig oerfarne, okunnige, att derföre söka kasta skugga på män af sann och stor förtjänst; om de hafva misstagit sig är det kanske en följd af det i konsten högst ensidiga tidehvarf i hvilket de uppfostrades.”

Nuets krav väge för Nyström tyngre än pieteten gentemot det förgångna. Han har i Arkitektstudierna formulerat sin mening härom: ”En tafla, en staty ser man, i ett hus vill man bo. Så uppstår för byggmästaren en för målaren och bildhuggaren aldeles okänd uppgift, han måste sätta konstens fordringar i öfverensstämmelse med behofvets fordringar. Deraf kommer att stilen är oupphörliga vexlingar underkastad, ty med hvarje förändring af sederne och nationaliteten blir boningsbehofvet ett annat. Men deraf följer också att hvarje försök att ur konsthistoriens magasiner framtaga en färdig byggnadsstyl och sonika tillämpa den på det förevarande behofvet är en galenskap och en vanheder för den tid hvari sådant bedrifves.” Med bister kritik yttrade han sig 1855 öfver det nygotiska i Kölndomen. ”Jag kan icke erinra mig att någonstädes hafva sett modern gothik som icke varit detsamma (mager, osäker och misslyckad), och aldeles saknande karakter. Det ser ut som denna stil tillhörde ett visst tidehvarf och aldrig var ämnad att återkomma. Man må studera hur som helst, söka formerna med största noggrannhet, så blir deraf ändå alltid en torr, liflös efterapning utan frihet och kärna.” För den antikvariskt syftande gotiken hade Nyström ej samma sympati som för den fantasifullt obundna à la Walter Scott.

Men också själva den historiska antikviteten betraktades av Nyström i relation till nutiden och måste anpassas efter dennas fordringar. ”Den tidens stora herrar visade sig nämligen icke offentligt”, skrev han om det Bondeska palatsets trappa 1850, ”utan ett talrikt följe af uppvaktning och betjening, hvilken på sätt taflor och gravyrer från denna tid gifva vid handen, uppträdde i ett slags procession, och för utvecklingen af denna pomp erbjöd den, öfver behofvet åt sidorne utsträckta trappan ett önskad t utrymme”. Men dessa förutsättningar funnos ej längre.

”Palatset är ej mer en enskild förnäm mans boning — det är en allmän byggnad och vid de förändringar som dermed vidtagas, får denna bestämmelse icke släppas ur sigte.”

Vid restaureringen av Lunds domkyrka hade Nyström fört ut denna åskådning i praktiken. De restaureringsmetoder, som Victor Hugo angripit hos sin samtids akademister, ”mutilations, amputation, démolition de la membrure, restauration, c’est le travail grec, romain et barbare des professeurs selon Vitruve et Vignole. Cet art magnifique que les Vandales avaient produit, les Académiciens l’ont tué” — det var dessa metoder som Nyström efter sin klassiska skolgång energiskt kom att tillämpa i Lunds domkyrka. Håri ligger onekligen den största — och mest ödesdigra — betydelsen av hans medeltidsintresse som uppfattade formen enbart som stil och ej samtidigt som historiskt vittnesbörd, och som dessutom tillämpade sin egen tids lust till obruten djupverkan och lättöverskådligt sammanhang på det romanska kyrkorummet.

Av otryckt källmaterial utöver de offentliga arkivens och handskriftsamlingarnas har förf. haft förmånen att få studera en samling brev från Axel Nyström, tillhöriga fru Dagmar Almenberg, f. Ankarswärd, Djursholm. Värdefulla uppgifter ha lämnats av överstelöjtnanten och fru Lennart Nyström, Stockholm.

VEJE-ABRAM OCH STALO-MYTEN

av Ernst Manker

När vi mätte upp en rad fångstgropar och fann kol i botten på en av groparna, blev vår medhjälpare från orten, Veje-Abram, rätt glad. — Va ja alltid sagt, sa han, 'n Stalo har bott i de hära gropan. Här har 'n haft arran å kokt lappkött.

Vi gjorde en skärning genom hela gropen och fann då, att kolet inte fanns bara på en mindre fläck mitt i gropen så som arran, eldstaden, mitt i en kåta. Nej, här fanns ett tjockt lager av kol och skörbränd sten över gropens hela botten, en halv meter tjockt i den skålformiga gropens mitt, tunnare utåt och uppför sidorna. Veje-Abram blev betänksam — 'n Stalo kunde väl ändå inte bo på en glödhög. Vi andra tyckte oss kunna konstatera, att renjägarna, som här en gång i tiden grävt och vittjat dessa fångstgropar, tagit en av groparna till jordugn och på härden av glöd och upphettad sten rostat eller stekt det fångade bytet — det som gick åt under fångsttiden. Här hade det under hösten varit kalas på färskt renkött, höstfeta renkroppar, innan jaktlaget dragit med sitt byte neråt sina vinterställen.

Veje-Abram lyssnade på oss med en tvivlets vinkelkrok i munpiporna. Han var en klok man, slagrutegubbe och allt, och föll inte för första främmande hugskott, när han hade sin egen fast rotade mening. Men den här "stalogropen" med kol och sten över hela botten gjorde honom ändå en smula osäker.

Detta var vid Vejenäs uppför Laisälven i Arjeplogs socken sommaren 1958. Här var sameättlingen Veje-Abram fast bosatt. Han kände alla markerna häromkring, han visste om många "stalogropar", han bar på mycken tradition, och han visste vem

Veje-Abram kände Stalo.

Stalo var. Stalo var Stalo och ingen annan, lapparnas gamle ärkefiende, stor, stark och dum och begiven på människokött.

Annars förhöll det sig så, att lärt folk diskuterat Stalo i hundratals år.

I hundratals sägenvarianter är Stalo känd över samernas hela utbredningsområde, på nordligare dialekter kallad Stallo och östligare, som på Kolahalvön, Talo eller Talla, med bortfall av s-et. Stalo är förvisso de lapska sagornas märkligaste gestalt. Definitionerna och tolkningarna har varit mångahanda.

Gamle Knud Leem definierade Stalo i sin stora ordbok 1768 som "et Spögelse", som hade lappen "at brydes med ham", och

Veje-Abram prövar slagrutan i en "stalogrop".

kort efteråt kom Lindahl och Öhrling med den latinska definitionen *Gigantum unus maxime terribilis . . . anthropophagums etc.*, alltså en högst förskräcklig människoätande jätte; och mitt i pannan hade han ett stort, hemskt öga. Petrus Læstadius, som direkt från sägnerna kände till striden mellan lappen och Stalo, konstaterade: "så förekommer Lappen i dem såsom människa, i opposition mot *stallo* såsom icke människa." Vid samma tid, i början av 1800-talet, betraktade finländaren Jacob Fellman Stalo som ett "i skogarne vandrande troll", medan Lars Levi Læstadius kategoriskt förklarade: "Stalo var ursprungligen ingenting annat än gamla vikingar och röfvare, som satte sig ned i ensliga skogstrakter och oroade Lapparne." Denna tolkning utvecklades vidare av den norske professorn i lapska J. A. Friis, som styrkt av Stalos i sägnerna ofta omtalade järnrustning vågade sig på antagandet:

”Stalo betyder formodentlig heller ikke Andet end ’Staalmanden’, eller den i Jern Klædte (lap. *stalle*, Staal).” I sin ordbok 1887 definierade Friis Stalo som ”et staalbe pantzeret Uhyre, et Troid, en Risse”. Tidigare hade finländaren Castrén funnit, att staloarna hos lapparna motsvarade svenskarnas jättar och att de, enligt folktron, vid kristendomens införande ”flyktat bort till hafsoarne”. Man tycker sig vid denna tolkning höra de för jättarna förhatliga kyrkklockornas klämtande.

I sin magistrala bok om lapparna 1873 är Gustaf von Düben i stort sett överens med sin norske kollega Friis. Han finner sålunda namnets härledning av stål riktig. Men han tvivlar på att Stalo var en viking; han kunde ju vara rustad med järn ändå. Han var människoätare, stor, klumpig och dum, och han levde som enstöring. Forskarnestorn i Tromsö, rektor J. Qvigstad, den störste samlaren av lapska sägner, skiljer på den ”enkeltvis” uppträdande Stalo och de ”massevis” härjande tsjuderna, rövarhorderna österifrån, och tycker sig bakom stalogestalten se tidigt uppträdande nordbor, som krävde lapparna på skatt, och som dessa hade svårt att värja sig för. I detta sammanhang har också senare birkarlarna — medeltidens privilegierade lappmarkshandlare och skattmasar — nämnts. Allt medan läraren vid Skytteanska skolan O. P. Pettersson ströfvade omkring i västerbottensfjällen och upptäckte ”stalotomter”, tomter med en låg ringformig jordvall, samt funderade över ett jättelikt forntidsfolk, som här levat som jägare. Dessa Petterssons iakttagelser och funderingar tog Sigrid Drake fasta på, och med sin lärare K. B. Wiklunds goda minne sökte hon göra gällande, att dessa tomter befolkats av forntida germaner, som i folkfantasiens kommit att smälta samman med den öster- och norrifrån kommande sagogestalten Stalo. Så skrev hon 1918: ”Vem vet, om inte dessa människor, som bebodde staloringarna, voro jägare eller fiskare, kanske ofta bäverfångare, liksom sagans Stalo på många ställen, vilken ibland hade sina fångstredskap på platser, fjärran från boplatsen, och som sålunda under sina strövtåg kommo i kollision med mera avlägsna lappar, på vilkas område de inkräktade.”

Stalo och hans hustru Luttak i en akja. Lavering av Johan Turi.

Alla dessa tolkningar och spekulationer lockar till en närmare bekantskap med själva sägenmaterialet. Och redan det i tryck utgivna materialet bör motsvara den intresserades förväntningar. Huvudsamlingen är Qvigstads "Lappiske Eventyr og Sagn" (1927—1929), fyra volymer om tillsammans 2 373 sidor, men även utgåvor av Fellman, Friis, Demant Hatt (Turi), Paulaharju, Grundström, Collinder, Bergsland, Lagercrantz och Jaakkola m. fl. inrymmer åtskilliga uppteckningar.

Den som tar del av det lapska sägenmaterialet, hela mängden av sagor och sägner, frapperas av att det till huvudparten utgöres av folkfantasiens allmängods, mångt och mycket skäligen främmande i lapsk miljö. I kåtor och gammar har det berättats om guldslott, kungar och drottningar, prinsar och prinsessor, jättar, troll, häxor, drakar och andra fabeldjur, dödingar, uldor och "småfolk", askefisen och den kække pojken på vandring ut i världen, osynlighetsplagg och hamnskifte etc. Vandringssägner

möts här från östan och västan och alltifrån antiken. Den folklorist som vill skilja ut det genuint lapska får ingen lätt uppgift.

Givetvis har dock miljön satt sin prägel på vandringssägner och den allmänna folkmytologiens gestalter. Polyfemos och Odyssevs i en berggrotta har blivit Stalo och Askovis i en torvkåta.

Ett starkt lapskt särdrag företer emellertid stalomotivet, hela det omfattande, över lapparnas hela utbredningsområde spridda komplexet av stalosägner i skilda varianter. Även om Stalo kan återföras på folksagans jätte eller troll eller på en mer verklighetsnära förebild, nordbon, så har han fått drag och ett beteendemönster som kommer honom att framstå som en unik fantasiskapelse. Detsamma kan sägas om hans hustru Luttak, även kallad Ruotakis. Båda har kommit till i ett bistert klimat, där människans kamp för livet varit hård.

En analys av stalomyten avslöjar en groteskt grym, totalt amoralisk värld, där de mentala elementen är ondska, dumhet och list. I kampen mellan den store och dumme Stalo och den lille och listige lappen, människan, är allt tillåtet. Stalo vill ha människokött, och han slår ihjäl, flår, styckar, kokar och äter den han råar på, helst som läckerhet lappens barn, men i sin dumhet luras han av lappen att kalasa på sin egen avkomma eller på sin käring — eller käringen på sin man, när han själv kommit i grytan. Den slagnes avflådda ansiktsskinn dras gärna över det egna ansiktet i syfte att komma även den dräptes anhöriga till livs; metoden tillämpas av båda parterna. Lappen bländar Stalo genom att med list hålla bly i hans ögon, och hustrun hans, Luttak, blir invärtes förbränd av glöden i hennes sugrör, som hon skall suga människoblod med men av människan stuckits in i elden. Stalo luras att under lek falla genom hål i isen eller att naken springa mot månen och förfrysa. I tvekamp kan den järnrustade Stalo svårt plåga sin motståndare, lappen, med att stöta sina pikförsedda knän mot underlivet på honom, tills lappens hund kommer och hugger Stalo själv i underlivet, då han blir besegrad. När lappens barn stört Stalo, sliter han bröstet av deras mor och skär pungen av deras far. När Stalos son skall ha tilltvingat bröllop med lappens dotter och båda sitter vid elden

»Stalotomterna» ligger vanligen uppe vid kalvfjället, dit bebyggarna endast kan ha lockats av vildrenen.

Från de s.k. stalotomternas skede har bostadstraditionen i fjällvärlden bevarats till vår tid med lapparnas kåtor, antingen de täckts med duk eller torv.

Fångstgropen för vildrenen betraktas på sina håll som »stalogrop», jordkula för den jätten Stalo.

Lappojken Askovis har lurat Stalo att ställa silversäcken ifrån sig och sätta sig till vila ytterst på kanten av ett fjällstup, där en knuff kan få honom att ramla ned. Träsnitt av Emilie Demant Hatt till en lapsk saga.

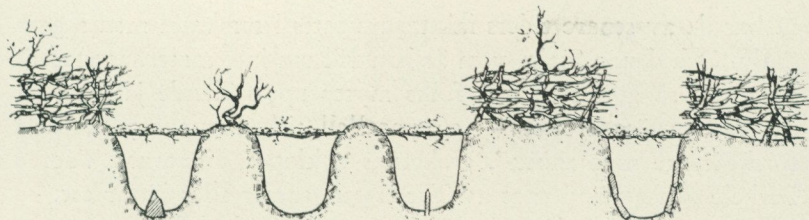
och ska hjälpas åt att lyfta av den stora kokande köttgrytan, passar bruden på att från sin sida lyfta högre, så att det sjudande köttspadet hälls ut över brudgummen och rinner genom hans barmglip ner över magen och skållar "grejorna". Och när Stalos dotter som brud ligger och väntar på lappojken som brudgum, kommer denne inte med sitt naturliga organ utan sticker kniven i hennes sköte och sprättar upp hennes mage. Som makaber sadism ter sig allt detta i ett referat, i sägnen berättas det med känslolös, kall realism.

Grym är den store och starke Stalo, men han hämmas av sin dumhet och dukar vanligen under. Grymmare är i själva verket lappen, människan, som med sin ondska gentemot Stalo förenar list och förslagenhet. Men här gäller inga moraliska normer. Stalo som ondsint fiende behandlas som vargen.

Stalo — här utrustad med renhorn, svans och bockfot och följd av sin hund — jagar lappbarn, den största läckerhet han vet. Ristning av karesuandolappen Anders Valkeapää 1928 (ur Hagemann, "Lappen zeichnen ihr Leben").

Trots sitt makabra innehåll kan stalosagorna berättas under stor munterhet, tack vare de skälmiska inslagen. Det skrattas friskt när Stalo luras, i synnerhet i mer delikata situationer, som när han tagit sig en lapp flicka som brud och tror att hon är blyg, eftersom hon ligger så stilla i den skumma kåtan och inte svarar på hans kärleksmaning, tills han vill famna henne och får en påklädd stock i famnen — allt medan flickan med sin faders eller brödernas hjälp är på flykt långt därifrån. När jag en gång i en kåta på gränsen mellan Arjeplog och Jokkmokk hörde hela polyfemvarianten av stalomotivet berättas, var kåtan full av skratt, vilket kulminerade, när lappojken i den av honom slaktade bockens skinn kröp mellan den bländade Stalos ben och utanför kallade sig "Jag själv", vilket ledde till att Stalo blev dräpt av sina egna söner, när dessa kom hem och fann sin kära storhorniga bock slaktad och fadern talade om att "jag själv" gjort det.

Även fångstgroparna för vildren har betraktats som Stalos verk. Bilden visar en längdgenomskärning av en groprad i ursprungligt skick med gärdsel och ristäckning. Rekonstruktion.

Sådan är stalotraditionen. Ingenstans i själva sägnerna finner man dock några belägg för att Stalo skulle bo i en grop av det slag som Veje-Abram kände till eller på O. P. Petterssons "stalotomter". Där Stalos bostad omtalas, nämns den som en kåta. Jordkulor som bostäder förekommer visserligen i den lapska traditionen, men vanligen är det lapparna själva som grävt ned sig i jorden för att gömma sig undan kringstrykande fiender, tsjuder och "rymmare".

Men ändå har vi under Nordiska museets mångåriga lappmarksundersökningar ofta hört våra lapska medhjälpare nämna fångstgroparna som stalogropar, i synnerhet från Pite lappmark och norrut, och de ringformiga kåtatomterna som "stalotomter", i synnerhet i Vilhelmina socken. Om fångstgroparnas rätta syfte och användning råder nu emellertid ingen tvekan, sedan flera tusen sådana i hundratals gropkedjor mätts upp och undersökts — i samarbete med norska och finska forskare. Dessa gropars bruk för fångst av vildren har längst i norr, i norska Finnmarken, verifierats av 1600-talsdokument, och så långt söderut lapparnas utbredning sträckt sig företer de exakt samma anläggningstyp. Ett flertal utgrävningar och undersökningar av de s. k. stalotomterna och ett studium av deras läge i landskapet har också visat, att de näppeligen bebotts av vikingar, birkarlar eller groteska jättar utan av människor med samernas speciella intresse för renen, av allt att döma renjägare före renskötselns tid — de fångstmän som grävt och vittjat fångstgroparna.

Både dessa tomter och fångstgroparna är av en ålder som på de flesta håll sträcker sig bortom den levande traditionen, och

så har de av senare tiders iakttagare satts i samband med sagans Stalo. Och denne Stalo, vem är han väl om inte samernas variant av den i så gott som alla folks myter uppträdande jätten eller det monstruösa trollet — en parallell till sherpans yeti, ”den förskräckige snömannen”, grekernas cykloper, finnarnas Vuoren Perkele och germanernas av Tor slagna tursar eller jättar etc. — en gestalt som folkfantasiens överallt tycks ha haft behov av.

Foto: Ernst Manker

EN SOMMARSÖNDAG PÅ SVINDERSVIK 1748

av Erik Andréén

Då Christofer Eichhorn omkring 1870 var sysselsatt med katalogiseringen av de Hammerska samlingarna, påträffade han två små gouacher, signerade "M. Andries fecit 1748". Signaturen föranledde Eichhorn att efterforska den okände målaren. Han fann då — troligen i passhandlingar — några notiser som visade att en holländsk miniatyrmålare vid namn Michael Andries omkring 1748 uppehöll sig i Stockholm och i april månad 1749 återvände till Amsterdam.

I ett allmänt konstlexikon, utgivet av Julius Meyer (band 2, Leipzig 1878) har Eichhorn skrivit en kort notis om målaren och nämner dessa "zwei hübsche kleine Gouachegemälde", men om målarens vidare verksamhet i sitt hemland är märkligt nog ingenting känt.

De båda tavlorna var inte med då huvudparten av de Hammerska samlingarna såldes på auktion i Köln 1892—1897, och vilka vägar de sedan vandrat är okänt. Den ena bildens existens är alltjämt oviss, men för några år sedan dök den andra tavlan upp i Pauvres Honteux's ägo, samtidigt som man upptäckte att den föreställde det lilla sommarstället Svindersvik. Den förvärvades 1958 av Nordiska museets Vänner och överlämnades såsom gåva till museet.

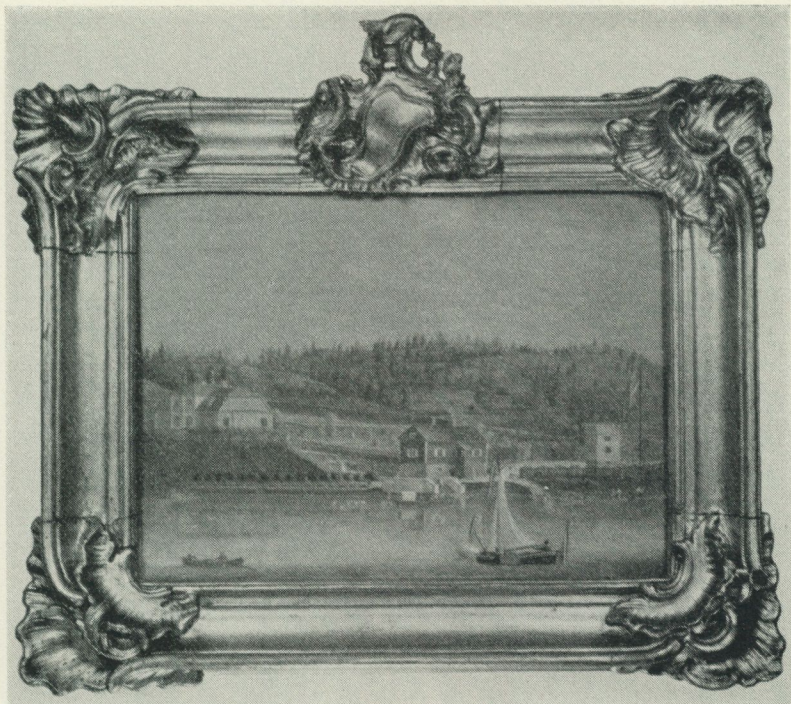
Bilden mäter 24 × 34 cm och är monterad under slipat kristallglas. Den skurna och förgyllda rokokoramen är sammansatt av ramlist, fyra hörnornament — alla olika — och ett krönornament. Krönet visar att tavlan beställts av Svindersviks ägare Claes Grill, ty i ornamentiken ingår en trana, det grillska släktvapnet.

Tavelramens krönornament har till vänster en fågel, vars huvud gått förlorat. Att det är en trana framgår av stenen i fågelns ena klo — och det grilliska vapnet är en trana med en gräshoppa i näbben.

Tyvär har fågelns huvud med gräshoppan i näbben gått förlorat, men att det verkligen är en trana framgår av stenen i fågelns vänstra klo. Tranan, vaksamhetens symbol, håller en sten i sin lyftade klo för att om hon somnar stenen skall falla och väcka henne.

Eichhorn kallar Michael Andries miniatyrmålare fastän de enda två målningar av hans hand man känner visst inte kan räknas till miniatyrmåleriet, vare sig beträffande format eller motiv. Men ändå är Eichhorns ordval berättigat. Ty såsom vedutamålare står Andries miniatyrmåleriet ytterligt nära, både i målningens material — gouachefärg på papper — och i teknik — de spetsigaste mårdhårspenslar förda av en säker hand. I själva verket inspirerar hans speciella teknik till att göra en liten vedutamålning som Svindersvikstavlan till en detaljrik berättelse om

Svindervikstavlans originalram är sammansatt av ett krönornament och fyra olika hörnornament, alla skurna i trä och förgyllda liksom ramlisten.

allt som kan hända på en lantgård i Stockholms utkanter en vardagseftermiddag på försommaren.

Vid stranden längst till vänster ligger en yngling på knä och håller ett metspö, vars guppande flöte han uppmärksamt betraktar. Måhända har han levande agn i den lilla kopparflaskan i vattenbrynet. Från udden vid metaren och ända bort till den magnifika bryggan sträcker sig en kajanläggning med plankskoning, en rad nyplanterade lindar och sexton små salutkanoner i stram rättning. Bryggan består av en halvcirkelformad terrass, inramad av en mur med balustrad och öppen mot viken genom en bred trappa med åtta steg ända ned till vattnet.

Här backar en "salslup", en tältförsedd slup med sex roddare, ut från bryggan efter att ha landsatt en herre och hans tjänare. Kanske är det en av Grills kolleger från Skeppsbron som nu artigt hälsar på husföreståndarinnan, medan hans tjänare med en tung börda på ryggen knegar uppför bryggans trappsteg. Men det har också kommit förnäma gäster med vagn. Vid den nedre av trappavsatserna till huvudbyggnaden ses en adelsman med värja vid sidan ledsaga maka och dotter. Han är som sig bör klädd i justaucorps, makan har liksom dottern en vidbrättad hatt och robe med watteauveck. De välkomnas av en förnäm herre — kanske Claes Grill själv — som med hatten i hand gör sin reverens. Ovanför trappan skyndar en tjänare med en börda under ena armen bort mot köksflygeln som ligger dold bakom huvudbyggnaden.

Trädgården inramas av ett rödfärgat trästaket med gröna dubbelportar. Här lustvandrar en herre och en dam bland de ganska nyplanterade fruktträden. I den bortre delen, som har karaktär av köksträdgård, arbetar tre trädgårdsdrängar, en ansar i rotfruktslanden, en krattar och en kör bort avfall på en skottkärra.

Alldeles invid den fina bryggan ligger en byggnad som helt oförtjänt kommit att inta en central plats både i bilden och i verkligheten. Det är trädgårdsmästarbostaden som fanns här långt innan Claes Grill omkring 1740 började bygga dyrbara stenhus efter ritningar av Carl Hårleman. Den är byggd på en hög stenfot med korsknutat timmer, torvtak och tegelmurade skorstenar. Timmerväggarna är rödfärgade men knutlådor, fönster och luckor har målats vita med oljefärg. Trätrappan upp till ingångsdörren är inklädd med bräder och bildar förstusvale till källaren — en tjänsteflicka är just beredd att öppna källardörren för att hämta kallt öl i sin kanna. En man är på väg uppför trappan där han möts av en kvinna som blickar ut över den livliga scenen vid bryggan. En annan kvinna skymtar i dörröppningen.

Grusplanen framför och till höger om trädgårdsmästarens hus bildar en ekonomigård, avgränsad genom ett lågt staket från bryggans terrassplan och uppfarten till huvudbyggnaden. Där står ett par hundar och nosar försiktigt på varandra, bakom skymtar

Svindersviks huvudbyggnad, uppförd troligen i början av 1740-talet efter ritningar av Carl Hårleman, har på målningen den fasadindelning i grå rustik och gula väggfält som rekonstruerats vid den 1953 genomförda omputsningen. Taket har liksom nu rödmålad plåt på de övre fallen men — övrigt nog — tegel på de nedre fallen; teglet blev redan på 1700-talet ersatt med plåt. Den storartade terrass, som numera omger huvudbyggnaden och har en nära sju meter hög stenmur mot sjön, tillkom först omkr. 1770.

Trädgårdsmästarbostaden är sannolikt det äldsta av de på målningen synliga husen. Det fanns där långt innan Claes Grill med Hårlemans hjälp började anlägga sitt rokokomässiga sommarställe men revs omkr. 1770 då det nuvarande trädgårdsstaketet skulle byggas. Huset har märkligt nog rödfärgade väggar med vita knutar, fönster och luckor, en färgskala som först i slutet av 1800-talet blev vanlig i svenska bygder.

Tegelhuset längst till höger på tavlan är en smal vinkelbyggnad, som numera i om- och tillbyggt skick utgör den s.k. paviljongen. Huset var på 1740-talet försett med ett torvtäckat pulpettak, dolt bakom en låg attikamur på framsidan och gavlarna. Den tvätungade flaggan, en s.k. kompaniflagga som ännu finns bevarad, erinrar om att Claes Grill var en av Ostindiska kompaniets direktörer.

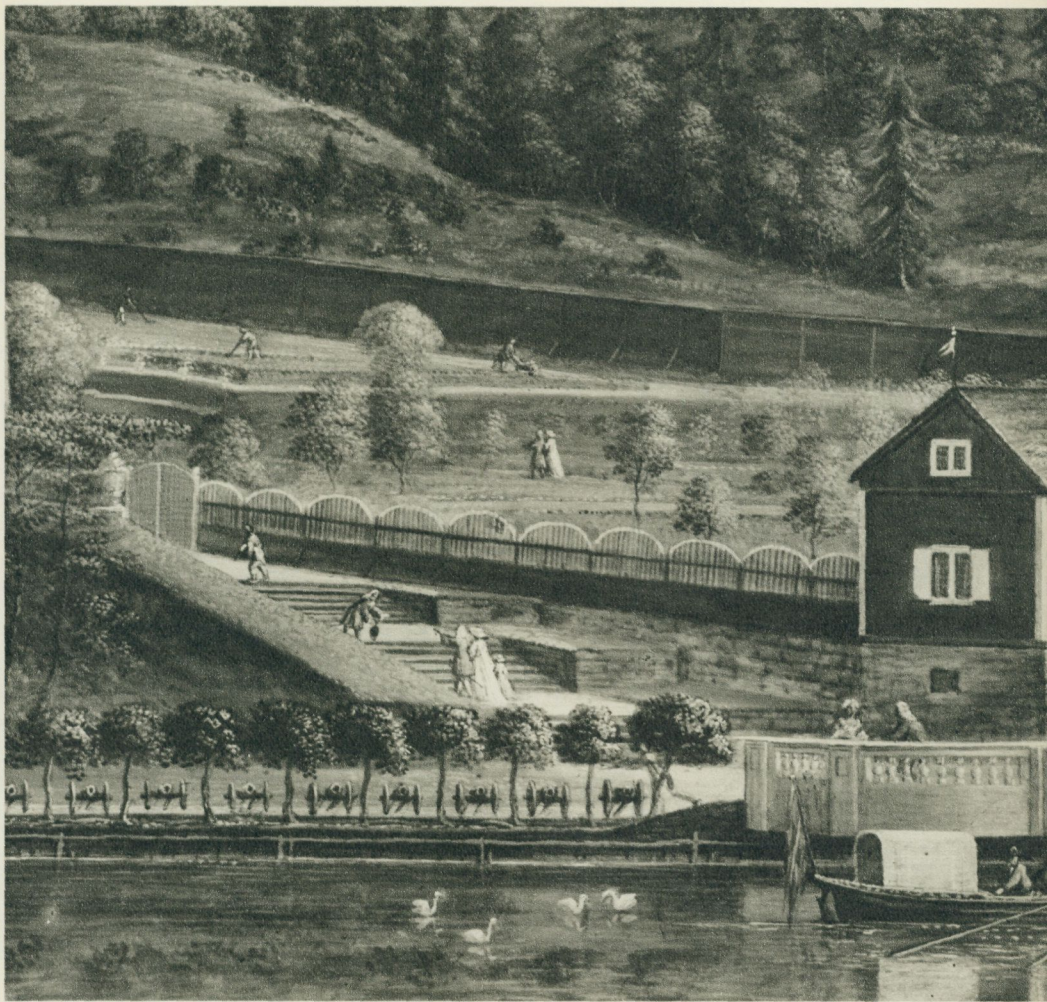

Grusplanen mellan trädgårdsmästarebostaden och tegelhuset har närmast karaktären av ekonomigård. Här samsas hundar, höns och påfåglar, och här ställer man tillfälligtvis upp en resvagn, medan de frånsända hästarna tas om hand av en stalldräng och förs till stallet, beläget utanför bildens högra kant. Till denna lilla ekonomigård hör också en enkel brygga med timrad stenkista, där en gumma ligger på knä och sköljer tvätt i sjön.

Trädgården omfattar en stor kvadratisk yta mitt för huvudbyggnaden med grusade gångar och regelbundna kvarter med fruktträd. Trädgårdsstaketet består av stolpar med fem alnars mellanrum, ett bröstvärn av liggande bräder och därövan spjälor med rundbågig avslutning; hela staketet är rödfärgat med vita toppar på spjälorna. Dubbelporten av spjälor i rutverk är grönmålad. Mot ekonomigården och upp mot bergslutningen är staketet ersatt av ett enkelt rödfärgat plank.

Båten ute på vikens vatten är en rundgattad, gaffelriggad holländsk jakt med svärd. De holländska färgerna på flagg och vimplar kan väl betraktas som en hälsning från den holländska målaren Michael Andries och en erinran om Claes Grills holländska ursprung.

några höns och en påfågel visar stolt sina stjärtfjädrars färgspel. Längst bort intill trädgårdsplanket står den nyss anlända kalesschen, och en stalldräng håller just på att spanna ifrån de båda hästarna. Vagnbodar och stallbyggnader skymms av den tegelbyggda vinkellängan som inrymmer en del smårum och förmodligen ett orangeri. Där reser sig en hög flaggstång med en tvåtungad svensk flagga, en s. k. kompaniflagga av den typ som trots förbud gärna användes av Ostindiska kompaniets fartyg och andra långväga kofferdister och som här pryder ett sommarställe, tillhörigt en av kompaniets direktörer.

Vid stranden nedanför flaggstången pågår strömmingsfiske med not. Ekan är just förtöjd vid stranden och fyra karlar drar in noten mot land. Vid den lilla bryggan strax intill ligger en gumma på knä och sköljer tvätt i sjön.

Och ute på vikens vatten ser vi den kanske minst verklighetsbetonade detaljen i hela målningen — en rundgattad, gaffelriggad holländsk jakt med svärd. Den har två mans besättning, den ene i aktern sköter roder och storsegel, den andre avfyrar ett skott med salutkanonen. Jakten, som för de holländska färgerna både på gös, toppvimpel, lång tvåtungad vimpel och akterflagg, synes snarare vara en symbolisk erinran av den holländske målaren om Claes Grills holländska ursprung än en realistisk detalj ur vardagslivet på Svindersvik.

AMIRALGENERALENS ”LATHUND”

av Bengt Bengtsson

År 1877 erhöU Nordiska museet som gåva av kontoristen Henry Th. Sylvander i Karlskrona en bencylinder, innehållande en hoprullad pergamentremsa. Denna är 68 cm lång och 10 cm bred och i ena änden fästad vid en axel av ben eller elfenben, kring vilken den kan rullas ihop. I hoprullat skick har remsans yttre ände stuckit ut ur cylinderns uppsågade sida och har här troligen varit försedd med ett mot axeln svarande handtag av något slag, som emellertid i sen tid utbytt mot en enkelt tillskuren träpinne. Cylindern har varit tillsluten med svarvade knoppar, av vilka den ena finns bevarad. Genom runda hål i knopparnas centrum har axeln varit inpassad och kunnat rotera vid remsans hoprullning eller utdragning. Cylinderns totallängd är 14 cm.

Pergamentremsan är fylld med tabeller, skrivna med fin och tydlig piktur; på några ställen har denna dock blivit suddig, beroende på luddighet hos ytan. Över den första av tabellerna står:

Kongl. Maj:ts Örlogs-Flåttas Bestick A^o 1689

Pergamentremsan är alltså ett dokument, berörande den av Karl XI genom Hans Wachtmeister upprustade och till stor del nybyggda krigsflottan. Termen ”bestick” kan inom sjöväsendet ha åtskilliga betydelse. Ett skepps bestick innebär skeppsbyggeritekniskt sett en redogörelse för skeppets dimensioner, uppställd efter vissa bestämda regler. I detta fall ligger förklaringen ”beskrivning” närmast sanningen och begreppet är alltså betydligt utvidgat.

"Kongl. Maj:t Orlogs-Flättas Bestick A° 1689." Benkapsel, innehållande pergamentremsa med förteckning över svenska örlogsflottan och beskrivning av samtliga fartyg. Nordiska museet 17,485.

Den första tabellen (s. 63) beskriver 41 namngivna fartyg med avseende på byggnadsår, längd, bredd, djup i hålskeppet, bestyckning (med uppdelning av kanonerna efter material) samt besättningens storlek i antalet båtsmän och soldater. Jag vill beträffande denna tabell — liksom alla de följande — icke granska besticket i relation till vad man i övrigt vet om de här nämnda skeppen, men vill meddela några allmänna iakttagelser.

Först ett svar på frågan: vilken flotta avses i dokumentet? — Här avses den flotta, som i juni 1689 seglade ut från Karlskrona under befäl av amiralgeneralen Hans Wachtmeister för att under Altonakongressens slutskede utgöra en maktfaktor, avsedd att understryka de vid kongressen framförda svenska argumenten. Flottan låg under juni och juli överksam utanför Ystad, men dess blotta existens som stridsberedd enhet var av betydelse för kongressens beslut.

Det finns två förut väl kända och publicerade dokument av liknande slag om samma flotta, nämligen en seglationsordning, förvarad i danska riksarkivet och en förteckning över skeppen,

Handwritten table on the back of a parchment scroll, containing various entries and numerical data. The text is written in a historical script, likely Swedish or Danish, and includes several columns of numbers and descriptive text. The scroll is partially unrolled, showing the top edge and the beginning of the text.

Handwritten table on the front of a parchment scroll, containing various entries and numerical data. The text is written in a historical script, likely Swedish or Danish, and includes several columns of numbers and descriptive text. The scroll is partially unrolled, showing the bottom edge and the end of the text.

Pergamentrullens baksida, med tabeller för rundhult, stående och löpande tackel, ankartåg, kablar m. m.

uppställd efter i huvudsak samma principer som den förra (i Statens sjöhistoriska museum). Båda är avskrifter, seglationsordningen daterad 1691 medan "förteckningen" tillkommit tidigast 1719; den är signerad av Justus Hoenstierna, en sjöofficer, som adlades med detta namn just 1719.

Det föreligger smärre differenser mellan pergamentrullen och de två övriga förteckningarna, vad såväl skeppens antal som identitet beträffar. Att klargöra orsakerna härtill ligger mestadels utanför ramen för min framställning, men ett par detaljer kommer senare att behandlas. Emellertid är såväl förteckningen som seglationsordningen uppgjorda *efter* det att expeditionen ägt rum. Differenserna förklaras, om vi antar, att pergamentrullen uppgjorts *innan* flottan seglade ut och att den alltså skildrar en blivande expeditionstyrka, vilken på några punkter av skilda skäl fick en annan sammansättning än den avsedda. Denna karaktär av originaldokument hos vår pergamentrulle är — som jag hoppas kunna visa — ställd utom allt tvivel.

Enligt seglationsordningen i Köpenhamn indelas flottan för segling i trånga farvatten i nio kolonner om tre eller fyra fartyg i varje kolonn med de minsta fartygen seglande mellan kolonnerna. För segling i rum sjö anbefalles en linjeformering "som skall hållas jembwäl uthi *Battallien*, eftersom dhett är dhen rätta *Ranger-Ordningen*, som uthi *Battallie-Instructionen* påberopas." Av intresse är vilka skepp som ansetts vara "rangskepp"; termen linjeskepp har ännu ej blivit antagen. Det visar sig att samtliga de på pergamentrullen upptagna fartygen seglar i linjen,¹ där emellertid *Carlsbambn*, *Jägaren*, *Neptunus*, *Fama* och *Swanen* (samt ett på rullen ej upptaget fartyg vid namn *Castor*) två och två omger amirals skeppen *Sverige*, *Carolus XI* (Wachtmeisters flaggskepp) och *Götha Rijke*. På Hoenstiernas beskrivning ges en summarisk sammanställning

Rang Skep	33 st
Fregatter	6 st
Brännar Skep	5 st
	44 st

¹ Av de större skeppen saknas *Victoria* i seglationsordningen (se nedan s. 63).

Bygde annis	Skeppens namn	Längden foot	Widden foot	Diupt i hol- skeppet foot	Bestyckningen		Besättningen	
					Järn	Metall	Båtsm.	Soldat:r
1683	Carolus XI	167 ⁵ / ₁₂	40 ¹⁰ / ₁₂	20 ⁵ / ₁₂	46	44	550	100
1684	Sverige	170	42	21	44	40	500	100
1684	Götha Rijke	167 ⁵ / ₁₂	40 ¹⁰ / ₁₂	20 ⁶ / ₁₂	42	42	500	100
1678	Wenden	167	40	19 ⁷ / ₁₂	18	62	400	80
1679	Hedewig	153	38 ¹⁰ / ₁₂	19	46	24	400	50
1682	Printz Carl	153	38 ¹⁰ / ₁₂	19 ⁵ / ₁₂	74	6	400	50
1686	Hedewig Sophia	153	38 ¹⁰ / ₁₂	19 ⁵ / ₁₂	58	18	400	50
—	Victoria	—	—	—	72	8	400	50
1688	Småland	153	38 ¹⁰ / ₁₂	19 ³ / ₁₂	68	12	400	50
1680	Ulricka	153	38 ¹⁰ / ₁₂	19 ³ / ₁₂	42	38	400	50
1682	Bleking	153	39	19	58	12	400	50
—	Finland	150	37 ⁶ / ₁₂	—	62	8	400	50
—	CarlsCrona	153	39	19 ⁶ / ₁₂	48	32	400	50
1662	Wrangel	146	38	—	56	14	400	50
1668	Solen	151 ⁶ / ₁₂	41	—	62	8	400	50
1663	Bahuus	140 ³ / ₁₂	36	—	62	12	350	50
1660	Iupiter	142	38	—	66	8	400	50
1650	Hercules	134	33	—	60	2	350	50
1681	Öland	132 ⁵ / ₁₂	33 ³ / ₁₂	16 ¹ / ₂	48	2	250	30
1682	Lifland	132 ⁵ / ₁₂	33 ¹ / ₁₂	16 ¹ / ₂	50	—	250	30
1682	Estland	132 ⁵ / ₁₂	32 ³ / ₁₂	16 ¹ / ₂	48	2	250	30
1682	Halland	132 ⁵ / ₁₂	33 ³ / ₁₂	16 ¹ / ₂	50	—	250	30
1682	Gottland	132 ⁵ / ₁₂	33 ³ / ₁₂	16 ¹ / ₂	50	—	250	30
1683	Ösell	132 ⁵ / ₁₂	33 ³ / ₁₂	16 ¹ / ₂	50	—	250	30
1681	Wachtmeister	130	33	15 ⁶ / ₁₂	48	2	250	30
1666	Spes	118	31 ¹ / ₃	—	38	8	210	30
1655	Mänen	123	30 ¹ / ₃	—	50	—	210	30
1648	Wismar	137 ⁷ / ₁₂	28 ¹ / ₂	—	54	—	180	20
1679	Stenbocken	114	29 ⁶ / ₁₂	—	36	—	180	30
1684	Rijga	—	—	—	30	2	150	20
1658	Andromade	115	30	—	—	—	—	—
1677	Delphin	98	25	—	26	—	100	20
1675	Phoenix	103 ³ / ₁₂	26	—	40	—	130	20
1674	Fredricka	100 ¹ / ₂	23	—	36	—	100	20
1674	Fama	82	18	9	—	16	40	6
1676	Carlshambn	—	—	—	12	—	40	6
1686	Iågaren	84	19	9	14	2	40	6
1686	Swanen	84	19	9	16	—	40	6
1687	Neptunus	84	19	9	14	2	40	6
—	Stralsund	—	—	—	32	—	—	—
—	Falcken	—	—	—	26	—	—	—

Första tabellen: skeppslistan.

I pergamentrullens övriga tabeller indelas skeppen i sex certer, varvid fartygens längd använts som indelningsgrund. Tillämpar vi certindelningen, sådan den anges i övriga tabeller på skeppsförteckningen, finner vi i första certen de fyra stora skeppen *Carolus XI*, *Sverige*, *Götha Rijke* och *Wenden*. Andra certen räknade 10 fartyg (däribland möjligen *Victoria*, se noten ovan!). Till tredje certen räknades 12 fartyg, till den fjärde endast 2, nämligen *Månen* och *Stralsund*, som enligt ovannämnda skeppslista var byggd i Stralsund 1689 (och sålunda kanske ännu ej var färdig) och mätte 124 fot. Samma byggnadsår har *Falcken*, som med sina 100 fot bör tillhöra femte certen tillsammans med fem andra fartyg. I sjätte certen kom 6 fartyg, bl. a. *Carlsbambn*, som enligt seglationsordningen befann sig i linjen tillsammans med de fem andra fartygen med längdmåtten 82—98 fot. Det är dessa 6 fartyg, som enligt Hoenstiernas beskrivning kallas fregatter.

Att "besticket" för de båda fartygen *Stralsund* och *Falcken*, båda byggda i Stralsund samma år som dokumentet är daterat, saknar uppgifter om såväl dimensioner som besättning, är ett talande indicium för att dokumentet tillkommit innan dessa fartyg införlivats med flottan. Detsamma gäller möjligen även *Victoria*, vilket namn *kan* syfta på ett under byggnad i Karlskrona varande fartyg, som löpte av stapeln först 1690, och då övertog den förut nämnda Victorias namn. Härtill kommer, att inget skepp med detta namn finns upptaget i de två ovan anförda förteckningarna.

Redan denna första tabell med dess rikhaltiga uppgifter om de 41 skeppen är ett märkligt dokument, men det kompletteras av ytterligare uppställningar, vilka jag här granskar i den ordning de förekommer på pergamentrullen.

Flottans segel och ankare

I segeltabellen (här återgiven på uppslaget s. 65—66) redovisas på ett enkelt och sinnrikt sätt de viktigaste seglen inom varje cert. Anmärkningsvärt är, att bramseglen uteslutits, medan blindorna — de på och under bogsprötet riggade råseglen — fått komma med. Fjärde certens segel redovisas icke — det ena far-

Amiralgeneralen och kungliga rådet greve Hans Wachtmeister i riksrådsdräkt 1690. Oljemålning av D. K. Ehrenstrahl.

Seglen

	Stor-segell		Fåcka		Mesahn	
	duuk st	diupt aln	duuk st	diupt aln	duuk st	diupt aln
1. Certern om 164 foot*	35	21	32	17 ^{1/2}	30	24
2. Certern om 150 foot	31	17 ^{1/2}	28	16	24	24
3. Certern om 130 foot	28	16	25	14	23	23
4. Certern om 120 foot	—	—	—	—	—	—
5. Certern om 100 foot	22	15	19	13 ^{1/2}	16	17
6. Certern om 84 foot	16	13 ^{1/2}	14	11 ^{1/4}	12	17
En Kreyare	22	19	19	16	16 ^{1/2}	20 ^{1/2}
En Katt	16	14	13	11	14	20

Ankerar

	^{1/2} Skpd	^{3/4} Skpd	1 Skpd	2 Skpd	3 Skpd	4 Skpd
[1. Certern om 164 foot]					1	
[2. Certern om 150 foot]				1		
[3. Certern om 130 foot]				1		
[4. Certern om 120 foot]						
[5. Certern om 100 foot]			1			1
[6. Certern om 84 foot]		1		2	1	
[En Kreyare]			1			1
[En Katt]		1		1	1	1

* Längdsiffrorna äro i originalet utelämnade för denna tabell, men återges här för tydlighetens skull.

tyget i certen, *Stralsund*, var som vi nämnt troligen ännu inte färdigt. Seglens bredd anges i antalet dukar och höjden eller djupet i alnar. Som synes av tabellen, är duken endast i undantagsfall delad, varemot alnen ofta är delad i hälfter och fjärdedelar.

Under certindelningen nämnes två enstaka fartyg, nämligen en kreyare och en katt. Dessa benämningar syftar på — möjligen bestyckade — kofferdister, vilka som förrådsfartyg ingått i flot-

Stormärss-segell		Förmärss-segell		Kryss-segell		Båwen-blinda		Wattn-blinda	
duuk i quadrat st	diupa aln	duuk i quadrat st	diupt aln	duuk i quadrat st	diup aln	duuk i quadrat st	diup aln	duuk st	diup aln
28	26 ^{3/4}	24	23 ^{1/2}	20	14	18	18	24	11
24 ^{1/2}	25	22	23	18	14	19	16 ^{1/2}	21	10
22	23 ^{1/2}	19	20	16	10 ^{1/2}	17	13 ^{1/2}	18	9
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	19	14 ^{1/2}	17 ^{1/2}	12	8	10	11	14	8 ^{1/2}
15	15 ^{1/2}	13	13 ^{1/2}	10	8	9	10	14	6 ^{1/4}
16	18	14	16	9 ^{1/2}	11	—	—	14	9
15 ^{1/2}	13	12	10 ^{1/2}	—	—	—	—	12	6 ^{3/4}

5 Skpd	6 Skpd	7 Skpd	8 Skpd	9 Skpd	10 Skpd	11 Skpd	12 Skpd	13 Skpd	14 Skpd
			1		1		2		1
	1		2	1	2		1		
2	1								
1	1								

På detta uppslag: Andra och tredje tabellerna, berörande segel och ankare.

tan. Att döma av seglens storlek bör krejaren ha mätt omkring 100 fot i längd och katten ha motsvarat sjätte certen med omkring 84 fot.

Som fortsättning på segeltabellen följer en redovisning för flottans ankare. Tabellen ger utrymme för ankare från ett halvt till 14 skeppunds vikt. Varje fartyg har fyra eller fem grova ankare och ett lättare. Den första certens grövsta ankare mätte 14 skeppund, motsvarande inemot två ton i nutida vikt!

Rundhult

Pergamentrullens andra sida upptar redovisningar för rundhult och tågvirke. I den förra tabellen, här återgiven på uppslaget s. 70—71, anges längden och tjockleken på alla master, samt grövre rår och stänger. Man har ansett det onödigt att taga med bramstänger och bramrår, men den lilla bovenblindestången har redovisats!

Metoden för uppmätning av rundhulten är intressant. Längden anges i fot och tjockleken i två enheter, nämligen palm och tum. Det förra är ursprungligen detsamma som en tvärhand (latin: *palmus*) och har i Västeuropa använts för att mäta bl. a. tjockleken på virke. Eftersom palmen i Sverige mätte fyra tum, ger en omräkning av palmsiffrorna till tum som resultat, att förhållandet mellan den förra och den senare måttangivelsen uppgår till drygt 3, dvs. talet *pi*. Man har alltså här angivit såväl rundhultens omkrets (i palmar) som dess diameter (i tum)! Användningen av palmmåttet är dock ej genomgående och synes vara inkonsekvent tillämpad.

Tågvirke

Tabellernas rad avslutas med en vidlyftig uppställning av tågvirket, s. 72—73. Vad man här redovisar, är det stående godset nämligen stag, vant och barduner samt av det löpande rep (= fall), smitor (= halsar) samt skot. Fortfarande saknas allt det som hör till bramstängerna och — vilket åtminstone en lekman finner anmärkningsvärt — likaså har brassarna helt utelämnats. I slutet på tabellen anges måtten för ankartåg, kablarna m. m.

Tågverkets längd anges i famnar och omkretsen i tum. För ankartågen och kablarna anges ingen längd utan för varje cert utsättes antalet enheter av viss grovlek ombord. Längdmåttet ”kabellängd” (100 famnar), som allmänt använts inom sjöväsendet, förklarar denna omständighet. För ”cabellarium” anges även längden; denna anordning förekommer endast på fartyg i de tre största certerna, där ankartåget var av sådan grovlek — upp till 17 tums omkrets eller över 13 cm i diameter! — att det vid

ankarets hemtagande inte gick att lägga kring spelet, utan måste genom "sejsning" fästas vid ett klenare tåg, kabellariet, som vindades runt med spelet och efter hand förde med sig ankartåget, som på detta sätt "vindades hem" och stuvades i tågtrummet.

Den summariska redogörelsen för pergamentrullens innehåll är härmed avslutad.

Dokumentet innehåller alltså en utomordentligt sinnrik uppställning av alla väsentliga fakta rörande den svenska krigsflottan 1689, avsedd att kunna brukas som "lathund", då en fråga om någon detalj i ett fartyg krävde ett ögonblickligt svar. Givetvis har alla uppgifterna funnits tillgängliga på annat håll, i skeppslistor och materielförteckningar av olika slag; det märkliga är, att de här samlats i fickformat. Jag har på olika håll sökt efter motsvarigheter till denna rulle, men i stort sett misslyckats. Ett par tidigare paralleller finns i England. För Henrik VIII sammanställdes på 1540-talet tre stora pergamentrullar, upptagande den engelska örlogsflottans fartyg. Den första rullen upptar skepp, den andra galeaser och den tredje pinasser och "row barges". Rullarna är emellertid 70 cm breda och upptar "porträtt" av varje fartyg, vars bestick redovisas under bilden. Det är här mera fråga om ett praktverk än om en praktiskt användbar skeppsrulla.¹

En liknande förteckning uppgjordes år 1634 för Karl I:s flotta, likaså på en pergamentrulle, 22 cm bred och 80 cm lång (i National Maritime Museum). Den upptar endast en skeppsförteckning.

Dessa två pergamenthandlingar är sålunda endast ytligt att betrakta som motsvarigheter till den svenska rullen. I Pepysian Library förvaras emellertid en handling, som visserligen inte har pergamentrullens form, men som genom sitt innehåll dock mera överensstämmer med den svenska rullens karaktär av "lathund". Det är en anteckningsbok (format 15 × 8 cm), som på försätts-

¹ Den andra rullen i ordningen är utställd i National Maritime Museum, Greenwich, de två övriga förvaras i Pepysian Library i Cambridge.

Rundholter

Till ett skepp	Stor-Masten			Stor-Råen			Fåck-Masten		
	Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock	
		palm	tum		palm	tum		palm	tum
1. Certern af 164 foot	106	26 ² / ₃	35 ¹ / ₃	92	16	23	94	23 ¹ / ₂	31 ¹ / ₂
2. Certern af 150 foot	98	24	32	84		21	80	22	29
3. Certern af 130 foot	86	21 ¹ / ₂	28 ² / ₃	72		18	75	19	25 ¹ / ₃
4. Certern af 120 foot	82	20 ¹ / ₃	*	63			73	18 ¹ / ₄	
5. Certern af 100 foot	70	17 ¹ / ₂	21 ¹ / ₂	51		13	58	14 ¹ / ₂	18 ¹ / ₃
6. Certern af 84 foot	58	14 ¹ / ₂	19 ¹ / ₃	43 ¹ / ₂		10	48 ¹ / ₂	12 ¹ / ₂	

	Blinde-Råen			Stor-stången			Stormårss-Råen		
	Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock	
		palm	tum		palm	tum		palm	tum
[1. Certern af 164 foot]	61	9 ¹ / ₂	13 ¹ / ₂	63	14	18	61	10	13 ¹ / ₃
[2. Certern af 150 foot]	56		14	58		16	56		14
[3. Certern af 130 foot]	48		12	50		12 ¹ / ₂	48		12
[4. Certern af 120 foot]				48					
[5. Certern af 100 foot]	34		8 ¹ / ₂	42		11	34		8 ¹ / ₂
[6. Certern af 84 foot]				33	7		28 ¹ / ₂		8

	Bagijn-Råen			Båwen-blinde-stången			Båwen-blinde-Råen		
	Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock	
		palm	tum		palm	tum		palm	tum
[1. Certern af 164 foot]	61	6 ¹ / ₂	8 ² / ₃	20	5 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	30	5 ¹ / ₂	7 ¹ / ₃
[2. Certern af 150 foot]	56		9 ¹ / ₂	18		7	28		7
[3. Certern af 130 foot]	50		6 ¹ / ₂	16		6	24		6
[4. Certern af 120 foot]									
[5. Certern af 100 foot]	34		5 ¹ / ₂	12	5	5	17		4 ¹ / ₂
[6. Certern af 84 foot]	28 ¹ / ₂		6	10			14		4

* Utplånat.

Fäck-Råen			Mesanen			Mesahns-Spriet			Boug-spröiet		
Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock	
	palm	tum		palm	tum		palm	tum		palm	tum
83	15	20	75	15	20	92	12	15	64	24	32
74		19	67	14	21 ^{1/2}	81		14	60	22	29
66		16 ^{1/2}	58	13	17 ^{1/3}	72		11	52	19 ^{1/2}	26
55			56						45	18	
46		12	55	11	14	53		8 ^{1/2}	44	14 ^{2/3}	18 ^{1/2}
38 ^{1/2}		9	43	9		43 ^{1/2}		8	36 ^{1/2}	11	

För-stången			Förmärss-Råen			Kryss-stången			Kryss-Råen		
Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock		Lång foot	Tiock	
	palm	tum		palm	tum		palm	tum		palm	tum
55	13	17	54	9	12	32	6	8	30	5 ^{1/2}	7 ^{1/2}
51		13	50		12	28		8	28		7
44 ^{1/2}		11	44		11	24		6 ^{1/2}	24		6
43						25					
38		9 ^{1/2}	30		7 ^{1/2}	21		5 ^{1/2}	21		5
30		8	26		7	17 ^{1/2}		5	14		4

På detta uppslag: fjärde tabellen, berörande fartygens rundhult.

Det Grofwaste af Stående och Löpande Tackell

	Store-							
	Stag		Want		Reep		Smitor	
	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ
[1. Certen af 164 foot]*		34	8 ¹ / ₄	300	10	30	10	24
[2. Certen af 150 foot]	16	32	8	230	8 ¹ / ₄	26	9	20
[3. Certen af 130 foot]	13 ¹ / ₂	24	6 ³ / ₄	180	7 ¹ / ₄	22	7 ¹ / ₄	16
[4. Certen af 120 foot]	12 ¹ / ₂		6 ¹ / ₂		7		6 ¹ / ₂	
[5. Certen af 100 foot]								
[6. Certen af 84 foot]								

	Storstångs-							
	Stag		Want		Bar-duner		Wind-reep	
	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ
[1. Certen af 164 foot]	7 ¹ / ₂	22	6	120	7	70	8 ¹ / ₄	48
[2. Certen af 150 foot]	6 ¹ / ₂	19	5 ¹ / ₂	100	6	50	8	42
[3. Certen af 130 foot]	5	16	4 ¹ / ₂	64	5	36	6 ³ / ₄	36
[4. Certen af 120 foot]	5		4		4 ³ / ₄			
[5. Certen af 100 foot]								
[6. Certen af 84 foot]								

	Förstångs-				Mesan-			
	Reep		Sköts		Stag		Want	
	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ	tum	famb ⁿ
[1. Certen af 164 foot]	7 ¹ / ₄	9 ¹ / ₄	7 ¹ / ₂	64	8 ¹ / ₂	15 ¹ / ₂	6 ¹ / ₂	140
[2. Certen af 150 foot]	6	8 ¹ / ₃	7	58	8	15	6	120
[3. Certen af 130 foot]	5	7	5 ³ / ₄	44	6 ¹ / ₄	12	5	86
[4. Certen af 120 foot]	4 ¹ / ₄		5		5 ¹ / ₄		4	
[5. Certen af 100 foot]								
[6. Certen af 84 foot]								

	Anckartough					Cabel-larium	
	18 tum st	19 tum st	20 tum st	21 tum st	22 tum st	Längd famb ⁿ	tiocckt tum
	[1. Certen af 164 foot]		3	2			56
[2. Certen af 150 foot]	2					50	10
[3. Certen af 130 foot]						48	8 ¹ / ₂
[4. Certen af 120 foot]							
[5. Certen af 100 foot]							
[6. Certen af 84 foot]							

* Certindelningen förekommer endast framför rundhultstabellen, men upprepas här för tydlighetens skull.

bladet har följande anteckning av den berömde amiralitetssekreteraren Samuel Pepys' egen hand:

"My Royal Master K. James ye 2^s Pocket-Book of Rates & Memdums during ye whole time of his serving at ye Seas, as L. H. Amiral of England vig^t., from May 1663, to his laying down his Comission May 1673."

Boken innehåller dock inga uppgifter om själva fartygen, utan mera om personalens tjänsteförhållanden, förplägnad etc. Den är emellertid till sin allmänna karaktär ett dokument av samma slag som vår rulle, en "lathund" för en högt uppsatt person.

Frågan om vem som ägt eller brukat den svenska pergamentsrullen är nu lätt att besvara. Den kan inte gärna ha tillhört någon annan än amiralgeneralen Hans Wachtmeister, den ende man, vars tjänsteställning krävde den överblick, som rullen förmår att ge. Man kunde också tänka sig att rullen ställts i ordning för konungen själv, men dess uppgifter är av ett så fackmässigt slag, att endast en sjömilitär expert kan ha haft glädje av dem. Rullen har alltså med största sannolikhet tillhört Hans Wachtmeister och tjänat som dennes "fickrulla" under sjötåget 1689.

PEPPARROTSODLING

Ett viktigt näringsfång i 1800-talets Enköping

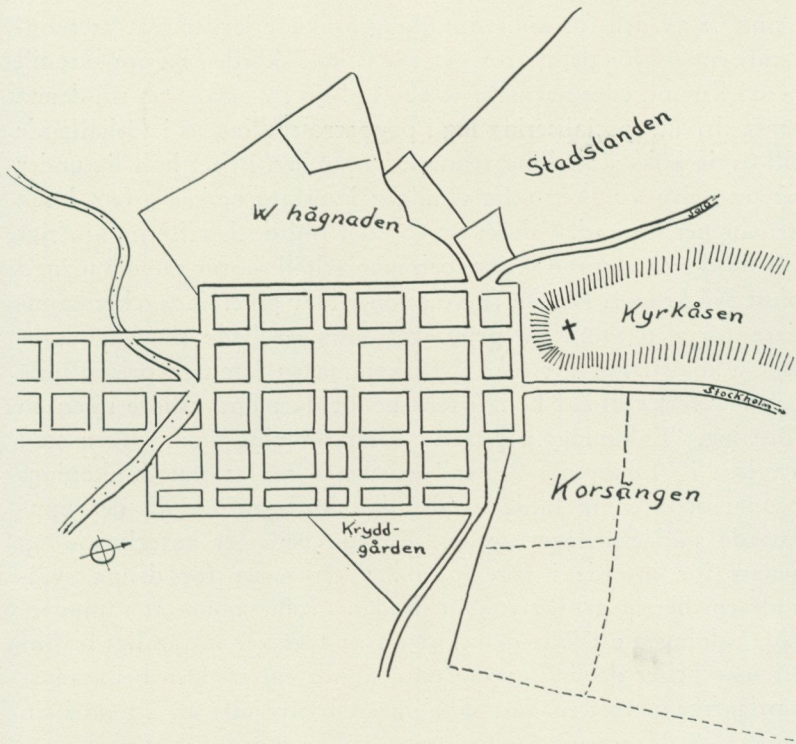
av Hans Kruse

Var finns pepparroten?" "Slut med pepparrot i pepparrotsstaden!" "Sluta upp med att kalla Enköping för pepparrotsstaden, tala hellre om skiftnyckelstaden!" "Pepparrot, mirakeldoktor, skiftnyckel avlöses av P 1 som Enköpings dragplåster."

Detta är några rubriker hämtade ur dagspressen under 1930- och 1940-talen, vilka på ett ganska verkningsfullt sätt s. a. s. belyser själva peripetin i Enköpings moderna historia — den månghundraåriga trädgårdsstadens omdaning till en industri- och garnisonsstad. Denna förändring, som för Enköpings del således kom att inträffa förhållandevis sent skedde, när den väl begynt, mycket snabbt. Ännu under 1910-talet präglades staden av sina odlingar av köksväxter, framför allt pepparrot, men blott ett tiotal år senare var bilden annorlunda. Var fanns pepparroten? Var det verkligen slut med pepparrot i pepparrotsstaden? Helt slut var den inte, men den förde nu en mycket tillbakadragen tillvaro, inklämd bland nyuppförd bebyggelse och omhuldad av endast ett fåtal äldre odlare vilka mer av pietet än av ekonomiska skäl vägrade att överge sitt gamla näringsfång. Den yngre enköpingsgenerationen ville varken veta av pepparrot eller "pepparrotsstan". "Sluta upp med att kalla Enköping för pepparrotsstaden — tala hellre om skiftnyckelstaden!", löd deras paroll. Det skulle emellertid visa sig, att konstellationen Enköping—pepparrot var mer svårutrotad än pepparrotens själv, och enköpingsborna får nog allt framgent räkna med att deras stad förblir "pepparrotsstan". Detta kanske bäst bekräftas av att man i ett så sent som under 50-talet utkommet uppslagsverk alltjämt får

läsa om Enköping som "pepparrotsstaden — berömd för sina pepparrotsodlingar"!

Det var närmast mot bakgrunden av en del i olika uppslagsverk motsägende uppgifter om pepparrotsodling i allmänhet och i Enköping i synnerhet, som författaren av ren nyfikenhet för ett par år sedan började syssla med det i flera avseenden delikata ämnet. En fråga, som därvid snart inställde sig, gällde pepparrotsodlingens ålder. Odlarna själva hade i det fallet högst olika uppfattning, från "mycket gammal, kanske från kloster tiden" till "någon gång under 1700-talet, då en sjöman skall ha fört hem roten från Spanien". I det genomgångna källmaterialet, som för övrigt varit ytterst njuggt på uppgifter om pepparrot, kan man emellertid icke belägga någon odling i Enköping förrän under 1820-talet. Landshövdingen i Uppsala län rapporterar då i sin femårsberättelse (1823—1827): "Innevånarnas (dvs. enköpingsbornas) välmåga är icke stor, men tarflig bärgning tämligen allmän. Staden grundar sitt bestånd i synnerhet på Jordfruktens och finare köksväxters planterande som från uråldriga tider varit stadens förnämsta näringsfång och hvaraf producenterna till största delen föryttras i Stockholm hösttiden . . . Af de till staden hörande såväl sjelfegande som donerade jord, användes årligen 52¹/₂ tunnland till odling av saluväxter utaf många slag, såsom lök, *pepparrot*, palsternackor, morötter, persiljerötter, rödbetor . . ." osv. Som framgår av femårsberättelsen skulle köksväxtodlingen i Enköping vara "uråldrig". Författaren har nöjt sig med att konstatera, att den var väl utvecklad under 1600-talet, medan M. B. Swederus i "Svensk hortikultur i forna dagar" går ett stycke längre och hävdar, att Enköping redan under 1500-talet var känd för "odling av köksväxter till avsalu". Linné, som på sin västgötaresas andra dag, den 13 juni 1746, passerade Enköping, blev imponerad av invånarnas odlarfлит och jämför dem i det avseendet med holländarna. I sin dagbok noterar han: "Denna stad gör med sina Köks-kryddors planterande och försäljande till kringliggande orter icke ringa nytta . . . och wore wäl, om andra städer härutinnan efterapade Enköping." Något om pepparrot nämner Linné inte, vilket inte heller Lars Salvius gör i sin skildring av Enköping i "Beskrifning öfver Sveriget,

Enköping, efter 1853 års karta av G. Ljunggren.

Första Tomen Upland” (1741). Salvius framhåller emellertid stadens odling av ”Köks- och Jordfrukter, hvilka äga en särdeles god smak . . . och frågas mycket efter i Stockholm . . .” Även om vi alltså ej kan finna några uppgifter om pepparrotsodling i Enköping före 1800, finns det mycket som talar för att en sådan odling bör ha förekommit. Det förefaller i varje fall ganska otroligt, att just Enköping med sin uppenbarligen högt uppdrivna köksväxtodling skulle ha saknat pepparrot, då den bevisligen odlades på ett flertal håll i Mälardalen under 1600-talet och intog en given plats redan i 1500-talets kålgårdar.

Det var dock först under 1800-talet, som pepparrotsodlingen kom att bli en för Enköping utmärkande specialitet. När denna odling kulminerade under 1880- och 1890-talen utnyttjades om-

kring $\frac{2}{3}$ av den för köksväxtodling brukade jorden (c:a 75 tunnland) enbart för pepparrot. År 1865 skall skörden ha uppgått till 3 500 lispund eller närmare 30 000 kg! En av orsakerna till denna långt drivna specialisering låg i pepparrotsodlingens i förhållande till övrig köksväxtodling relativa lönsamhet. Priset höll sig under senare delen av 1800-talet tämligen konstant omkring fem à sex kronor per lispund. I slutet av 80-talet föll dock priserna kraftigt till följd av överproduktion, och man erhöll då för samma mängd blott två kronor. Dylika fluktuationer blev givetvis mycket kännbara för dem, som av pepparrotsodlingen hade sin huvudsakliga utkomst. För att söka åstadkomma en jämnare prissättning och motverka illojal konkurrens beslöt då några odlare bilda en förening, "Enköpings pepparrotsodlareförening", om vilken stod att läsa i "Enköpings-Posten" av den 6 maj 1890: "Enköpings pepparrotsförening bildades sistlidne lördagsafton då det upprättade stadgeförslaget antogs. Femton personer antecknade sig genast för inträde i föreningen..." Intresset för denna svalnade emellertid ganska snabbt. Redan i juni samma år rapporterade tidningen att "sammanträdet i söndags var så fåtaligt besökt att icke heller då definitiva beslut kunde fattas. Den behjertansvärda frågan förtjenade i sanning ett bättre öde än att dö i sin linda..." I september, inför stundande skörd och försäljning, blev föreningens möte så pass välbesökt, att man kunde besluta, att pepparrot under hösten icke skulle få säljas under 50 öre per kilo. Enköpings-Postens farhågor beträffande pepparrotsodlareföreningens framtid kom snart att besannas. Några uppgifter om dess fortsatta verksamhet står inte att få, och förmodligen upphörde den i brist på medlemmar redan något år efter dess grundande. År 1902 väcktes ett nytt förslag. Man diskuterade denna gång bildandet av ett aktiebolag, "Pepparrotsaktiebolaget". Bolaget konstituerades i maj, men aktieteckningen måste ha gått trögt, ty inget förmäles vidare om företaget.

Den ringa framgång dessa organisationsförsök rönt måste ses mot bakgrunden av att många odlare, redan innan förenings-tanken blev aktuell, lyckats etablera sådana kontakter med storuppköpare och andra, att de oftast inte hade några större svårigheter att avsätta sina produkter. En anslutning till en förening

Pepparrotsupptagning på Kryddgården i Enköping. I bakgrunden Korsängen. 1880-talet.

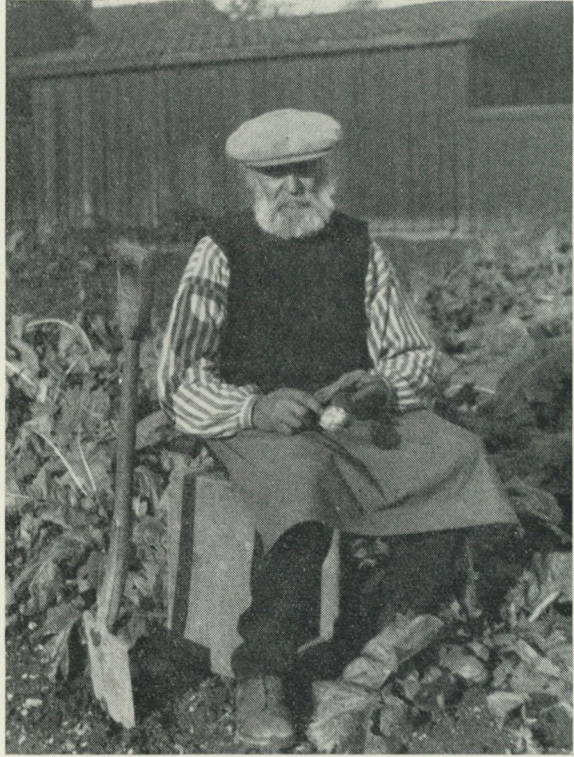
eller liknande kunde därför för deras del knappast innebära någon förbättring, snarare motsatsen. Men där fanns också en del irrationella synpunkter, som spelade in i detta sammanhang. Odlingen av pepparrot var för en del förenad med ett visst hemlighetsmakeri. Varje odlare med självaktning hade sina speciella knep, odlingshemligheter, som de naturligtvis inte gärna ville dela med sig. Då till den nämnda pepparrotsföreningens uppgifter bl. a. hörde att på gemensamma möten diskutera odlingstekniska problem samt delge varandra sina egna erfarenheter, gjorde man alltså klokast i att hålla sig utanför. I realiteten spelade dessa "hemliga" metoder säkerligen en ganska ringa roll. Däremot kunde planteringsjordens beskaffenhet i vissa fall inverka på den färdiga rotens smak. De bästa jordarna ansågs i allmänhet vara de, som låg närmast staden, dvs. vid V. Hägnaden, de s. k. Stadslanden V om Kyrkåsen, Kryddgården samt vissa delar av Korsängen. Pepparrotten blev där enligt odlarnas utsago "tjock som armen" samt "söt och god". Planteringslanden på dessa områden blev också livligt eftersökta, och arrendeavgifterna sköt i höjden.

För en Korsängsteg om fyra kappland kunde man i slutet av 1800-talet få betala ända upp till åttio kronor! Även på den s. k. Myran N om staden, ett under 1700-talet utdikad område, odlades pepparrot. Jorden var där emellertid av sämre beskaffenhet, och roten blev gärna "frän i smaken".

Pepparrotten är en ur flera synpunkter mycket krävande växt. Den fordrar fet och fuktig jord och måste skötas med stor omsorg för att bli god. Den i Enköping genom månghundraårigt brukande förädlade jorden och invånarnas stora erfarenhet av köksväxtodling i allmänhet kom därför väl till pass. Det var säkerligen med berättigad stolthet trädgårdsmästare Syrén i Enköping i "Tidning för trädgårdsodlare" för år 1863 kunde intyga att "pepparrotsodlingen i Enköping är uppdrifven till hög fullkomlighet".

De för pepparrotsodlingen nödiga redskapen var i stort sett desamma, som kom till användning vid all trädgårdsskötsel, såsom spade, grep, kratta (harkla), kniv osv. Några specialredskap förekom egentligen inte, möjligen med undantag för den s. k. "pepparrotsskuven", ett skyffelliknande järn, som brukades i samband med borttagandet av birötter. Planteringen tog vanligen sin början i maj. Landen grävdes med spade, och de s. k. strängarna togs upp. (Sträng kallades det stycke av huvudroten, som låg kvar i jorden efter föregående års skörd.) Strängarna, som nu skulle växa till nya pepparrötter, avskars i längder om tre decimeter, varvid huvudänden skars något snett, "man skar en skursa", och lades ned i de grävda och gödslade fårorna med "skursan" nedåt och med någon lutning i förhållande till markytan. För att man skulle kunna hålla raka rader snörslogs landet. Avståndet mellan varje sträng bestämdes av harklans bredd, liksom snörpinnens längd bestämde avståndet mellan varje rad eller "pepparrotsvarv". Antalet strängar, som lades ut, varierade från några hundra hos småodlarna till storodlarnas sextusen. En "normal" korsängsteg hade en bredd av fyra till sex meter och en längd av fyrtio till sextio meter.

Planteringsarbetet var tungt och krävande och utfördes oftast av manlig arbetskraft, antingen av jordinnehavaren själv eller av honom lejda arbetare. Rensning och liknande överläts emeller-

Gammal odlare (enl. uppgift stenhuggare Fredrik Nilsson, Enköping) "fnasar" pepparrot vid V. Hägnaden.

tid med varm hand till kvinnor och barn. Dessa på fälten krypande figurer kom för övrigt att tillhöra en av de klassiska enköpingsbilderna under 1800-talet.

Hälftenbruk eller "hälftensläggning" var en vanlig företeelse, som gjorde det möjligt även för dem, som icke innehade jord eller hade råd att arrendera sådan att syssla med pepparrotsodling. Detta arrangemang var vanligast bland de större jordägarna i staden, hantverkarna och handelsmännen, vilka genom sitt yrkesutövande icke själva hade möjlighet att ägna så mycken tid, som var behöflig för dylik odling. En billig extra arbetskraft ägde de tillika i lärlingar och bodpojkar, vilka ofta fick finna sig i

att ligga ute i landen och rensa, ett av dem säkerligen hjärtligt avskytt arbete. Till detta kom så den tillfälliga arbetskraft, som sökte sig till Enköping under den för pepparrotsodlingen brådaste tiden, vid rensningen eller "tjyvningen" i juli—augusti och upptagningen i september—oktober. Där förekom den välkända, årligen återkommande "Nora-Maja", och där fanns "både grevar och allt, som ville gå på luffen". För detta hårda arbete erhöll man kost och logi samt tre kronor per dag.

Under juli månad företogs, som nämnts, den s. k. "tjyvningen", som bestod i bortskrapande av birötter samt borttagning av bladskott. Detta arbete utfördes med hjälp av "pepparrotsskuven". Om icke sommaren varit alltför torr, eller den förhärjande "blankmasken" förstört blasten, kunde skörden ske på senhösten. Härvid användes spade. Då pepparrotten icke kunde lagras någon längre tid ovan jord utan att bli mjuk eller "vina" upptogs icke mer, än vad man räknade med få snar avsättning för. Om priserna visade sig bli alltför låga, lät man helt enkelt rötterna stå kvar i jorden i avvaktan på att marknaden skulle bli mer gynnsam. Möjlighet fanns också att förvara den upptagna pepparrotten hemma på gården, där nedgrävd i sand. De partier, som skulle sändas till Stockholm eller andra orter för försäljning rensades noga, "fnasades", och sorterades efter storlek. Därefter skulle rötterna vägas upp i buntar om fem mark, ett halvt pund och ett pund och slutligen "pundas" eller knippas. Detta senare arbete ansågs ur försäljningssynpunkt så pass betydelsefullt, att det oftast överläts till specialister. Pundningen skedde i en för ändamålet särskilt tillverkad "pundstol", närmast liknande en uppochnedvänd pall. Mellan de flyttbara "benen" lades pepparrotterna sicksack dvs. omväxlande med rotända—huvudända in till varandra och bands så hårt samman med hjälp av en läderrem. Det var av vikt att knippena blev så täta som möjligt — då höll sig rötterna längre. Med en träklubba bultades knippans ändar jämna och sedan snören slagits om desamma lossades remmen, och den nu prydliga knippan var färdig.

I Enköpings hamn låg under hösten ofta ett antal roslagsskutor, "skärkusar", med last av salt strömming, som försåldes eller byttes mot enköpingsbygdens jordbruksprodukter. Då skutorna på hem-

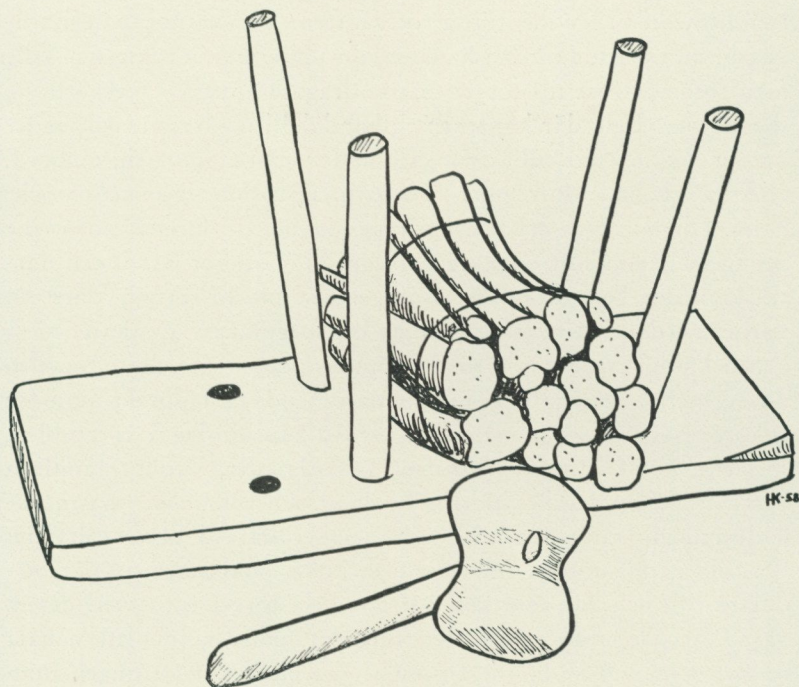
Pundspecialisten Aug. Johansson "pundar" pepparrot vid Kryddgårdsgatan i Enköping. 1920-talet.

väg skulle komma att passera Stockholm, erbjöds här ett tillfälle för pepparrotsodlare och andra att för en tämligen billig penning frakta sina varor till huvudstaden. Några odlare beslöt då vanligen att gå samman om en skuta, och sedan avtal träffats med skepparen om betalning o. d., kunde man börja förbereda sig inför avseglingsdagen. Dagen innan började ilastningen. I förväg hade man kommit överens om vars och ens antal andelar i lastrummet, och detta var nu medelst plankväggar indelat i motsvarande antal bås. Där travade man upp sina rotfrukter, den ömtåliga pepparroten förvarad i fuktade säckar. Då det var fler skutor, som lastade samtidigt, rådde det ett rörligt liv, och en ständig ström av skramlande kärror körde genom stadens gator ned mot hamnen. Ilastningen kunde forma sig till en kapptävlan mellan de

olika skutorna, ty det gällde att komma i väg så fort som möjligt — den, som först nådde Stockholm, hade den största utsikten att få en bra kajplats.

Färden till Stockholm tog i bästa fall halvtannat dygn, i sämsta fall — åtta! Under sådana förhållanden gällde det att ha en rikligt tilltagen matsäck med sig. Vanligen nådde man Stockholm och Munkbron utan några större äventyr — men undantag fanns. Under 1850-talet lär en vällastad enköpings-skuta på väg mot huvudstaden ha förlit, och efter en tid flöt fint pundade pepparrotknippen kring Mälarens stränder vittnande om det inträffade. I Stockholm överlämnade skepparen sitt fartyg i enköpingsbornas händer, då han under den tid försäljningen pågick, passade på att fara hem till sina anhöriga. På skutan, som nu för en tid av två till fyra veckor framåt skulle bli både hem och försäljningslokal, sökte man göra det så bekvämt för sig som möjligt. Om kvinnor medföljde, vilket var mycket vanligt, fick de bo i kajutan, eller också hyrde de rum i Gamla stan. "Femte raden" var där ett omtyckt och ofta frekventerat härbärge. Männen låg i lastrummet. Kvinnfolket skötte matlagningen ombord, medan männen ombesörjde det tyngre arbetet med att bära upp rotfrukterna ur lastrummet. De medförda varorna "bullades upp" på däck, lades på bräder vilande på bockar, och kommersen kunde börja. Många enköpingsbor hade genom tidigare stockholmsbesök skaffat sig en fast kundkrets bestående av såväl småförbrukare som uppköpare. Till storkunderna räknade man en del hotell och restauranger (t. ex. Berns salonger) samt styrmännen på finlandsbåtarna, vilka köpte flera hundra kilo pepparrot per gång. Uppköparna i sin tur hade förbindelser både inom och utom Sverige. Således fördes genom deras förmedling stora mängder pepparrot till Norrland liksom till England, ja, en och annan enköpingspepparrot lär t. o. m. ha funnit väg ända ned till Sydamerika.

I november var affärerna avslutade, och hemfärden kunde anträdas med någon i Enköping hemmahörande skuta eller med ångfartyget "Enköping". Om man ej alltför mycket låtit sig lockas till köp av de kringvandrande "snälla och trevliga" judarnas eller de många bodarnas i Gamla stan mer eller mindre um-

Pundstol med pundad pepparrot. Teckning av förf.

bärliga varor, kunde förtjänsten på en dylik stockholmsfärd uppgå till tre- à fyrahundra kronor, ofta mer. För många odlare var detta säkerligen det största och kanske också enda kontantbelopp, som under året inflöt.

Under 1800-talets slut förbättrades ångbåtsförbindelserna med Stockholm, och allt fler odlare kom att utnyttja denna möjlighet att snabbt nå huvudstaden. Visserligen kunde man nu inte taga med sig större rotfruktspartier på en gång, men visade sig affärerna gå bra, rekvirerade man blott mer hemifrån. För kunderna innebar detta system en förbättring, då de nu kunde påräkna att få färsk vara, vilket när det gällde pepparrot, som tidigare framhållits, var speciellt viktigt. Ångbåtsresorna företogs mestadels av kvinnor — odlarens hustru eller någon annan kvinnlig

familjemedlem. De medförda rotfrukterna förvarades under järnvägsbron vid Riddarholmskanalen, dit uppköparna sökte sig. Ville man föra varorna till torget, måste dragare anlitas. Övernattning skedde på båten, där kaptenen tillhandahöll madrasser, och under natten såg en vakt till, att inga objudna gäster smög sig ombord.

År 1876 hade Enköping fått järnvägsförbindelse med Stockholm. För odlarnas del kom järnvägsresorna till huvudstaden icke att spela någon större roll. De ansågs allmänt för dyra, och därtill kom den besvärliga omlastningen vid Norra station, varifrån varorna sedan måste transporteras till torgplatsen av åkare.

Stockholmsresorna var för Enköpings pepparrotsodlare förvisso de viktigaste resorna men ingalunda de enda. I Uppsala utgjorde enköpingsborna sedan gammalt ett välkänt inslag i torgbilden, speciellt vid Distingsmarknaden. Landshövding Knut Hamilton berättar i "Uppland, skildring av land och folk" om sina marknadsminnen från 1860-talet och nämner därvid bl. a. följande: ". . . vid gamla torget vid Dombron höllo Enköpings pepparrotsodlare till, och där stod lass vid lass hela torget fullt med denna vara." Senare under 1800-talet flyttades denna handel till Vaxala torg, och man for då till Uppsala icke blott vid Distingen utan vid ett flertal tillfällen under hösten medförande pepparrot och potatis. Avfärden från Enköping skedde vanligen en fredagseftermiddag, då ett tiotal hästskjutsar kunde rulla ut ur staden med Uppsala som mål. Övernattning ägde rum i Säva eller Ramsta, och tidigt på lördagsmorgonen nådde man bestämmelseorten. Vid tiden för första världskriget förde man på dessa resor med sig nästan uteslutande potatis. Ofta hände då, att morgontidiga uppsalabor mötte skjutsarna långt utanför staden för att köpa, vilket resulterade i att kärrorna var tomma redan innan framkomsten till torget.

Under en höstsäsong kunde på detta sätt från en enda gård i Enköping till Uppsala levereras inte mindre än 800 kg pepparrot, 1 000 kg rödlök, 600 kg potatis. Liknande färder ställdes även till Sala, någon gång också till Västerås och Örebro. Då avsättningsmöjligheterna visade sig speciellt dåliga, kunde det hända, att en och annan enköpingsbo sökte sig så långt som till Falun, Borlänge eller Hedemora för att där avyttra sina rotfrukter.

Enköpingsskuta vid Mälartorget i Stockholm. Två uppköpare väljer bland kålbvunden och rotfrukter. 1899.

I slutet av förra århundradet började man, måhända delvis inspirerad av enköpingsbornas framgångar, odla pepparrot även på andra håll i Sverige. På en del lantbruksskolor gjordes försöksodlingar, så t. ex. vid Värmlands läns lantbruksskola i Sjöstad i början av 1880-talet. Försöken kommenterades i Lantbruksakademiens tidskrift för 1885 sålunda: "... som afsättningen av trädgårdsprodukter är klen och priserna mycket låga har man börjat att såsom specialitet odla pepparrot, som är jämförelsevis lätt att sälja... och utsattes under året (1883) 5 000 pepparrotstrålar." Ungefär vid samma tid började man, troligen under förmedling av en enköpingsbo, att odla pepparrot även i Fjärås i Halland. Till en början kom dessa nyodlingar inte att nämnvärt inverka på den av enköpingsborna sedan länge väl inarbetade marknaden. Fjäråsborna, som även de sökte sig till Stockholm för att avyttra sina alster, skall trots att de sålde sina pepparrotter under "falsk ursprungsbeteckning", dvs. utbjöd dem som

varande ”äkta enköpingspepparrot”, ha mött ett visst köpmotstånd och detta enligt enköpingsodlarnas utsago emedan ”de var beska”. Under 1900-talets första årtionde blev dock Fjäråskonkurrensen alltmer besvärande, och omkring 1920 måste man i Enköping — om än motvilligt — tillstå att hallänningarna definitivt erövrat deras gamla marknad. Därmed var också Enköpings pepparrots-epok förbi.

Varken konkurrensen från Fjärås eller från de kring städerna uppträdande handelsträdgårdarna kan dock sägas ha varit den direkta orsaken till köksväxtodlingens tillbakagång i Enköping. Förutsättningarna för denna näringsgrens fortlevande var i verkligheten undergrävd redan tidigare. Den gamla odlargenerationen efterföljdes icke av någon ny, de unga drogs till de industrier, som vuxit upp i staden under 80- och 90-talen — de fann det närmast löjligt att ligga ute i landen och rensa ogräs. Vidare hade vid skilda tillfällen genomförda dräneringar av de vattensjuka ängarna kring staden medfört en långsam men fullt märkbar uttorkning av jorden, vilket kom att menligt inverka speciellt på pepparrotsodlingen. I bakgrunden skymtar också andra faktorer. Enköping var icke blott pepparrotens stad utan i lika hög grad doktor Westerlunds. När hans praktik var som mest omfattande, vårdades icke mindre än trehundra patienter i Enköping. Av dessa var den största delen inackorderade i hem — hela Enköping var, som någon sagt, som ett enda stort sjukhem. Arbetet med dessa inackorderingar, som stundom kunde omfatta även enklare sjukvård, omhänderhades av kvinnor, vilka nu genom denna nya och förhållandevis lönande verksamhet alltmer övergav sin tidigare bisyssla — pepparrotsodling.

I dagens Enköping kan man faktiskt efter något detektivarbete finna några ensamma exemplar av *Cochlearia armoracia* växande på ett par gårdar. De intager där, kringlagda av stenar, en dominerande plats och har fått en slags ”urspårad funktion” som prydnadsväxter. I Fjärås däremot är dess ursprungliga funktion i hög grad levande. Pepparrotsodlingen har där utvecklats till något av en industri med export bl. a. på England och USA. Den årligen produktionen uppgår till omkring 800 ton, varav nära hälften går till ovan nämnda länder, en stor del till ett par

*Det sista större pepparrotlandet invid Korsängen i Enköping.
Omkr. 1930.*

svenska livsmedelsindustrier med vilka odlarna har speciella avtal och resten via uppköpare till detaljister landet runt. Odlingen har så långt det är möjligt mekaniserats, men "tjyvningen" eller omläggningen, som den här vanligen kallas, måste alltjämt utföras för hand liksom rensningen. Omkring 350 personer är mer eller mindre sysselsatta med dessa odlingar, som här liksom en gång i Enköping mestadels skötes av odlaren och hans familj. De flesta odlarna är att karakterisera som småodlare, vilka ha pepparrotsodlingen endast som bisyssla. Men där finns också storodlare, som verkligen gör skäl för namnet, t. ex. "pepparrotskungen" Axel Andersson, som på vårarna lägger ända upp till 50 000 strängar. Trots den rationalisering, som nu präglar pepparrotsodlingen i Fjärås, gives det alltjämt plats för en del kanske mindre rationella idéer. Således förnekar man inte existensen av "vissa odlingshemligheter". Onekligen frestas man att däri se ett gammalt enköpingsarv!

I "Enköpings-Posten" publicerades 1908 ett epos över "Thet gamla thet nya Eneköping", varur följande vers är hämtad. Den

får tjäna som slutvinjett på denna exposé över Enköping och dess pepparrotsodlare.

Så såg du ut, vår gamla stad
med pigor rara, små mamseller —
förlåt — och i en gränd en rad
af nöt — samt några skrågesäller,
och bal du had för örtugs-slant
hos Göran smed vid Prästtulls-porten
där som det fanns mång tös galant
af könet starkt, som — pepparrotten.

Till största delen bygger denna uppsats på uppgifter, som förf. erhållit vid intervjuer med gamla odlare.

KORSSTYGNSFÖRLAGOR

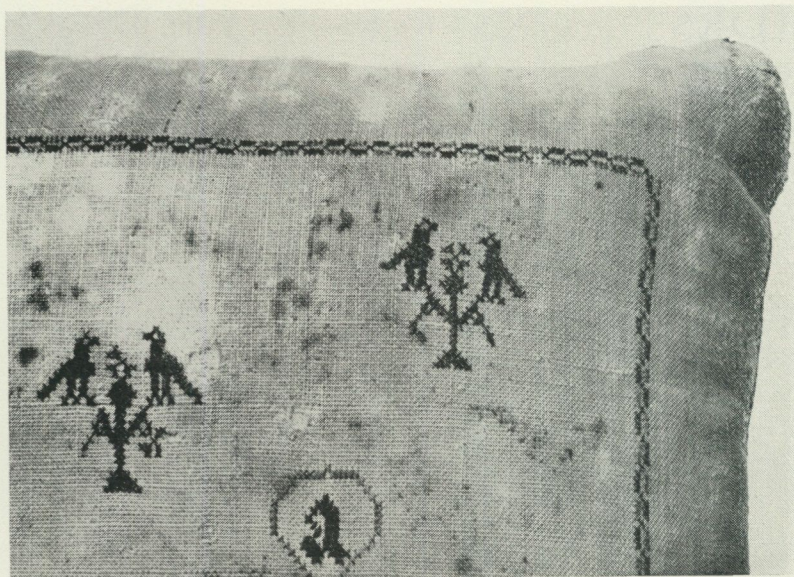
av Elisabet Stavenow

Tålamod och goda ögon var grundförutsättningar för att brodera korsstygn. Däremot behövde man inte ett särskilt gott handlag, ty stygnen var lätta att sy. Inte heller krävdes det något större mått av fantasi av den syende, ty mönstren komponerade hon sällan själv. De togs efter förlagor.

Som förlagor användes mönsterböcker och mönsterblad, som sedan 1500-talet spriddes och ritades av i hela norra Europa. Därigenom har korsstygnsmönstren blivit en internationell egen- dom. Dessa tryck tycks i hög grad verkat konserverande på mönstren; i flera hundra år kan ett mönster sys utan att ett stygn ändras.

Under 1500- och 1600-talen utkom en mängd mönsterböcker för broderi i Italien och Tyskland. De innehöll mönster för sydda spetsar, för fria broderier och för broderier som bygger på rut-system. Hit hör ju korsstygn och petits points, som även kallas halva korsstygn.

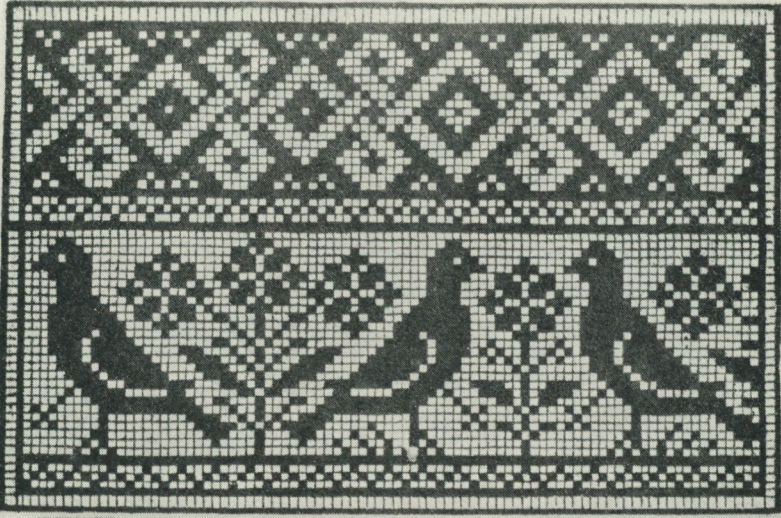
En äldre form av korsstygn, tvistsömmen, är belagd i Sverige sedan 1400-talets mitt. Den sys som ett kors, där det ena benet är dubbelt så långt som det andra och lämpar sig därför väl för yttäckande mönster. Det äldsta kända arbetet där rena korsstygn förekommer i Sverige är en kudde från Åsbo kyrka i Östergöt- land, uppskattningsvis från omkring 1500. Den finns nu i Statens Historiska Museum. Där förekommer ett livsträd med fåglar i glest utförande på lärft, ett motiv som var mycket vanligt i andra textila tekniker. Detta motiv återfinns i en snarlik version i en liten handritad och handskriven mönsterbok i Nordiska mu- seets ägo, daterad 1573 på pärmen. Det finns i tryckta mönster- böcker och på märkdukar hela 1700-talet igenom, och ännu 1950

Detalj av Sveriges sannolikt äldsta bevarade korsstygnbroderi, en kudde från Åsbo kyrka i Östergötland, omkr. 1500. Nu i Statens Historiska Museum. Foto ATA.

återkommer det i en modern märkbok, som på intet vis har några antikvariska intentioner. Så stark är traditionens makt i denna speciella art av broderi.

Vilka mönsterböcker använde man i Sverige? Nordiska museets samling av broderade föremål speglar vilka böcker som varit i bruk under 1600-, 1700- och 1800-talen. I nästan varje mönsterbok som varit möjlig att få tag på hittar man använda förebilder. Man kan visserligen inte utgå från att just den boken eller upplagan har använts av den broderande. Böcker var dyra och därför ritade man själv av mönstren. Dessutom utgavs ett flertal upplagor av varje bok, ofta med smärre förändringar. Det var vanligt att utgivaren begagnade sig av förebilder i äldre böcker, ty någon konstnärlig äganderätt till mönstren erkände man inte. Trots detta ger ju en förlaga ett begrepp om ett mönsters minimi-ålder. I flera fall förekommer en kombination av mönster, som gör att man ganska säkert kan hänföra dem till en bestämd källa.

Mönsterblad med livsträd och fåglar ur Peter Quentel: Eyn new kunstlich Boich, Köln 1527.

De äldsta mönsterböckerna var gjorda i träsnitt. Peter Quentels mönsterbok utkom första gången i Köln 1527 under namnet "Eyn new kunstlich Boich". Där finns en grövre version av fåglar och livsträd, som utan att ett stygn lagts till eller dragits ifrån är uppsydd på en sannolikt tysk märkduk, daterad 1701. Det är alltså 174 år mellan denna ganska komplicerade förlaga och broderiet. En ranka med klöverblad på samma broderi är hämtad ur en ännu äldre förlaga, Schönsperger: "Furm- und Modelbuchlein", som utkom första gången i Augsburg 1523. Denna lilla bladranka har alltså hållit sig oförändrad i 178 år.

Bernard Jobin utgav "New Künstliches Modelbuch" i Strassburg 1579. Den kom senare ut i flera upplagor. I denna bok finns figurkompositioner med klassiskt motiv såsom Pyramus och Tisbe. Där finns också ett blad med en mängd djur: enhörning, heraldiskt lejon, hjort, hund, uggla och många fler. Samtliga dessa djur återfinns på en märkduk, daterad "den 16 IUNIUS 1721" och namnad Anna Christina Bostadia. Det är tydligt att djuren på denna svenska märkduk är tagna från Jobins blad, ty samt-

liga tio djur på sticket finns med på broderiet. Ett ytterligare bevis är att en liten fågel, som avbildats längst upp mot stickets kant och där fått halva huvudet avskuret, har skalperats på samma sätt i broderiet.

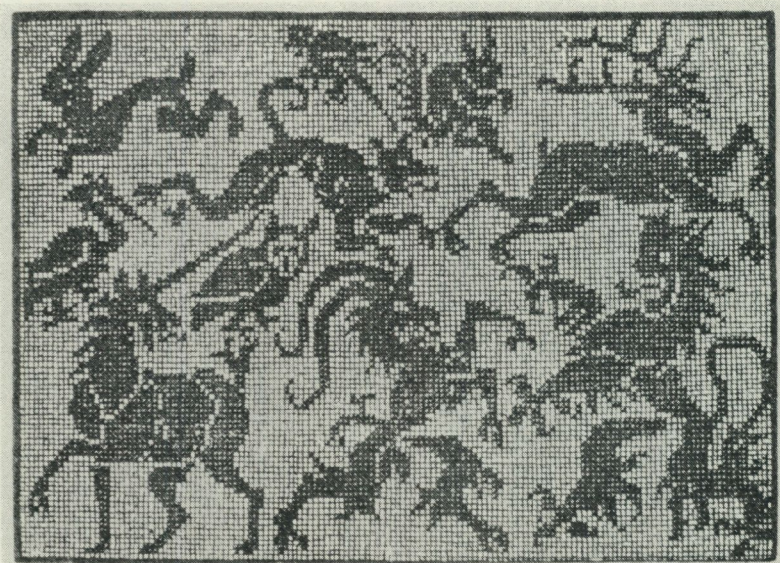
Jobins mönsterbok är numera mycket sällsynt. I British Museums bibliotek finns ett exemplar. På första mönsterbladet hittar man den stora draken, som är avbildad till vänster på märkduken. På blad 3 finns blomsterurnan som är broderiets mittmotiv. De svävande blommorna med långa stjälkar är lösryckta ur en bred bård på ett annat blad. Sist i boken ingår fyra sidor med figurer, en man och en kvinna på varje blad, iförda modedräkter från 1500-talets slut. Det sista av dessa blad har använts som förebild till märkdukens två figurer. Det förefaller som brodösen haft Jobins bok bredvid sig när hon arbetat på märkduken och valt ut motiv än från en sida än från en annan och fogat dem samman till en komposition. Alfabetet, blomsterkransen, en fågel på en gren samt några blomsterkvistar, har hon hämtat från andra källor.

Det finns mönsterböcker med enbart korsstygnsförlagor. En sådan är Johann Sibmachers "Newes Modelbuch in Kupffer gemacht", utgiven i Nürnberg första gången 1601. En upplaga från 1604 har givits ut i faksimiltryck flera gånger i modern tid. Där finns vältecknade figurkompositioner med herrar och damer i stela modedräkter. Hos Sibmacher finns en krönt påfågel med utslagen stjärt, som blir vanlig på 1700-talets märkdukar. Där finns hörnmönster med stiliserade blommor; ett av dessa tycks ha blivit särskilt populärt, ty det finns uppsytt på märkdukar i museets ägo, daterade 1713, 1738, 1742, 1747 och 1792. Ett lamm med korsfana har blivit ytterst vanligt i broderier under 1700- och 1800-talen.

Hos Sibmacher finns en mängd rutmönster, oftast byggda av två slags ruttyper, som griper in i varandra. Dessa syddes som yttäckande mönster till skillnad från figurer, djur och blommor, som i allmänhet syddes som mönster på synligt bottenryg. I Nordiska museet finns en bänk med dynor, som enligt traditionen tillhört Olof Rudbeck d. ä. och alltså bör vara från tiden omkring 1700. Hela möbelklädseln är sydd med korsstygn i rutmönster

Del av märkdruk, daterad 1701. Fåglarna ur Peter Quentels mönsterbok från 1527 återfinns här. Klöverbladsrankan i övre bildkanten går tillbaka på ett mönster i Schönsperger: *Furm- und Modelbuchlein*, Augsburg 1523.

Mönsterblad ur Bernard Jobin: New Künstliches Modelbuch, Strassburg 1579.

med grovt ullgarn i tre färger: mörkblått, ljusblått och vitt. Man kan med säkerhet utgå från att mönstret är taget från en förlaga på Bysta — i Närke finns nämligen ett grovt broderi i korsstygnet med exakt samma mönster, också det antagligen en möbelklädsel. Den enda skillnaden är att den ljusblå färgen utbytt mot lindblomsgrönt.

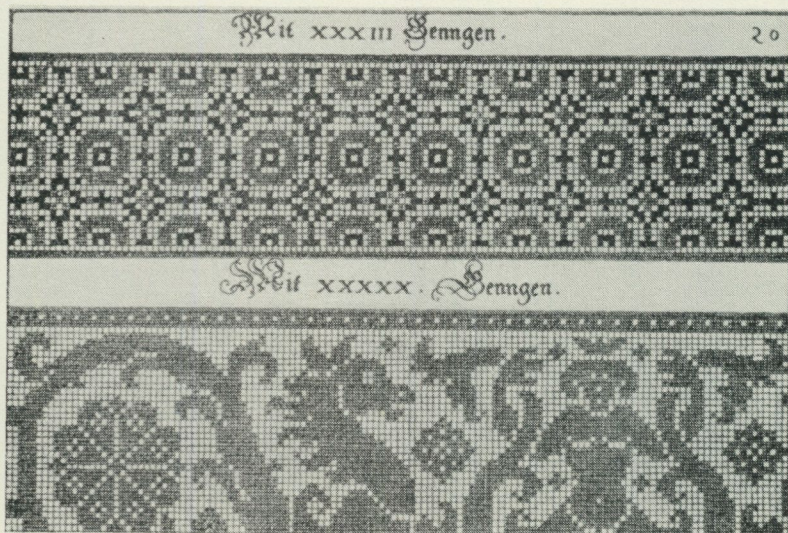
Vissa mönster trycktes om med obetydliga förändringar. I det danska kunstindustrimuseets bibliotek finns en originalutgåva av Rosina Helena Fürstins "Neues Model-Buch", tryckt 1728. Det är en modernisering av en mönsterbok som givits ut av hennes far, Paulus Fürst, 1666 i Nürnberg, men en mängd av mönstren är hämtade från Sibmacher. Hos Rosina Helena Fürstin återfinns vi nämligen Sibmachers krönte påfågel, hans liggande hjort och korsbärande lamm med mycket små förändringar. Modernare till sin typ är blad med en mängd föremål samlade för användning på märkdukar, t. ex. ett kors med döds-kalle vid foten, en tupp

Märkeduk, daterad 1721, sydd av Anna Christina Bostadia. De flesta djuren, blomsterurnan och figurerna är tagna ur Jobins mönsterbok från 1579.

och en stege eller blomkransar och hjärtan, i vilka brodösen satte sina initialer.

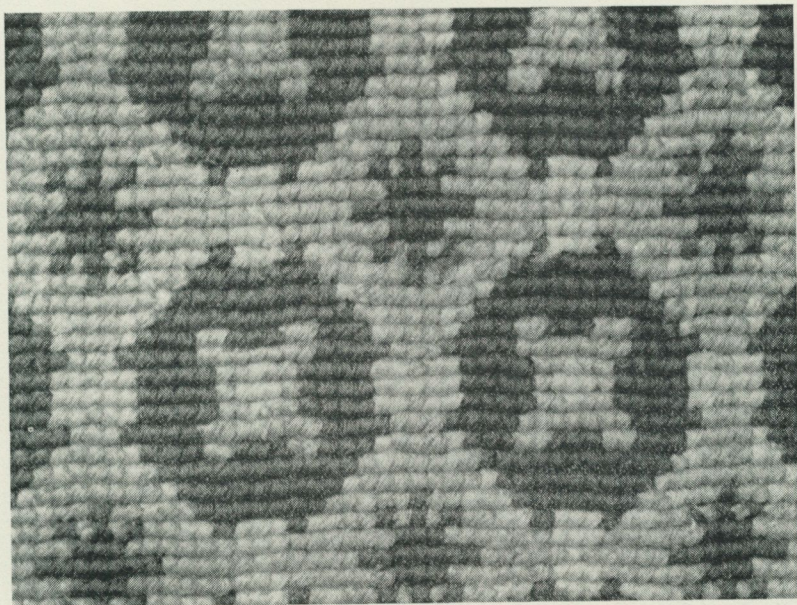
Under 1700-talet blir mönsterböckerna fåtaligare. Man tycks ha övergått mer till mönsterblad. Från denna tid är det ont om

Mönsterblad ur Johan Sibmacher: *Neues Modelbuch in Kupffer gemacht*, Nürnberg 1604.

bevarade förlagor, men märkdukarna visar att det funnits en stor mönsterflora, som haft vid spridning. Det är nämligen samma motiv som upprepas gång efter gång på dukarna, trots att de är från skilda tider och orter. Ett träd med knotig stam och karakteristiskt tecknad lövkrona finns på 38 av museets märkdukar mellan åren 1730 och 1847. Andra vanliga mönster är stolar med rak rygg, en flicka stående i en gunga och uttåget ur det förlovade landet med den stora druvklasen. En stor väderkvarn är uppsydd på museets märkdukar 13 gånger mellan 1738 och 1833. En liten lustig krönt apa, som sitter på en stol återkommer 11 gånger under samma tidrymd. Trädet, väderkvarnen och apan finns på en holländsk märkduk från 1798, publicerad i *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, november 1958, s. 96, vilket visar på internationella förlagor.* Mönstrens distribution och bladens utseende är emellertid, när det gäller nyutgåvor under 1700-talet, höljt i dunkel.

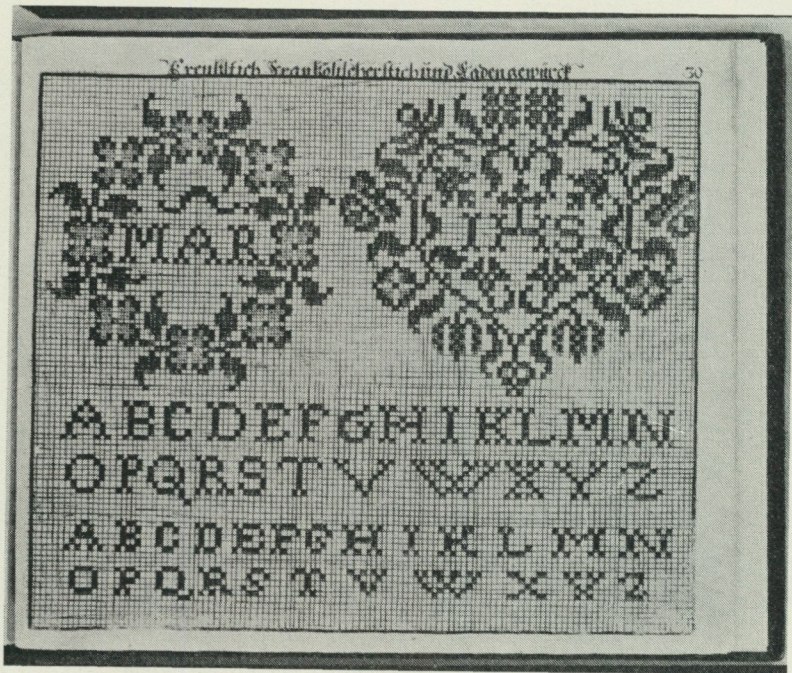
* Trädet förekommer på en tysk märkduk, daterad 1681, i Victoria & Albert Museum, London.

Del av möbelklädsel i korsstyggn som enligt traditionen har tillhört Olof Rudbeck d. ä. Sydd med ullgarn i mörkblått, ljusblått och vitt. Naturlig skala. Omkr. 1700.

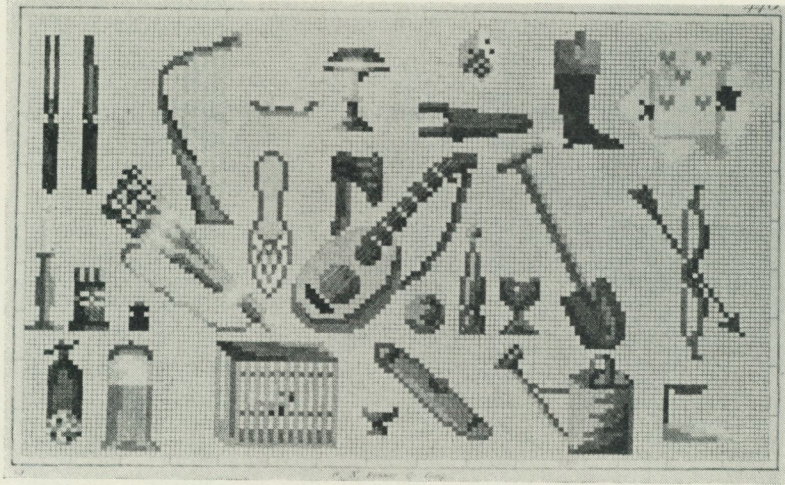
Under 1800-talets början såldes tryckta och handkolorerade mönsterblad. Färgernas fördelning antyddes i trycket — en punkt, ett streck, ett kryss betydde olika färger. Bladen tycks ha sålts målade, ty färgläggningen är mycket skickligt gjord. När vi har en förlaga i flera exemplar är färgerna i allmänhet desamma men nyanserna olika. Detta sätt att kolorera tryck var mycket vanligt. Bilder i modejournalerna färglades på detta sätt.

Bland dessa 1800-talstryck finns de som är avsedda för märkdukar. En mängd små föremål är samlade på ett blad: en fågel i bur, en luta, en harpa, en vattenkanna, kniv och gaffel och andra välbekanta vardagsting, som kan ha roat småflickor att sy. På andra blad finns kompositioner, avsedda för klänningsbårder, herrhängslen, spjällsnören och mattor. Under 1800-talets början sydde man huvudsakligen petits points, och broderierna användes mest till dräkt, mindre till inredning.

Mönsterblad ur *Rosina Helena Fürstin: Neues Model-Buch*, Nürnberg 1728. Krans och hjärta för märkedukar.

Mönsterblad av denna typ såldes under nästan hela 1800-talet. Mönstren växlar givetvis med smakriktningarna. Under 1800-talets mitt blev kompositionerna fylligare, blommor och figurer framställdes naturalistiskt och ofta med tredimensionell verkan. I slutet av 1850-talet kommer svart botten på modet och därmed framhövdes ytterligare den hårda klara färgen i de anilinfärgade garnerna. De flesta av dessa blad är tyska. Firman L. W. Wittich i Berlin tycks ha varit outtröttlig att ge ut nya mönster. Där finns hängslebårder och kompositioner med blommor för kuddar. Där är tofflor, plånböcker och nyckelpungar. De stora figurkompositionerna höll sig populära hela 1800-talet. De syddes upp på eldskärmar och kuddar. Ofta framställdes känslösa motiv: en liten tiggargosse eller en gumma som lär ett barn att sticka osv. Vissa motiv tycks ha varit särskilt populära, ty de

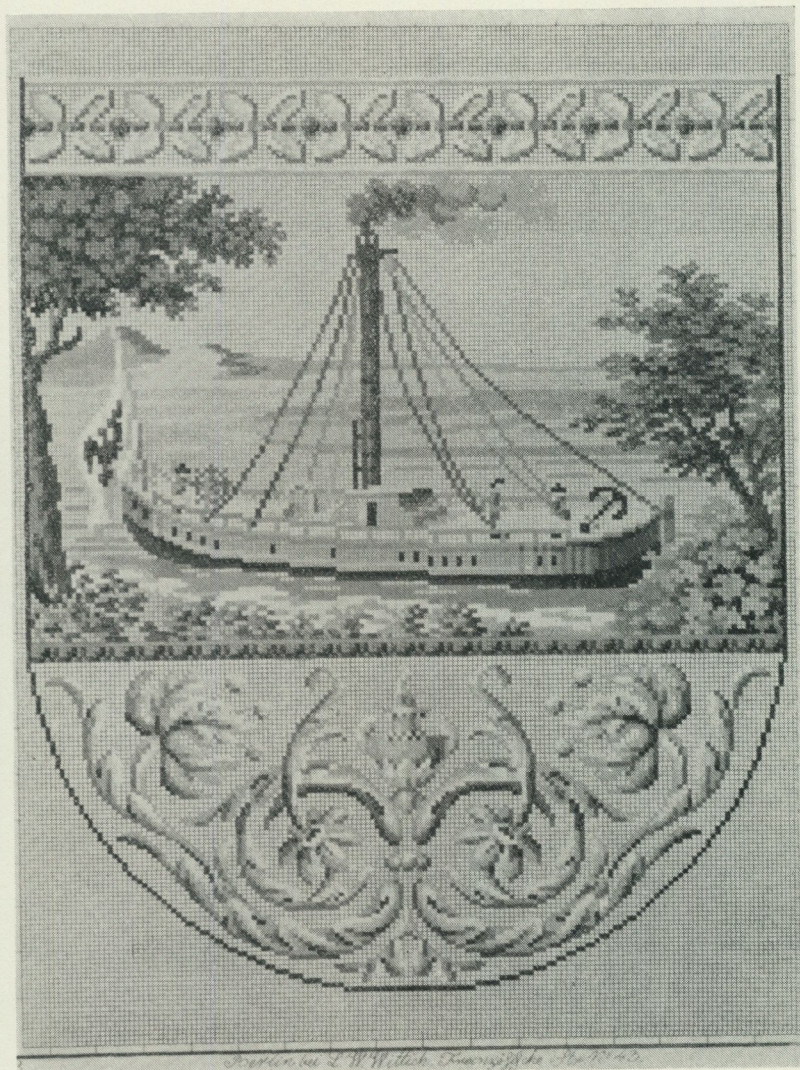
*Tryckt och handkolorerat mönsterblad, Tyskland 1800-talets förra del.
De små vardagliga motiven syddes upp av barn på märkdukar.*

finns representerade både i förlaga och i broderi eller i flera broderade exemplar enbart i museets samlingar.

Även franska förebilder användes, men mera sparsamt. I tidskriften "Journal des Dames et des Desmoiselles" hittar man förlagor till tofflor och blomkompositioner.

Under 1800-talets mitt och senare del avbildade man ibland kända konstverk i korsstyg. Thorvaldsens Dagen och Natten har broderats på 1860-talet med pärlor och korsstyg på kuddar. Broderimönstren preparerades troligen efter kopparstick, som var den tidens konstreproduktioner. I museets ägo finns ett stort heltäckande broderi, som återger Horace Vernets målning "Michelangelos och Raphaels möte i Vatikanen". Målningen gjordes 1833 och stacks av Jazet, som publicerade sticket i London, Paris och Berlin 1844. Broderiet bygger förmodligen på sticket. Återgivningen av tavlan är exakt i varje detalj. Broderiet är nära tre meter högt.

Vid slutet av 1870-talet kom en helt ny tendens in i korsstygens mönstervärld. Det nationella självmedvetande som följde med Tysklands enande yttrade sig bl. a. i en nationell inredningsstil,

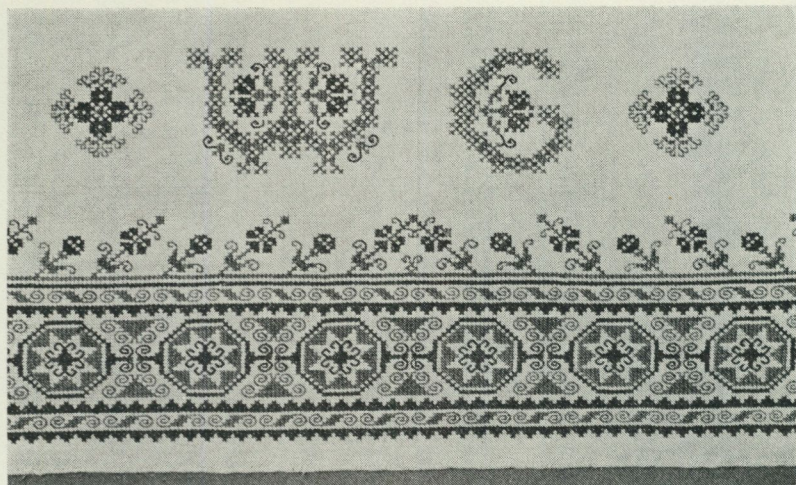

Tryckt och handkolorerat mönsterblad, Plånbok med hjulångare. Tyskland 1800-talets förra del.

Tapet, broderad i korsstyg. Motivet går tillbaka på Horace Vernets oljemålning: Michelangelos och Raphaels möte i Vatikanen, målad 1833. Från Gustav V:s dödsbo.

"Der altdeutsche Stil". Förebilder för konsthantverk hämtades från renässansen. En hel serie tryck med äldre korsstygsmönster gavs ut under 1870- och 1880-talen under titeln "Muster altdeutscher Leinenstickerei" på Lipperheides förlag i Berlin. Böckerna är fyllda av breda bårder och alfabet med stora invecklat tecknade bokstäver. Man uppger mycket samvetsgrant om mönst-

Detalj av löpare med monogram och bård ur Muster altdentscher Leinenstickerei, utg. av Lipperheide, Berlin 1879 och 1881.

ren är tagna från 1500- eller 1600-talsbroderier eller om de är nykomponerade på grundval av renässansförebilder. Samtidigt fylls de tyska modetidningarna, t. ex. "Der Bazar", med liknande mönster och förslag hur de skall användas. Stora bårder på klänningar, dukar, sängomhängen och spjällsnören rekommenderas. Bårderna är grova och i allmänhet i två färger, blått och rött.

Det är äldre mönster som avbildas, men de är uppfattade på ett nytt sätt. Man sydde på tämligen gles panamaväv eller juteväv med stora stygn och inte särskilt grovt garn, så att korsen kom att framträda tydligt. Detta broderisätt blev vanligt i Sverige. I museet finns en löpare med blå och röd bård och stort monogram med mönster direkt ur en av de tyska böckerna. Handarbetets Vänner sydde upp grova bårder på juteväv med ullgarn.

Med denna antikvariska rörelse följde att en mängd av de gamla mönsterböckerna gavs ut i nytryck. De flesta av de renässansförlagor, som här har nämnts, finns inte i original i svenska offentliga bibliotek. Det är därför till dessa tyska, utomordentligt fint gjorda faksimiltryck som man måste gå för att komma till källorna för denna mycket speciella mönstervärld.

FRÅN SKRÅTUNA TILL SKANSENS STADSKVARTER

av Bengt Bengtsson

Artur Hazelius framlade 1899 — i en historik över Nordiska museets och Skansens verksamhet — ett värtaligt program för Skansens framtid. Hans bärande tanke var "ett levande museum", som inte bara skulle visa "byggnader och bohag, redskap av de mest skilda slag, minnesmärken sådana som runstenar, älvstenar, milstenar, gränsstenar och oändligt mycket annat i en till följd av det vidsträckta utrymmet nästan otrolig omfattning". Detta levande museum skulle också "framställa folklivet i levande drag". Han nämner de flammande bålarna vid nyår och midsommar, valborgsmässoelden och den värmande nyingen och han ser ljusterblosset glöda "i den gamla ekstocken i den lilla insjön".

Dessa med synen anammade intryck avlöses av örats upplevelser: stjärngossarna och Lucia, rytmiska koraler, de gamla folkmelodierna på ålderdomliga instrument, folkdanserna och bygdemålsberättelserna. Hazelius frammanar också synen av lapparnas akjor och grönländarnas hundslädar och av de gamla färgrika dräkterna "icke endast burna av gipsbilder, utan av levande människor i brokig omväxling". Han ser också processioner av munkar och nunnor, beväpnade ryttare, som spränger fram efter vägarna, Vasakungarnas knektar och Karl XII:s drabantier, han ser rokokodanser utföras till musik från Bellmans och Gustaf III:s dagar.

Hazelius slutar: "Annu kan oändligt mycket av dessa *levande* skatter läggas till de redan samlade. Framtidens Skansen bör just i detta avseende gå en rik utveckling till mötes."

Detta program hade Artur Hazelius, vad de konkreta exemplen beträffar, själv i snart sagt alla punkter realiserat. Det är alltså inga lösa hugskott, han hade själv bevisat att planerna kunde realiseras. Typiskt för honom själv och ännu mer för den tid i vilken han levde, är urvalet av exempel. Festen och vardagen skulle skildras, men festen skulle antingen präglas av stora historiska minnen eller av det muntert pittoreska. Vardagens folkliv lyser med sin frånvaro i Hazelius' framtidsprogram, men hans ovan citerade slutord visar, att han förstod utvecklingsmöjligheterna och att allt dittills varit en början.

I praktiken hade Hazelius redan 1891 lagt grunden till ett hantverksliv på Skansen genom att inköpa en urmakarverkstad för att inrymmas i Morastugan, den första byggnaden på Skansen och han hade samma år anskaffat hackstugan från Orsa "med däri ordnade redskap och dylikt, som höra till den för Orsa-bygden karakteristiska slipstenstillverkningen", som man kan läsa i meddelandena från Samfundet för Nordiska museets främjande för åren 1891 och 1892. Emellertid förekommer i årsredogörelserna för Skansen under de första decennierna endast sparsamma notiser om demonstrationer av arbetsliv. Anna Jonsdotter från Härjedalen demonstrerade somrarna 1908—1909 "den utdöda konsten att spinna garn på handslända", varjämte hon även jodlade. Ett värdefullt tillskott kom 1910 till Skansen, då smedjan från Väster-Löfsta i Uppland hitflyttades. Den användes enligt årsredogörelsen redan första året "till smidning för Skansens behov och visar sålunda alltjämt en bild av folklivet".

Det skulle emellertid dröja till 1919, innan själva hantverksarbetet blev ett inslag i Skansens "folkliv". Det var på vårfesten 24 maj—1 juni, då en medeltidsstad, "Skrååtuna", hade byggts upp på platsen för nuvarande marknadsgatan "med ringmur, torg, gränder, rådhus, gästgiveri och hantverksbodas. I staden försiggick S:t Eriksmässa, som öppnades med brukliga ceremonier av stadens myndigheter. Under mässan tillverkade och försälde hantverkarna sina varor och landsbefolkningen utbjöd sina produkter. Hela 'staden' med dess byggningar, försäljningar, nöjen och olika uppträdanden var anordnad av sammanslutningen Konsthantverkarnas Gille i Stockholm, vars medlemmar, klädda i 1400-talets

dräkter, själva skötte försäljningen och i de olika små hantverkare-interiörerna utförde sina arbeten. Där funnos guldsmeder, präntare, bildskärare, drejare, målare, gelbgjutare, tunnbindare, väverskor, spetsknypplerska, krukmakare, korgmakare m. fl.”

Det var ett krafttag, som Konsthantverkarnas Gille och Skansen den gången tog för att popularisera hantverket och hantverkskvaliteten. Men det lönade sig både som propaganda och rent pekuniärt. Konsthantverkarnas Gilles inkomster på Skråtuna blev en fond, som sedan dess åstadkommit en hel del av värde till konsthantverkets fromma.

I och med 1920-talet drog hemslöjden in i Skansens byggnader. Det var främst de till julen brukliga sysslorna, som demonstrerades, t. ex. ljusstöpning, halmbockstillverkning m. m., men också under andra årstider utfördes linberedning, kardning, spinning, vävning och bakning av olika slag. Denna tradition har vuxit sig allt starkare och de många sysslor, som under åren utförts här uppe, vore värda en särskild historik.

I och med inredandet av boktryckeri och bokbindareverkstad i huset från Södermannagatan 20 i Stockholm år 1932 inleddes en ny utveckling. Nu gällde det stadshantverket, vilket öppnade ett stort verksamhetsfält med många nya synpunkter och problem. Att rekonstruera ett gammalt hantverk med en tidstrogen och funktionellt godtagbar verkstad är i och för sig ett kulturhistoriskt äventyr. Bouppteckningar, intervjuer med äldre hantverkare, studier av byggnader, där verkstäder finns kvar eller förr inrymmts, äldre bildmaterial och så givetvis redskapen och produkterna är huvudkällorna till kunskapen. I de lyckliga fall, där man kunnat samarbeta med yrkesmän, som utbildats och arbetat i verkstäder, där ålderdomlig miljö och teknik varit förhärskande, har problemen varit lätta att lösa. Bokbinderiet erbjöd här inga svårigheter, särskilt som hovbokbindaren Arvid Hedberg var den främste rådgivaren.

I Boktryckeriet, som efter den gamla skylten från Johan Pehr Linds år 1819 upphörda tryckeri från början kallades OFFICINA TYPOGRAPHICA, blev rekonstruktionsarbetet svårare, framför allt genom den heterogena inredning, som hopsamlats. Emellertid torde tryckeriet vad inventariernas mängd och karaktär beträffar

väl motsvara vad en medelstor officin inrymde omkring 1830. Här tillkom en oskattbar fördel, nämligen en man, som under sin utbildning vid statens sedeltryckeri lärt sig konsten att trycka i handpress. Det var tryckaren Carl Hagtorn, som ännu vid 80 års ålder sporadiskt tjänstgjorde i tryckeriet. Genom honom och hans arbete fick man en värdefull inblick inte endast i handpress-teknik utan också i det värde som ett fackmässigt fullgott arbete hade för den intresserade Skansenpubliken.

Denna synpunkt blev ytterligare belyst året därpå, när landets siste kammakarmästare, Gustaf Holm från Stockholm, knöts till Skansen. Denne skicklige hantverkare demonstrerade så gott som dagligen sitt numera nästan helt utdöda yrke i den verkstad, som under hans ledning inrättades i stadskvarteret. Holm tillverkade en mängd föremål, från hornscedar till imiterade sköldpaddskammar med konstfulla lövsågningsornament, dels till avsalu och dels till en samling, som för framtiden skall komplettera de uppteckningar, som gjorts efter hans berättelser.

En tredje sådan hantverkare är skomakaren och forskaren Ernfrid Jäfvert, som under några år arbetade i Skansens skomakarverkstad. Den främste kännaren av sitt yrkes historia kunde från sin låga stol vid arbetsbordet upplysa den besökande allmänheten om alla sidor av ett sällsynt fångslände stycke kulturhistoria.

Även om dessa tre yrkesmän i Skansens stadskvarter framstår som särpräglade gestalter, betyder detta icke att andra, som arbetat eller fortfarande arbetar här, på något sätt underskattas. Några namn behöver inte nämnas, men varje verkstad räknar en kärntrupp av frivilliga fackmän, som då och då samlas till arbete och gemensam glädje. I och med stadskvarterets utveckling till sitt nuvarande omfång började den sporadiskt florerande verksamheten att finna fastare former. Bildandet av "Skansens Borgerskap" — det skedde mot slutet av 1940-talet — kom naturligt. Det blev en sammanslutning utan stadgar, medlemsavgift och revisorer. Dess enda uppgift är att samlas i stadskvarterets verkstäder för utövande och demonstration av vederbörande yrke. Medlemmarna är flera än vad verkstäderna på en gång skulle

T. h. Gatubild från Konsthantverkarnas Gilles medeltidsstad Skråtuna vid Skansens vårfest 1919.

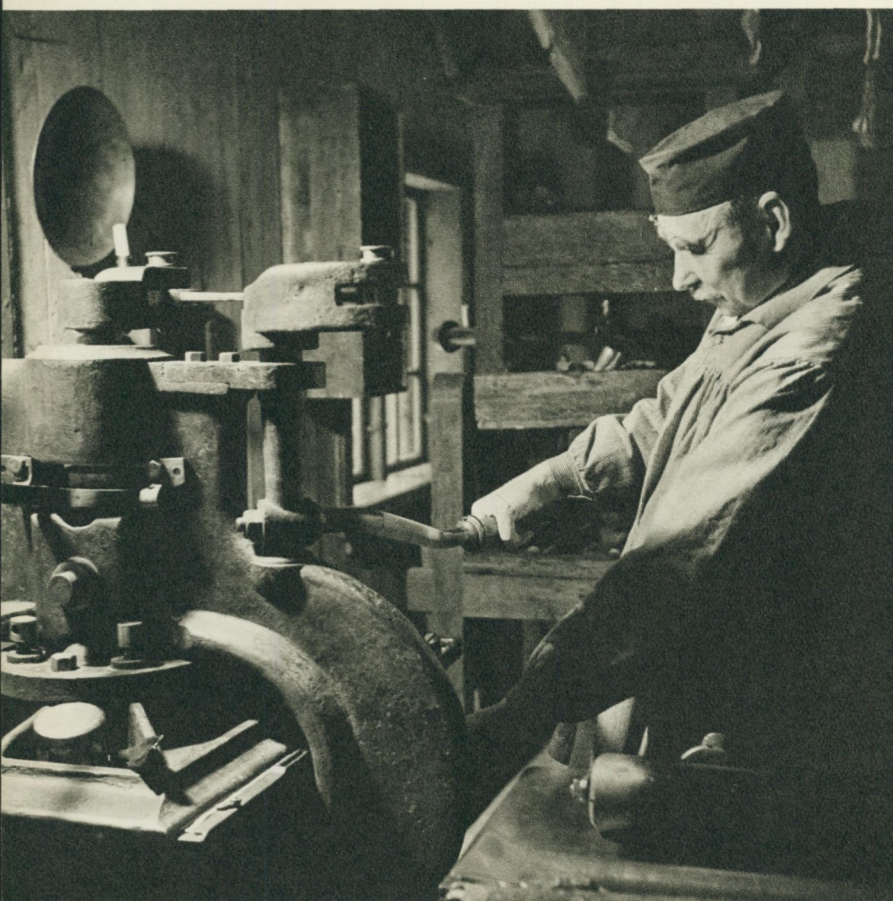

Gatubild från Skråtuna med tunnbindareverkstad.

T.v.: Mässings- och bleckslagare i Skråtuna på Skansen 1919.

Carl Hagtorn (1867—1947) den skicklige tryckaren i Officina Typographica vid Stanhopepressen.

Skomakaren Ernfrid Jäfvart, skicklig yrkesman, berömd forskare i sitt yrkes historia, vid arbetsbänken i Skansens skomakareverkstad.

Gustaf Holm (1858—1942), Sveriges siste kammakaremästare, utövade de sista åren av sitt liv sitt yrke i den verkstad, som han bidragit till att upprätta i stadskvarteret.

Glashyttans mästare sätter grepe på en kanna.

Även om yrkets teknik kan hjälpligt demonstreras av en enda person, ger dock hantverksdagarna en bild av hur en verkstad — här boktryckeriet — arbetade med fulltalig arbetsstyrka.

I bokbinderiet visas ibland — vid sidan av den egentliga bindningen av böcker — den svåra konsten att marmorera snitt och försättspapper.

Silversmeden arbetar här med den tunga knophammaren i tjock plåt, som skall tvingas ned till kärlform.

Av de finare dekorationsmetoderna inom guldsmedsyrket är ciselevingen den, som mest oförändrad nedärvt till våra dagar.

Drejning i krukmakeriet. Denna svåra teknik är också den, som mest fascinerar besökaren, men därefter skall pjäsen torka, brännas, förses med gravyr och återigen brännas.

Grävörerna har under senare år haft en provisorisk verkstad i Skansens stadskvarter.

I julmarknadens tillfälliga pappersbruk i stads-kvarteret arbetar ett kyp-lag från Riksbankens pap-persbruk i Tumba. Här ses formaren vid sin kyp.

Guskaren lösgör papperet från formen och placerar det mellan filtstycken, varefter vattnet pressas ur i en tung press.

Papperet tages ur pressen i relativt fast tillstånd.

Pappersarken hänges upp på torkstänger i taket.

Kryddkrämarens butik representerar köpenskap under 1800-talets förra hälft.

T.v. överst: I Skansens bageri arbetas det vid speciella tillfällen, framför allt vid julmarknaden, då bagaren får frivilliga hjälpare ur »borgerskapets» yngre årgångar. — T.v. nederst: Bagaren arbetar helt efter gamla metoder och recept. Ugnen måste eldas flera dagar i förväg.

Till stadskvarterets gäster hör tills vidare sockerbagarna, men man hoppas att ett permanent konditori skall kunna upprättas.

Under ett par år har en skulptör kunnat visa konstgjutning enligt »cire perdue-metoden». Här formas den modell av vax, som sedan skall omges med en eldfast massa, varefter vaxet smältes bort och gjutformen är redo att mottaga den smälta bronzen.

Flera gånger har man kunnat visa framställning av träkola på Skansen, senast under andra världskriget. Kolmilor enligt gammal svensk modell har byggts upp och kolaren har framställt den värdefulla varan inför besökarnas ögon.

kunna rymma, men telefonkallelsen resulterar så gott som alltid i det rätta antalet för varje verkstad.

Det är just detta, att verkstäderna då och då arbetar med "full arbetsstyrka", som är så värdefullt ur kulturhistorisk synpunkt. Sommartid är endast den utarrenderade glashyttan och krukmakareverkstaden realistiska ur denna synpunkt; i boktryckeriet och guldsmedsverkstaden arbetar två yrkesmän och i bokbinderiet en. Besökaren får lätt en falsk bild av verkstadens storlek i förhållande till de två unga silversmederna eller konstförvanterna. Men ett par gånger om året blir proportionerna riktiga. Boktryckeriet mönstrar ett tiotal man, guldsmedsverkstaden ett dussin, bokbinderiet tre, bageriet tre osv.

Härtill kommer de ännu så länge endast "gästspelande" yrkena. Lokaler saknas för åtskilliga hantverk, vilkas utöware insett värdet — och den personliga tillfredsställelsen! — av den kvalitetspropaganda, som en hantverksmässigt fullgod arbetsutövning innebär. Därför har flera yrken fått nöja sig med provisoriska lokaler, vilka nödortfött iordningstälts för dagen. Till dessa yrken hör sockerbagare, plåtslagare, gravörer, bildhuggare, skraddare, sadelmakare, snickare m. fl., och sist men icke minst ett pappersbruk. Riksbankens pappersbruk i Tumba bedrev tills för ett par år sedan handpapperstillverkning regelbundet. De skickliga handpappersmakarnas kärlek till sin urgamla yrkesteknik har tagit sig uttryck i bildandet av ett "kyplag" — med brukets driftsingenjör som primus motor — som varje år samlas till Skansens julmarknad och demonstrerar konsten att göra papper i handformar. Även om ett pappersbruk på Skansen ännu är en utopi, bildar kypelaget intresse och entusiasm en god grund att bygga på för framtiden.

Detsamma gäller flera av de andra yrkena, som man hoppas snart skall få fast fristad i stadskvarteret. För plåtslagare och sadelmakare är plats beredd, men för andra, mera utrymmeskrävande yrken är problemet svårare. Man får dock hoppas, att framtiden skall medföra en väsentlig ökning av verkstädernas antal, så att stadskvarteret i ännu högre grad än nu blir en fristad för det äldre hantverket.

"Skansens Borgerskap" samlas till varje julmarknad och bildar ett komplement till denna, särskilt genom den försäljning, som då

äger rum. Emellertid har det nästan blivit en tradition att även på våren anordna en hantverksdag, då åtskilliga gästande verkstäder beretts plats. Dessa hantverksdagar har i stor utsträckning understötts av Stockholms Stads Hantverksförening, som insett det värdefulla i en åskådlig demonstration av traditionell men levande hantverkskvalitet. Konsthantverkarnas Gille har heller inte glömt bort sitt Skråtuna och medverkar gärna vid hantverksdagarna. De medverkande själva — som givetvis alla arbetar kostnadsfritt — har ofta omvittnat tillfredsställelsen av att på detta sätt få göra propaganda för sitt yrke.

ARMFELTSKA GÅVAN TILL SKOGAHOLM

av Marshall Lagerquist

Skogaholm på Skansen står som ett monument över den svenska herrgårdskulturen under 1700-talet och avser att ge en föreställning om en lantlig, aristokratisk hemmiljö främst från den gustavianska tiden. Men Skogaholm utgör också ett hemvist för minnen knutna till släkterna Wennerstedt och Armfelt, för vilka Skogaholm i Närke en gång varit sätesgård.

När generalmajoren Gustaf Philip Wennerstedt år 1815 avled på Skogaholm i den höga åldern av 83 år slöts hans friherreliga ätt på manssidan och gården ärvdes av den äldsta av de tre dottrarna, nämligen Brita Carolina, som var gift med sedermera generalmajoren friherre Carl Armfelt. Denne var farbror till den kände gustavianen Gustaf Mauritz Armfelt, vars morfader för övrigt var presidenten Carl Gustaf Wennerstedt till Skogaholm. Även på annat sätt var de båda släkterna befryndade med varandra alltifrån 1700-talets mitt.

I samband med hustruns sjukdom och död i februari 1835 avyttrade Carl Armfelt Skogaholm till änkefriherrinnan Hedda Christina Åkerhielm, född Burenstam, på Dylta i Närke. Hennes dotter var gift med dåvarande majoren Gustaf Fromhold Armfelt, äldste sonen till Carl Armfelt och Brita Carolina Wennerstedt. Redan 1841 blev emellertid Skogaholm återigen försålt, denna gång till ett konsortium, som bildade ett bolag för driften av det då jämnt tvåhundraåriga järnbruket på platsen.

Den ursprungliga karolinska, under gustaviansk tid ombyggda manbyggnaden på gården kom i samband med bolagsbildandet att förlora sin karaktär av en brukspatrons och adlig lantjunkares

hem och gick en förnedringens och förfallets tid till mötes. Upprättelsen kom först i början av 1930-talet, då Skogaholm överflyttades till Skansen. Senast 1841 har inventarierna i byggnaden förts därifrån och en del har omsider fallit på Gustaf Fromholds lott som arvegods. Dennes sonson och den siste av sin ättegren var påvlige kabinettskammarherren Gustaf Armfelt på Kulla i Odensvi socken, död 1952. I hans besittning befann sig alltjämt mångahanda ting, som ovedersägligen haft sin plats i det Wennerstedt-Armfeltska Skogaholm, vårdade med en kärleksfullhet som endast djupt intresse och vördnad för gångna släktled förmår skänka.

För Nordiska museet har det alltsedan Skogaholms återuppförande framstått som ett fromt önskemål — till synes ouppnåeligt — att framdeles kunna föra tillbaka till Skogaholm de föremål man vet en gång hört dit. Därigenom skulle det gamla hemmet, som trots all samvetsgrannhet i rekonstruktionen likväl icke avspeglar verkliga förhållandet, återfå något av så att säga den personliga atmosfären.

En början gjordes redan 1930, då Skyllbergs bruk, som är det gamla Skogaholmsbrukets arvtagare, överlämnade ett enkelt grönmålat bokskåp av senbarocktyp. Det härrör från herrgården och har nu sin plats i "Presidentens förmak". Följande år mottog museet som gåva av baron Gustaf Armfelt på Kulla tio av tretton sammanhörande stolsklädselar från 1700-talets början, utförda dels i gobelinteknik, dels i petits points och korsöm. De ha varit i bruk på Skogaholm sannolikt redan under stamfaderns, generallöjtnant Anders Wennerstedt, tid och sedan dess väl aktats av efterföljande generationer av släkten. År 1933 förvärvade vidare museet genom köp från Främmestad i Västergötland tre porträtt, som enligt de målade inskriptionerna i salen på Skogaholm funnits där och som föreställer presidenten Carl Gustaf Wennerstedts svärföräldrar och svåger. Slutligen återkom 1937 som gåva en chiffonjé av mahogny med stenskiva från 1800-talets början. Den kan tyvärr icke med säkerhet identifieras i boupp-teckningar, men proveniensen uppges vara trovärdig. En liten gravyr med ett fantasilandskap, signerad av den suttonåriga Brita Carolina Wennerstedt, kan på sätt och vis räknas till de

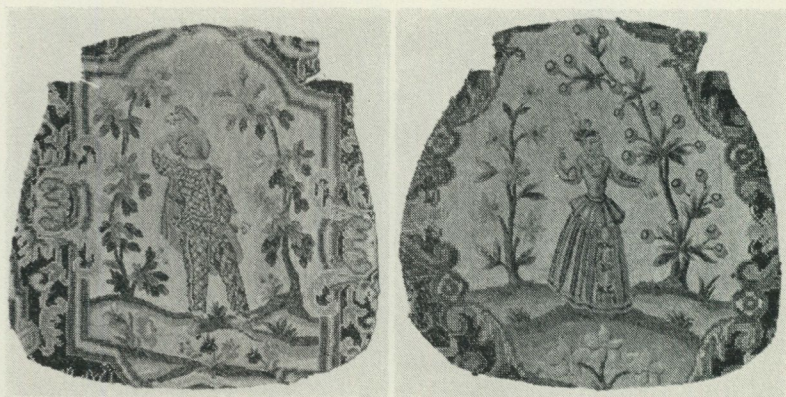

Skogaholm från gårdssidan, gouache från omkring 1800 av Brita Carolina Wennerstedt. Ur Armfeltska gåvan (förteckningen nr 27).

gustavianska inventarierna, ehuru det är tvivelaktigt om just detta exemplar inramat någonsin hängt på Skogaholm. Antalet autentiska ting är således lätt räknade och man skulle gärna vilja se ett mera flödande tillskott.

Den 22 oktober 1957 avled baron Gustaf Armfelts efterlevande maka, född Hajdukiewicz de Pomian, och det visade sig då, att baron Armfelt i en sannolikt efter 1934 upprättad kodicill till sitt testamente från 1928 bestämt att, sedan båda makarna gått bort, alla de på Kulla befintliga släktminnena från Skogaholm skulle överlämnas till Nordiska museet. Därmed gick en önskedröm helt oväntat i uppfyllelse. Dessa ting i och för sig har otvivelaktigt högt kulturhistoriskt värde, men deras härkomst gör denna generösa testamentariska gåva oändligt mycket värdefullare.

Det är dessvärre knappast möjligt att här mera ingående och i resonerande form redogöra för gåvans innehåll, utan man får lov att inskränka sig till en katalogmässig förteckning över den-

Stolklädslar i petits points. Ur ArmfELTSKA gåVAN (förteckningen nr 26).

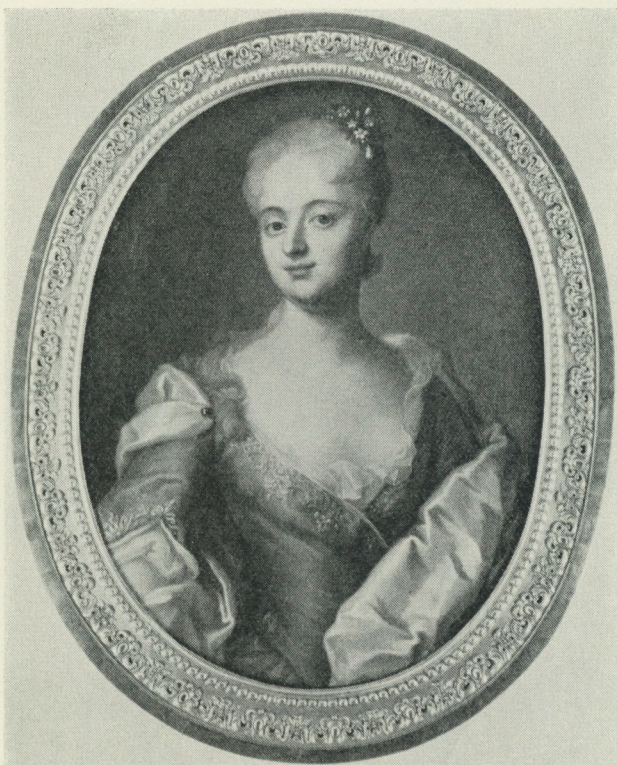
samma med tillägg av de kommentarer föremålen var för sig kan ge upphov till. En dylik förteckning följer omedelbart.

1. Porträtt av generallöjtnanten Anders Wennerstedt (1650—1723), oljemålning tillskriven David Klöcker Ehrenstrahls skola, duken beskuren. Det ersätter i salen på Skogaholm en modern kopia efter ett original, tillskrivet Ehrenstrahl, på Runstorp i Östergötland. Denna gård ägdes från omkring 1760 av presidenten Carl Gustaf Wennerstedt och ärvdes vid hans död 1778 av hans andra dotter Ebba Margaretha, som 1762 blivit änka efter överstelöjtnanten friherre Reinhold Armfelt. På Runstorp finnes en liknande porträttserie som på Skogaholm.

2. Porträtt av presidenten friherre Carl Gustaf Wennerstedt (1692—1778), oljemålning tillskriven med någon tvekan Georg Engelhard Schröder. Det ersätter i salen på Skogaholm en modern kopia efter ett original av Johan Stålbom från 1755 på Runstorp. Kullaporträttet visar en yngre man än Runstorpsporträttet.

3. Porträtt av Ebba Magdalena Hierta (1701—1761), gift med presidenten Carl Gustaf Wennerstedt, oljemålning tillskriven Georg Desmarées. Det ersätter i salen på Skogaholm en modern kopia efter en replik på Runstorp.

4. Porträtt av generalmajoren friherre Gustaf Philip Wennerstedt (1732—1815), oljemålning från 1779 av Ulrica F. Pasch.

Porträtt av Ebba Magdalena Hierta, gift med presidenten Carl Gustaf Wennerstedt, oljemålning tillskriven Georg Desmarées. Ur Armfeltska gåvan (förteckningen nr 3).

Det ersätter i salen på Skogaholm en modern kopia efter detta porträtt.

5. Porträtt av Brita Elisabeth Tersmeden (1758—1810), gift med generalmajoren Gustaf Philip Wennerstedt, oljemålning från 1789 av Lorentz Pasch d. y. Det ersätter i salen på Skogaholm en modern kopia efter detta porträtt.

6. Miniaturporträtt av generalmajoren Gustaf Philip Wennerstedt, gouache tillskriven Anton Ulric Berndes. Oval medaljong infattad i rektangulär, svart ram.

Miniatyrporträtt av generalen greve Gustaf Mauritz Armfelt (1757—1824). Ur Armfeltska gåvan (förteckningen nr 17).

7. Miniaturporträtt av Brita Elisabeth Tersmeden, gouache tillskriven Anton Ulric Berndes. Oval Medaljong infattad i rektangulär svart ram.

8. Miniaturporträtt av Brita Elisabeth Tersmeden, gouache tillskriven Anton Ulric Berndes. Replik till föregående. Oval medaljong infattad i locket till en rund dosa av svart sköldpadd.

9. Miniaturporträtt av generalmajoren friherre Carl Armfelt (1764—1846), gouache från 1797 av Anton Ulric Berndes. Oval medaljong infattad i en rektangulär, svart ram.

10. Miniaturporträtt av Brita Carolina Wennerstedt (1776—1835), gift med generalmajoren Carl Armfelt, gouache tillskriven Anton Ulric Berndes. Oval medaljong infattad i en rektangulär, svart ram.

11. Miniaturporträtt av Brita Carolina Wennerstedt, gravyr tillskriven Anton Ulric Berndes. Spegelvänd replik till föregående. Oval medaljong infattad i locket till en rund dosa av alrot och sköldpadd.

Porträtt av överstelöjtnanten friherre Gustaf Fromhold Armfelt (1799—1867) som barn, gouache från 1810 av Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter. Ur Armfeltska gåvan (förteckningen nr 16).

12. Miniaturporträtt av Ebba Gustafva Wennerstedt (1778—1845), gift med överstelöjtnanten Frans Magnus Enesköld, blyerts-teckning tillskriven Maria Röhl. Oval medaljong inom blindpressad passepartout och ram i svart och guld.

13. Porträtt av generallöjtnanten friherre Fromhold Armfelt (1721—1797), oljemålning från 1743 tillskriven Olof Arenius. Den avporträtterade är fader till generalmajoren Carl Armfelt.

14. Porträtt av generallöjtnanten Fromhold Armfelt, oljemålning från 1766 tillskriven Ulrica F. Pasch.

15. Miniaturporträtt av generallöjtnanten Fromhold Armfelt, gouache, daterad den 14 september 1796, av Hammermann. Oval

medaljong inom blindpressad passepartout och ram i svart och guld.

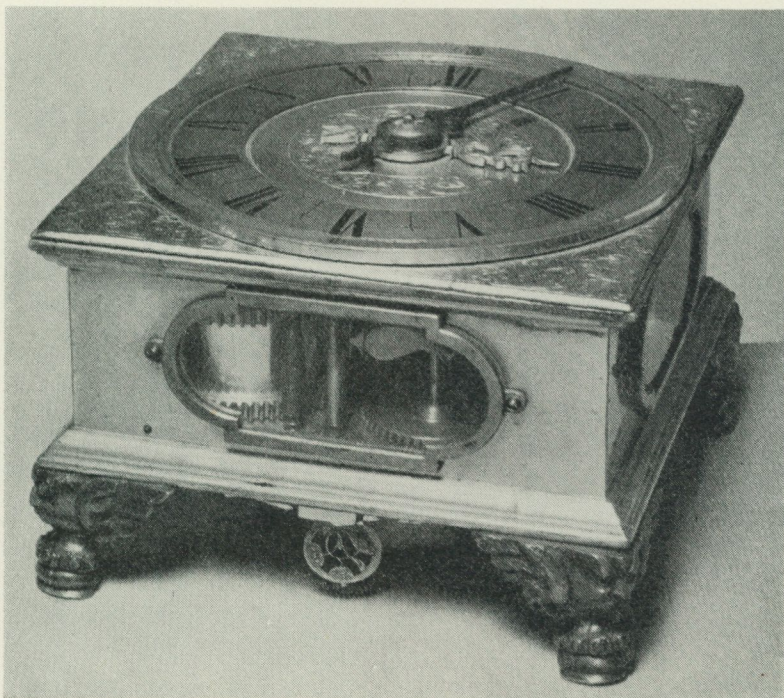
16. Porträtt av överstelöjtnanten friherre Gustaf Fromhold Armfelt (1799—1867) som barn, gouache från 1810 av Leonard Henrik Roos af Hjelsäter. Den avporträtterade är äldste son till generalmajoren Carl Armfelt.

17. Miniaturporträtt av generalen greve Gustaf Mauritz Armfelt (1757—1824), gouache utförd sannolikt 1803 i Wien. Rund medaljong infattad i locket till en dosa av jaspis med fals och medaljongfattning av guld, stämplat 1803 av Anton Dudeum i Wien. Gustaf Mauritz Armfelt var 1802—1804 svensk minister vid kejsrerliga-österrikiska hovet. Enligt familjetraditionen är dosan en gåva till generalmajoren Carl Armfelt och hans maka.

18. Porträtt av Hedvig (Hedda) Christina Burenstam (1783—1863), gift med översten friherre Samuel Christian Fredric Lars Åkerhielm af Margrethelund, oljemålning från omkring 1860 tillskriven Vilhelmina Lagerholm. Den avporträtterade var den sista enskilda ägaren till Skogaholm.

19. Bataljscen, miniatur i gouache. Rund medaljong infattad i locket till en dosa av elfenben med foder av sköldpadd.

20. Pokal med lock, rubinglas med slipad dekor av bladslingor, frukter och fåglar; fattningar, kulfötter och lockknopp av förgyllt silver, stämplat på lockets fals och under bottenplattan av den till namnet okände mästaren med signaturen TB i Augsburg sannolikt på 1690-talet. Under botten en påklistrad, av ålder gulnad papperslapp med följande text: "Generalen af Cavalleriet Friherre [!] Anders Wennerstedt till Skogaholm. Blef med Westgötharna fången vid Pultava ō afförd till Siberien; Utvexlad ur fångenskapen 1719, samt hemförde då denna pokal." Påskriften torde ha tillkommit tidigast någon gång i slutet av 1700-talet, vid en tidpunkt då personer med namnet Wennerstedt eller Armfelt kan tänkas ej längre ha haft alldeles aktuellt i minnet det faktum, att släkten först 1759 blev friherrelig, vilket skulle kunna förklara misstaget med Anders Wennerstedts ståndtitel. Pokalen upptages 1778 i Carl Gustaf Wennerstedts bouppteckning som "1 st. Stort Ritat Rödt [glas] med Silf:r beslag och läck" samt 1815 i Gustaf Philip Wennerstedts bouppteckning som "1 slipad

Reseur, s. k. polskt ur, signerat av Daniel Picardi, Stettin. Ur ArmfELTSKA GÅVAN (förteckningen nr 24).

röd Pocal med Silfwerfötter”. Bägare och pokaler av rubinglas betraktades i Europa under barocken som klenoder, värdiga den furstliga skattkammaren och man kan väl förstå att denna stamfaderns pocal skattades synnerligen högt på Skogaholm. De officiella källorna förtäljer beträffande generallöjtnanten Anders Wennerstedts öden i fält, att han blev tillfångatagen vid Perevolotjna och förd till Nisjnij-Novgorod, varifrån han återkom först efter freden i Nystad. Vilka av de två sinsemellan avvikande versionerna om Anders Wennerstedts fångenskap som bör äga vitsord är svårt att avgöra, men då påskriften innehåller en uppenbar felaktighet kan den tänkas gömma på ytterligare.

21. Lövsåg av björk med handtag av ben. På skänklarna

inskuret i plattskärningsteknik dels initialerna GW och året 1796, dels "Född 1732". Sågen har således tillhört generalmajoren Gustaf Philip Wennerstedt.

22. Bibel i brunt skinnband med gjutna mässingsknäppen, tryckt i Göteborg 1794 av Samuel Norberg. Tillhört Brita Carolina Wennerstedt, gift Armfelt, som i början och i slutet av boken antecknat sina barns födelse jämte uppgifter om deras faddrar.

23. Pistoler, ett par, pipa och beslag av mässing, stock av jakaranda, tillverkade av I. Bennett i London omkring 1800. På pipan instämplat bl. a. initialerna G. M. A. (Gustaf Mauritz Armfelt). Enligt familjetraditionen utgör pistolerna en gåva från generalen Gustaf Mauritz Armfelt till generalmajoren Carl Armfelt på Skogaholm.

24. Resur, s. k. polskt ur, av mässing, signerat på verket Daniel Picardi, Stettin. Tillhörande fodral av trä, invändigt klätt med grön schagg. Uret skall ha funnits på Skogaholm.

25. Kniv, gaffel och sked av silver, utförda 1794 och 1806 av guldsmeden Stephan Halling i Örebro. På skaften graverat initialerna G. F. A. under friherreleg krona (Gustaf Fromhold Armfelt).

26. Stolsklädslar i petits points, tre stycken tillhörande den serie av tretton, ur vilken tidigare tio stycken överlämnats till Skogaholm av baron Gustaf Armfelt på Kulla (se härom vidare inledningen till denna redogörelse).

27. Skogaholm i Närke sett från gårdssidan, gouache från omkring 1800 av Brita Carolina Wennerstedt, gift Armfelt. Bilden visar det gustavianska Skogaholm med huvudbyggnad och stenhushusflygel. Senare ram i svart och guld. Vid Skogaholms återuppförande på Skansen för snart trettio år sedan utgjorde denna bild ett avgörande dokument för kännedomen om bl. a. den raserade trappbaldakinen, som då kunde rekonstrueras.

28. Skogaholm i Närke sett från sjösidan, oljemålning från 1800-talets förra hälft av okänd konstnär. Förgylld ram i nyrokoko.

29. Golvur i foder av ljus, polerad björk med krön och sockel av svartpolerat trä, från 1830-talet. På visartavlan i stället för siffror bokstäverna i namnet GUSTAF ARMFELT (överstelöjt-

nanten Gustaf Fromhold Armfelt). Uret uppges ha stått på Skogaholm en kortare tid.

30. Friherrebrev för generallöjtnanten Carl Gustaf Armfelt (1666—1736), utfärdat den 5 juli 1731. Pärm klädd med ljusgrön sammet, invändigt fodrad med turkiskt papper, och försedd med vidhängande sigillkapsel av delvis förgyllt silver, gjord 1734 i Stockholm av guldsmeden Cornelius Zitski, jämte snörmakerier av silvertråd.

Interiörerna i Skogaholm på Skansen visar ett hem från tvenne stilepoker, nämligen senbarocken och den gustavianska stilen. Denna rekonstruktion har gjorts för att även till det inre markera att byggnaden har ett starkt framträdande karolinskt kynne såväl i resning som plandisposition och dekorativa inslag. Presidentens sängkammare och förmak samt det i fil med dessa liggande Kinesiska kabinettet företräder sålunda med sin fasta inredning och sin möblering det äldre stilskedet — innan ännu rokokon hunnit fram till adelns sätesgårdar i Närke. De övriga rummen däremot är inredda i överensstämmelse med de ideal, som härskade här i landet under 1700-talets sista årtionden, som ett memento att Skogaholms huvudbyggnad genomgick en rätt så genomgripande modernisering under Gustaf III:s tid. Med hänsyn härtill har det icke varit möjligt att i det Wennerstedt-Armfeltska hemmet inordna de i gåvan ingående föremål som tillförts detsamma under Karl XIII:s och Karl XIV Johans tid. Då det emellertid varit högst angeläget att icke splittra gåvan har den anordningen vidtagits, att ett musealt ordnat minnesrum inrymts i den till huvudbyggnaden fast anslutna östra paviljongen. Denna har på Skansen tidigare tjänat som rustkammare, dvs. förvaringsutrymme för de utrustningspersedlar, som tillhör Skogaholms rusthålls två ryttare vid Livregementets dragoncorps enligt 1823 års generalorder. Rustkammaren har nu överflyttats till den lilla fristående paviljongen i gårdsanläggningens östra hörn.

PENGAR I PLÅNBOKEN

Anteckningar rörande sedelavbildningar

av Ernst Nathorst-Böös

I en uppsats publicerad i Nordisk Numismatisk Unions Årsskrift har jag redovisat vissa avbildningar av nödmynt, som utförts i olika manér, bland annat på porslin under 1700-talet. Under studierna av dessa har min uppmärksamhet fästs på att även sedlar, ja i än högre grad och under en avsevärd period, kommit att avbildas i olika teknik.

Första gången sker detta, då en transportsedel avbildas på en bål med fat, å vilkas innersida sedeln avbildats i botten av skålen respektive fatet. Den är utställd av Växelbanken å 200 Dr kopparmynt, utfärdad den 13 december 1762 och till "herr Jacob Hahr", och undertecknad av två tjänstemän i Banken, kommissarien E. Wennberg och kamreraren A. J. Arrhenius. Det är en utomordentligt fin reproduktion, där varje veck och varje detalj stå fint fram under den pärlemorskimrande glasyren. Bålen är känd i flera exemplar, varav ett exemplar förvaras i Göteborgs Historiska Museum (inv.-nr 14449). Fatet avbildas å motstående sida.

Denne Jacob Hahr på vilken sedeln är utställd representerade under senare delen av 1760-talet familjen Grill i Kanton. Som bekant beklädde ett par medlemmar av denna familj ledande poster inom Kompaniet och en av dem, Claes Grill, var också bankofullmäktig under åren 1748—1756. I februari 1763 reste Hahr till Kanton och kan då ha haft sedeln med sig. I Kanton anlidade han enligt sina räkenskaper oftast en porslinsfabrikant vid namn Lin Kva, som således kan ha framställt denna bål.

Bålfat med sedelavbildning. Göteborgs museum.

Sedeln är ej registrerad i växelbankens huvudböcker i Riksarkivet under vare sig Hahrs, Grills eller kompaniets namn.

En kuriositet beträffande sedelns text skall noteras. Ehuru sedeln är utfärdad 1762 återopas i den sedvanliga straffbestämelsen mot förfalskning en lag av 1764. Någon sådan lag finnes ej, men väl en av 1754, vilken också alltid återopas på sedlarna. Orsaken till detta feltryck får väl tillskrivas kinesernas obekantskap med förlagan.

En liknande bål förvaras i Nationalmuseet i Helsingfors men med en annan sedel avbildad. Det rör sig om en sedel med nio daler kopparmynt troligtvis daterad den 9 oktober 1769 och signerad av C. Humble, kamrerare i Banken, och med ett oläsligt namn.

I Fredmans epistel rörande Ulla Winblads hemresa från Hessingen en sommarmorgon 1769 passerar man som bekant Marieberg, och för Ulla pekar man ut den plats

där vid strand
Sjelf Chinesen målar
Bildar af en näfva sand
Skönsta blomster-skålar

I Kina långt bort från Hessingen var kanske Lin Kva ungefär vid denna tid sysselsatt med samma arbete, men smyckade där sina alster med motiv från de hyperboréers nödmynt och sedlar.

Ett trettioåtal år senare avbildas på insidan av en bål tillhörig Nordiska museet en serie sedlar från åren 1789—1790. Det verkar som beställaren velat redovisa ett tvärsnitt av de då giltiga pappersmynten. Beklagligtvis är bålens insida, där de avbildats så starkt sliten, att man ej kan fastställa ens namnet på dem, å vilken av sedlarna utställts. Annars kanske man här kunde ha fått en ledtråd rörande beställaren.

Det rör sig om följande sedlar:

- 1) riksdaler specie, Transportsedel, 1789, utfärdad av Banken.
- 2) 8 skilling specie, utfärdad av Kungl. Generalkrigskommissariat i Finland (en s. k. Fahnehelmare) nr 55120.
- 3) 12 skilling riksgälds, 1790.
- 4) Obligation utfärdad av Kungl. Kontrollkommissionen 1790.
- 5) 2 riksdaler 24 skilling specie riksgälds, 1790.
- 6) 4 skilling specie, s. k. räntepollett, riksgälds.

Vid denna tid användes sedlar i annat sekundärt sammanhang. Det gäller ett tydliggen plötsligt uppdykande och kortvarigt mode att i plånböcker, oftast av siden, gjorda för hand och alltså individuella arbeten i något olika manér återge sedelavbildningar. Det av mig kända materialet har som gränser 1790 och 1835.

Orsaken är ej alldeles lätt att ange, men det kan ju tänkas, att modet föranletts av någon vidskeplig lätt skämtsam tro, att det alltid skulle nyttja mottagaren att "ha pengar i plånboken". Det rör sig i regel ej om några större fantasibelopp, som man på detta sätt tillönskar mottagaren, man har hållit sig på ett någorlunda behagligt realistiskt plan. I sammanhanget har även utarbetats några föremål som ej äro plånböcker. Det huvudsakliga materialet

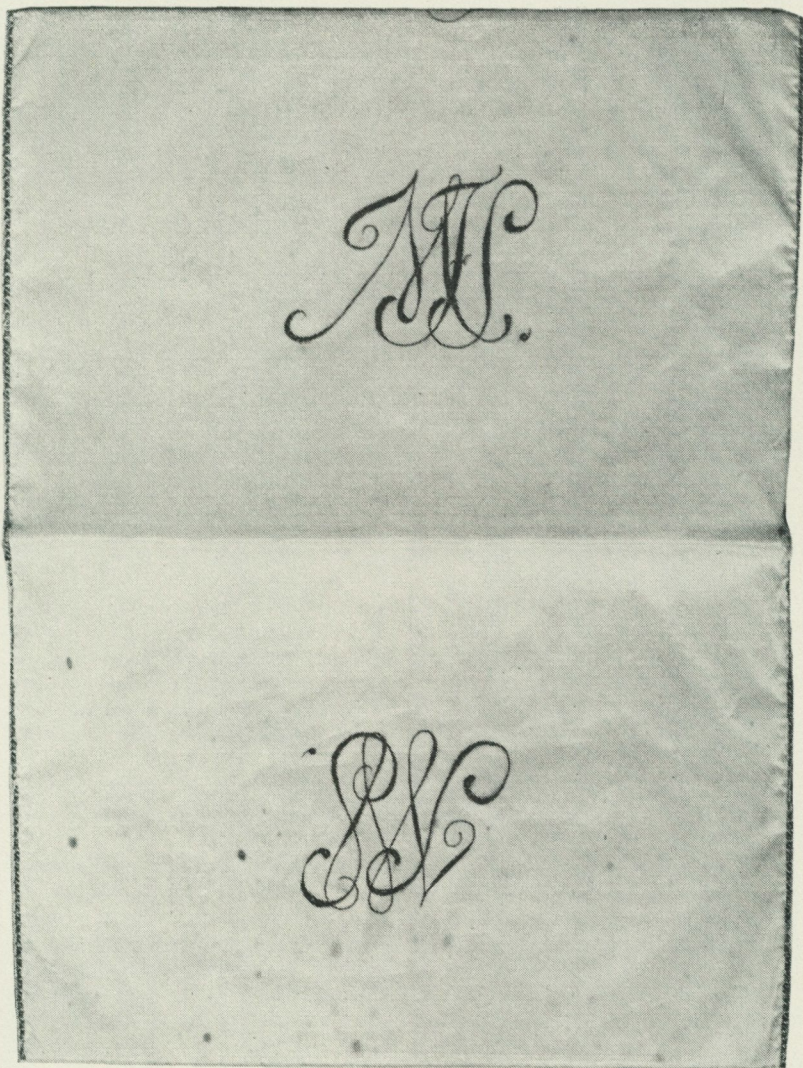
138930

2250 specie
Den Rikens Ständers Riksgälds Kontor är
insatt en Summa af Femtio Riksdaler
specie

invilla 2250 specie
waren häraf har af återbetomma. Stockholm
den 28 Martii 1793

Den som denne Sedel af sig har få mårde hånda, men den
som heru i sigen uti fuktig flara papper andfår uti
den som af Valende Riksdaler.
2250 specie DR
Kunthe

Plånbok av siden, enligt traditionen sydd av en pensionsflicka i Åbo på 1790-talet. Nationalmuseet, Helsingfors (förteckningen nr 3).

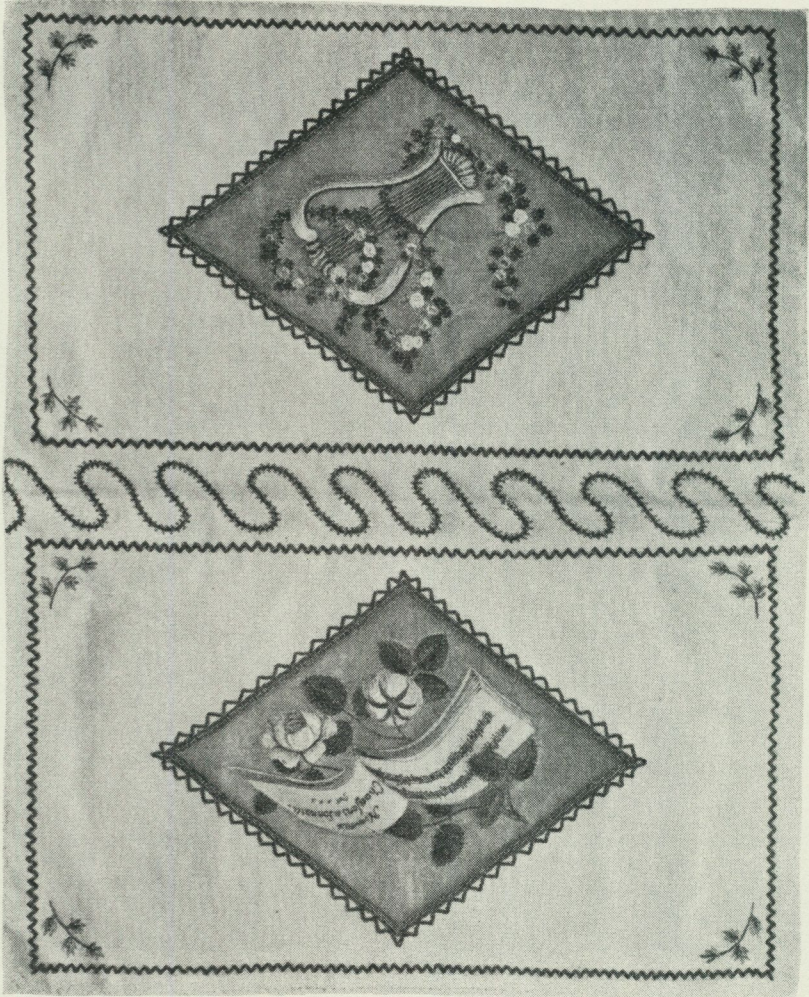

Plånbok av siden med monogrammen SWS och MTS. På insidan trompe l'oeil med bl. a. nedre hälften av en riksgäldssedel.
Nord. mus. (förteckningen nr 8).

återfinnes i Nordiska museets samlingar, men även i Göteborgs Museum, Malmö Museum, Nationalmuseet i Helsingfors och Åbo Museum:

1. 12 skilling den 11 september 1790 s. k. Fahnehjelmare nr 21013, signerad P. G. Fahnehjelm, G. Gyllner (Malmö 2108).
2. 12 skilling specie den 12 september 1790 nr 21013 s. k. Fahnehjelmare utfärdad av Generalkrigskommissariatet, signerad P. G. Fahnehjelm, G. Gyllner (Kalmar 17486).
3. 50 riksdaler specie, Riksgälds, den 28 mars 1793 nr 38930, signerad av kommissarien D. Ek och kontorsskrivaren G. Munthe. Plånboken är enligt uppgift sydd av en pensionsflicka i Åbo på 1790-talet (Helsingfors 1746).
4. 16 skilling, Riksgälds, den 9 april 1793 nr 23714, signerad kontorsskrivaren C. Sandberg och C. M. Bergman. Sedeln är tryckt på ett sidenstycke som aldrig kommit till användning som plånbok (Nord. mus. 10.331).
5. 65 000 riksdaler specie, Riksgälds, den 7 juli 1793 nr 65924, signerad oläsligt namn och kontorsskrivaren O. Holm (Nord. mus. 26.216 a).
6. 1 000 riksdaler specie, Riksgälds, den 25 november 1793 nr 3456, signerad kommissarien D. Ek och kontorsskrivaren J. Staf (Nord. mus. 3.974).
7. 300 riksdaler specie, Riksgälds, den 4 november 1793 nr 3456, signerad F. Fick, S. Ström (Kalmar 17493).
8. 10 riksdaler specie, Riksgälds, den 23 december 1794, signerad kontorskrivaren J. Lundmark. Endast den nedre hälften av sedeln är återgiven på den ena hälften av plånbokens insida. På andra sidan ett trompe l'oeil-stilleben föreställande två spelkort, en sax och ett kort å vilket finnes antecknat "Secreteraren Wälädle Herr S. W. Stahre, Stockholm". Detta syftar troligtvis på sekreteraren vid Stockholms Stads Brandförsäkringskontor S. W. Stahre (Nord. mus. 25.648).
9. 100 riksdaler specie, Riksgälds, den 14 augusti 1796 nr 87259, signerad N. Namn. I sedeltexten är angivet "den denna sedel efterapar skall vara klämd . . . etc." (Nord. mus. 91.848).
10. 1.000 riksdaler specie, Riksgälds, den 25 oktober 1796, signerad oläsligt namn och kontorsskrivaren F. Lönnberg. Endast den nedre hälften av sedeln är återgiven på den ena hälften av plånbokens insida. På andra sidan ett trompe l'oeil-stilleben med en gåspenna samt flikar av Stockholms-Posten för oktober 1796 nr 262 och Post- och Inrikes Tidningar ävensom ett kort med påskriften "Kongl. Maj:ts högstbetrodde man Presidenten och Commendeuren af dess Nordstjerneorden, högvälborne herr G. v. Carlson, Södertälje och Mälby". von Carlson (1743—1801) var president i Vasa hovrätt (Nord. mus. 58454).
11. 20 riksdaler 28 skilling specie, Riksgälds, den 25 april 1798 nr 21098, signerad oläsligt namn och kontorsskrivaren J. Staf. Gåva till apotekaren C. Becker i Helsingfors, då han erhöll sina apoteksrättigheter (Helsingfors 21544).
12. 20 riksdaler specie, Riksgälds, den 5 januari 1798 nr 15648, signerad kontorsskrivaren Lönnberg (Nord. mus. 244.845).
13. 1 000 riksdaler specie, transportsedel 17 mars 1799 nr 47462 utställd på

- brukspatronen J. Ramsell. Ur texten kan citeras: "Den som denna sedel efterapar skall vara känd." Sedeln är tillverkad på papper men har i sin utformning karaktären av ett skämt — någon verklig förfalskning är det ej fråga om (Myntkabinetet 25326).
14. 100 riksdaler specie, Riksgälds, den 28 september 1799 nr 3498, signerad aktuarien vid Sedelarkivet G. S. Lind, C. Munthe (Nord. mus. 19.296).
 15. 5 000 riksdaler specie, Riksgälds, den 1 november 1799 nr 4950, signerad G. S. Lind, bokhållare J. Kindström (Helsingfors 1984: 5).
 16. 100 riksdaler specie, Riksgälds, den 4 december 1799, signerad som ovan (Helsingfors 54100: 7).
 17. 5 000 riksdaler specie, Riksgälds, nr 500 i övrigt som nr 16 (Åbo nr 2587).
 18. 500 riksdaler specie, Riksgälds, den 4 mars 1800 nr 777, signerad av kontorsskrivaren F. Hinsson och Torgstedt. Ur texten på sedeln kan citeras: "Den som denna sedel efterapar skall varda klämd men den som bewisligen upptäcker efteraparen undfår en belöning av ingenting." (Nord. mus. 31.116).
 19. 100 riksdaler specie, Riksgälds, den 12 augusti 1800 nr 4215, signerad E. Lind, J. Kindström (Helsingfors 1195).
 20. 25 riksdaler specie, Riksgälds, den 30 oktober 1800 nr 114691, signerad oläsligt namn, S. P. Holm (Kalmar 17489).
 21. 1 000 riksdaler specie, Riksgälds, den 24 december 1800 nr (oläsligt), signerad J. Wallenstråle (Helsingfors 1302).
 22. 500 riksdaler specie, Riksgälds, den 27 februari 1801, signerad oläsliga namn (Nord. mus. 132.147).
 23. 1 000 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 1 april 1801 nr 4870, signerad A. R. Falsk, N. Eftergiord (Nord. mus. 144.051).
 24. 1 000 riksdaler specie (oläsligt banknamn) den 14 maj 1801, signerad I. Lemgren, J. Lundin (Helsingfors 2120).
 25. 1 000 riksdaler specie, växelbanken den 8 oktober 1801 nr 8260 utställd å herr Pehr Falk & Co, signerad av kommissarien O. C. Hartwick och bokhållaren J. Lundmark. Falk var grosshandlare i Stockholm (Göteborgs mus. 4127).
 26. 10 000 riksdaler specie, Riksgälds, den 24 december 1801, signerad E. Lind, J. Kindström. Plånboken är enligt uppgift broderad av friherrinnan J. A. von Kothen såsom bröllopgåva åt friherren Berndt Aminoff år 1817 (Helsingfors 4517).
 27. 200 riksdaler specie, Riksgälds, den 24 december 1801 nr 25799, signerad oläsligt namn och kommissarien J. Tingberg (Nord. mus. 58.642).
 28. 5 000 riksdaler specie, Riksgälds, den 16 september 1802 nr 198731, signerad av kommissarien S. Kemner, J. Lundman (Nord. mus. 16954).
 29. 50 000 riksdaler specie. Nedre delen av en transportsedel hos Banken den 10 december 1802 återgivet på plånbokens ena hälft. Beviset är utställt å W. S. Wäxelhausen. Signaturen oläslig. På andra hälften av plånbokens insida: "Ni l'abondance, ni pauvreté, mais seulement assez" (Nord. mus. 206.211).
 30. 100 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 13 oktober 1803 nr 7477, utställd på herr E. M. Signerad av kommissarien O. C. Hartwick och refendarien G. Elies (Nord. mus. 37.273).

N 24673

RP 5000 specie
 I ti Rikens Ständers Wärel-Banco hafiver

insatt på Transport-Räkningen ^{W. M. Michaelsson} *Fenlufsbet. Ad. Spärie*,
 hwilka RP 5000 ^{sp} böra egenhändig och tydliggen
 transporteras med dag och åhre-tabl, ifrån man til man,
 Och skal sista transportens innehafware utbetom ma
 denna Summa. Stockholm d. 3 Dec, 1809.

Den som Denne Sedel efterapar, skall wara hånad,
 men den som deru tiligen utredet efteraparen skall
 utbeta det uti Kongl. Maj:ts Nådige Kungärdskaf
 den 20 Decemb. 1754 utsläste *Premium*.

RP 5000 specie Lemmen

Plånbok av siden, som tillhört brukspatronen Erik Vilhelm Holmstedt.
 Nord. mus. (förteckningen nr 39).

31. 20 riksdaler specie, Riksgälds, den 28 mars 1803 nr 141920. Signerad med två oläsliga namn (förf.-saml.).
32. 1 000 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 12 april 1804 nr 5717 utställd å ett oläsligt namn signerad H. Agrell, oläsligt namn (Göteborgs mus. 4129).
33. 500 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 15 april 1804 utställd på I. C. Nobelius signerad H. Gullander, E. Kuhlman. Sedeln utförd på siden men troligtvis ej avsedd att användas såsom en del av en plånbok (Myntkabinettet 23901).
34. 20 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 30 september 1805 för herr Schön . . girige . . specie. (Resten av texten oläslig) nr 40308 signerad E. Wingberg, J. Wettervik. Wettervik var referendarie i banken men avled redan 1802.
35. 10 000 riksdaler specie, Riksgälds, den 24 november 1805, signerad J. Lind, E. Kindström (Helsingfors 6333: 1).
36. 500 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 13 mars 1807 nr 5776 utställd å sekreteraren G. M. Stuart samt signerad av kommissarien C. G. Holtz och bokhållaren D. Landstedt. Stuart (1771—1858) var sekreterare i Direktionen för Krigsakademien (Göteborgs mus. 4130).
37. 30 riksdaler specie, transportsedel, Banken utställd på herr D. Westermarck, transportsedel, den 14 juli 1807 nr 31468 signerad P. Norn, O. P. Hermansson (Malmö 822).
38. 100 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 23 september 1808 nr 24673, utställd å handlanden J. A. Grandinsson, signerad av kommissarien J. Bolleman och bokhållaren A. Klefverberg (Åbo 2583).
39. 5 000 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 3 december 1809 nr 24673 utställd på W. S. Wäxelhausen, signerad Lemenn ? (Nord. mus. 127.300).
40. 1 000 riksdaler specie, transportsedel den 9 december 1810 utställd på hr Ohnegeld, signerad L. Waltman. N. Modigh. Straffklausulen har följande lydelse: "Den som denne Sedel efterapar undfår belöning, men upptäckaren skall utan skonsamhet warda i galge hängd" (Kalmar 7513).
41. 16 skilling specie, transportsedel, Banken den 28 november 1811 nr 72224, signerad av kommissarien J. G. Agrell och bokhållaren A. Landström (Göteborgs museum 4126).
42. 10 000 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 13 april 1812 nr 1099 utställd å herr N. Rydelius, signerad J. Bolleman och bokhållaren O. Nordenström. Nordenström avled redan 1807. I texten är beloppet då det skrives med bokstäver tecknat "tjotusende" (Nord. mus. 189.872).
43. 5 000 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 22 september 1812 nr 4209 utställd på herr U. Walleström, signerad C. G. Holtz och oläsligt namn (Malmö 42147).
44. Trompe Poecil-tavla, signerad Carl Fredrik Löfvengren den 24 december 1815. Å denna finnes återgiven bland annat en sedel om 3 riksdaler specie, transportsedel, Banken daterad den 17 november 1814 och signerad C. F. Löfvengren och J. Nålberg (Nord. mus. 223 715).
45. 200 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 3 maj 1826 för herr L. H. Willman nr 16.414, signerad oläsliga namn (Nord. mus. 40.599).

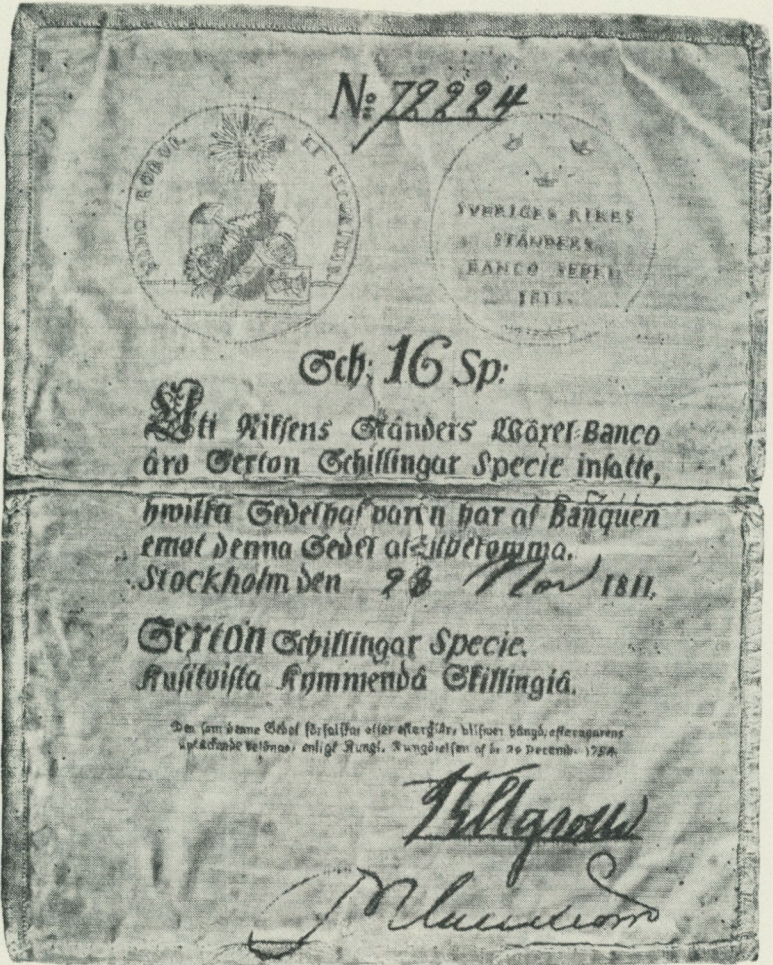
46. 100 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 27 augusti 1829 nr 33646 utställd å bankofullmäktigen J. O. Longberg, signerad av kommissarien A. T. Gyllencreutz och C. A. Lundberg. Johan Losson Longberg (1781—1839) var bankofullmäktig för bondeståndet åren 1812—1839. Vid riksdagen 1828—1830 var han talman i bondeståndet (Nord. mus. 3.658).
47. 500 riksdaler specie, transportsedel, Banken den 25 juli 1833 nr 43 för löjtnanten F. A. Troil, signerad av oläsligt namn och kommissarien G. W. Schützenrantz (Nord. mus. 75.750).
48. 500 riksdaler banco, transportsedel, Banken, herr J. Harling odaterad 1835 nr 47702, signerad B. Harling, D. Ek (samma signatur som å nr 2 här ovan) (Nord. mus. 197.256).
49. Plånbok, å ena locket broderat ordet Banco å andra locket ordet Riksgälds. På utsidan av plånbokens ena sida texten: "l'on donne ce que l'on peut mais pas ce que l'on veut", samt på andra sidan "om vänskap skall belönas så bör visst detta namnet krönas". Därovan i monogram C.I.L. (Nord. mus. 6.467).

De sedlar, varom här är fråga, äro av tre olika typer. Den första gruppen är de s. k. Fahnehielska sedlarna, uppkallade efter kammarrevisionsrådet Per Georg Fahnehielm, med vars namn de undertecknades. De utfärdades alla 1790 i Borgå under det svensk-ryska kriget av det finska generalkrigskommissariatet, voro giltiga endast i Finland och användes av kommissariatet vid inköp av förnödenheter för armén. De indrogos efter beslut av 1792 års riksdag. De voro också föremål för omfattande förfalskningar, vid vilka greve Adolf Fredrik Munck spelade en viktig roll. Jag skulle vilja antaga, att de inte minst på grund av den sensation, som omgävo dem, syntes intressanta att efterbildas — alltså rent kuriositetsintresse.

Den andra gruppen och den största äro de sedlar, som under åren 1789—1824 utgåvos av det 1789 inrättade Riksgäldskontoret. De skulle enligt den ursprungliga planen löpa med ränta, men redan 1790 beslöt man, att någon ränta ej vidare skulle utgå. 1803 blevo sedlarna föremål för en realisation, då de nedsattes med en tredjedel mot bankens sedlar. Riksgäldskontoret fortsatte trots avsikten att dess sedelutgivning härefter skulle upphöra att utge sedlar till 1834, varefter en ny sedeltyp infördes och ett nytt myntsystem skapades. De avlystes slutligen helt i och med 1845 års utgång.

Den tredje typen är transportsedlarna, som tillkommo redan

Plånbok av siden med broderad utsida och monogrammet AP. T. h. den på insidan avbildade transportsedeln. Göteb. mus. (förteckningen nr 41).

1701 för att tillfredsställa önskemålet om ett mer praktiskt betalningsmedel än plåtmynten. De voro insättningsbevis utfärdade av banken på visst insatt belopp. Benämningen transportsedel var i slutet av 1700- och början av 1800-talet blott en relik av en tidigare existerande föreskrift om skyldigheten att vid överlåtelse till annan innehavare anteckna från vem och till vem överlåtelsen skedde — alltså påminnande om transporten av en av våra dagars checker. 1809 upphörde banken i praktiken att inlösa dem med silver, vilket sedermera 1818 blev formellt bekräftat. Genom en förordning 1830 beslöts, att banksedlarna skulle inlösas med en riksdaler specie i silver mot $2\frac{2}{3}$ riksdaler i bankosedlar. Riksdaler riksgäldssedlarna fingo följaktligen en kurs av fyra riksdaler riksgälds mot en riksdaler i silver. Inlösningen började 1834 kort före den nya sedeltypens införande 1835. Denna senare kom aldrig, såvitt jag kunnat iakttaga, att tjäna som förlaga vid utsmyckningen av plånböcker.

Som framgår av ovanstående förteckning dominera riksgäldssedlarna. Detta synes något anmärkningsvärt, då ju dessa sedlar med hänsyn till de upprepade realisationer för vilka de blevo föremål, knappast kan ha varit särskilt populära. Men å andra sidan voro de i den meningen folkliga, att de voro mycket spridda. Ett annat genomgående drag är att man vid sedlarnas återgivande, antingen av försiktighet att ej misstänkas för sedelförfalskning eller av skämtlynne, gett dem en mer eller mindre avvikande utstyrsel i förhållande till förlagan. Man undviker sålunda att begagna de riktiga namnen på sedelutställarna eller markerar blott signaturen genom några oläsliga streck. Som framgår av beskrivningen inbjuder avbildningen också till allehanda skämt med mottagaren. I flera fall kan man antaga att det är tillverkaren själv som undertecknar sedeln. Dateringarna tala också sitt språk — julafton, den 1 april och beloppen ha väl också en fantasikaraktär innebärande en vänlig önskan att mottagaren alltid skall ha det gott ställt. Då så varit möjligt ha namnen på utställarna verifierats och i sådana fall försetts med titlarna på vederbörande tjänsteman.

En grupp måste särskilt framhållas nämligen den, vars sedel är signerad J. Lind E. Kindström. Dessa plånböcker bära omis-

kännliga tecken på att vara tillverkade av samma person och härstamma samtliga från finska samlingar. Jag vågar tro att detta är resultat av samma persons verksamhet i Helsingfors eller Åbo.

Plånböckernas utsidor kunna sammanfattningsvis rubriceras som tidstypiska. Inom ramen av en à la grequebård eller en blomstergirland återgives ett landskap eller en bukett blommor eller kanske blott en sädeskärve eller några andra symboler i tidens smak. Stundom förekommer också ett monogram förenat med ett årtal. Det ligger nära till hands att tänka sig dessa sistnämnda såsom gåvor på en bemärkelsedag.

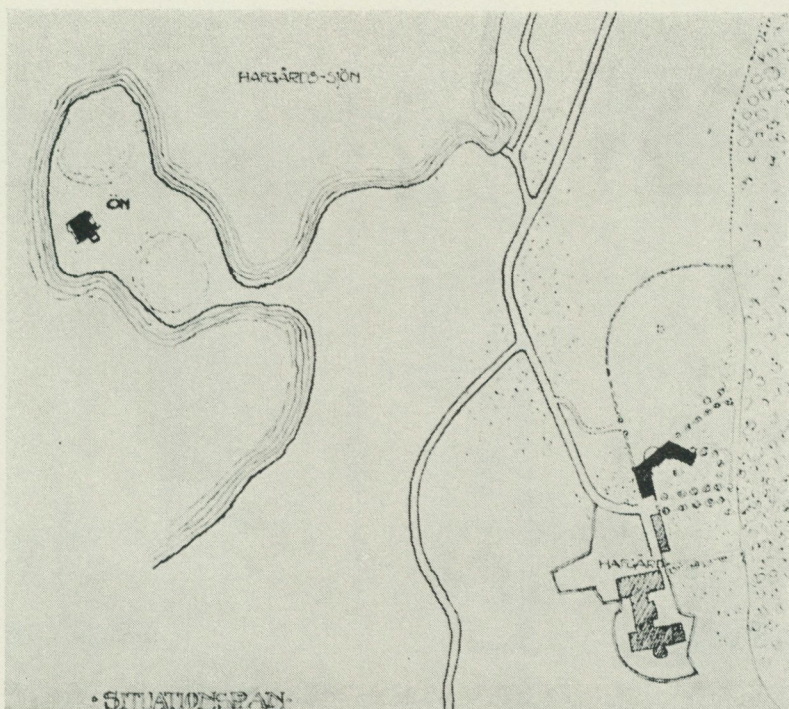
En efterklang till 1700-talets manér att utnyttja sedlar i dekorativa syften förekommer under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, då man vid Rörstrand släppte ut askkoppar med bilder av gängse sedlar i 5 och 10 kronors valörer samt möjligtvis också i 50 och 100 kronors valörer. Tillverkningen var enligt uppgift från bruket av liten omfattning. I alla fall måste produktionen pågått efter 1907, då sådana askkoppar med sedlar både av 5 och 10 kronors valör från Gustaf V:s regering förekommit i antikhandeln.

SKÅNSKA SLOTTSPROJEKT AV RAGNAR ÖSTBERG

av Brita Stjernswärd

Hafgårds säteri är en gård på 500 tunnland i Börringe socken i Vemmenhögs härad mellan Malmö och Ystad. År 1585 tilldömdes gården herr Tage Krabbe till Jordberga efter en långvarig process med fru Görvel Fadersdotter Sparre till Börringekloster. Från 1585 till 1938 har gården tillhört Jordberga ägare och varit den kompletterande skogsegendomen till det stora slättgodset. Före år 1910 hade den aldrig haft någon annan manbyggnad än en vanlig skånsk envåningslänga, på 1800-talets senare del tillbyggd med en mittrisalit. I detta sekels början skulle min far, dåvarande löjtnanten vid Skånska dragonregementet i Ystad Eric Stjernswärd, taga avsked från sin militärtjänst och bli jordbrukare på Hafgård och samtidigt såsom godsförvaltare ha överinseendet över hela Jordberga gods, som ägdes av hans mor. För en ung löjtnant med familj var på den tiden det gamla huset på Hafgård alldeles för litet och det ansågs inte lämpligt att ytterligare bygga till. Gården skulle alltså för första gången få vad de gamla bestämmelserna för säterier kallade ståndsmässig bebyggelse.

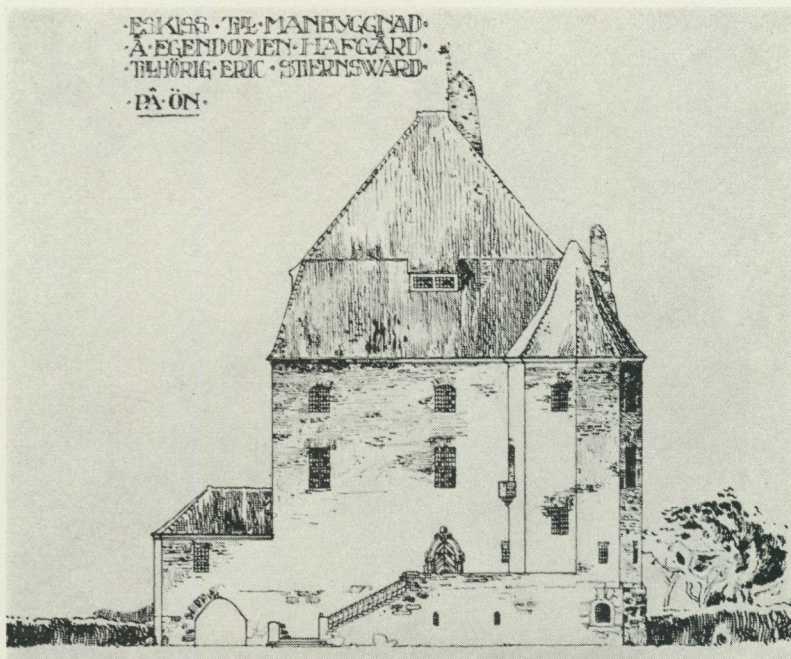
De år dessa planer var aktuella, 1906—1908, var den danske arkitekten Henry Glaesel i färd med att bygga om Jordberga och förvandla den Bruniusska envåningsbyggnaden — en ombyggnad i sin tur från 1842 av den äldre, delvis från 1600-talet kvarstående huvudbyggnaden — till ett tvåvåningt slott i barockstil med vitrappade murar och svartglaserat brutet tegeltak. Nära till hands låg då, att Glaesel också skulle få bygga det nya Hafgård, men min far ville helst ha en svensk arkitekt till sitt nybygge. Någon rekommenderade Ragnar Östberg och min far satte sig

Situationsplan, uppgjord av Ragnar Östberg, med de två alternativa förslagen inlagda i svart.

i förbindelse med den då 42-årige arkitekten i Stockholm, som kom ner till Hafgård. Där visades han ikring av min far, som förklarade för honom sina önskemål om att få det nya huset placerat i nära anslutning till det gamla, som skulle vara kvar och bl. a. inrymma gårdskontor, några bostadsrum, brygghus och mangelrum. Det nya huset skulle vara rymligt och beräknat för en växande familj, men det fick inte bli någon pompös och tungrodd byggnad.

Ragnar Östberg såg sig om, studerade läget och beundrade den vackra utsikten över sjön och ville även promenera ut till "Ön", som tjusade honom redan på avstånd. Säkerligen fick arkitekten under promenaden ut på den vackra med hagtorn och vildapel

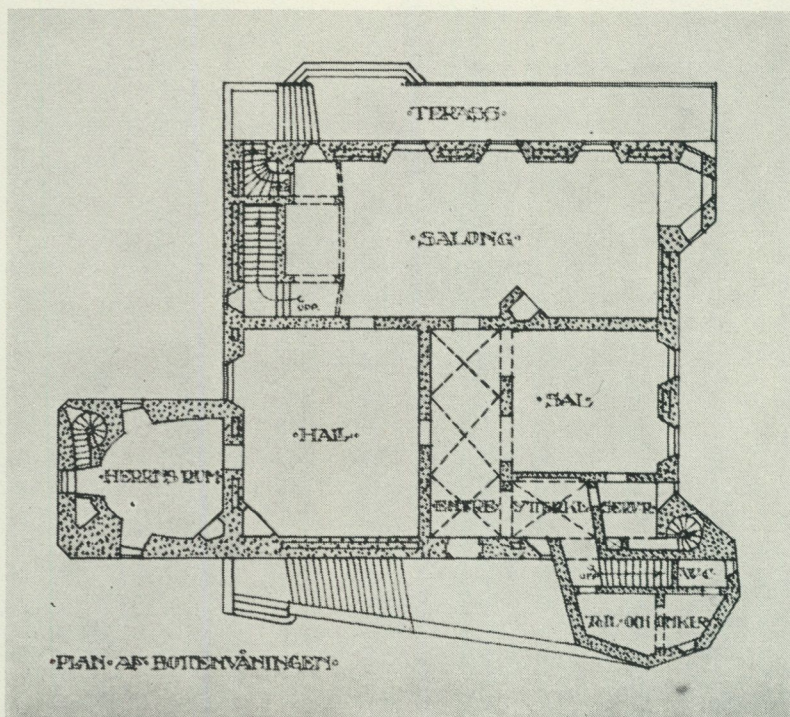
Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Fasad åt norr.

överbuxna halvön i Hafgårdssjön höra om den forna öns historia. På den största av "Öns" båda branta kullar låg fordom en borg, Thurstorpsö, på 1300-talet tillhörig Tuve Galen till Näsbyholm och 1386 köpt av drottning Margareta och av henne skänkt till Lunds domkyrka. Borgen var troligen då närmast en ruin, ty den hade 1382 stormats och stuckits i brand av allmogen. Ännu ser man runt omkring vid kullens fot nedrasat och delvis svartbränt murtegel. Än i dag står en murstump kvar överst på kullen och Brunius har omnämnt den i sina konstanteckningar. 1800-talskonstnären Carl Stefan Bennet har gjort en teckning av hur han i fantasien sett slottet resa sig på "Ön". Sedan borgen raserats benämndes platsen i gamla handlingar endast "Ön", liksom den än i dag aldrig kallas annat i hela trakten, där den är ett omtyckt utflyktsmål.

Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Fasad åt söder.

Vid tiden för Ragnar Östbergs besök var inte beteshagen mellan "Ön" och gården utdikad såsom nu, utan här stod ännu vattnet tidvis högt mellan alarna på sina tuvor, och vissa tider av året var det svårt att torrskodd taga sig dit ut. Min far understök också för arkitekten att hur vackert den än var här ute vid den gamla borgens plats, så kunde han inte drömma om att

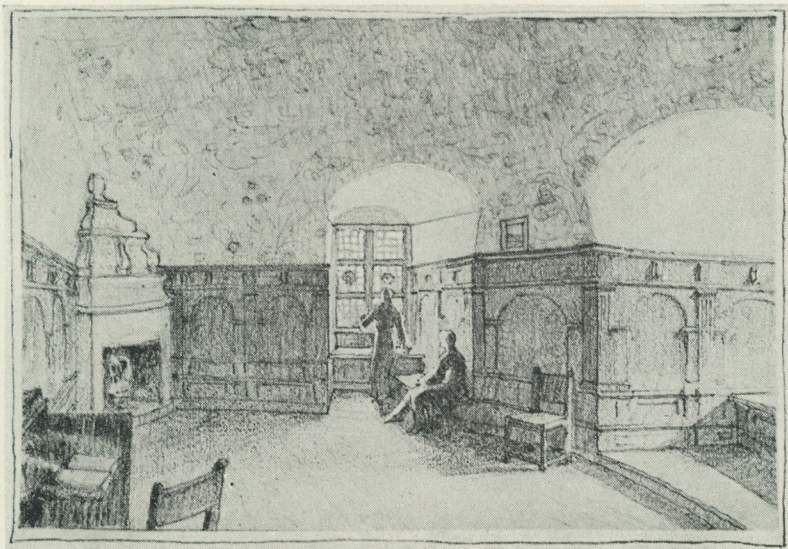

Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Plan av bottenvåningen. Terrassen ligger åt söder.

bygga här så långt från ekonomibyggnaderna och på en plats, som skulle draga mycket stora kostnader enbart för anläggandet av väg.

I sinom tid skickade Östberg ned sina ritningar, men de blev en stor besvikelse för beställarna, då de upptäckte att arkitekten givit dem två alternativ att välja på, båda pompösa slottsbyggnader, omöjliga att realisera på den gård som så att säga skulle föda dem.

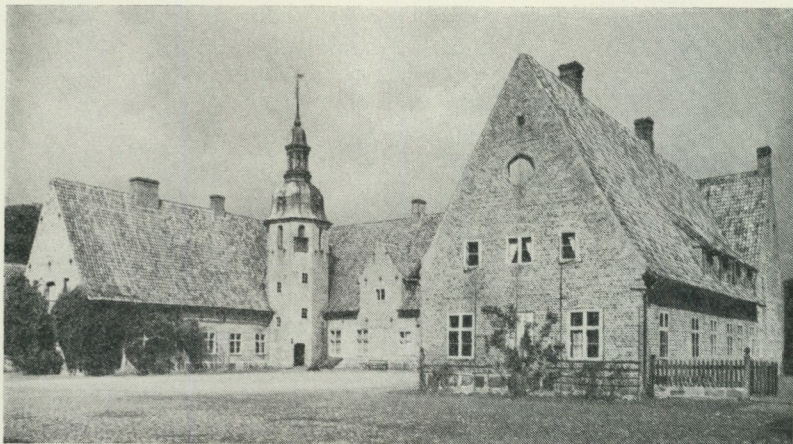
Nu femtio år efteråt är det intressant att betrakta dessa till utförandet mycket eleganta ritningar, som så tydligt illustrera jugentidens romantiska stilimitation. Det ena förslaget är en trelängad envåningsbyggnad med högt sadeltak och med ett torn

Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Interiörskiss till "Herrns rum". Hertig Carls kammare på Gripsholm är den själklara förebilden.

i vardera av borggårdens inre hörn. Förebilden är inte att taga fel på: Rosendal i Kropps socken i trakten av Hälsingborg. Bilderna visar hur nära Östbergs ritning ansluter sig till förebilden. Rosendal har ett lägre torn i den på fotografiet dolda vinkeln mellan två av längorna. Östberg hade endast kastat om tornens placering och gjort sitt låga torn fyrkantigt i stället för sexkantigt samt ändrat på takkupor och skorstenar. Den största olikheten är att Östberg har så att säga vikt ut de två framspringande flygel-längorna så att de ansluter sig till mittlängan i trubbig vinkel. Det är den sydöstra fasaden som sålunda öppnats vidare mot sol och ljus, men de sneda linjer som detta arrangemang ger byggnadens plan går igen i flera egendomligt formade utrymmen.

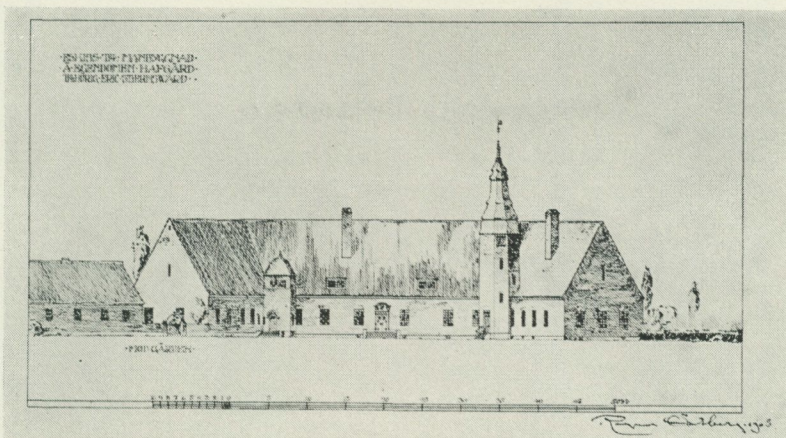
Det alternativ, som synbarligen fångat arkitektens eget största intresse, är det andra: en borg i tre våningar ute på "Ön". Till denna imponerande byggnad har han även gjort två delvis färglagda interiörer. Det är lätt att förstå att den vackra "Ön" kunde locka en arkitekt såsom lämplig placering till den skapelse av hans

Rosendal, uppfört 1615 av riksrådet Anders Bille.

hand, som han i andanom såg resa sig i landskapet. På dessa blad från år 1908 träder det fram en romantisk arkitektdröm om hur en 1900-talsgodsägare borde bo. Det begränsade utrymmet på "Ön" har inte tillåtit någon långsträckt byggnad utan i stället inspirerat till en massiv, kvadratisk form, en byggnadskropp, som påminner om Ängsö i Västmanland men med en helt avvikande enormt hög takkonstruktion i två fall. Här finns både trapptorn, en monumental trappa och huggen sandstensportal i 1600-talsstil. Men ett portvalv borde en romantisk borg även ha och så har arkitekten ritat ett ur praktisk synpunkt omotiverat bihang till den tunga huskroppen, en utbyggnad med ett par meter tjocka murar, genombruten av ett portvalv och med en trappa i muren direkt upp till vad som betecknats som "Herrns rum" på ritningen. "Där ville han att jag skulle sitta och frysa om fötterna" lär den tilltänkte ägaren till detta troligen iskalla arbetsrum ha sagt. Vasaslotten får man genast i tankarna, när man ser Östbergs interiör av detta rum, som vid närmare studium visar sig vara en avbild av hertig Carls kammare på Gripsholm.

Den andra av Östbergs skisserade interiörer visar salongen eller galleriet i hans ö-slott. Det är ett stort rum nästan i hela husets längd med tre fönster åt en terrass på södra sidan och ett bur-

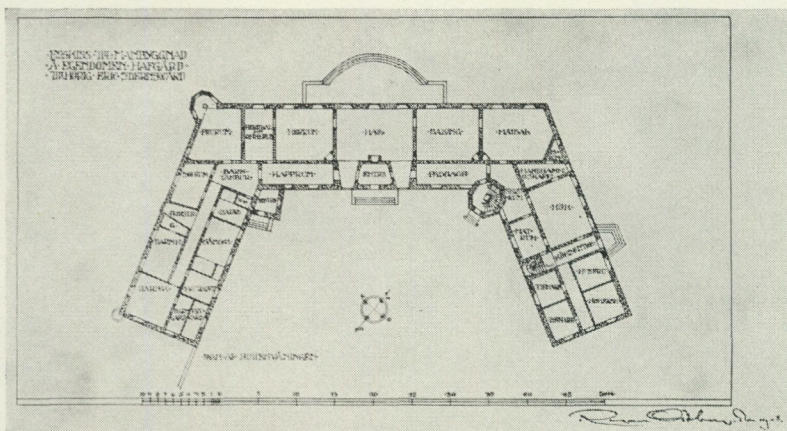
Ragnar Östbergs andra projekt, inspirerat av Rosendal. Fasaddriting.

språk med fönster åt väster. Även detta rum har hög träpanel, djupa fönsternischer och blyinfattade smårutiga fönster, samt ett kasettak i stil med de som finns på Kalmar slott. Rummet har vid ena kortändan en läktare med ett rikt skulpterat träräcke. Under läktaren kommer man till höger till en kort trappa och en dörr ut till terrassen. Till vänster börjar den breda trappa, som bakom läktaren för upp till sovrums våningen ovanför.

Salongens mått är ca 16×9 m och höjden 5 m. Dimensionerna i övrigt är sådana att i denna paradvåning ryms utom salong endast tambur, entré, hall och matsal. Hallen är här ett sällskapsrum 7×9 m och matsalen är 6×6 m. Denna stora hall torde ha blivit ett dystert rum, ty det har endast ett fönster åt öster, medan arkitekten inte tillåtit något fönster att bryta murytan på dess andra yttervägg, den norra, där yttertrappan för upp till portalen.

På sektionsritningen ser man att hallen var tänkt att få dörrar med skulpterade överdelar, som nådde ända upp till taket, mäktigare alltså än t. o. m. sina förebilder, de vid denna tid så omtyckta Tidödörrarna.

En $3\frac{1}{2}$ m bred entré följer hallens längd och har två öppna valv in till salen och en dörr till vardera salongen och hallen

"Rosendalprojektet", plan av bottenvåningen.

men inget fönster. Entrén är liksom tamburen försedd med tunnvalvt tak och det har även de ovanför belägna korridorerna i de två övre våningarna.

Huset har ett sexkantigt trapporn i sitt nordvästra hörn och här för en bred trappa från tamburen upp till de två sovrums-våningarna, medan det finns en liten spiraltrappa i själva muren mellan trappornet och huskroppen, vilken leder från källarvåningen ända upp till översta våningen. I vardera sovrums-våningen ligger närmast denna servistrappa ett "betjenträm".

Källarvåningen inrymmer ett stort kök, olika förrådsrum samt två jungfrukammare, dessa båda med sneda fönstergluggar genom tjocka murar ut till terrassen på södra sidan. En korridor i källaren har även ett stort rundbågsfönster ut till terrassen, medan "köksfarstu" är markerad innanför en dörr i östra muren — det är fram till denna köksingång som portvalvet leder.

På situationsplanen ser man Östbergs båda slottsprojekt inritade. Hans Rosendalsversion ansluter i läget väl till de redan existerande byggnaderna, den gamla boningslängan och de sammanbyggda stora ekonomibyggnaderna från 1877. Han har utnyttjat husets läge på en höjd till att orientera det efter den vackra utsikten över sjön samt vänt den läskyddade gårdsplanen

mot söder och mot bokskogen intill gården åt öster. Den gamla borgen på "Ön" låg på den sydliga höga kullen, medan Östberg ger sin ett fuktigare läge mellan de båda kullarna och nära vattnet. Men Ragnar Östbergs uppdragsgivare reflekterade varken på en kopia av Bennetarnas vackra 1600-talsslott eller på att i någon form återuppliva medeltidsborgen på "Ön".

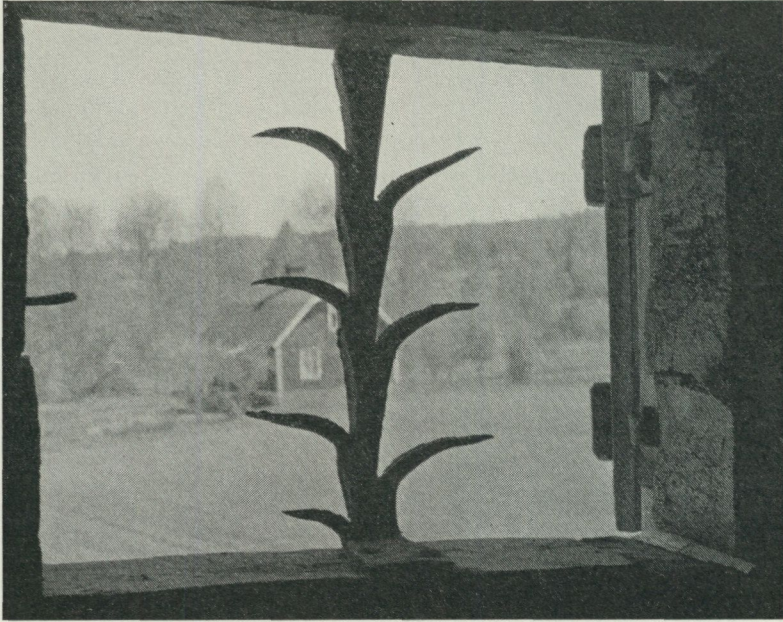
1800-talets slut hade ju sett många stora slottsombyggnader i medeltidstil i Skåne, senast det 1894—1897 helt nyuppförda Hjularöd efter ritningar av I. G. Clason och L. Wahlman och så sent som 1902 hade Wegeholm ombyggt till vad man ansåg vara den gamla borgens utseende. Det var säkerligen en missräkning för Ragnar Östberg att ha råkat på en byggherre, som inte önskade lägga sig till med ett slott enligt allra modernaste intentioner utan i stället utbad sig att för den summa, för vilken han utlöst arkitektens magnifika slottsprojekt, få åtminstone *en* användbar ritning enligt de anspråkslösare dimensioner, som de ursprungligen hade diskuterat. Denna begäran resulterade i tre blad nya ritningar daterade januari 1909. Dessa är inte på långt när så elegant utförda som de tidigare här behandlade. De visar ett vinkelbyggt hus och man ser på en del ändringar med blyerts, hur beställaren har försökt att få planen litet mera praktisk, men slutet blev att inte heller denna ritning användes, utan uppdraget att rita Hafgårds nya corps-de-logis gick till Henry Glaesel, som ritade ett hus i typisk dansk stil.

Litteratur:

- G. Ljunggren, Skånska herrgårdar, Jordberga, Lund 1854.
- B. Stjernswärd, Nygotik på Söderslätt, Ord och bild 1944.
- Th. Wählin, Scania antiqua, Malmö 1931.
- Pär Axel Olsson, Skånska herreborgar, Lund 1922.

BEBYGGELSE I NORASKOG

av Marianne Olsson

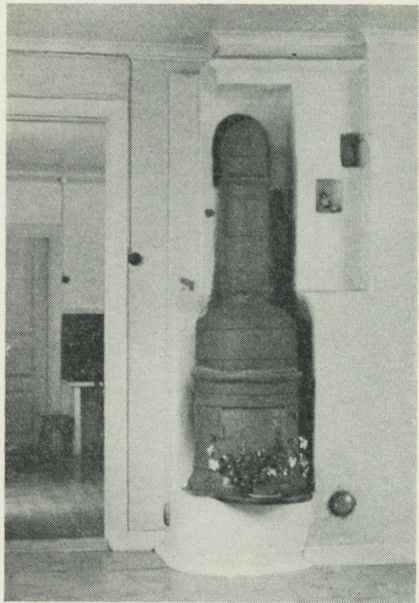
Glugg med järngaller på bodvinden i Älvhyttan 5°, Vikers socken.

Noraskogs kommun består av fyra kyrksocknar kring den lilla staden Nora i Västmanland. Naturen är omväxlande, med bäckar och klara insjöar mellan skogklädda höjder. Åkrarna är varken särskilt stora eller bördiga, och det var inte heller i första hand jordbruket som förr sysselsatte invånarna i byarna. Boskapskötseln var betydande, men det var järnframställningen med tillhörande gruvarbete, kolning och masugnsdrift som var huvudnäring.

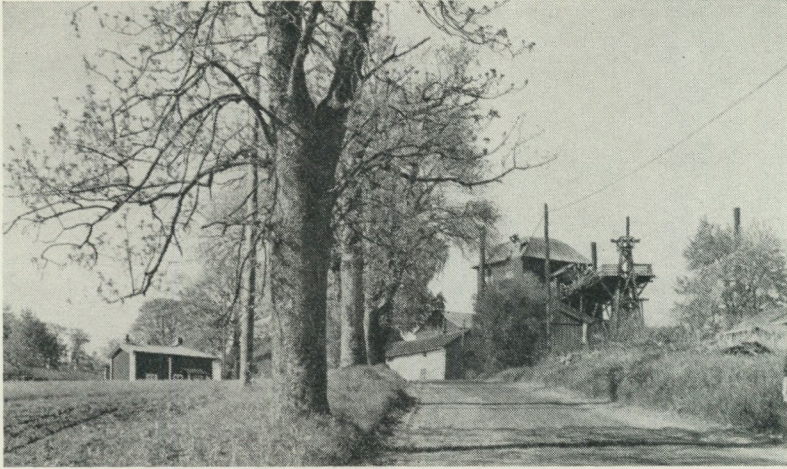
Fram till 1800-talets mitt ägdes masugnar och gruvor i stor utsträckning av byarnas hemmansägare, så att vissa andelar följde

Takmålningar i östra rummet, gäststugan, i f. d. boningshuset på Älvhyttan 1, utförda i svart, gråblått och engelskt rött mot vit botten.

Järnkakelugn i manbyggningen på Västgöthyttan 1, Nora Landsförsamling.

Masugnen i Gamla Pershyttan strax sydost om Nora stad.

med gården och därmed rättighet och också skyldighet att bryta och smälta malm. Ägaren av en sådan kombinerad jord- och bergsbrukargård kallades officiellt för bergsman och hans gård benämndes i de kamerala akterna bergsmanshemman.

År 1859 upphörde bergsmännens speciella privilegier och skyldigheter i samband med näringsfrihetens införande. Snart därefter inträffade i Bergslagen en svår depression, då de flesta hyttor måste läggas ned. Därmed upphörde förutsättningarna för den åtminstone tvåhundraåriga speciella bergsmanskulturen, som bl. a. redan mycket tidigt karakteriserades av de livliga förbindelserna med städernas köpmän och den lätthet med vilken nyheter från huvudstaden och utlandet vann insteg i byarna.

Då befintligt undersökningsmaterial från dessa trakter visade sig vara ganska ofullständigt, reste jag under tre veckor i juni 1958 omkring i Noraskog och inventerade rester av den gamla bergsmansbebyggelsen, i samarbete med hembygdsföreningen där och landsantikvarien i Örebro.

På många håll finns nästan orörda, timrade manbyggningar, bryggghus och bodlängor från 1700-talet eller från tiden för laga skiftet i början av 1800-talet. Norra delen av kommunen ut-

*Portal på manbygging i Södra Husby,
Nora landsförsamling.*

märktes särskilt av ålderdomliga svalgångsbodar. Mangårdarna är i regel symmetriskt anlagda, med boningshus, bryggshus och bodlänga på tre sidor och ett vårdträd, oftast en lönn, mitt på gårdsplanen. Portalerna på boningshusen har vanligen dekorativa sniderier i gustavianska eller empiremässiga former.

Tydligt har det varit mycket vanligt fram till 1700-talets senare hälft att dekorera vissa rum i tak och på väggar. När sedan husen byggdes på med en våning eller flyttades ut ur byn vid laga skiftet tog man vara på det äldre virket och använde det i bodar och andra uthus. Vi gjorde, särskilt i bodlängorna, många upptäckter av sådana målningsfragment, figurer, andliga

tänkespråk och blomsterornament. På en gård i Älvhyttan i Vikers socken står en byggnad som synes bodkaraktär med barockmässiga dekorationer i alla utrymmen. Det är i själva verket ett omändrat äldre boningshus med parstuguplan och spår av eldstäder i båda rummen, som enligt ett bouppteckningsinstrument från 1794 redan då tycks ha degraderats till bod. Den yngsta delen, "nystugan", har möjligen tillkommit genom om- eller tillbyggnad under 1700-talets förra hälft och har mycket väl bevarade takmålningar. I Bergslag och bondebygd 1958 har landsantikvarien Bertil Waldén gett en utförlig framställning av det nyfunna måleriet i Noraskog.

Det är ju självklart att man i Järnbergslagen väntar att finna järnet använt i byggnads- och inredningsdetaljer mer än på andra håll. Det är heller inte alls ovanligt att finna "järnkakelugnar" i full användning, ofta daterade och med ägarnas eller gjutarens initialer. Skorstenar, yttertrappor, trösklar, dörr- och brunns-hällar är också ofta av järn. Särskilt dekorativa är de trädliknande järngallren i sädesbodarnas ljusöppningar.

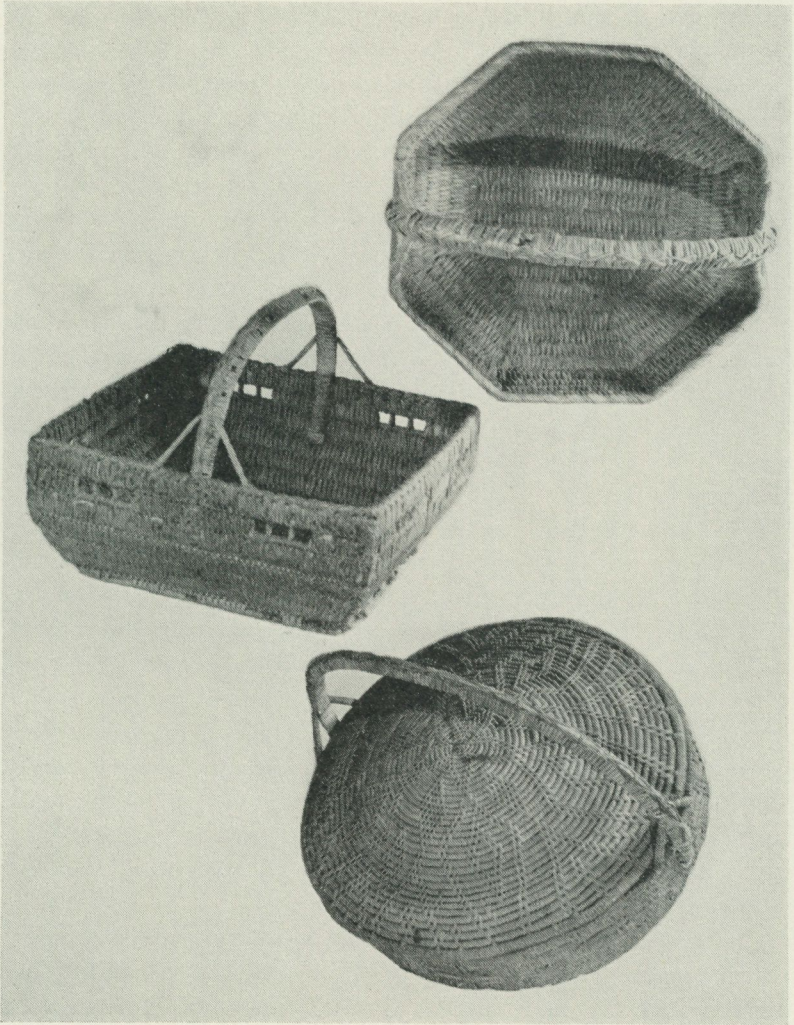
De här reproducerade fotografierna ger några exempel på för Bergslagen typiska byggnads- och inredningsdetaljer.

VI SAMLAR KORGAR

av Arne Biörnstad

Korgar har samlats av Nordiska museet sedan 1870-talet och mellan 700 och 800 av dessa lätta tingestar har nu funnit en fristad inom husets murar. Största platsen tar korgarna för bröd, ost, potatis och andra livets nyttigheter. De breder ut sig med mängdens självklara rätt och döljer nästan andra mera sällsynta grannar — t. ex. en liten syask, som tillhört Carl von Linnés hustru eller en papperskorg från Oscar II:s bohag. Den minsta korgen kan man dölja i handen. I den största kan man gömma sig själv.

Tekniskt uppdelas denna samling i två huvudgrupper, flätade och bundna korgar. De flätade är framställda med varp och

Tre korgar, inköpta 1958. De har troligen använts att bära förning i.

inslag som en väv eller av ett knippe fibrer som en hårfläta. De bundna är uppbyggda med en oftast spiralformigt löpande fyllnadsvidja, som helt döljes av de kringlindade bindetågorna.

Geografiskt och hantverksmässigt har man också två grupper, dels korgar tillverkade på landsbygden, vanligen som binäring till jordbruk, dels alstren av yrkeskorgmakare i städer. Till de förstnämnda hör nära nog alla bundna korgar och vissa av de flätade. Stadshantverkarna har nästan enbart flätat sina korgar.

Bland årets nyförvärv finns tre ståtliga exempel på bundna rotkorgar, samtliga inköpta från arkitekt Torsten Lennerthson, Falun, närmast som prov på framstående hantverksskicklighet. Korgen nederst på bilden har en diameter på 50 cm och museet ägde tidigare inte någon korg av denna storlek med tillhörande lock. Ej heller fanns där så stora, bundna korgar av fyr- eller åttkantig form.

Den runda korgen har en nygjord grepe, men är i övrigt i ursprungligt skick. Alla tre är bundna av rötter, troligen från tall eller gran. Lockkorgen har tätt lindade, runda fyllnadstågor, regelbundet sammanhållna i vissa punkter genom bindning över två fyllnadsvarv. Fästepunkterna är ordnade, så att de bildar ett stjärnmönster. De kantiga korgarna har fyllnad av flata furuspjälor. Bindningen går över två spjälor i taget. Väggen har därigenom blivit mycket styv och den förändring i sidans lutning, som finns hos de båda korgarna halvvägs mellan botten och kanten, har åstadkommit genom att där binda in en rund fyllnadståga mellan de flata spjälorna. Den tjänstgör alltså som ett slags gångjärn.

Alla tre exemplaren hör säkert till kategorin förningskorgar. I dem brukade gästerna vid större kalas medföra sina bidrag till festen i form av smör, bröd, äggrätter och annat. Det ligger i sakens natur att korgar, som vid dylika tillfällen representerade gården och familjen, skulle ha ett påkostat och gediget utförande.

Förvånande litet har skrivits om korgar i allmänhet och om Nordiska museets i synnerhet. Det har därför känts lockande att påbörja ett studium av detta material och av andra korgmakeriprodukter. Det primära blir då föremålen själva, men därutöver krävs kompletteringar av annat slag, arkivaliskt och litterärt,

både text- och bildmässigt. Nordiska museet utsände redan på 1930-talet frågelistor till sina meddelare om korgar och korgtillverkning och talrika svar har inkommit, som berättar om korgning på landsbygden.

Arkivaliska uppgifter visar, att Stockholm är nästan den enda stad, där det regelbundet funnits flera korgmakare sedan längre tid tillbaka och därför tycks en närmare undersökning av denna stads yrkesmän kunna bli givande. En svårighet i det sammanhanget är det dock, att korgmakarna i Sverige aldrig bildat något skrå och de skriftliga notiserna om deras förhållanden i äldre tid är följaktligen mycket tunnsådda.

Hur den senare utvecklingen gestaltat sig för korgmakeriet i Stockholm är lättare att undersöka, i varje fall så långt tillbaka som de nuvarande utövarnas minnen sträcker sig. Åtskilliga intervjuer om detta har gjorts de senaste två åren. Mycket återstår emellertid att samla in och till denna årsboks läsare vill förf. rikta en bön att till honom meddela innehav av äldre korgar, korgmöbler och andra arbeten i korgteknik, där upphovet, åldern eller andra traditionsuppgifter är kända. Varje sådant bidrag mottas med tacksamhet.

VÄRLDSDELARNA

Fyra figurer av terrakotta från Bredsjö porslinsfabrik

av Jan Brunius

Genom Samfundet Nordiska museets Vänner har museets blygsamma samling av 1700-talsfigurer under det gångna året fått ett unikt tillskott. Från en medlem av familjen Rudbeck förvärvades nämligen fyra små terrakottafigurer, som länge hade haft sin plats på familjens herresäte Edsberg i Uppland. Figurerna är visserligen osignerade, men enligt släkttraditionen skall de härröra från en porslinsfabrik i Uppland, med vilken en medlem av slakten för länge sedan haft att göra. Namnet på denna fabrik uppges i katalogen till en stor Bukowskiauktion år 1915, då figurerna tillfälligt lämnade Edsberg och familjen Rudbeck: "Europa, Asien, Afrika och Amerika, fyra statyetter utförda vid Bredsjö i Jerlåsa socken i Uppland" såldes nämligen vid denna auktion men återköptes senare till Edsberg. I auktionskatalogen hänvisades också till en uppsats i Svenska Slöjdföreningens Tidskrift 1905, i vilken Govert Indebetou hade givit en kortfattad redogörelse för porslinsfabrikerna i Järlåsa. I all sin knapphändighet ledde uppsatsen likväl så småningom fram till att en samling värdefulla dokument rörande 1700-talets keramiska hantering vid framför allt Marieberg kom i dagen, och dessutom att förhållandena kring den fabrik, vid vilken de här behandlade figurerna troligen har tillverkats, blev ordentligt utredd. Detta skedde i Nationalmusei Årsbok 1920, där Erik G. Folcker med hjälp av de ovan omtalade arkivalierna, efter gården kallade Bredsjöpapperen, lyckades attribuera en rad 1700-talsgods av fajans och flintporcelain till en tidigare helt okänd fabrik Qvarnberg eller Gustafsberg i Vänge socken i Uppland. I samband med denna möter vi också namnet Rudbeck.

Jägmästare Olof Fredrik Rudbeck var nämligen från 1776 ägare till det ungefär tjugo år tidigare startade "porcellainsverket" Qvarnberg i Vänge socken. Han var farbror till det nu-

De fyra världsdelarna. Figuriner av terrakotta från Bredsjö porslinsfabrik. Från vänster Europa, Asien, Amerika och Afrika.

varande Edsbergs byggherre, friherre Ture Gustaf Rudbeck; att figurinerna råkat hamna på Edsberg kan emellertid äga sin förklaring i en intimare förbindelse mellan den adliga och den friherrliga grenen av släkten Rudbeck; jägmästarens sonson Charles Emil Rudbeck gifte sig 1828 med Ture Gustafs sondotter Anna Sofia Rudbeck och avled 1864 på sin egendom Sollentunaholm, Edsbergs närmaste granngods.

Jägmästare Olof Fredrik Rudbeck bodde på gården Lindsta under svärmoderns egendom Bredsjö i Vänges grannsocken i väster, Järlåsa, dit verksamheten flyttades över vid 1790-talets mitt, förmodligen på initiativ av Rudbecks son, major Olof Peter Rotenburg Rudbeck, som 1795 hade köpt Bredsjö. Redan tio år tidigare tycks den äldre Rudbecks intresse för porslinsbruket ha mattats och sonen trätt i faderns ställe som den drivande kraften. Förmodligen var det också genom denne som en välbehövlig upp-ryckning av verksamheten åstadkoms, då den från Marieberg

välkände Henrik Sten år 1785 anställdes som ledare för fabriken. Även på andra sätt yttrade sig den yngre Rudbecks intresse för Qvarnberg: 1790 sökte han som medintressent i fabriken förvärva J. F. von Zeipel, som två år senare skulle bli ledare för Sölvesborgs fajansfabrik, och 1799 inköpte han Bornholms fajansfabrik, troligen för att få tillgång till lera av god kvalitet. Det senare kom indirekt att bli orsaken till hans död; han drunknade samma år på hemväg från en inspektionsresa till Bornholm.

Två år tidigare hade Henrik Sten avlidit, och när nu också Rudbeck gick bort, tycks verksamheten vid fabriken ha avstannat; i samband med arvsskiftet 1802 nämns "et porcellainsverk i förfallit tillstånd". Först vid 1810-talets slut återupptogs driften på nytt för några år, av en fabrikör Bennet; det sista försöket gjordes så kring mitten av 1820-talet, sedan fabriken flyttats från Bredsjö till Fredriksdal i samma socken.

Vängefabriken och dess efterföljare i grannsocknen Järlåsa har aldrig spelat någon stor roll i 1700-talets keramiska produktion, men som Folcker har påpekat i sin uppsats äger den intresse som "en av de rännilar genom vilka Mariebergs högvatten ännu efter avtappningen utgöt sig". Säkerligen har inte heller de här behandlade figurerna varit representativa för fabriken tillverkning, som under Stens tid såvitt man vet har utgjorts av "fajanser och eldfasta kokkärl af bepröfvad godhet och prydligt utförande" (landshövdingeberättelsen 1792); dessutom tillverkades urnor, terriner, tekannor och annat servisgods av flintporcelain, som givetvis låg Henrik Sten i egenskap av materialets "uppfinnare" i Sverige varmt om hjärtat.

Terrokottafigurerna är unika: den enda figur, som hittills ansetts härröra från fabriken i Vänge, är den fajansgosse i vid dräkt och trekantig hatt, som finns avbildad i Sigurd Wallins "Grönsö. Hemmet i ett stort uppländskt herrgårdshem" (Stockholm 1952). Märkningen under fotplattan på denna figur — G. B. 25/12 64 — överensstämmer delvis med de signaturer, som använts vid Gustafsberg i Vänge. Emellertid har namnet Gustafsberg enligt hittills kända källor inte använts på fabriken tidigare än 1776, då jägmästare Rudbeck blev dess ägare; dessförinnan bar fabriken gårdens namn Qvarnen eller Qvarnberg, som också senare nytt-

jades omväxlande med Gustafsberg eller Wänge stenkärlsfabrik. I ett brev till sin son 1779 säger också ärkebiskop C. F. Mennander uttryckligen, att det är Rudbeck som döpt om fabriken: "Han skall ock hafwa ändrat namnen och i stället för Qvarnberg nu kalla denna sin inrättning Gustavsberg, där han ock, fast än emot förbud, flitigt bygger." Inte heller känner man till några signerade föremål med äldre datering än 1787. — Vad skulle då fajansfigurinens signatur kunna betyda? Vid den aktuella tiden — 1760-talets mitt — tillverkades vid bl.a. Marieberg en rad figurer med motiv från den italienska komedien, vilka både till formatet och i hela sin apparition nära överensstämmer med fajansgossen från Grönsö. Bland de Mariebergiska målarna finner man till yttermera visso en Gabriel Boman (1764—1769), vars signatur är så gott som identisk med Grönsöfigurens, och som därför kan betraktas som den trolige upphovsmannen till komediantens färgrika dräkt i rosa, blågrönt och svart.

Att den ovannämnde ärkebiskopen Mennander intresserade sig för den lilla porslinsfabriken hade sina särskilda orsaker: hemmanet där fabriken var anlagd lydde under ärkebiskopsstolen i Uppsala, och ända sedan porslinsbruket 1756 blev färdigt hade ärkebiskoparna, av rädsla att anläggningen skulle sluka stora mängder ved och timmer från biskopsstolens skogar, motarbetat företaget och sökt få bort fabriken från Qvarnberg. Stridigheterna mellan innehavaren av ärkebiskopsstolen och porslinsfabrikens ägare kulminerade just under Carl Fredrik Mennanders tid som ärkebiskop (1775—1786), då han som jämbördig motståndare fick den nye ägaren, jägmästare Rudbeck. Den delvis rätt hätska fejden kan följas i Mennanders publicerade brev (Helsingfors 1939), där man i mängden av tröttande uppgifter om processandet kan finna en och annan notis som berör porslinsbrukets fabrikation. Intressantast från den synpunkten är ett brev daterat den 2 december 1785, i vilket ärkebiskopen uttrycker sina tvivel på Rudbecks ärlighet och fabriken kapacitet: "Det profwet du sedt, som skall wara tilwärkat af Gustafsbergs lera, lærer äfwen så litet wara därifrån, som en Caffé och miölkkan, han härom dagen trugade på mig. Desse äro hwite, half genomskinlige, och ofelbart af utländsk ämne." Att Henrik Sten just det året hade anställts som

ledare för fabriken gör det likväl mer än troligt att tillverkningsproven verkligen var äkta, förebådande det uppsving i hanteringen, som vi genom bevarade och signerade produkter har möjlighet att än i dag konstatera.

De fyra figurinerna är tillverkade av bränd lera i ljust gulgrå ton och med en sträv, ganska grov yta. De är oglaserade och saknar därmed charmen hos porslins- och fajansfigurernas mjuka, glatta och oftast färgrika ytor. Materialets enkla beskaffenhet ger anledning till antagandet, att figurerna kanske i själva verket varit avsedda som modeller vid en planerad tillverkning av figuriner, som förmodligen aldrig blivit av. Porslinsfigurer gjordes nämligen i delformar av gips, förfärdigade efter ett original av lera, trä eller vilket lämpligt material som helst.

Söker man i förteckningen över fabriken anställda efter en tänkbar mästare till figurerna, fastnar man för en Petter Lenning, som av Stråle, Marieberg och dess tillverkningar (Stockholm 1880), är omnämnd som "modellör" vid Marieberg; enligt Järlåsa kyrkböcker var han anställd vid fabriken i Bredsjö 1794—1799, vilket senare år han återflyttade till Stockholm. Ett stöd för gissningen att Lenning skulle vara upphovsman till figurerna finner man i en vigselbok i Järlåsa kyrka, där J. J. Hollstrand (1805—1893, komminister i Vänge-Läby 1847—1868) gjort några "Anteckningar om Järlåsa Kyrka samlade ur åtskilliga källor, såsom Herdaminnet och en promemoria af Sodenstjerna". Förutom "Bildhuggeriarbeten" och "Målningar" fanns det nämligen i kyrkan enligt Hollstrands anteckningar även "Gamla bilder: Vid altaret finnas fyra sådana, föreställande jordens fyra delar, skänkta af Modelleuren Lenning vid Porcellaines Fabriquen." Kan dessa bilder av "jordens fyra delar" — Australien räknades ännu inte som världsdel — vara desamma, som Nordiska museet nu blivit ägare till? Det är väl knappast troligt: dels vet man inte vad det var för slags bilder — kanske var det gravyrer? — dels såldes Bredsjö av majorens barn redan 1817, och även om några av döttrarna var gifta med präster i Järlåsa och på så sätt bodde kvar i socknen ytterligare en tid, hade den Rudbeckska familjen lämnat Järlåsa, då Hollstrand någon gång på 1860-talet gjorde sin förteckning över kyrkans inventarier.

”Världsdelarna” är placerade på socklar av klassicistiskt snitt: en fyrkantig plint med enkla fot- och krönlistor och på tre av sidorna en lagerfeston. På dessa rätvinkligt strikta socklar står, lätt kontrasterande, de en smula tafatt rörliga figurinerna i fullt utbildad rokokostil, med asymmetriskt bladverk runt fotplattorna, som på framsidan är försedda med en rocaille innehållande en symbolisk djurbild: Europa representeras av en häst, Asien av en kamel, Afrika av ett lejon och Amerika av ett mer obestämbart djur, som närmast ser ut som en på längden utdragen hund med glupskt halvöppna käftar. Det senare är värt att notera, då Amerika nästan undantagslöst har en krokodil som ”symboldjur” i de olika serier av världsdelssallegorier, som 1700-talets figurinkonst har presterat. Det är också möjligt att det verkliga är en — av konstnären djupt missförstådd — krokodil vi har framför oss när vi betraktar Lennings Amerikadjur.

”Europa” har gestalten av en drottning med sedvanliga attribut: hermelinsmantel, spira, äpple och krona, den senare en liten illa modellerad anordning, som något oroväckande balanserar högst upp på drottningens hjässa. På marken till höger om henne står en jordglob, som även förekommer hos de Meissenska föregångarna — och förebilderna — från 1700-talets mitt. Att Europa är framställd som drottning är mycket vanligt — t. o. m. i en figurgrupp från Meissen av Elias Meyer, där världsdelarna gestaltas av parvis lekande barn, har Europa-putton äpple och spira i händerna — men i några fall anknyter framställningarna till den antika sagan om Europa och tjuren, bl. a. hos A. C. Luplau i Köpenhamn. Denne har utnyttjat en modell av J. G. Müller i Berlin, med en lätt klädd och rikt blomsterprydd kvinna som har tagit plats på ryggen av den likaledes blomsterkransade, ligande Zeustjuren.

”Asien” är den elegantaste, minst stela, av de fyra figurerna: en ung persisk kvinna i sexkantig, toppig hatt och en vid kapp, som hålls ihop av ett spänne högt upp på bröstet. Under kappan bär hon en enkel klänning med ett kraftigt bälte, i vilket ett kort svärd hänger. Högra armen hålls lyftad — förmodligen har handen hållit ett ”attribut” som nu är borta — medan den vänstra armen hänger ned utmed sidan; i ett nu försvunnet handtag

”hängar” ett femkantigt, bukigt kärl med lock, troligen ett rökelsekar att döma av liknande tillbehör hos figurer ur andra serier. Kvinnans nationalitet är mest en gissning; Kändler har dock i en serie orientaliska figurer — efter de Ferriol, *Différentes Nations du Levant*, Paris 1714 — modellerat en persiska som är snarlik den här behandlade ”Asien”. Det kan f. ö. synas märkligt, att endast främreorientaliska folkslag — turkar och perser — fått spela Asiens roll i 1700-talets världsdelallegorier, aldrig kineser, som annars är mycket vanliga motiv för figurinkonstnärerna — hela konstarten stammade ju dessutom från Kina!

Den lille negergosse som symboliserar Afrika har liksom ”Asien” höger arm lyftad och vänster arm hängande ned utefter sidan; däremot är båda de attribut som man får anta att han hållit i händerna nu försvunna. Höftklädnaden, vilken jämte en lång mantel är hans enda klädesplagg, ser ut att vara tillverkad av långa fjädrar, som hålls samman runt höfterna av ett band, vilket också drar ihop manteln till ett smalt och tjockt bylte nedanför gossens rygg. Den originellaste detaljen i hans dräkt är emellertid huvudbonaden, som har formen av ett elefanhuvud med en kort uppåtriktad snabel och två små betar vid sidan av denna. Den lustiga elefantmössan är dock inte modellörens eget påfund: i flera av de världsdelsserier som utgått från Den Kongelige Porcelainsfabrik i Köpenhamn bär ”Afrika” samma slags mössa, och även på en Kändlersk neger från Meissen — i en ”stor” serie från omkring 1740 med de ovan behandlade symboldjuren i full skala — finner man elefanhjälmen i mer naturalistisk modell med en lång böljande snabel och stora vita betar.

Amerikas indiankvinna har hel ”fjäderutstyrel”: fjäderbuske på huvudet, kort mantel, höftkläde och benprydnader i form av fjäderband strax nedanför knät. Även indianflickans attribut har försvunnit, men genom att förebilden är känd kan man komplettera bilden med en pilbåge i höger hand och med en papegoja sittande på den upplyftade vänstra. I en världsdelsgupp från Meissen och 1740-talets slut, tillskriven Friedrich Elias Meyer, ingår nämligen en indianska, vars klädsel och hållning med endast små variationer upprepas i Bredsjöseriens Amerika. Man kan alltså utgå från att denna Meissenserie eller en kopia av den har

använts av den svenske modellören som förebild. Det är intressant att jämföra original och kopia: den sachsiska "Amerikas" eleganta hållning och rika, mjukt modellerade fjäderskrud har i den svenska tappningen förvandlats till stel och otymplig form med grovt och schematiskt tecknade detaljer.

Som framgått av det föregående har "de fyra världsdelarna" varit ett omtyckt ämne inom figurinkonsten: rader av olika serier har utgått från flertalet av Europas keramiska fabriker under 1700-talet, ofta i anslutning till liknande allegoriska eller mytologiska grupper — de fyra elementen, årstiderna, grekiska gudar osv. På detta område fortsätter porslinskonsten en renässans- och barocktradition, smyckandet av det rika festbordet med figurer — av silver och annan metall eller i form av rena sockerbagarprodukter — utgörande lämpliga konversationsobjekt under de långvariga måltiderna. Detta blev således ett av de ämnesområden, som togs upp i 1700-talets bräckliga porslinsfiguriner — ursprungligen, liksom själva materialet, en import från Kina — och som de fyra terrakottafiguerna från Bredsjö är sena och ganska enkla exempel på.

Litteratur:

Govert Indebetou, Fredriksdals porslinsfabrik, i Svenska Slöjdföreningens tidskrift 1905.

Erik G. Folcker, En okänd svensk fajansfabrik, i Nationalmusei Årsbok 1920.

Järlåsa, i Upsala, Tidning för Upsala stad och län, den 12/12 1931.

Rutger Sernander, Fiby urskog och Kvarnbergs fajansfabrik, Uppsala 1935.

Brev från och till C. F. Mennander I, Helsingfors 1939.

Carl Hernmarck, Marieberg, Stockholm 1946.

S. E. Vingedal, Porslinsfabrikerna i Järlåsa, i Järlåsabygden 1958.

Carl Albiker, Die Meissner Porzellantiere, Berlin 1935.

K. Berling, Meissen 1710—1910, Leipzig 1911.

Otto von Falke, Deutsche Porzellanfiguren, Berlin 1919.

S. B. Fredstrup, Figurer og andre Plastiske Arbejder fra Den Konglige Porcelainsfabrik i perioden 1780—1820, Köpenhamn 1939.

G. J:son Karlin, Meissen, Lund 1917.

Sven T. Kjellberg, Porslinsfiguriner, Malmö 1957.

Max Sauerlandt, Deutsche Porzellanfiguren, Augsburg 1923.

Ernst Zimmermann, Meissner Porzellan, Leipzig 1926.

ETT SKRIVBORD FRÅN 1700-TALETS FÖRRA DEL

av Jan Brunius

”Knee-hole writing-table” är engelsmännens träffande beteckning på den skrivbordstyp som det härintill avbildade nyförvärvet representerar. Genom att mittpartiet har dragits tillbaka lämnas plats för den skrivandes knän, som på alla sidor är omgivna av draglådor, så även i mitten, där en liten dörr döljer sex smålådor ordnade i tre horisontella rader.

Materialet är valnöt med rotfaner på de stora ytorna — skivan, sidostyckena, lådfasaderna och även på benen, som inte är massiva utan likaledes fanerade. Rotfanerets oroliga mönstring är konsekvent avgränsad av ”lister” i vanlig valnöt i en något mörkare nyans. Slutligen är fötterna i hoptryckt kulform och benens avslutning nedåt gjorda av svartfärgat trä. Alla lådor är tillverkade av ek, medan blindträet i övrigt består av furu, vilket kan betyda att skrivbordet är förfärdigat inom landet.

Nyckelskyltarna av förgylld brons har formen av symmetriskt lagda akantusblad; formen är ovanlig men kan stilistiskt föras till övergången mellan barock och régence. Typiska för den senare periodens möbelbeslag är däremot dragringarna till de sex smålådorna i det indragna mittpartiet: små tunna mässingsringar fästade i centrum av en liten bladrosett.

Skrivbordstypens hemland är Frankrike, där den ofta förekommer utförd i Boulleteknik med inläggningar i sköldpadd och mässing. Även i England är typen företrädd, bl. a. av ett bord från 1690-talet med rik utsmyckning i inlagt trä och med en hurts med smålådor ovanpå bordsskivan; det tillverkades av Londonebenisten Gerreit Jensen för William III.

I England var bord, speciellt avsedda för skrivgöromål, vid denna tid en relativt nymodig sak; tidigare hade man använt sig av små, ofta bärbara pulpeter med sluttande lock. På kontinenten där man redan på 1500-talet hade haft verkliga skrivbord, utbildades under 1600-talet den här behandlade skrivbordstypen med indraget mittparti. Ur den variant av typen, som hade en hurts

Skrivbord av valnöt, troligen av svensk tillverkning från 1700-talets förra del. Testamentarisk gåva av fru Olga Schönmeyr, f. Braunerhielm.

med smålådor vid bordsskivans bakre kant och ibland också diverse klaffar som fälldes ut när man skrev, utvecklades under 1700-talet skrivbyrån med snedklaff, medan Nordiska museets nyförvärv är föregångare till det "rena" skrivbordet med lådor i sargen och ofta även hurtsar vid sidorna, vilket i olika former lever kvar in i vår tid.

*

Skrivbordet är en testamentarisk gåva till Nordiska museet av fru Olga Schönmeyr, f. Braunerhielm. Enligt en i mittlådan fästad lapp har bordet tillhört inventarierna på det sörmländska godset Sandemar, en av de gårdar som fru Schönmeyrs far i egenkap av fideikommissarie varit innehavare av.

Litteratur:

Ralph Edwards and Margaret Jourdain, *Georgian Cabinet-Makers*, London 1944.

G. F. Laking, *Windsor Collection*, London 1905.

Percy Macquoid & Ralph Edwards, *The Dictionary of English Furniture*, London and New York 1927.

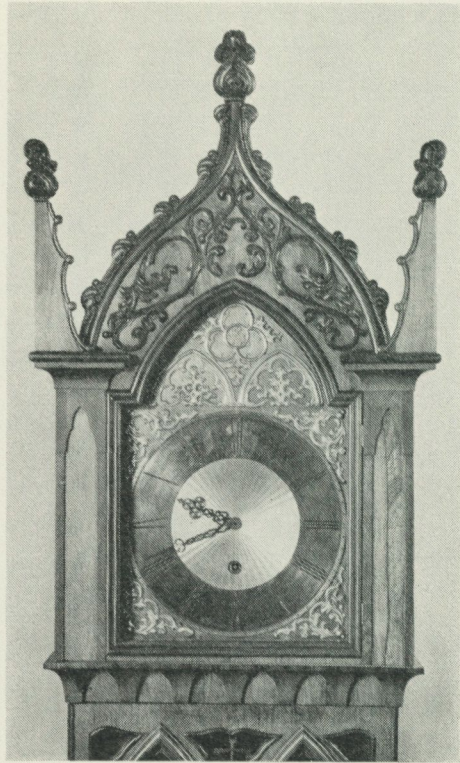
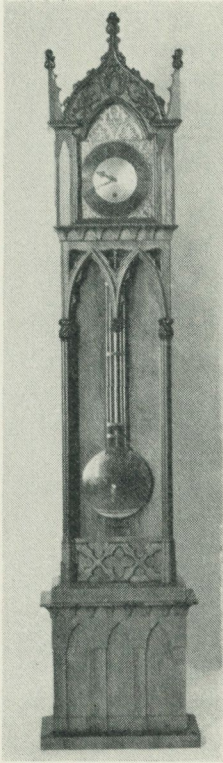
F. J. B. Watson, *Furniture (Wallace Collection Catalogues)*, London 1956.

ETT GOLVUR I GÖTISK STIL

av Marshall Lagerquist

De s. k. nystilarna — mer eller mindre fria efterbildningar av de historiska modestilarna — hör ju 1800-talet till. Den medeltida gotiken väckte emellertid redan vid 1700-talets mitt i England ett romantiskt intresse, som tog sig uttryck ej blott i form av profana gotiska byggnadsverk utan även i rumsinredningar och möbler i gotikiserande stil. Thomas Chippendale i sin berömda möbelkatalog *The Gentleman and Cabinet-Maker's Director* från 1754 uppvisade ett flertal förlagor till moderna möbler, vilka lånat såväl tekniska som dekorativa element från den senmedeltida arkitekturstilen, såsom knippepelare, spets- och kölbågar, masverk, korsblommor, fialer och krabbor.

I Sverige framträder nygotiken eller den götiska stilen betydligt senare. Den brukar också benämnas Oscar I:s-gotik och därmed har man velat antyda att den florerade under 1840-talet. Nygotiken är stilhistoriskt att betrakta mera som ett intermezzo än som en verklig, tongivande stil i samma mening som nyrokokon på 1850- och 1860-talen. Vål gjordes en och annan monumental möbel i nygotik, men man kan knappast tala om någon serieproduktion än mindre om en tillverkning av genomfört möblemang. Stilen kommer mestadels till synes på prydnadsföremål och småting, exempelvis nyckelskåp, urställ och brasskärmar. Det är onekligen sant att nygotiken var populär här i landet under Oscar I:s tidigare regeringstid, men i möbelhantverket kan man spåra den dessförinnan. Redan år 1819 förekommer "götiska" ornament på ett mästestycke i Stockholms snickarämbete och 1833 är ritningen gjord till snickargesällen Fredrik Rambacks följande år färdigställda, nygotiska chiffonjé, som för övrigt tillhör Nordiska museets samlingar. Dess fasad är utformad som en senmedeltida katedrals och intrycket härav förstärkes genom att krönet utgöres av ett kors; möbeln är avsedd att användas helt för profant ändamål. Över huvud taget synes det icke vara gotikens möbler som utgör förebilder vid möbelframställningen vid

*Golvur, signerat av urmakaren Carl Henrik Nyman i Stockholm 1846.
Gåva 1958 av Samfundet Nordiska museets Vänner.*

denna tid utan det är i stället stenarkitekturens formspråk som kommer till tals.

Tack vare Vännernas frikostighet har museets samlingar under året kunnat berikas med ytterligare en representativ nygotisk möbel, nämligen ett golvur, som ursprungligen lär ha kommit från Wik i Uppland. Detta fasta hus från 1500-talet genomgick 1858—1860 under ledning av arkitekten F. W. Scholander en ombyggnad, som även berörde det inre i avsikt att skänka interiörerna en tidsmässig prägel. Något samband med denna förändring torde emellertid knappast golvuret ha, eftersom det tillkommit mer än tio år tidigare; urverket har nämligen inskriften

”C. H. Nyman Stockholm N° 1 1846”. Om denne urmakare Carl Henrik Nyman vet man i stort sett blott att han 1841 erhöll tillstånd att inrätta urfabrik i Stockholm och att han av allt att döma ej haft någon tillverkning förrän 1846, då han framställde två ur. Det första av dessa är således det verk, som sitter i detta nygotiska hus, ett utomordentligt skickligt snickararbete i genomgående jakaranda. Ett intimt samarbete mellan å ena sidan urmakaren och å andra sidan den okände mästaren till urhuset har otvivelaktigt varit nödvändigt för att åstadkomma det stilistiska samspel, som här faktiskt föreligger mellan metall- och träarbetet. Verket är ett precisionsarbete i högsta grad och har en utomordentligt tillförlitlig gång tack vare bl. a. den långa och tunga pendeln, som konstruerats för att kompensera temperaturväxlingarnas störningar.

PARADSÄNGEN FRÅN HÖJA

av Marshall Lagerquist

Bland årets gåvor från Samfundet Nordiska museets Vänner märkes en gustaviansk säng med imperial och textil utrustning. Sängtypen var visserligen sedan länge representerad i museets samlingar med några paradstycken, men ingen av dessa kan likväl i kvalitetshänseende tillnärmelsevis mäta sig med denna. Imperialens i tältform draperade lambrekäng och förhängen är liksom täcket av mönstrat grönt siden från 1700-talet och har alltid följt sängen åt; tyget på gavlarna har ett något annorlunda mönster och är av senare ursprung. Träarbetet förutsätter en mycket skicklig skulptör, som med sällsynt fin smak vetat att omsätta sina kunskaper om den antikiserande stilens uttrycksmedel. Sängens

*Gustaviansk paradsäng med textil utrustning i grönt mönstrat siden.
Gåva 1958 av Samfundet Nordiska museets Vänner.*

gavlar, sidostycken och imperial är målade med en något bruten vit oljefärg och ornamenten framträder förgyllda.

Denna imperialsäng för exklusivt eller, kanske rättare sagt, representativt bruk är till typ och utförande karakteristiskt fransk, ehuru otvivelaktigt av svensk tillverkning. Typen kallades i Frankrike à la Duchesse och igenkännes på att den har fribärande imperial med kappor, bakstycke och förhängen samt dessutom på att den är avsedd att ställas med ena gaveln mot väggen. Den kunde vidare vara så konstruerad att den var möjlig att skjuta ihop för att tillfälligtvis minska utrymmet, varvid fordrades hög uppbäddning.

Intill 1930-talets mitt hade sängen sin plats på det karolinska Höja i Uppland, fideikommiss inom grevliga ätten Spens. Den var där på gammalt vis insatt i en alkov i huvudbyggnadens sängkammare med en garderob på ömse sidor — nödvändiga utrymmen för kläder, nattstol och domestiken. Om man djärvt antager att sängen redan vid dess färdigställande förts till Höja och att densamma med tanke på dess rätt så avancerade gustavianska stil gjorts omkring 1790 bör den första gången ha omslutit lagmannen greve Carl Gustaf Spens eller efter hans giftermål 1789 hans grevinna Ulrica Eleonora Falkenberg af Bålby. Sedan sängen lämnat Höja intog den först en plats i en stadsvåning, nämligen hos den originelle, av antikviteter och kulturhistoria intresserade rörmokaren Anton Hedin med bostad i det numera rivna 1700-talshuset Norrlandsgatan 9 i Stockholm för att till sist åter införas i herrgårdsmiljö — Edsberg i Sollentuna. Bilden visar sängen uppställd i Nordiska museets högreståndsavdelning, där den får tjäna som exempel på tidens sänglyx och stiluppfattning.

EN TUNNBINDAREVERKSTAD FRÅN STOCKHOLM

av Jan Brunius

I början av år 1958 kunde Nordiska museet göra ett ovärderligt förvärv till sin samling av stadshantverk: ett av de sista tunnbinderierna i Stockholm stängdes på grund av ägarens frånfälle, varvid stärbhuset överlämnade verkstadsinventarierna till museet, närmast med tanke på ett blivande tunnbinderi i Skansens stads-
kvarter. En del av virkeslagret och de kuranta verktygen inköptes.

Det värdefulla med gåvan låg inte enbart däri, att museets ganska oansenliga samling av tunnbindarverktyg fick ett välkommet tillskott; det mest betydelsefulla var att museet i sista minuten kunde bli ägare till en *komplett* verkstad, inte bara ett urval av de vanliga tunnbindarverktygen, utan så gott som allt, som fanns i tunnbinderiet — arbetsbänk, virke, dubletter av verktyg, verktyg som inte direkt räknas till yrket, delar av kontorsinredning och sist men inte minst allt det "skräp", som förvarades i lådor och på hyllor. Med hjälp av detta och av fotografier från verkstadslokalen, uppmättningsritningar och upp-teckningar bör man kunna skapa en långt mer genuin och levande tunnbindarmiljö på Skansen än om man enbart varit hänvisad till ett aldrig så korrekt och enhetligt urval av verktyg och inventarier. Metoden har tillämpats tidigare: den Möllenborgska verkstaden i Skansens guldsmedshus och en i museet magasinerad knivsmedja från Eskilstuna är exempel härpå.

Att förvärvet skedde "i sista minuten" är säkert; nog finns det ännu några tunnbindare kvar i Stockholm, främst vid bryggerierna, där de har arbete med reparationer av det äldre laggkärlsbeståndet, men nytillverkningen av stora öl- eller vinkärl har sedan ett 20-tal år tillbaka helt och hållet upphört i landet.

Till slut några ord om verkstadens innehavare. Paul Norén var född 1886 och kom vid 17 års ålder i lära vid Anders Johan

Tunnbindare Ernst Cederholm på skärbänken, "kärings", visar hur insidan av "staven" skärs till med en krumkniv.

Lundgrens tunnbinderi på Kungsholmen, en av de största verkstäderna bland det 10-tal, som då fanns i Stockholm. 1908 avlade Norén gesällprov, men först mot mitten av 20-talet startade han en egen verkstad på Roslagsgatan nära tullen. I den trakten förblev han också: omkring 1930 var verkstaden inrättad i den lokal vid Birger Jarlsgatan 124, där den fanns kvar ännu vid

Med "drivning" och hammare slås banden ned. I bakgrunden skymtar arbetsbänken med skruvstycke och mängder av verktyg — bandknivar, "krösar", "spockskivor", "studsare" m. m.

Noréns frånfälle 1957. Till verkstaden — inrymd i källarvåningen till en stor hyreskasern — hörde också en sommarverkstad i kåkstaden norr om Valhallavägen; här fanns en arbetsbänk och en uppsättning verktyg, som under senare år mer sällan kom till användning.

ATT LEVA FLINK FLORIBUS

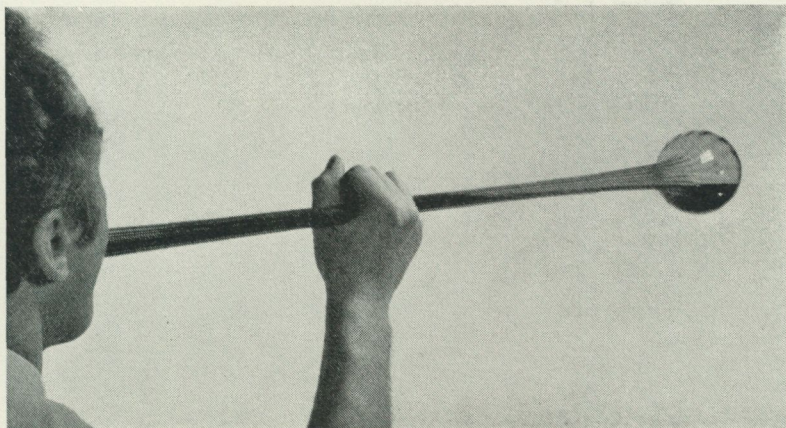
av Bo Lagercrantz

Vad är en floribus? Frågan vore användbar i en allmänbildnings-tävling, men utsikterna till ett tillfredsställande besked skulle helt säkert vara små. Svaret ges emellertid av vidstående bild.

Floribusen tillhör dryckeskärlens artrika släkte. Formen är såsom synes högst extraordinär. Gällde det endast att med dess hjälp rätt och slätt inmundiga drycker kunde det kuriösa redskapet knappast anses ändamålsenligt. Men eftersom pjäsens uppgift är att göra drickandet så komplicerat som möjligt, måste var och en erkänna att den är högst funktionsduglig.

Det går inte att tömma kulan utan att samtidigt försiktigt sila in luft genom ena mungipan. Utan luft kommer inte en droppe. Samuel Ödman har i sina Hågkomster beskrivit en floribus i sin morfars den gamle Vislandaprogen Samuel Wiesels kvarlåtenskap. Han tycks ha prövat den och stötte därvid givetvis på detta problem som han kommenterar: "Deraf upkom en stäckning ongefär så som sig tilldrager wid Motala-älfvs stadnande." Bli det å andra sidan för mycket luft kommer hela innehållet med en gång som en störtflod. Floribusen hör alltså närmare bestämt till skämtkärlens familj, som i övrigt rymmer flera andra av glasblåsarglädjens formvarianter jämte de välkända gyckelkrusen av lergods, vilka ur dolda pipor överspolar ansikte och hals när de bringas i den rätta lutningen.

Det är svårt att säga hur gammal floribusen är. Formen är glasblåsartekniskt ganska elementär och rymmer inga daterbara stildrag. Vi kan blott konstatera att skämtkärlet idémässigt är förknippade med 1600-talets bullrande dryckesseder. 1700-talls-litteraturen rymmer åtskilliga belägg utvisande att floribusen då alltjämt bör ha varit tämligen allmän. Den lärde Sven Lagerbring talar med vetenskaplig nykterhet om "Floribus och andra narraktiga dryckeskärl, som gävo tillfälle till nya dryckenskapsrön, att man intet måtte ledsnas vid ett och detsamma", och Bellman rekommenderar Bacchi Trumpna Folk att nyttja floribus vid intagandet av morgonsupen: "Friskt up med floribus at sömnens

Floribusen skulle hållas endast med ena handen.

dunst förkorta." Uppmaningens första led antyder den kroppsställning som den drickande borde inta. Enligt Samuel Ödman borde floribusen svingas som en trumpet: "den högra handen höll tuben och den vänstra sattes i sidan. Han liknade alldeles den ryktbara statuen av Fama i slottsträdgården wid Escorial."

Men alltjämt återstår att förklara själva terminus technicus. Även de allra mest förbleknade skolkunskaper i latin torde räkna för att åt ordet floribus ge den ordagranna tolkningen *åt blom-morna*, som dock icke gör det hela mindre förbryllande. Ordet florshuva skapar emellertid de rätta associationerna. Detta uttryck betyder som bekant ett lätt rus — ett rus s. a. s. i sin första knoppning för att bibehålla blomsterbilden. "Löjtnanten är för söt. Det ordentligt klär honom att ha litet florshuva", säger den sedsamma Fredrika Bremer i Hertha.

Men floribus betecknar utan tvekan rus av högre dignitet — i fullaste blomning. Att leva i sus och dus hette på 1700-talet att leva fläng floribus. Man kunde också leva flink floribus eller flux floribus, vilket endast var andra namn på samma kära sysselsättning, vars grad av klädsamhet icke finns anledning att här diskutera. Uttrycket hade också sin motsvarighet på tyska — in floribus leben — och det kan uppenbarligen härledas från tidens

studentspråk. Att floribus kom att beteckna även ett speciellt dryckeskärl visar blott vilken central roll detta spelade för dem som levde floribus och eftersträvade vad Lagerbring kallade nya dryckesrön.

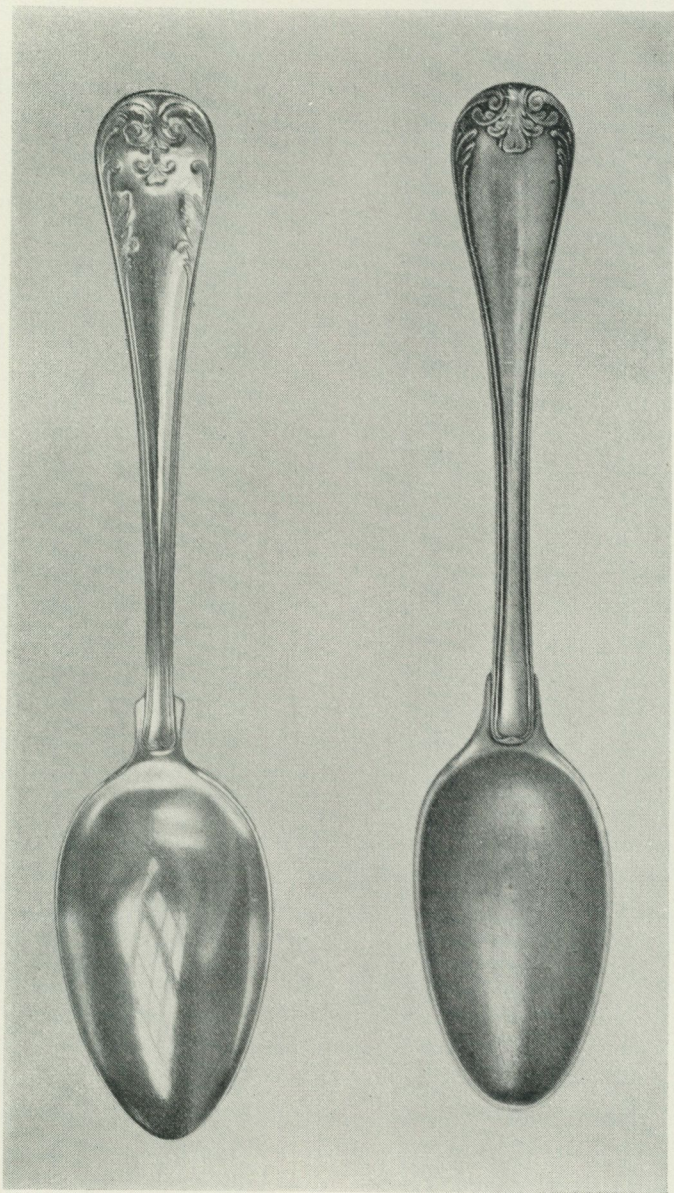
Årets intressanta nyvärv — som givetvis redan finns att beskåda i utställningen *Mat och Dryck* — härstammar från Näfvekvarens bruk och släkten Cederholm som ägde Näfvekvaren från 1700-talets slut.

TVÅ NYFÖRVÄRV I SILVER

av Kersti Holmquist

Museets silversamling har i år kompletterats med två föremål, som har sitt intresse av speciella orsaker, nämligen en s. k. jaktbägare, en relativt sällsynt pjäs i det svenska silverbeståndet, och en sked i gammalfransk modell av så pass tidigt datum att man i det fallet måste göra en stilhistorisk omvärdering.

Jaktbägaren är 8,5 cm hög, har oval genomskärning och är helförgylld. På livet är grevliga ätten Spens vapen ingraverat ehuru omvänt. Initialerna i botten — A S — knyter den till en bestämd medlem av denna släkt, nämligen greve Axel Spens till Ängelholms fideikommiss och Grensholmen, född 1681 död 1745. Han deltog i Karl XII:s fälttåg och var överstelöjtnant, då han lär ha tillfångatagits vid Perevolotjna 1 juli 1709 och förts till Moskva. Till Sverige återkom han 1722. Det är lockande att tänka sig att bägaren följt Axel Spens i fält och i fångenskap. Stilhistoriskt sett föreligger intet hinder för denna hypotes. Förutsett att det ingraverade vapnet är samtidigt med bägaren, kan den emellertid inte ha tillverkats före 1712, då ätten fick grevlig värdighet och därefter introducerades på Riddarhuset 1719. Eftersom bägaren troligen är svensk eller möjligen baltisk är det emellertid mera sannolikt att den utförts under Axel Spens tid i Sverige 1722—1745. Stämpeln — H M — har ej kunnat attribueras till en bestämd guldsmed.

Skedar av gammalfransk modell. Den högra tillverkad av Arvid Floberg i Stockholm 1779, den vänstra av C. G. Hallberg AB 1956.

Bägaren har den funktionella form som gör den så lämplig i fält eller på jakt. Den är inte rund som bägare i gemen utan oval så att den bekvämt går att stoppa i fickan eller i jaktväskan. Formen lever ju kvar i den moderna fickflaskan, vars lock kan tjänstgöra även som bägare.

Bägaren avbildas här som försättsplansch.

Typen är som sagt endast känd i ett par exemplar. Det mest kända exemplet är ett magnifikt set i privat ägo bestående av tolv bägare som går att sätta i varandra med tillhörande gemen- samt lock och det De Geerska vapnet ingraverat. Detta set har utförts av hovguldsmeden Petter Henning år 1707.

Skeden har enligt stämplarna tillverkats av Arvid Floberg i Stockholm 1779. Den är försedd med Kirsteinska vapnet och har sannolikt tillhört dåvarande vice slottsbyggmästaren Adolf Ulrik Kirstein (1746—1806).

Den s. k. gammalfranska modellen var den mest populära av alla svenska matsilvermodeller under 1800-talet. Enligt vad som tidigare utretts ansågs den så genuint svensk att den kända Pariserfirman Christofle & Cie år 1891 i sin priskurant kallar den "Palme. Suédois". Den svenska beteckningen — gammalfransk — har dock starkt fog för sig, eftersom det nu har visat sig att samma modell tillverkades i Frankrike omkring 1700-talets mitt. I Collection Puiforcat i Paris finns exempelvis matsilver av den modellen. Mönstret måste emellertid så småningom helt ha kommit ur modet i Frankrike, eftersom fransmännen år 1891 var helt okunniga om dess franska ursprung.

Det tidigaste kända svenska exemplaret av gammalfransk modell har hittills varit en sked tillverkad av O. P. Allmén i Hedemora 1793. Med Flobergs sked har vi kommit ännu ett stycke bakåt i tiden. Steget är dock långt till den stilhistoriska förebilden, senbarockens stiliserade akantusornament, vilka kan studeras på stick av exempelvis Bérain, Marot och Giardini.

Den gammalfranska modellen har givetvis gått starkt tillbaka i popularitet efter funktionalismens genombrott. Den tillverkas dock fortfarande av ett stort guldsmedsbolag efter 200-årigt mönster.

RANDIGT OCH RUTIGT

Hemslöjdskonst under drygt 30 år

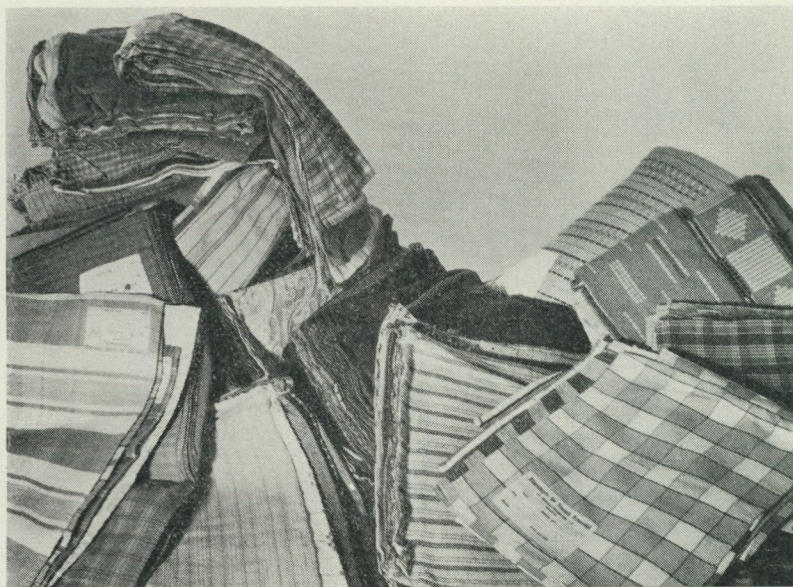
av *Elisabet Stavenow*

I sin berömda skrift *Skönhet för alla* krav skrev Ellen Key 1899 att hon ville se hemvävda möbeltyger, trasmattor på golven och ljusa skira gardiner. Samtidigt berömmar hon inredningen i Carl Larssons sundbornshem: förmaket med sin vita möbel med hemvävt blå- och vitrandigt tyg och matsalen i mustigt grönt och rött. Just dessa smaknormer med anknytning till både högreståndsmiljö av 1700-talstyp och till allmogemiljö upptogs av den spirande hemslöjdsrörelsen.

Föreningen för Svensk Hemslöjd grundades 1899 och Lilli Zickerman blev dess första föreståndare. Föreningens arbete är känt genom noggranna årsredogörelser och fotografier av utställningar. Genom uppsatser av Lilli Zickerman når man också dess ideella målsättning. Vad som däremot inte gått att få reda på är kvalitet, färger och mönster på de produkter, som hemslöjden framställde under den första tiden.

Dubbelt värdefull är därför den gåva som Föreningen för Svensk Hemslöjd överlämnat till museet, bestående av inte mindre än 852 tygprover av olika material och vävnadssätt. Textilkonstnärinnan fröken Märtha Gahn har åtagit sig det stora arbetet att ordna upp proverna dels efter tidsperioder, dels efter textilkonstnärinnor, så att man kan följa både smak- och stilsträvanden i tiden och de olika konstnärinnornas insatser.

De första buntarna är från tiden 1900—1905 och bär i hög grad spår av Lilli Zickermans målsättning. Där är de rutiga gripsholmstyger, tuskafsvävnader i bomull, rutade i blått och vitt, gult och vitt m. fl. färger med en smal mörkare linjering som gräns mellan rutorna. Förebilden togs från kavaljersflygeln på Gripsholm. Där är kopior av bolstervar med flamgarnsränder i blått och vitt, aktuella som möbeltyger under den tid Böttiger använde de kungliga linneförrådets 1700-talsbolstrar som stols-

Tygprover från Föreningen för Svensk Hemslöjd, 1900-talets början. I förgrunden till höger syns ett prov av de rutiga Gripsholmstygerna.

klädslar på de kungliga slotten. Vi finner kopior av bolstervar från Blekinge i vitt, rosa och blått. Blekingemönstren vävdes givetvis i Blekinge, ty det ingick i programmet att bygga på och uppmuntra den lokala traditionen. Att kopiera materialet var däremot inte så viktigt. Kopiorna är gjorda i bomull, medan originalen vanligen var i linne. I Dalarna lät Lilli Zickerman väva rosengång och munkabälte i ylle och halvulle. Det är grova vävnader i rött, gulrött, blågrönt och gult, som man sett i otaliga matsalar och hallar på eftergjorda barockstolar, målade i blågrönt eller mörkrött. Det är samma mustiga gedigenhet över detta som över sundbornshemmet.

Lilli Zickerman komponerade inte, hon arrangerade mönster med utgångspunkt från äldre förebilder. När hon hittade något gammalt prov, som hon tyckte om, kunde hon säga till sina medhjälparrinnor: "Kan ni göra något vackert av det här?" och på så

sätt sökte hon inspirera dem till att göra nya saker, som byggde på gammal svensk tradition.

Just inspirationen av äldre mönster framträdde tydligast under det första decenniet av 1900-talet. Lotten Zeinwoltd gjorde tuskaftsvävnader i bomull med rips- eller munkabältesränder och bomullsdrällar till möbelklädslar och dynor.

1907 kom Elsa Gullberg till Svensk Hemslöjd och de tyger, som hon komponerade är självständigare i förhållande till allmogevävnaderna. Där är rutningar och randningar, som nog många gånger inspirerats av fodertyger och av prover i gamla vävböcker på Nordiska museet. Rutorna blir mindre symmetriska och med åren allt djärvare i färgsättningen. Det var under denna tid, som hemslöjdens konfektion började slå igenom, och en mängd av bomullstygerna är avsedda till 1910-talets mode med dess höga liv och ankellånga snäva kjolar. Där är också tunna tuskaftade tyger, vars kvalitet mest påminner om gas, som syddes upp till balklänningar och bars hårt stärkta av unga flickor ur Stockholms societet. Fru Gullberg arbetade också fram möbeltyger, som var mera lämpade i de välsituerade hemmen än bomullstygerna och de allmogeaktiga vävnaderna. Randningar i ylle eller linne gjordes i en tyngre färgskala; vissa randningar fick karaktär av Karl Johansstil.

Elsa Gullberg var knuten till Svensk Hemslöjd till 1914, då hon efterträddes av Märtha Gahn. Under den tid som följde miste hemslöjdens produkter helt sin allmogekaraktär. Mer och mer övergick man till att göra tyger för stilmöbler. I Märtha Gahns produktion finns en mängd ljusare tyger, i oregelbundna randningar, avsedda för gustavianska möbler och tyger med jämbreda ränder i två färger, avsedda för Karl Johansmöbler. Från 1920-talet finns linnedamast och linnedrällar till möbelklädslar. Materialen är dyrbarare och inredningarna blev mer högreståndsmässiga — processen hänger samman med de stora nygrundade förmögenheterna efter första världskriget. Men också enkla bomullstyger omhulldades av modet. Ett tyg i blått, gult och ljusgrått inköptes av ett av de stora modehusen i Paris efter världsutställningen där 1925. Under 20-talet gjordes rutorna och ränderna allt större och mer markerade.

Under 1930-talet försökte man sig på en nyorientering. Resultatet i provhögen visar vävnader av grövre garn med en lös struktur. Rostrött och gult med dragning åt brunt dominerar.

Från och med Stockholmsutställningen 1897 har Sverige varit ett textilland. En mängd rörelser under slutet av 1800-talet såsom Handarbetets Vänner, Johanna Brunssons vävskola, Selma Giöbel och Thyra Grafström började att driva fram den svenska konstnärliga textilen. Föreningen för Svensk Hemslöjd har här gjort en stor insats. För framtida forskningar i svensk textilhistoria kommer de systematiskt ordnade proverna från Svensk Hemslöjd att vara en ovärderlig källa.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1958

Den som är i tillfälle att se nya föremål i en jämn om också inte strid ström föras in över tröskeln till museibygnaden tvingas ibland att reflektera över det berättigade i denna räddningsaktion. Har inte redan nu tillräckligt mycket blivit samlat i ladorna för att onödiggöra fortsatta mödor av detta slag?

Och dock är det inte så. Även den som inte hyllar något slags fullständighetsideal måste se att gapande luckor finnas i museets föremålsbestånd, framför allt på områden som inte tidigare förmått att fånga uppmärksamheten vare sig inom staben av tjänstemän eller hos den stora kretsen av institutionens gynnare. Inte sällan gäller det härvid ting som tett sig alltför obetydliga eller i avsaknad av konstnärligt värde.

Härtill kommer att tidens ström ger historiskt perspektiv åt nya epoker som kräva att få sin belysning även i den påtagliga form som en museal samling har till uppgift att lämna. Sedan åtskilliga år är vårt arbete i inte ringa utsträckning, både när det gäller insamling av föremål och av kvarlevande traditioner, inriktat på de starka brytningsperioderna under 1800-talets senare del. Det har i dagspressen anmärkts på att detta arbete inte kommer till klarare uttryck i dessa årsberättelser. Man har därav dragit slutsatsen att det avstannat och med rätta funnit ett sådant förhållande anmärkningsvärt.

Det säger sig emellertid självt att en kortfattad översikt över det årliga arbetet inom en stor institution inte alltid kan gå i detalj beträffande olika verksamhetsgrenar. Vad som göres på det nu nämnda området torde också på grund av sakens natur bättre lämpa sig för framläggande i något större sammanhang.

Även på många andra punkter ger den följande redogörelsen

knappast rättvisa åt det intensiva arbete som bedrivs inom de olika avdelningarna. Man kan få en föreställning härom genom att ta del av den åtskilligt fylligare redogörelsen för den naturhistoriska avdelningen, som ansetts böra utformas i anslutning till motsvarande rapporter från andra naturvetenskapliga institutioner. Här registreras sålunda, till skillnad från vad som sker på andra håll, inom avdelningen bedrivna vetenskapliga forskningsuppgifter, samarbete med andra vetenskapliga organ, vederbörande tjänstemans uppdrag utanför institutionen, studiebesök av in- och utländska forskare etc. Skulle något liknande ske över hela linjen komme årsberättelsen att svälla över alla bräddar.

Även där i det följande en verksamhetsgren inte alls eller blott flyktigt blir föremål för omnämnande bör den intresserade läsaren inte a priori utgå från att den blivit nedlagd och avförts från museets program!

Allmogeavdelningen

Allmogeavdelningens verksamhet har liksom tidigare varit inriktad på utställningsverksamhet, förvärv till samlingarna och fältarbeten.

Arbetena på avdelningen *By, gård och samfund* ha under året fullföljts under ledning av förste intendent Eskeröd.

Sedan den tillfälliga utställningen *Textil konstslöjd ur Hedvig Ulfsparras samling* avslutats, öppnades i hallplanets sydöstra svit den 25 april en utställning kallad *Folklig konst och slöjd*, avsedd att bli bestående till dess att *By, gård och samfund* kan inrymmas här. Utställningen omfattar bonadsmålningar som grupperats så att sydsvenska målningar valts för Nya testamentets händelser medan dalmålningar skildra Gamla testamentet. Utställningen visar dessutom snidade och målade husgeråd i trä, näver och halm, järnsmide, korgslöjd, takkronor av halm, näver och borst, takfåglar av trä och spån samt ett urval av textilier, ordnade efter tekniker i flamskt, röllakan, snårvävnad, dukagång, rosengång, hampkrus och flossa. Utställningen har ordnats av förste intendent Eskeröd med biträde av intendent Biörnstad.

Allmogeavdelningens föremålsbestånd har under året kompletterats. Bland nyförvärven märkes en samling fabriksnya leksaker

skänkta av AB Bröderna Ivarsson, Osby (BRIO). Denna firma utlovade 1955 i samband med en leksaksutställning på Skansen, att Nordiska museet för framtiden skulle få fritt välja i dess tillverkning, vilket löfte detta år berikat samlingarna med 33 stycken nya träleksaker.

I samband med fortsatt uppteckningsarbete rörande korgmakeri ha som gåvor mottagits två högryggade korgstolar från sekelskiftet, en mall för tillverkning av cykelkorgar samt flera verktyg begagnade av blinda korgmakare vid Stockholms blindförening. Till museet har även skänkts en flaskkorg med sex buteljer starköl, som ursprungligen tillhört O. E. Neumüllers bryggeri — ett exempel på transportemballage, som visar åtskilliga variationer.

Som en testamentarisk gåva från framlidne antikvitetshandlaren Henning Johansson i Hånger har museet erhållit ett golvrur, tillverkat på 1830-talet av urmakaren Daniel Svensson från Äs socken i Småland.

Bland redskap och verktyg märkes en s. k. "drubbyxa" med kluven egg från Dalarna, en hyvel med två parallella blad från okänd ort, en mätningring för makadamslagning från Bohuslän, en tumklave och en dragsax för timmer från Norrbotten, samt en uppsättning domkrafter från Dalarna avsedda för lyftning av hus.

Från inventariet på det nu till Sollentuna köping försålda Edsbergs slott har genom förmedling av Sollentuna hembygdsförening avdelningen beretts tillfälle att utvälja ett trettiotal föremål tillhörande jordbruk, boskapsskötsel, skogsbruk, fiske och transport. Från Urshults socken i Småland har förvärvats en representativ samling av de redskap som under 1800-talet varit i användning på ett mindre jordbruk.

Av dräkt- och textilförvärven kan nämnas ett kläde av bomull med en ovanligt tydlig och väl bevarad hallstämpel från 1833, en kjol och tre särkar från Skåne, arbetskläder från Dalarna, en schal från Hälsingland och sängutrustning från Lappland jämte ett livstykke från Leksand och två skånska åkdynor.

Fältarbeten utförda av avdelningens tjänstemän redovisas under Etnologiska undersökningen, s. 240.

Lapska avdelningen

Till den lapska föremålssamlingen har inkommit bl. a. en av Nils Nilsson Skum tillverkad slidkniv med på slidan graverad älggrupp (se foto), en av kapten Victor von Feilitzen testamenterad seite-sten från trakten av Paittasluspa, ett jordfynd av slädmede vid Adak i Malå socken samt från avdelningens fältarbete diverse fynd, varibland märkes en av fil. lic. Bo Sommarström hemförd samling hermelinstockar från Arjeplogs socken.

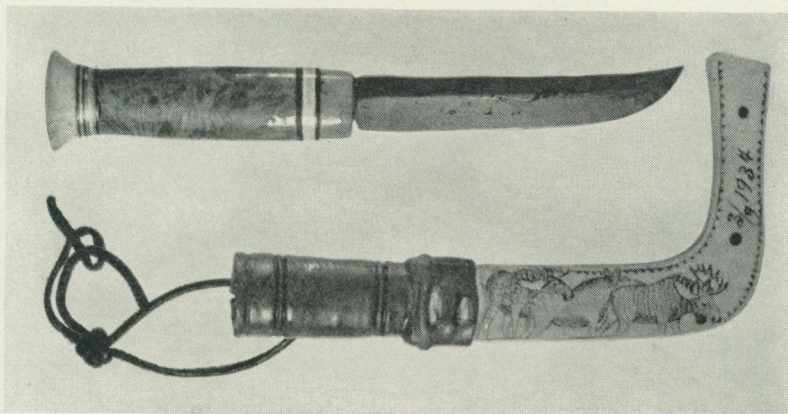
Avdelningens verksamhet har till väsentlig del utgjorts av undersökningar i lappmarkerna (se *Fältarbeten*) och bearbetning av dessa undersökningars material.

Föreståndare har varit förste intendenten Manker.

Högreståndsavdelningen

Det gångna årets förvärv redovisas tillsammans med allmogeavdelningens i slutet av årsredogörelsen (s. 273 ff.) och några av de märkligare nyförvärven kommenteras och avbildas (s. 176 ff.).

Inom avdelningen har man under året arbetat med vissa utställningstekniska experiment inom den del av översta våningen som omfattat möbler och inredningar från tiden 1780—1830 (rum 64—70). I övrigt ha avdelningens tjänstemän utöver de löpande arbetena varit sysselsatta med olika uppgifter inom institutionens arbetsfält. Sålunda har förste intendenten Andrén svarat för översynen av de kulturhistoriska byggnaderna på Skansen och museets anläggningar utanför Stockholm (Härkeberga, Julita, Svindersvik och Tyresö), lett högreståndsavdelningens undersökningar, företagit fältundersökningar i Södermanland samt i samråd med resp. landsantikvarier besökt platser inom Blekinge län, Gävleborgs län, Södermanland, Värmland och Östergötlands län i byggnadstekniska frågor. Förste intendenten Lagerquist har fungerat såsom kulturhistorisk rådgivare vid restaureringen av den Sandvikens stad tillhöriga Högbo bruks-herrgård och inventerat möbelbeståndet på Näs herrgård i Rösn, Uppland. Intendenten Lagercrantz har ordnat utställningen *Jaeger 100 år* och utfört bebyggelseundersökningar inom Spångaområdet. Amanuensen Holmquist har huvudsakligen arbetat med arkivforskning och kontrollundersökningar för den under utgivning

Kniv och slida, tillverkade och ornerade av Nils Nilsson Skum 1934, nyförvärv till Lapska avdelningen 1958.

varande handboken över svenska silverstämplar. Amanuensen Stavenow har ordnat utställningen *Sy i kors* och en utställning av nyförvärv till dräktsamlingen 1957—1958. Fil. kand. Brunius har biträtt vid ordnandet av Amerikautställningen på Skansen och vandringsutställningen *Guld, silver och ädelsten* samt deltagit i inredningsarbeten av Skottsbergsgården i Karlshamn.

Högreståndsavdelningens föreståndare har varit förste intendenten André. Övriga tjänstemän vid avdelningen ha varit förste intendenten Lagerquist, intendenten Lagercrantz, amanuenserna Holmquist och Stavenow samt fil. kand. Jan Brunius. Under amanuensen Stavenows tjänstledighet 1 mars—31 maj har fil. kand. Eva-Lis Forsby vikarierat.

Skansen

Kulturhistoriska avdelningen. Liksom de föregående åren ha stadskvarterets verkstäder under sommarhalvåret i stor utsträckning kunnat visas med fackkunnigt folk som utövande hantverkare. Utom glashyttan och krukmakeriet, vilka varit utarrenderade, ha boktryckeriet, bokbinderiet, guldsmedsverkstaden samt den till denna hörande gjutverkstaden hållits i gång.

I samarbete med Stockholms Stads Hantverksförenings Lotteri

anordnades söndagen den 20 april en hantverksdag i stadskvarteret, med inalles ett tjugotal arbetande verkstäder och med livlig publiktillslutning. I anslutning till lotteriets 90-årsjubileum hade stadskvarteret och dess "invånare" givits en prägel av 1860-tal, vartill bl. a. bidrog en sångkör ur Hanverksföreningen, som från Tottieska malmgårdens trappa gav en konsert med för denna tid typiska sånger.

På sedvanligt sätt samlades medlemmar av sammanslutningen "Skansens Borgerskap" till arbete i stadskvarteret på Skansens julmarknadsdagar. På s. 105 ges en bildskildring av verksamheten i stadskvarteret.

I samarbete med Stockholms läns och stads hemslöjdsförening ha anordnats kurser i spånad och växtfärgning. I Älvdalsbodarna har fru Marta Eriksson sysslat med ystning och kärning under tiden 11 juli—7 september. Hon var även sysselsatt med tunnbrödsbakning i Älvrosgården 4—14 december. Från den 7 december ha julbord stått dukade i Oktorpsgården och Delsbogården. För första gången dukades nu julbord även i Ekshäradsgården i anslutning till de uppteckningar, som under sommaren utförts av amanuensen Sjöqvist.

Skansens byggnader med deras bostads- och verkstadsinteriörer bilda ett regelbundet inslag i utbildningen för de studerande vid åtskilliga yrkesskolor samt för universitets- och högskolestudenter. Sålunda ha de arkitekturstuderande vid Konstakademien och Tekniska Högskolan under ledning av professor Erik Lundberg vid upprepade besök bedrivit studier i timrings- och träarbetsteknik samt primitiv inredningskonst. Under ledning av professorn i nordisk och jämförande fornkunskap vid Uppsala universitet Mårten Stenberger har arkeologiska seminariet där studerat verkstäderna i stadskvarteret och då speciellt guldsmedsverkstaden. Docenten Anna-Maja Nylén har med seminariet för nordisk etnologi vid Uppsala universitet företagit rundvandringar med demonstrationer i anslutning till seminariearbetet.

Arbete i Officina Typographica har som vanligt ingått i kursplanerna för såväl Grafiska Institutet som Skolan för Bokhantverk, varjämte de större tryckeriföretagens lärlingsskolor fått praktisera i äldre typografisk teknik.

Under året har förste intendenten Bengtsson förestått konserveringsarbetena i Skottsbergska gården i Karlshamn samt utfört vissa utställningsarbeten, se s. 235.

I Seglora kyrka har högmässa hållits varje sön- och helgdag under året, varvid i främsta rummet präster från Stockholms församlingar medverkat. Under sommarmånaderna har i samarbete med Stockholms kyrkobroder aftonbön hållits varje dag. Ledare har varit grosshandlare Salomon Grane, och medelsiffran för deltagare varje kväll har uppgått till 78. Kyrkan har sammanlagt 177 gånger upplåtits för vigslar. Högmässan på första advents-söndagen utsändes i television.

Avdelningen har vid flera tillfällen biträtt Sveriges Radio vid televisions- och radioutsändningar från Skansen av kulturhistoriskt intresse.

För den sålunda bedrivna verksamheten har i första hand svarat förste intendenten Bengtsson. Amanuensen Sjöqvist har handlagt frågor rörande byggnadernas inredning, möblering och vakthållning. Fil. kand. Jan Brunius har biträtt med vissa uppgifter inom avdelningen, främst rörande verkstäder i stadskvarteret samt organiserandet av hantverksdagar. Byggmästare Elof Hagén har svarat för byggnads- och måleriarbeten. Seglora kyrkas verksamhet har handlagts av kantor Gustaf Hellblom i samråd med amanuensen Tullander.

Skansens klädkammare har på sedvanligt sätt stått föreningar och sammanslutningar av skilda slag till tjänst med utlåning av dräkter och annan rekvisita. Den har på särskilt uppdrag föreståtts av intendenten Gunnel Hazelius-Berg.

Skansens observatorium har under vinterhalvåret varit tillgängligt för allmänheten varje stjärnklar torsdagskväll. Förevisningar ha anordnats bl. a. för skolungdom under ledning av kandidaterna J. Brohult och L. Jorfeldt.

Naturhistoriska avdelningen

Anläggningar. På Lill-Skansen har en ny frianläggning för präriehundar iordningställt. Den har utförts så att djuren där skola kunna övervintra på ett naturligt sätt. Präriehundarna, som tillhöra en nordamerikansk gnagarart, leva kolonivis och äro

dagdjur. De anlände med flyg från USA och blevo redan från begynnelsen stora publikfavoriter. Genom att prariehundarna vistas året runt i sin anläggning på Lill-Skansens område, ha anordningar vidtagits så att djuren kunna visas för publiken även då Lill-Skansen i övrigt är stängd för säsongen.

I Djurhuset har ett nytt jourrum för vakthavande djurvårdare åstadkommits genom omdisponering och ombyggnad av serviceutrymmena. Därigenom kan förmannens expedition i Djurhuset helt begagnas för avsett ändamål.

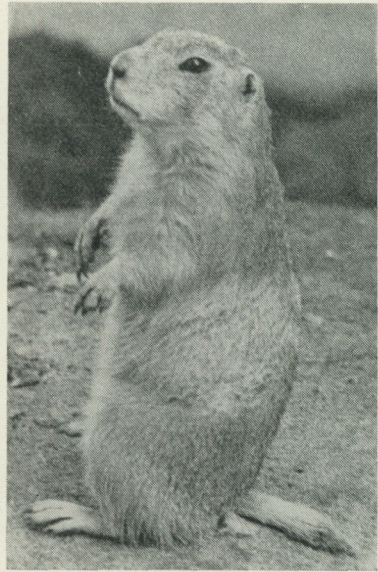
I djuranläggningarna ha smärre underhållsarbeten och förbättringar vidtagits.

Djurbeståndet. I djuranläggningarna på Skansen och Julita fanns den 1 november 1958 följande antal djur:

	Arter	Individ
Däggdjur	41	223
Fåglar	91	ca 575
Kräldjur	7	105
Groddjur	10	30
Fiskar	86	ca 700
<hr/>		
Ryggradsdjur	235	1 633

Jämfört med föregående år har djurbeståndet ökat i antal beroende av förökning genom fortplantning, gåvor, byten och inköp.

Följande däggdjur ha fått ungar: rhesusapa, björn, älg, kronhjort, dovhjort, ren, visent, fjällko, dvärgget, get, gotländskt utgångsfår, gotlandsruss, shetlandsponny, kanin, marsvin, husmus, vit mus. Bland fåglarna ha följande arter kläckt ungar: gulbröstad astrild, amarant, risfågel, sebrafink, måsfink, undulat, rosenpapegoja, rödhuvad dvärgpapegoja, berguv, häger, knölsvan, bläsgås, gräsand, stjärtand, påfågel och fasan. Häckningsförsök har dessutom gjorts av följande fåglar, som lade ägg: påvefink, gulpannad amasonpapegoja, vit stork, svart stork och kinesisk dvärgvaktel. Bland reptilerna har huggormen förökat sig. Odlingresultat ha nåtts med följande fiskar: *Lebistes reticulatus*, *Xiphophorus helleri*, *X. maculatus*, *Epiplatys chaperi*, *Panchax lineatus*, *Trichogaster leerii*, *T. trichopterus sumatranus*, *Colisa lalia*, *C.*

Prärie hund, en liten gnagare från Texas, hör till 1958 års nya invånare i Lill-Skansen. Foto Å. Nordh.

labiosa, Barbus titteya, B. tetrazona, Heterandria formosa, Macropodus opercularis, Betta splendens, Rasbora heteromorpha, Etroplus maculatus, Cichlasoma biocellatum, Phenamogramma interuptus, Synodontis nigriventris, Gymnocauda filamentosa, Mesogonistius chaetodon, Hyphessobrycon callistus bentosi, Laubuca laubuca, Melanotaenia maccullochi, Mollienisia spenops, Pterophyllum scalare.

Bland gåvorna märkas gröna markattor, nunnemarkatta, dvärgmarkatta, makak, silkesapor, grävling, rävar, gråsäl, skogshare, fältharar, kanin, marsvin, silvernäbb, sebrafinkar, skatfink, måsfinkar, tigerfink, orangevävare, rödhuvade vävare, napoleonvävare, dominikaneränkor, risfåglar, kanariefåglar, amarant, gulbröstad astrild, grå astrilder, gråblå astrild, blå astrild, ädelsångare, kinesiska näktergalar, guldpannad bladfågel, undulater, svarthuvad dvärgpapegoja, maskpapegojor, rosenpapegojor, jendaja, gulhuvad amasonpapegoja, blåpannad amasonpapegoja, hornugglor, grågäss, prutgås, skrattduva, huggormar, kärrsköldpaddor, sorgmanteltetra, serpatetra, grön svärdbärare, *Astronotus*

ocellatus, *Cichlasoma severum*, *Acantodoras spinosissimus*, *Labeo chrysophekadion*.

Av dessa gåvor böra särskilt grågässen framhållas. De sändas till Skansen som gåva från zoologiska trädgården i Frankfurt am Main.

I byte har avdelningen erhållit en varg (från Finland), moçambiquesiskor, påvefinkar, orangefärgad astrild, blå astrild, orangevävare, napoleonvävare, kinesisk dvärgvaktel och gravänder.

Genom köp ha följande djur förvärvats: vitgrön markatta, makak, gråsälar, vikare, präriehundar, ringastrilder, gröna kardinaler, svartnäbbad tukan, skriftarassaris, bläsgäss, sädgäss, vitkindade gäss, snatteränder, årtor, hasselnokar, snokar, huggormar, grönfläckiga paddor, stinkpaddor, skrattgrodor, lövgrodor och sjöhästar. Dessutom har en del kompletteringsinköp ägt rum för akvarierna och för Lill-Skansen.

Allmän verksamhet. Ett antal "pedagogdagar" för folkskollärardistriktet i Stockholm ha under våren och hösten ägt rum på Skansen, varvid vandringsföredrag bland djuren anordnades. Härutöver har ett ej ringa antal visningar ägt rum, varvid avdelningens personalresurser ej alltid räckt till, varför tillfälliga medarbetare fått engageras.

Samarbete med Zootomiska Institutionen vid Stockholms Högskola har etablerats. Sålunda har en del av undervisningen i etologikursen förlagts till Skansen under docenten E. Fabricius' ledning.

I vissa ärenden rörande fridlysningar, naturvård och andra biologiska frågor har föreståndaren av Jordbruksdepartementet och andra organ anmodats avge personliga remissyttranden.

Även under vintern 1957—1958 omhändertog avdelningen ett mycket stort antal oljeskadade eller utsvultna knölsvanar och en del änder. De oljeindränkta fåglarna ha tvättats och i regel tillfrisknat, varefter de fram på våren utplacerats i olika delar av landet, där man önskat erhålla dem. För detta arbete har Tygelsjö kemiska fabriker gratis ställt oljeupplösande tvättmedel till förfogande.

Tyvär har arbetet med registreringen av i löpande tidskrifter

och andra publikationer tryckta, vetenskapliga arbeten gällande nordiska ryggradsdjur avbrutits på grund av brist på arbetsutrymme i avdelningens expeditiionslokaler.

Fäl tarbeten. De sedan 1956 pågående ekologiska undersökningarna i Skåne, Blekinge, Öland, Östergötland och Södermanland ha under året fortsatt. Anslag för dessa arbeten ha erhållits av Statens Naturvetenskapliga Forskningsråd, Viltforskningsrådet och Stiftelsen Lars Hiertas Minne (Kungl. Vetenskapsakademien).

Under 1958 ha arbetena bedrivits enligt följande.

Knölsvan. I havsvikar längs Södermanland och Östergötland har fil. lic. Viking Olsson fortsatt arbetet med undersökningar av knölsvanarnas näringstagande, varvid han huvudsakligen inom vissa provområden baserat sig på direkta observationer samt tillvaratagit växtrester och spillningsprover, vilka för närvarande äro under bestämning hos docenten Mats Wærn, Växtbiologiska Institutionen, Uppsala.

I Blekinge har amanuensen Björn Berglund varit lokal undersökningsledare. I denna landsdel ha undersökningarna lagts upp på ett annat sätt än i Södermanland och Östergötland. Sålunda utvaldes sommaren 1957 vissa starkt betade undervattensängar belägna på skilda platser utefter Blekingekusten. Här utlades provrutor av ca 25 m² storlek. En viss del av varje ruta inhägnades med nät för att hindra betning av underliggande bottenvegetation. Genom regelbundna botaniska analyser av vegetationen, dels från årstid till årstid, dels från år till år, skulle det härigenom bliva möjligt att bilda sig en uppfattning om betydelsen av svanarnas betning på dessa undervattensängar. I enlighet med programmet ha kontroller av dessa provrutor företagits vid flera tillfällen under ett år. Några entydiga resultat ha ännu ej erhållits. Sommaren 1958 utökades antalet undersökningsplatser och provrutor. Hädanefter bedrivs dylika undersökningar i följande havsvikar, Tromtesunda, Bredasund, Pukavik, Norjesund, Sölvesborgsviken samt Saxaviken. Antalet provrutor är nu 20.

Hösten 1957 startades en intervjuundersökning, som avsåg att utrona Ortsbefolkningens uppfattning om knölsvanens eventuella

skadegörelser. Ca 50 rapporter ha inkommit. Dessa utgöra nu en värdefull grund för det fortsatta arbetet.

Vidare har ett rapportnät på ca 50 personer upprättats utefter Blekingekusten. Härigenom beräknas årliga rapporter inkomma om svanens utbredning i allmänhet samt häckningsförhållandena i synnerhet vid Blekingekusten.

Genom samarbete med Flygvapnet utföras regelbundna räkningar av svanbestånden på vissa platser.

Då det visat sig att det skulle vara av stort värde för undersökningen att låta en ichtyolog följa vad som händer på starkt svanbetade lokaler under vissa fiskars lekperioder har Kungl. Fiskeristyrelsen föreslagits samarbete. Glädjande nog har förslaget accepterats, så att Kungl. Fiskeristyrelsen nu förbereder en fiskeribiologisk undersökning i Blekinge, som utförs nästa säsong.

Sädgås och bläsgås. Lokal undersökningsledare för gåsundersökningarna i Skåne har varit professor Erik Dahl, Lund. Under oktober—november 1957 utfördes undersökningarna i fält av amanuensen Bo Bergstedt, fil. mag. Gunnar Markgren och amanuensen Sven Mathiasson. Fr. o. m. december 1957 t. o. m. april 1958 var fil. mag. Markgren helt knuten till de skånska undersökningarna, medan amanuensen Mathiasson tillfälligt utförde observationer i andra trakter av Skåne. Härtill ha frivilliga krafter biträtt i arbetet.

Vad som vid studium av gässens föda framför allt varit ägnat att förvåna, är att spirande säd utgör en så ringa andel härav. Detta har framgått även av den föregående säsongens undersökningar. Under den här aktuella säsongen var det i Sövdeområdet endast en höstrågåker, som under en period utsattes för upprepade betning. Under sammanlagt 10 dagar mellan den 11 och den 25 januari betade gäss på denna rågåker, som hör till Ilstorpsgårdens ägor. De betande gässens antal varierade mellan 17 och 78. Ilstorpsgårdens ägare, Henning Nilsson, visade sig mycket tillmötesgående och gav sin tillåtelse till utförande av undersökningar efter gottfinnande på detta åkerfält. Gässens betningsintensitet var här mycket varierande. Under ett par ovädersdagar uppehöll de sig här till största delen sovande, alltså utan att beta i nämnvärd utsträckning. Med hjälp av utsatta kontrollpinnar fastställdes för varje dag, var på fältet gässen betade, och på det mest avbetade området uttogs sedermera ett antal provtytor, på vilka tillväxten jämfördes med motsvarande ytor på orörda partier av åkern. Vid kontrollerna under våren och försommaren kunde vid enbart betraktande ingen uppenbar skillnad förmärkas mellan betad och obetad säd. På provrutorna slogs säden för hand strax före skördetid, och detaljundersökningar i form av mätningar och vägningar av denna säd ha

ännu ej hunnit slutföras. Någon klar tendens i negativ riktning för betad säd kan ej skönjas, och eventuella skillnader torde sakna ekonomisk betydelse. Detta var även markägarens åsikt.

Huvuddelen av gässens betning har alltså försiggått på annan mark än grönsädsåkrar. De fälttyper som kommit i fråga äro framför allt följande: ängar och gräsvallar, nyklöverfält, stubbåkrar med spillsäd, gamla potatisfält, plöjen och harvfält. — Spätt spirande gräs synes föredragas framför annan slags föda, när tillgång härpå finns. — Nyklöverfälten besökas ofta, och enligt några markägare är det på dylika fält som det kan bli tal om verklig skadegörelse. Arrendatorn på gården Ilstorp 1, Albert Nilsson, utpekade ett nyklöverfält om 3 tunnland, som vid något tillfälle totalt skulle ha skövplats av gässen. Klövern hade då avbetats medan den var ytterligt späd, varigenom plantorna blevo så hämmade att de sedan ej orkade upp. Detta och flera andra fält utsattes för betning denna säsong, men någon skövling i stil med den omtalade skedde i varje fall inte. Henning Nilsson visade på ett fält med nyklöver, som han uppgav vara illa åtgånget av gäss på eftervintern. När han sedermera tillsammans med fil. mag. Markgren undersökte fältet i fråga konstaterades dock att någon påtaglig skadegörelse ej hade vållats. — På övriga uppräknade fälttyper kan det ej bli tal om någon egentlig skadegörelse, ehuru det i långtifrån samtliga fall kunnat fastställas vad det är som gässen förtära på fälten i fråga. — Många av dessa problem skola angripas under kommande säsong.

Kungsörn och havsörn. I Skåne har under perioden september 1957—april 1958 fil. mag. Gunnar Markgren, periodvis assisterad av fil. lic. Martin Markgren och fil. kand. Bo Bergstedt samt av andra frivilliga krafter, planenligt utfört fältarbetena gällande havsörn och kungsörn.

På Öland har viltvårdaren Robert von Schultz under samma period handlagt motsvarande uppgifter. Metodiken har såväl i Skåne som på Öland bestått av huvudsakligen direkta observationer samt insamling av spybollar.

I Södermanlands och Östergötlands skärgårdsområden (från Hartsö ned till Valdemarsvik) har fil. lic. Viking Olsson ägnat sig åt häckande havsörnar. Tyvärr har arbetet misslyckats genom att inte ett enda bebott havsörnsbo har kunnat anträffas, vilket försvårade kontinuerliga observationer.

I samband med ovannämnda fältundersökningar har föreståndaren företagit resor till Blekinge och Skåne.

De ekologiska undersökningarna gällande ryggradsdjuren i den svenska fjällkedjan ha under året fortsatts av föreståndaren, delvis med anslag från Svenska Naturskyddsföreningen. Två expedi-

tioner företogs i Lule lappmark, där i maj deltaområdena vid Kvikkjokk resp. Änok undersöktes. I juni och juli ägnades förhållandena i mellersta och södra Rapadalen, Laidaires delta och de sydligaste dalarna av Sareks nationalpark uppmärksamhet.

I maj resp. augusti gjordes av föreståndaren undersökningar på Soteskären i Bohuslän, lunnefågelns enda svenska häckningsplats. I samband därmed tillbringade han en kortare period vid Kristinebergs Zoologiska Station i Fiskebäckskil.

Undersökningarna över kattugglans biologi, som av föreståndaren utförs på Balingsholm i Södermanland, har i stort sett avslutats under 1958. Bearbetningen av det stora materialet, som spänner över en period av 16 år, kommer att ta flera år i anspråk.

Hösten 1958 avreste föreståndaren på en andra expedition till Belgiska Kongo för att där på inbjudan av Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale fortsätta sina 1951—1952 påbörjade undersökningar. Expeditionen finansieras huvudsakligen av Statens Naturvetenskapliga Forskningsråd, Kungl. Vetenskapsakademien och belgiska institutioner.

Som framgått av en tidigare årsberättelse tog avdelningen 1956 initiativ till att till Sverige och våra grannländer på ett år inbjuda professor Paul L. Errington vid Iowa State College, Ames, USA, i syfte att han i Norden skulle utföra vissa ekologiska undersökningar, ge råd i viltforskningsfrågor och sammanträffa med nordiska kolleger. Det vid avdelningen planlagda projektet har nu genomförts. Professor Errington anlände till Sverige i september och kommer under det första halva verksamhetsåret att ha sitt högkvarter förlagt till Lund resp. Snogeholms slott i Skåne.

För professor Erringtons verksamhet i Sverige har avdelningen erhållit anslag från Viltforskningsrådet.

Publikationer. Ett nummer av Acta Vertebratica har utkommit under året, nämligen Dispersal, migration, longevity and death causes of *Strix aluco*, *Buteo buteo*, *Ardea cinerea* and *Larus argentus* av fil. lic. Viking Olsson, Valdemarsvik.

För framställningskostnaderna har Statens Naturvetenskapliga Forskningsråd beviljat anslag.

Övriga vid avdelningen publicerade skrifter återfinns på s. 252 f.

under namnen Kai Curry-Lindahl, Helmut Pinter och Sven O. Rydh.

Resor, kongresser, symposier. Vid den i juni i Helsingfors hållna konferensen med International Council of Bird Preservation var föreståndaren delegat för Sverige resp. för International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. Härvid valdes han till sekreterare i International Council for Bird Preservation. Vid den efterföljande XII. internationella ornitologiska kongressen i Helsingfors representerades institutionen av föreståndaren.

I juli deltog föreståndaren i den XV. internationella zoologiska kongressen i London. Han fungerade där som ordförande i en av sektionerna och ledde ett symposium över ämnet "Conservation of Nature".

Vid International Union for Conservation of Nature and Natural Resources' VI. generalförsamling och VII. tekniska möte i Aten i september var föreståndaren svensk delegat. Vidare har han som styrelseledamot i nämnda organisation bevästat sammanträden i Grekland och Bruxelles i september resp. november. Sistnämnda månad deltog han som styrelseledamot i ett sammanträde med Fondation Internationale Scientifique i Bruxelles. I juli resp. november har han tillbringat kortare arbetsperioder på Musée Royal du Congo Belge i Tervuren.

Förste djurvårdare Tore Glemmefors erhöll 1958 ett resestipendium för studiebesök i zoologiska trädgårdar i Tyskland och Schweiz. Djurskötare Stig Franzén har under året praktiserat i Zoologisk Have i Köpenhamn.

Besök. Avdelningen har för studiesyfte eller för diskussioner besökts av följande utländska personer: dr Salim Ali, Bombay National History Museum, Bombay; cand. real. Edvard K. Barth, Zoologisk Museum, Oslo; director Robert Bean, Chicago Zoological Society, Brookfield, USA; dr W. H. Biermann, Haarlem; dr G. A. Brouwer, Bilthoven, Holland; dr Bruce Campbell, British Trust for Ornithology, Oxford; director P. A. Clancey, Museum and Art Gallery, Durban; dr E. Clark, Scripps Institution of Oceanography, University of California, La Jolla, USA; Heini Demmer, Nairobi; dr E. Eisenmann, American Museum of Natural History, New York; professor Paul L. Errington, Iowa State College, Ames, USA; dr E. J. I. A. Eygenraam, Arnhem; dr E. H. Fahse, Düsseldorf; professor Donald S. Farner, State College of Washington, Pullman, USA; författare James Fisher, Ashton, England; dr

René Gacond, Musée d'Histoire Naturelle, Neuchâtel; professor Helmut Gams, Botanisches Institut, Innsbruck; Paul Géroudet, Société Romande pour l'Etude et la Protection des Oiseaux, Genève; dr Friedrich Goethe, Vogelwarte Helgoland, Wilhelmshaven, Västtyskland; professor Harilaos Hadjissarantos, Université d'Athènes, Aten; professor Carl L. Hubbs, Scripps Institute of Oceanography, University of California, La Jolla, USA; professor A. Kanellis, Université de Thessaloniki, Thessaloniki, Grekland; director Marvin Kobacker, Toledo Zoo, Toledo, USA; professor Henri Koch, Institut de Zoologie, Louvain; dr R. Kuhk, Vogelwarte Radolfzell, Västtyskland; director Wan Tho Loke, Cathay Organization, Singapore; V. van Laar, Amsterdam; professor J. P. Lehman, Muséum National d'Histoire Naturelle, Paris; dr Detlef Meyer-Ohme, Zoologisches Institut, Freiburg, Västtyskland; director G. M. Mottershead, Chester Zoo, Chester, England; dr Ralph S. Palmer, New York State Museum, Albany, USA; dr Finn Salomonsen, Universitetets Zoologiske Museum, Köpenhamn; professor Ernst Schüz, Staatliches Museum für Naturkunde, Stuttgart; director Peter Scott, The Wildfowl Trust, Slimbridge, England; professor Charles S. Sibley, Department of Conservation, Cornell University, Ithaca, USA; dr Helmut Sick, Fundação Brasil Central, Rio de Janeiro; mrs. Walter Soderstrom, Chicago Zoological Society, Brookfield, USA; director George Speidel, Washington Park Zoological Garden, Milwaukee, USA; dr John Stafford, Brighstone, England; dr Tuyosi Tamura, National Park Council, Tokyo; skovrider A. Tage-Jensen, Jægersborg Skovdistrikt, Klampenborg, Danmark; dr William H. Thorpe, Zoological Laboratory, Cambridge, England; direktör Edvin Thorson, Oslo; dr G. Uilenberg, Department of Animal Production, Khartoum; directeur Charles Vaucher, Genève; dr Kenneth Williamson, Edinburgh.

I studiesyfte eller för diskussionsändamål har avdelningen under en eller flera dagar besökts av bl. a. följande svenska personer (där ej annat anges är hemorten Stockholm): konservator V. Berg, Naturhistoriska Riksmuseet; skriftställare J. Bernström, Västerås; överdirektör G. A. Bouveng, Kungl. Veterinärstyrelsen; kammarherre C. A. Charpentier, Djurgårdsförvaltningen; fil. kand. C. Edelstam, Zootomiska Institutionen; intendent L.-E. Esping, Svenska Naturskyddsföreningen; docent E. Fabricius, Zootomiska Institutionen; docent M. Fries, Institutionen för Systematisk Botanik, Uppsala; professor B. Hanström, Zoologiska Institutionen, Lund; förvaltare P. Hellström, Avesta; fru A. von Hofsten, Svenska Naturskyddsföreningen; författare L. Holmberg, Lund; generaldirektör E. W. Höjer, Kungl. Domänstyrelsen; professor S. Hörstadius, Zoologiska Institutionen, Uppsala; professor A. Johnels, Naturhistoriska Riksmuseet; laborator B. Kullenberg, Zoologiska Institutionen, Uppsala; konstnär S. Larson, Göteborg; förste stadsveterinär R. Larsson; redaktör C.-F. Lundevall, Norrköping; redaktör E. Martin; veterinärrådet T. Nedström, Kungl. Veterinärstyrelsen; fotograf L. Nilsson; direktör L. Nygren, Furuviksparken, Furuvik; fil. lic. V. Olsson, Valdemarsvik; professor H. Osvald, Kungl. Lantbruks-högskolan, Ultuna; laborator G. Otterlind, Havsfiskelaboratoriet, Lysekil; professor L.-G. Romell, Statens Skogsforskningsinstitut; docent G. Rudebeck, Zoologiska Institutionen, Lund; statsgeolog R. Sandegren, Sveriges Geologiska Undersökning; professor L. Silén, Zootomiska Institutionen; professor C. Skottsberg, Marinbotaniska Institutionen, Göteborg; jägmästare M. Smedberg, Djurgårdsförvaltningen; fil. lic. O. Thaning, Svenska Turistföreningen; lektor

S. Thore, Biogilärarnas Förening; dr S. Thuréus; länsjägmästare F. Thörn, Skogsvårdsstyrelsen i Stockholms län; riksdagsman H. Wachtmeister, Ronneby; läroverksadjunkt B. Walldén, Västerås; envoyé Z. P. Westrup, Rydsgård; konstnär H. Wiberg, Stenhamra; fil. kand. B. Örn, Uppsala.

Personal. Naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Curry-Lindahl. Under hans frånvaro har vet. med. dr Karl Borg och stadsveterinär Uno Plazikowski vikarierat. Dr Borg har dessutom tjänstgjort som veterinär vid avdelningen och var under förste intendenten Curry-Lindahls expedition i Belgiska Kongo t. f. föreståndare. Sekreterare har varit fröken Harriet Morell med fil. kand. Gun Rosencrantz som vikarie. För vissa uppgifter ha fil. lic. Kjell Engström och fil. lic. Claes Ramel biträtt avdelningen. Förman Albin Johansson har förutom funktionen som fodermästare även haft det direkta överinseendet av arbetena i de olika djurvårdardistrikten. Vikarie för honom har varit förste djurvårdare Sven Borg.

Skansens naturhistoriska avdelnings fältundersökningar redovisas på s. 213.

Högtidligheter, fester och övriga programinslag under 1958

Festligheterna kring årsskiftet 1957—1958 voro förlagda till Solliden, med sång av Bernhard Sönnnerstedt, lekvall och fyrverkeri på programmet.

I samband med skolornas vinterlov den 16—23 februari arrangerades sedvanliga skidtävlingar för barn, instruktion i konståkning, barnteater samt program på Solliden.

På Sollidens skridskobana gjorde Stockholms Konståkningsklubb och Stockholms Allmänna Skridskoklubb ett antal uppvisningar under januari, februari och mars.

Under sön- och helgdagarna i april och maj anordnades bl. a. följande program: Sleipners terräng, Hantverksdag, Friluftsfolkets dag, radioprogrammet Snurran med direktutsändning, Expressens hattparad, Nykterhetsfolkets dag samt Djurgårdsmässan. Valborgsmässoafton firades på sedvanligt sätt med studentuppmarsch, sång, konsert, eldar och fyrverkeri.

Sommarens programvecka omfattade två radioprogram. Det ena, "Bästa man på Skansen" gick onsdagar fr. o. m. 4 juni t. o. m. 27 augusti och var en direkt fortsättning på föregående säsongens "Stopp, jag vet"-program med Egon Kjerrman. Ny konferencier för året var Margareta Kjellberg. Det andra programmet sändes på lördagarna fr. o. m. 21 juni t. o. m. 7 september och var benämnt "Landskapsleken". Producent var Hans Alfredson och som konferencier fungerade Alvar Anil.

Amatörprogrammet "Riksparaden" gavs på fredagarna fr. o. m. 27 juni t. o. m. 22 augusti i samarbete med tidningen Året Runt. Denna serie avslutades med en riksfinal söndagen den 24 augusti. Lars Lönn Dahl var konferencier utom vid ett antal gästspel av Pekka Langer.

Musiken hade fått en speciellt framträdande roll i sommarens programuppläggning. Den ordinarie Skansenorkestern med 8 man under ledning av Karl Nilheim gav middagskonserter praktiskt taget dagligen och medverkade dessutom i kvällsprogrammen.

I Skogaholms herrgård ordnades i samarbete med Stockholms Musikbildningskommitté och med understöd från Stockholms stad en serie av fem kammarkonserter. De medverkande uppträdde i dräkter från senare delen av 1800-talet och programmet omfattade verk från samma epok. Konserterna, till vilka biljetter även såldes genom depeeschbyråerna, rönt ett mycket stort intresse såväl från publikens som kritikens sida.

Av de planerade konserterna med svensk musik genomfördes två. Den första, som ingick i Musikfestivalen, utfördes av Kungl. Hovkapellet, varvid tonsättarna Kurt Atterberg och Erland von Koch dirigerade egna verk samt Stig Westerberg det övriga helt svenska programmet. Den andra konserten var ett gästspel av Norrköpings orkesterförening under ledning av dess ordinarie dirigent Herbert Blomstedt. Till dessa konserter har ett ekonomiskt bidrag ställts till förfogande från Föreningen Svenska Tonsättare.

Fem söndagar i följd från slutet av juni gavs operaföreställningar i kostym under ledning av Bernhard Sönnenstedt. "Cosi fan tutte", "Bastien och Bastienne" samt ett avsnitt ur "Pajazzo" stodo på programmet.

Vissa söndagar voro på sedvanligt sätt reserverade för olika

organisationers festprogram, nämligen Svenska Ungdomsringen 8 juni, Riksföreningen mot polio 15 juni, Stockholms spelmansgille 22 juni, Stockholmspolisens musikkår 3 augusti. Utlands-svenskarnas förening, Vasaorden av Amerika m. fl. 10 augusti, Stockholms Fackliga Centralorganisation 17 augusti, Barnens Dag 30 och 31 augusti, Frikyrkofolkets dag 7 september, AB Volvo 28 september och De Blindas förening 5 oktober.

Norges nationaldag den 17 maj firades med barntåg och gudstjänst i Seglora kyrka.

En "Garnisonens dag" var anordnad 12 juni. Midsommarhelgen firades på sedvanligt sätt 21 och 22 juni, Frälsningsarméns musikhögtid ägde rum 30 juni, Fransk folkfest 14 juli och Linskörde-dagen 14 september. I likhet med föregående år var ett vattenspel från Firma Willy Hagedorn i Berlin anbragt på Solliden och ingick under tiden 25 juli—31 augusti i den dagliga kvällsunderhållningen.

I samband med ett ryskt flottbesök gjordes ett stort scenframträdande 10 september av artistensemble och musikkår från de gästande fartygen.

I ovannämnda musikprogram samt vid egna solistkonserter ha bl. a. följande artister och ensembler medverkat:

Sven Alin, Kurt Bendix, Roland Bengtsson, Jussi Björling, Sigurd Björling, "Blåsarkvintett 54", Bel Canto-kören, Kjerstin Dellert, Uno Ebrelius, Lars Ekman, France Ellegaard, Wilhelm Freund, Frydén-Kvartetten, Olav Gerthel, Carin Gille-Rybrant, Margareta Hallin, Jerry Högstedt, Busk Margit Jonsson, Sven Karpe, Ingeborg Kjellgren, Karin Langebo, Käbi Laretei, Dora Lindgren, Unn Nilheim, Gunnar Norrby, Andor Sagi, Sonja Stjernquist, Bernhard Sönnnerstedt, Nils Tidstrand, Sven Erik Wikström, Arne Wirén och Ingvar Wixell.

Leif Kronlunds orkester har svarat för den moderna dansmusiken. Under Kronlunds semester 21 juli t. o. m. 6 augusti, under midsommarhelgen samt på måndagarna fr. o. m. 5 maj t. o. m. 25 augusti spelade George Vernons orkester.

Eric Östs spelmanslag spelade till gammaldansen på Bollnäs-torget. Svenska Ungdomsringen har under maj t. o. m. september anordnat kurser i gammal dans och i anslutning därtill gammal

dans för allmänheten med Arne Ljungs kapell. Under vintersäsongen har ett liknande arrangemang gjorts på restaurang Sol-liden.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn ha dagligen under sommaren visat folkdanser och lekar. Till folkdanslaget har under året danskonstnärinnan Else Fischer varit knuten i egenskap av regissör.

Varje fredag har anordnats s. k. lekvall under ledning av Knut Ringqvist.

Skansens Vaktparad har stått under Ivar Lundgrens ledning och medverkat på söndagarna från april till november med undantag för juli månad.

Bilbana och karusell samt lekstuga i gamla Bragehallen hade även i år ordnats för barnen. Det lilla tåget körde dagligen från april till oktober.

Skansenteatern har varit upplåten åt produktionsledaren Lorenz Marmstedt som givit W. Shakespeares "En midsommarnattsdröm".

Julmarknaden ägde rum den 7 och 14 december. Bröderna Arvid och Axel Kling från Arvika var auktionsförrättare.

För anordnandet av ovan i korthet relaterade program ha i samråd med ekonomidirektör Brunberg närmast svarat direktör Georg Eliasson, amanuensen Tullander och kapten Gustaf Blomquist, vilken senare under sommarmånaderna tjänstgjort som inspektör på Skansen. Fröken Sonja Ekström har under sommarmånaderna tjänstgjort som sekreterare på avdelningen.

Tyresö

Slottet har liksom tidigare varit tillgängligt för besökande varje söndag under tiden 15 maj—14 sept. och efter anmälan även vardagar. Besökarantalet har uppgått till 2 489, därav 546 barn. Fri entré har lämnats åt skolbarn från Tyresö kommun. Parken har avgiftsfritt varit öppen 1 maj—30 sept.

Nödvändiga inre och yttre underhållsarbeten ha utförts, och i vegetationen mellan slottet och fjärden har en viss gallring och beskärning företagits.

I egenskap av slottsvaktmästare har förste expeditionsvakten Arvid Caster haft den direkta uppsikten över slottet och dess

inventarier. Parken har stått under vård av trädgårdsmästaren Hugo Alenby.

Julita gård

Huvudbyggnaden och de museala anläggningarna ha hållits öppna för besökande under tiden 15 maj—14 sept. och de två följande söndagarna. Antalet besökare i huvudbyggnaden har varit 17 309 och i museet 25 432 eller sammanlagt 42 741.

Svenska flaggans dag högtidlighölls med deltagande av föreningar och andra sammanslutningar i orten. Den 15 juni höll Frälsningsarmén sitt årligen återkommande möte med friluftsgudstjänst på festplatsen, och den 27 juli anordnades Frikyrkornas dag. Sveriges kristliga gymnasist- och studentrörelse har ordnat sina sedvanliga möten under juni och augusti. Den 18 september var Nordiska fotografikongressen samlad på Julita med ett 80-tal deltagare. — Under juli och augusti har varje söndag musikandakt hållits i gårdskapellet.

Nödvändiga inre och yttre underhållsarbeten ha utförts, och i huvudbyggnaden har arbetet med framtagning och konservering av matsalens väggmålningar fortsatt.

Museets representant på platsen har varit major Nils Adlercreutz, som även förestått gårdskontoret. Skogsförvaltningen och tillsynen över arrendegårdarna ha omhänderhaft av forstmästare Axel Gustawsson, Gnesta.

Svindersvik

Huvudbyggnaden och paviljongen ha varit tillgängliga för besökande söndagar och tisdagar under tiden 18 maj—14 september. Besökarantalet har uppgått till 1 955, därav 48 barn.

Under hösten färdigställdes i köksflygeln förstugan, köket och handkammaren, varigenom dessa utrymmen nästa säsong kunna visas för besökande. Utöver nödvändiga underhållsarbeten och pågående reparation av trädgårdsstaketet kan nämnas att yttertaket ommålats på huvudbyggnaden och köksflygeln samt att fönsterluckorna på huvudbyggnaden och paviljongen genomgående reparerats.

Vaktmästare på Svindersvik har varit fru Astrid Sandberg.

Härkeberga

Den gamla kaplansgårdens manbyggnad har under året besökts av 841 personer, därav 118 barn.

De årligen återkommande underhållsarbetena ha främst berört halmtaken. I trädgården norr om manbyggnaden har en viss gallring och beskärning av vegetationen företagits. Under arbete med trädgårdslanden påträffades den 16 oktober resterna av en järnåldersgrav; den har genom Riksantikvarieämbetet underkastats en preliminär undersökning, vilken nästa vår skall fort sättas.

Vaktmästare på kaplansgården har varit fru Inga Carlberg.

Arkivet

Bland nyförvärv av handskrifter märkes en resebeskrivning av C. J. Burman 1888—1889. Burman, som var kapten vid Västerbottens fältjägare och gymnastiklärare i Umeå, har i denna handskrift i dagboksform redogjort för sina resor mellan Umeå och Stockholm samt på Västkusten men också givit en på hågkomster grundad skildring av Stockholm på 1830-talet. — Som gåva av postmästaren Mathias Rosin, Stockholm, har erhållits en "sågbok" 1780—1821 från Ydre. Skriftställaren Knut Stenring, Stockholm, har överlämnat elva poesialbum, vilka ansluta sig till en tidigare gåva från honom av samma art. Av fru Märta Janse, Djursholm, har arkivet mottagit en samling manuskript, fotografier, kartor och tryck rörande Årby i Kärnbo socken. Fröken Elisabeth Thorman, Bromma, har skänkt en samling anteckningar och brev rörande damastvävning. Ett minnesalbum, som tillhört löjtnanten August von Ehrenheim och som bl. a. innehåller en teckning av den norske landskapsmålaren J. C. Dahl, utgör en gåva av ryttmästaren Göran Ekengren, Bromma.

Bland nyförvärvat bildmaterial märkes av inköpen en skissbok, innehållande blyertsteckningar av Fred. Jac. Nordencreutz (1723—1793) och en akvarell av Pehr Nordquist, föreställande Heby herrgård i Gåsinge socken. — Ett värdefullt material belysande den nuvarande museibygnadens tidigare historia utgöres av en större samling fotografiska negativ, som togos av fotografen

Gunnar Harling i Nordiska museet 1907. Samlingen är en gåva av fotograf Albert Harling, Åkersberga.

En samling papper, tryck och fotografier rörande Gustaf Fröding har överlämnats av herr Lars-Erik Ekblom, Enskede, och en samling gratulations-, nyårs- och påskkort har skänkts av fru Ellen Hogner-Björkman, Stockholm.

Arkivet har föreståtts av intendenten Lundwall i egenskap av arkivarie. För olika avdelningar inom arkivet ha svarat: för bildarkivet intendenten Liedgren, för Lapska arkivet förste intendenten Manker, för Etnologiska undersökningens arkiv amanuensen Olsson och för de folkloristiska samlingarna assistenten Tillhagen. Inom arkivet har under året vidare tjänstgjort fröken Margarete Fohlmeister.

Biblioteket

Museets bibliotek skall i första hand tjäna den vetenskapliga verksamhet som bedrivs i anknytning till institutionen, både på kulturhistoriens vida fält och inom det område av zoologien som utgör Skansens naturhistoriska avdelnings intressesfär. Arbetet i biblioteket går därför främst ut på att ge de vetenskapligt arbetande tjänstemännen möjlighet att följa den aktuella litterära produktionen på vars och ens speciella område. Men varje år anskaffas också äldre litteratur som kan nyttjas som historiskt källmaterial av forskningen. För den kyrkliga folksedens historia är exempelvis de tryckta prästmöteshandlingarna en betydelsefull källa; tack vare tillmötesgående från landets domkapitel har museet nu fått så gott som fullständiga serier av dem. Under året har biblioteket inalles förvärvat 1180 volymer, varav 595 är nya årsvolymer av de tidskrifter och årsböcker som museet erhåller genom prenumeration eller utbyte mot sina egna publikationer. Nya publikationsbyten inledes kontinuerligt; tillkomsten av den nya skriftserien *Acta vertebratica* (jfr *Fataburen* 1958, s. 246) har haft till följd, att åtskilliga zoologiska monografiserier och tidskrifter tillförts museets bibliotek. Mätt i utnyttjat hyllutrymme är årets katalogiserade tillväxt 27 m.

Antalet registrerade utlån har under året uppgått till omkring 4 000, av vilka 219 till andra bibliotek i Sverige och utlandet. I

gengäld har från andra svenska och utländska bibliotek måst inlånas 802 volymer.

Biblioteket har med biträde av förste biblioteksassistenten Ehrnborg och biblioteksassistenten Frenzel förestått av intendenten Jansson. Som extra arbetskrafter har under kortare perioder tjänstgjort förra bibliotekarien Laura Stridsberg, fil. kand. Birgitta Dandanell och fil. stud. Mare Zastrov. Bibliotekets vaktmästare har varit expeditionsvakten Enar Eriksson, som också biträtt i låneexpeditionen.

Undervisningsavdelningen

Under året ha femte och sjunde klasserna vid Stockholms folkskolor undervisats i likhet med föregående år. Förutom denna undervisning som organiserats i samarbete med Stockholms folkskoleledning har ett stort antal skolor, korporationer, militärförband och andra grupper erhållit undervisning och handledning vid besök i museet, på Skansen, vid Svindersvik, Tyresö och Härkeberga. Särskilda kurser ha ordnats för Stockholms turistföreläsningssällning och Stockholms skolresetjänsts guider. I samarbete med olika överlärares distrikt i huvudstaden och dess omgivningar ha pedagogdagar för lärare ordnats på Skansen, varvid lärarna erhållit speciell undervisning för att själva kunna omhänderta sina elever vid besök där.

Under vårterminen anordnades en föreläsningsserie betitlad "Gustaviansk miljö", varjämte ett stort antal enstaka föreläsningar hållits i samband med olika gruppbesök i museet.

Liksom under tidigare år har museets undervisningsavdelning handhaft museets publiceringsverksamhet och bokförmedling.

Avdelningen har förestått av förste intendenten Rehnberg i egenskap av museilektor. Vidare ha vid avdelningen arbetat fil. kand. Ernst Folke Lindberg och fil. stud. Roland Hjelte samt under vissa delar av året fil. kand. Jane Blomberg, fil. kand. Birgitta Carlestam, fil. stud. Barbro Carlsson, fil. stud. Lars Jonasson, fil. kand. Hans Kruse, fil. stud. Lars Lindholm, folkskolläraren Hans Medelius, fil. stud. Barbro Ryberg, fil. stud. Bo Särnstedt.

Bokförmedlingens expedition har under året förestått av Hans Albert Hansing.

Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning samt Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms högskola.

Professor Granlund har undervisat och fullgjort examination såsom för en ordinarie lärostol i detta ämne vid Stockholms högskola.

Under vårterminen föreläste professor Granlund över ämnet "Traditionskultur och mobil kultur" och under höstterminen över samma ämne. Dessutom har docenten Olof Hasslöf, som innehar docentstipendium, under vårterminen föreläst över "Båttyper och skeppsbyggnadskonst" och under höstterminen fortsatt föreläsningarna över samma ämne. Docenten Gustav Ränk, som även innehar docentstipendium, var under vårterminen befriad från undervisningsskyldighet för vetenskapligt arbete. Under höstterminen har han föreläst över ämnet "Några problemställningar och huvudriktningar i nutida skandinavisk folklivsforskning" med utgångspunkt från de senaste årens litteratur.

Seminarieövningar ha hållits varje vecka. Under vårterminen: Marianne Olsson: Redogörelse för påbörjad undersökning av båtar i Mälaren, Jonas Berg: Parstugor och andra stugor i Stockholmstrakten; Harry Wennström: Källor till övre Norrlands äldre agrarhistoria; Birgitta Hallgren: Boskapsskötsel och jordbruk i en lappmarksby; Åke Hultkrantz: Religionshistorien och folklivsforskningen; Birgitta Carlestam: Ett stormannahushåll i Stockholm vid 1600-talets mitt; Britta Yngström: Atlas för svensk folkkultur. Några viktiga kulturgränser; Hans Kruse: Enköping: En trädgårdsstads omvandling; Bengt Jonsson: Äldre svensk visdiktning och vistradition; Karl Wührer: Die neuere schwedische Agrargeschichte, ihre Bedeutung und ihr Zusammenhang mit besonders der deutschen Forschung; Ann Levin: Cross cultural survey vid Yale University. Medel och mål; Skans Torsten Nilsson: Fäbodrar i Nås. Under höstterminen behandlades följande ämnen på seminarieövningarna: Carl-Herman Tillhagen: Hemmasmed och bysmed; Karl Meuli: Alte Rechtsbräuche; Richard Broberg: Historia och tradition om den finska bosättningen i Sverige under 1600-talet; Hans-Egil Hauge: Offerbruk och liknande

handlingar vid hus- och kyrkobyggen; Svante Svärdström: Vasasamlingen i Ornässtugan (med demonstration); Adam Heymowski: Tattare och resande; Albert Eskeröd: Folkkonstutställningen (med demonstration); Bengt Järbe: Trolle-Ljungby horn och pipa. En studie över hornrovsagorna i Norden; Hans-Egil Hauge: Offerhandlingar och närstående bruk vid sjukdomars botande i nordisk folktradition; Helmut Hagar: Den östeuropeiska arbetssläden. Ett bidrag till slädens historia inom östersjöområdet. I seminarieövningen den 11/3 deltog det religionshistoriska seminariet. Seminariet i nordisk och jämförande folklivsforskning deltog den 5/11 i geografiska seminariet, varvid David Hannerberg talade om Medeltida bebyggelsereglering, samt 19/11 i seminariet i nordiska språk, där Carl-Ivar Ståhle talade om Bebyggelsenamnen -sta, -by, -tomt och -torp. Därjämte hölls en kurs i uppmättnings- och uppteckningsmetoder för båthistoriska fältundersökningar under ledning av docent Hasslöf. Gästföreläsning har hållits av universitetsdocenten Karl Wührer, Wien. Docenten Ränk har biträtt vid seminarieövningarna.

Professor Granlund var under vårterminen fakultetsopponent vid fil. lic. Nils-Arvid Bringéus' disputation vid Lunds universitet på avhandlingen "Klockringningsseden i Sverige". Docenten Ränk var fakultetsopponent vid fil. lic. Alfa Olssons disputation i Lund på avhandlingen "Om allmogens kosthåll" samt författarens opponent vid Stockholms högskola på fil. lic. Ivar Paulsons disputation på avhandlingen "Die primitiven Seelenvorstellungen der nordeurasischen Völker".

Institutet för folklivsforskning är som forsknings- och undervisningsinstitution knutet till professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning. Kostnaderna för dess verksamhet bestridas genom anslag, dels av statsmedel över Stockholms högskolas stat, dels av Nordiska museet. Under ledning av professor Granlund har verksamheten koncentrerats på att utarbeta material från fältforskningar och insamlingsarbete. Sålunda har det från Hälsinglandsexpeditionen 1956 och 1957 och Gotlandsexpeditionen 1957 (se Fältarbeten, Etnologiska under-

sökningen) insamlade materialet, som utarbetats under år 1957, färdigställt inom Institutet. Vidare har ålfiskeundersökningen från åren 1952—1954 liksom materialet, som insamlats i Stranda härad i Kalmar län, och från byundersökningen i S:t Véran i franska alperna kompletterats, färdigställt och delvis publicerats. En undersökning om bodeland i Hälsingland och om sädesrensning m. m. har bearbetats. En samling äldre skisser ha iordningställt och renritats. En frågelista har utsänts och de inkomna svaren från Institutets meddelare ha accederats och bearbetats. Institutets egna fältundersökningar ha anknutits till tidigare igångsatta arbeten, varvid ekonomiskt stöd delvis erhållits från privata institutioner. Docenten Ränk har sålunda fortsatt sina arkivforskningar dels över 1600-talets baltiska herrgårdar, dels beträffande mjölkhushållning, ost och ystning i de nordiska länderna, varvid han gjort undersökningsresor i Jämtland och Norge. Han deltog under vårterminen i baltiska historikermötet i Göttingen samt bedrev i samband härmed forskningar i Göttingens universitetsbibliotek. Docenten Ränk har iordningställt ett manuskript över allmogebyggnader i östersjöländerna (*Die Bauernhausformen in den baltischen Staaten*). Förste amanuensen Talve har under sommaren för finska nationalmuseets räkning undersökt två finska byar. Han har dessutom fortsatt arbetet med sin doktorsavhandling rörande bastur och torkhus i Nordeuropa. Fil. kand. Anna-Britt Sifversson har under första hälften av året för Etnologiska undersökningen och Stockholms stadsmuseums räkning bedrivit forskningar rörande den äldre torghandeln i Stockholm och har i samband därmed gjort resor i Stockholmstrakten. Fil. lic. Gertrud Nyberg har under vårterminen gjort förarbeten för sammanställning och upprättande av kartprotokoll över vissa delar av arkivmaterialet rörande vävstolar och vävningens teknik. Detta arbete har bedrivits med bidrag från Humanistiska fonden.

Professor Granlund besökte under sommaren Island, delvis med bidrag från Kungafonden, samt har vidare besökt museer, arkiv och bibliotek i Holland och Belgien och därvid studerat och insamlat material rörande de s. k. månadsbilderna i medeltida illuminerade handskrifter och källorna till Hans Brasks och Per Brahes hushållsböcker samt material rörande sädesrensningen.

Under en resa i Anjou och Bretagne förbereddes en kommande fältundersökning.

Inom Institutet har under året tjänstgjort: såsom förste amanuensens fil. lic. Ilmar Talve, kanslibiträderna fröken Lisa Löfman och fru Margit Stoye, som tidigare var kontorsbiträde t. o. m. 30/6, och som tekniskt kontorsbiträde fru Margret Bengtsson. Statsstipendium har genom K. Arbetsmarknadsstyrelsen utgått till professor Karlis Straubergs, som samtidigt fungerat som extra assistent vid Institutet. Från Arbetsmarknadsstyrelsen har bidrag erhållits till avlöning av ett antal arkivarbetare. Fil. dr Sven Ljung har som extra arbetskraft utfört vissa specialuppdrag.

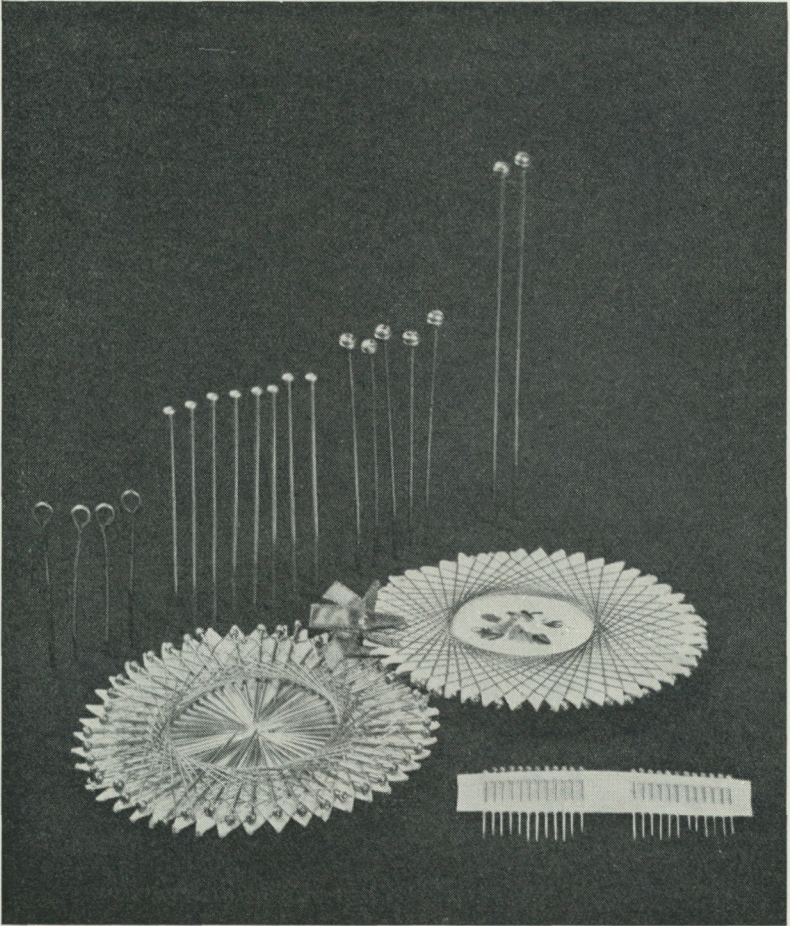
Utställningar

I museets tillfälliga utställningssal kvarstod utställningen *Textil konstslöjd ur Hedvig Ulfsparras samlingar* över våren. Den avlöstes den 15 mars av en jubileumsutställning med anledning av fotofirman Jaegers hundraårsjubileum. Berlinaren Johannes Jaeger kom till Stockholm som porträttfotograf, men såväl han som hans efterträdare ha gjort sig kända som skildrare i bild även av andra motiv, inte minst stockholmska gatubilder. Utställningen gav en stimulerande översikt av ett sekels fotokonst i Sverige. Den var arrangerad av intendenten Bo Lagercrantz.

Under hösten disponerades utställningssalen av Kungl. Livrustkammaren, som där utställde Ornässtugans samlingar.

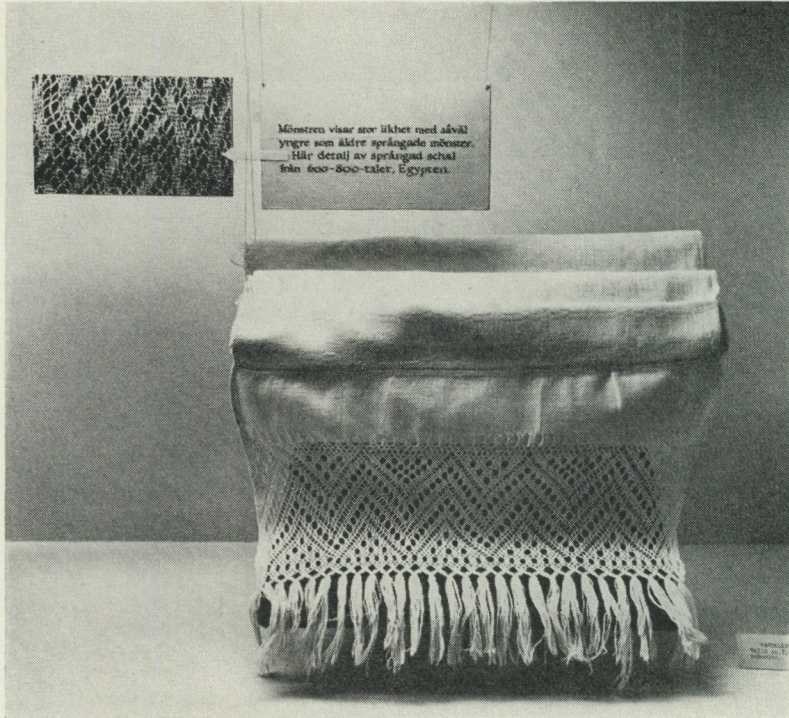
Den 13 februari öppnades i hallens södra tvärgång en utställning av polsk folkkonst, kallad *Klipp i färgat papper*. Utställningen visade traditionella mönster och även scener ur folklivet framställda i skickligt klippta silhuetter, varvid olikfärgade silhuettklipp ofta monterats på varandra med en stark färgverkan. Utställningen hade ordnats av förste intendenten Eskeröd.

Från den 26 mars visades under fjorton dagar i förrummet till sydöstra hallsviten Harald Lindbergs fondgobeläng för Häverödals tingshus kallad *Upplandssång* jämte förstudier och kartonger till vävnaden. Motiven till kompositionen var hämtade ur Roslagens kultur och natur. Utställningen ordnades av förste intendenten Eskeröd.

Från utställningen "Nål, tråd och sömnad".

Den 30 maj öppnades i hallens södra tvärgång en utställning kallad *Årets fester genom barnaögon*. Ett urval av de barnmålningar som år 1944 hade insänts till Folket i Bilds pristävling Svenskt helgfirande år 1944, fick här illustrera det svenska feståret i samverkan med ett mindre urval ur museets samlingar av föremål. Det är slående hur mycket av lokalbunden tradition som

Från utställningen "Flätning"

redovisats i detta sena material av barnmålningar. Utställningen ordnades av förste intendenten Eskeröd.

Under året ha i anslutning till museets permanenta studiesamling av textilier ordnats tre tillfälliga utställningar. *Nål, tråd och sömnad*, 21/3—26/10, gav en översikt över redskap, material och sömnadstekniker samt deras användning i nyttosömnad, dvs. framför allt dräktplagg. Utställningen gav en rik och nyanserad bild av den tekniska skickligheten och det fint utvecklade sinnet för sömmens dekorativa värden, som karakteriserade sömnaden före symaskinen. Utställningen ordnades av amanuens Inga Wintzell.

En numera bortglömd konstart är flätning, som förr framför allt användes hos allmogen för att ge en dekorativ avslutning på

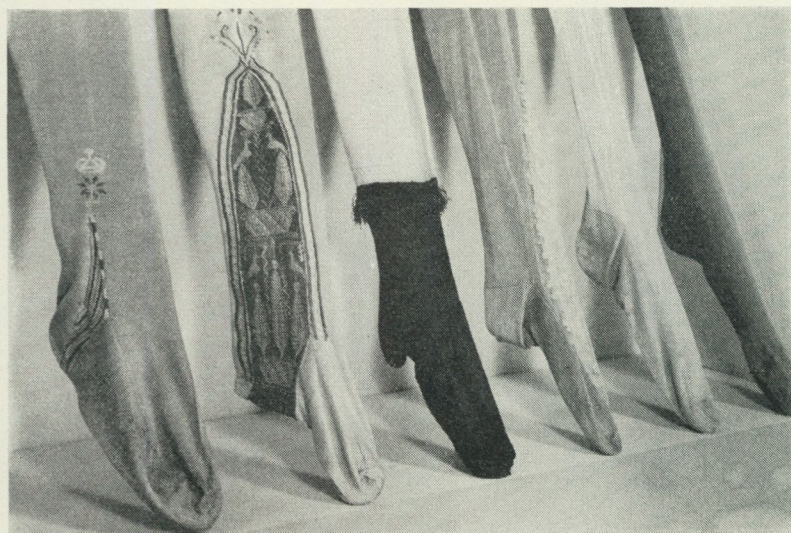
STRUMPEBAND

Mansstrumpebanden var förr synliga och fick därför en dekorativ utformning - kvinnostrumpebanden osynliga och sålunda mest enkla utan dekor. Undantag var brud- och tärnstrumpebanden, vilka vid bröllop utdelades som minne till marskalkarna. De hade en särskilt kokett utstyrel.

"Från skinn till nylon". Utställningen visade strumpornas historia fram till vår tid.

inredningstextilier av linne. De utsökta och rikt varierade mönster, som åstadkommits med flätningens enkla teknik, visades i en utställning av *Flätning*, öppnad den 11 september och ordnad av fil. kand. Eva-Lis Forsby.

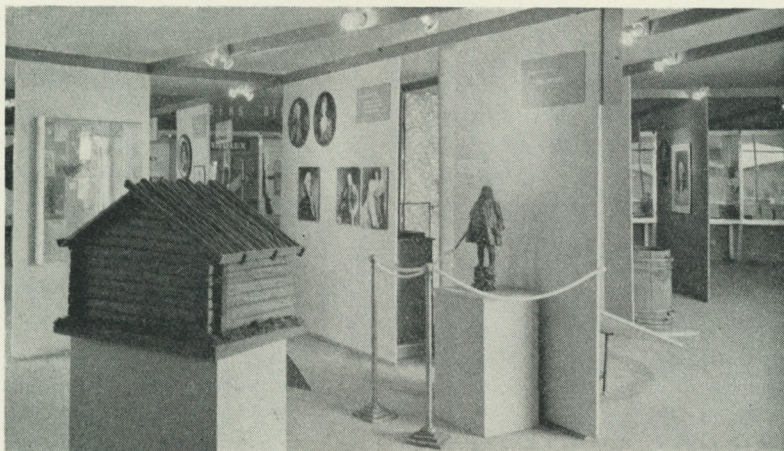
Den 14 november öppnades en utställning av korsstygsbroderi, *Sy i kors*, ordnad av amanuens Elisabet Stavenow. Knappast någon broderiart har åtnjutit en mera allmän popularitet och under vissa epoker utövats så överflödande rikt. Amanuens Stavenow behandlar i en särskild artikel i denna årsbok korsstygsbroderiets förlagor.

Olika strumpmönster i utställningen "Från skinn till nylon".

I anslutning till den permanenta utställningen folkdräkter har intendent Anna-Maja Nylén ordnat en översiktlig exposé över strumpornas historia *Från skinn till nylon*. Den öppnades den 11 september.

Den 3—29 mars pågick i den stora Olympia Hall i London tidningen Daily Mails jubileumsutställning *Ideal Home* med anledning av att tidningen under femtio år ordnat utställningar kring hemmet och dess problem. I ett särskilt *Gallery of furniture and décor* inrymdes en serie interiörer från olika länder och olika epoker. Nordiska museet visade där den interiör med målningar av Hans Wikström från år 1783 som tidigare varit uppställd i hallplanets sydöstra del. Interiören med tre dräktfigurer och ett dukat bord var arrangerad som en *lekstuga i salen i en bondgård i Gästrikland* (Dancing-evening in the festival room of a Swedish farm). Som grannar hade den en modern parisvåning och en interiör från Venedig från 1700-talets mitt. Bland andra interiörer i detta internationella galleri kan nämnas ett holländskt skeppar-

Interiör från utställningen "Sverige—USA 1783—1958" i Skansens trapphall.

hem från omkring 1800 (ordnat av Friluftsmuseet i Arnhem), en interiör från ett förmöget kolonisthem i Kapstaden omkring 1790, ett traditionellt japanskt kök, ett modernt danskt matrum m. m. Utställningen i London ordnades av förste intendenten Eskeröd.

Från den 5 mars visades i förrummet till hallens sydöstra svit under fjorton dagar resultatet av arkitektpristävlingen om det planerade *läns museet i Falun* i form av ritningar och modeller. Utställningen ordnades av intendenten Biörnstad.

Utställningen "Ur den svenska fattigdomens historia", som uppfördes i Nordiska museet hösten 1956 på bekostnad av Svenska Socialvårdsförbundet i anledning av dess 50-årsjubileum, nedtogs hösten följande år och har sedan dess vandrat i landsorten. I sept.—nov. 1957 var den inrymd i Sundsvalls museum och under 1958 har den gästade Jönköpings museum (jan.—mars), Östergötlands och Linköpings stads museum (april—maj), Landskrona museum (maj—sept.) och Sala sparbank (okt.—nov.).

Denna utställning, som icke från början var avsedd att ambulera, har på grund av montagens bräcklighet vållat en del problem vid förflyttningarna.

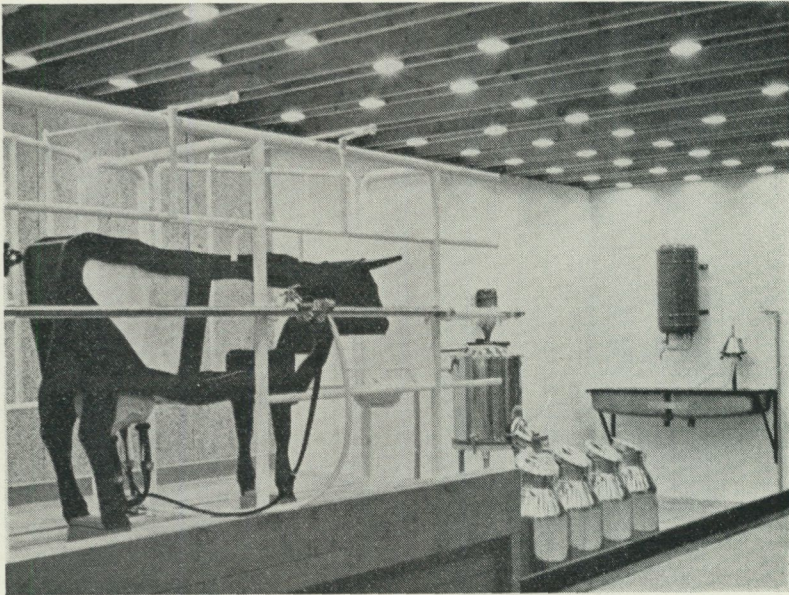
Förenta Staternas ambassadör i Sverige Francis White talar vid öppnandet av utställningen "Sverige—USA" på Skansen den 4 juli.

Till skillnad från vad som är fallet med de egentliga vandringsutställningarna har landsortsmuseerna själva svarat för uppsättningen av denna. Nordiska museet har endast ställt föremål och montage till förfogande samt biträtt med råd där man så har önskat. På de olika platserna har lokala inslag tillfogats, som gjort att utställningen varje gång uppträtt i delvis ny dräkt.

Den år 1956 i samarbete med Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund anordnade utställningen *Guld—Silver—Ädelsten* återuppstod som vandringsutställning under våren med start i Östersund den 13 april. Utställningen, som under tre veckor visades i Läns museet, upptog nutida silver och smycken mot bakgrunden av svensk guldsmedstradition, åskådliggjord genom ett representativt urval ur Nordiska museets samlingar. Under höstsäsongen visades utställningen i Umeå med vernissage den 12 november i Västerbottens läns museum.

Fantasisfulla fotomontage och abstrakta formkompositioner i vilka man utnyttjat maskindetaljer som dekorativa element kännetecknade utställningen "Vår snurrande värld".

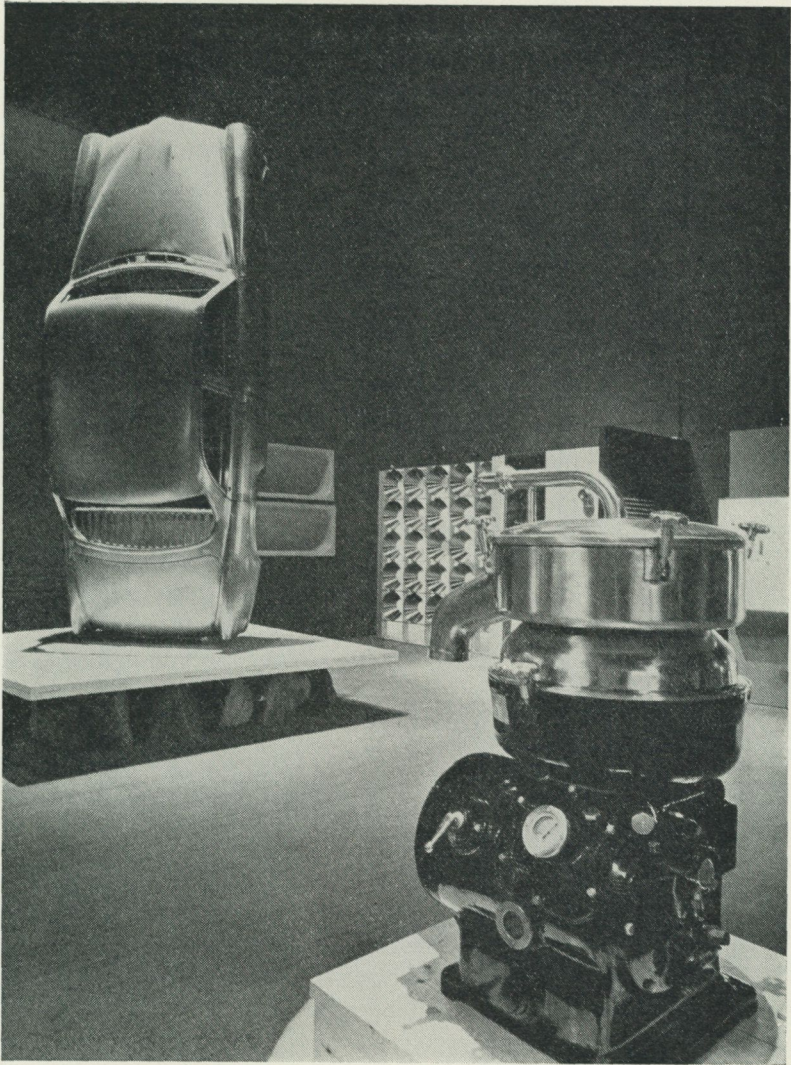

Modern mjölkningsanläggning i utställningen "Vår snurrande värld".

I Skansens trapphall anordnade fil. kand. Brunius utställningen *Mässing*, som uppvisade ett rikt urval av föremål ur Nordiska museets samlingar, där man kunde studera det följsamma materialets rika formala och tekniska möjligheter genom tiderna.

Vårutställningen *Vi dukar sommarbord*, anordnad av Svenska Slöjdföreningen genom arkitekt Mona Lodén-Andersson, byggde på deltagande av en rad framstående detaljister, vilka dels levererat material till en rad dukade bord, såväl till fest som till vardags, dels utställt ett urval av bordets alla tillbehör i lokalens glasmontrar.

Den 4 juli — Amerikas Förenta Staters nationaldag — öppnades i Skansens trapphall utställningen *Sverige—USA 1783—1958* till hufvästandet av den första handels- och vänskapspakten mellan den gamla monarkin och den nya unionen. Utställningen understöddes av de främsta företrädarna för svensk-amerikanskt

Bilkarosseri på utställningen "Vår snurrande värld".

handelsutbyte, vilka disponerade de fasta glasmontrarna. Övrigt utrymme upptogs av en historisk framställning av handelns utveckling samt en bildsvit över svenska insatser i USA. Utställningen hade ordnats av förste intendenten Bengtsson och fil. kand. Brunius i samarbete med arkitekt Gunnar Myrstrand.

Utställningen invigdes genom en högtidlighet på Sollidsestraden, varvid excellensen Undén och ambassadör Francis White talade.

Den 27 september öppnades trapphallens "vinterutställning", som under rubriken *Hobby—Fritid—Sport* visade ett urval av vad svenska tillverkare kunna åstadkomma av redskap och tillbehör inom dessa områden. Utställningen ordnades i Svenska Slöjdföreningens regi.

I Skansens stora utställningshall öppnades den 30 maj av statsrådet Gunnar Lange utställningen *Vår snurrande värld*, vilken celebrerade AB Separators 75-årsjubileum. Centrifugalkraften, som ligger till grund för De Lavals geniala uppfinning av separatorn, var temat för en ovanligt vacker och spirituellt utformad utställning, där industriprodukterna ställts in i ett större sammanhang och där publiken på ett pedagogiskt föredömligt sätt fick en inblick i denna krafts verkningar och betydelse inte blott för centrifuger och separatorer, utan för hela världsalltet. Utställningens arkitekt var Erik Sörling.

Fäl tar beten

Etnologiska undersökningen. Intendenterna Nylén och Björnstad reste i juni månad i Värmland och kompletterade tidigare arbeten i bymiljön i Norra Skoga, där Ekshäradsgården på Skansen stått, gjorde bandupptagningar av emigrant- och rallarvisor hos Johan Haglund i Ämtbjörk och av traditioner rörande Wasa spisbrödsfabriks uppkomst och utveckling i Filipstad. Intendenten Nylén företog i augusti i samarbete med fotografen Wåger en genomgång av en textilinventering i Svinhults socken i Östergötland, som utförts av Svinhults hembygdsförening och Östergötlands läns hemslöjdsförening. Vidare studerade intendenten Nylén inredningen av svalgångsbodarna i sydöstra Småland.

I samband med tillkomsten av en sockenbok för Rättvik ha uppteckningar över textil kultur utförts där av intendenten Nylén och fil. stud. Ann-Sofi Topelius under tre veckor i augusti.

Intendenten Biörnstad har under året fortsatt sina undersökningar av korgmakeriet i Stockholm, dels i form av intervjuer med bandupptagning, dels genom fotografering och uppmätning av verkstäder.

Under tre veckor i juni mätte och fotograferade amanuensen Olsson den äldre bebyggelsen i Noraskogs kommun i Västmanland i samarbete med ortens hembygdsförening och med Örebro läns museum. I maj kompletterade amanuensen Olsson äldre uppmätningar av prästgården Nässja i Östergötland.

Fil. dr Erik Laid gjorde i juli uppteckningar på Björkö-Arholma i Uppland rörande estlandssvenskarnas kulturtraditioner och anpassningsproblem i Sverige samt under några dagar i oktober om forna dagars säljakt och fiske hos f. d. Nargöbor på Ormön, Gräsö socken i Uppland.

Fil. mag. Britta Yngström och fil. stud. Barbro Ryberg företog under en månad en undersökning i Rättvik av traditioner förbundna med förning, matsäck och bröllopsmåltider. Fil. kand. Anna-Britt Sifversson fortsatte de i samarbete med Stockholms stadsmuseum pågående forskningarna rörande Stockholms äldre torghandel. Docenten Ränk bedrev i östra Jämtland och i Norge fortsatta studier över den nordsvenska mjölkhushållningen, främst ystningen.

Assistenten Tillhagen fortsatte under året sina zigenarundersökningar genom uppteckningar på skilda orter. I samband med föreläsningsresor har han gjort uppteckning om folktro och folkliv i Västerbotten, Dalarna, Närke, Bohuslän och på Gotland. Vidare har assistent Tillhagen gjort traditionsuppteckningar inom Julita socken och gjort undersökningar rörande äldre ölbrygd på Gotland.

Fil. lic. Helmut Hagar har gjort undersökningar rörande anspänning av dragare och av transportmedel i olika delar av Västergötland, Halland, Bohuslän och Dalsland.

Förste intendenten Eskeröd har besökt Östergötland, Halland, Småland och Skåne för komplettering av fältmaterial och av

allmogevadningens samlingar av jordbruksredskap samt för förvärv av vissa inventarier till Kyrkhultsstugan och Oktorpsgården.

Förste intendenten Rehnberg besökte i oktober Rönnskär och Boliden i samband med museets pågående undersökningar rörande gruvornas äldre arbetsliv. I november företog intendent Rehnberg resor i Västergötland, Småland och Halland för att undersöka traditioner rörande vinterhalvårets helgseder. De översiktliga resorna kompletterades med studier i stiftsarkiven rörande kyrklig påverkan på helgfirandet. Under hösten gjorde intendenten Rehnberg vidare undersökningar på Öland bl. a. rörande fiske, bebyggelse och olika sedvanerättsliga förhållanden.

Fil. kand. Skans Torsten Nilsson har fortsatt sina undersökningar inom Nås finnmarker.

Styresmannen har vid en resa på Gotland tillsammans med överinspektören vid det danska Nationalmuseet Kai Uldall studerat samtliga byggnader uppförda i skiftesverk, s. k. bulhus.

Av Etnologiska undersökningens meddelare omfattar den fasta staben 158 personer. Av dessa ha 84 med ledning av museets frågelistor sänt in bidrag under året. Utarbetning av det under resorna insamlade materialet har pågått, i den mån detta varit möjligt. Under året ha inkommit 300 accessioner, omfattande 1 050 sidor text, 50 teckningar och 1 100 fotografier. Frågelistor ha utarbetats rörande begravningsentreprenöryrkets traditioner, födelsedags- och namnsdagsfirande och postorderkataloger. Pristävlingar ha utlysts i tidningarna Skogsindustriarbetaren om Kolarmat och löskarlskost och Gruvarbetaren om gruvminnen.

Under året har till avdelningen inköpts en bandspelare av märket Tandberg 2-T, varjämte den fotografiska utrustningen kompletterats.

Under föreståndarskap av styresmannen ha vid Etnologiska undersökningen arbetat förste intendenten Rehnberg, amanuensen Olsson, artisten Homman och kanslibiträdet Hullström samt under årets första månader fil. stud. Inga Arnö. De lapska undersökningarna ha omhänderhafts av förste intendenten Manker.

Lapska avdelningens fältarbeten, som även detta år kunnat finansieras med bidrag från de Kempeska stiftelserna, ha försiggått i trakten av Torne träsk, i Padjelanta innanför Sarek, i Arjeplog och Sorsele socknar, i trakten av Hoting samt i Hedmarks fylke i Norge. Huvuduppgiften har varit att slutföra undersökningarna rörande lämningarna från lapparnas jägarskede före renskötselns tid, framför allt de mycket omfattande fångstgropsanläggningarna för vildren. Dessa ha under det senaste decenniets inventeringar kunnat följas från ishavskusten och Kolahalvön i norr och nordost till Femundtrakten i Hedmarks fylke i sydväst. Här uppmättes under hösten det sydligaste hittills funna lapska fångstgropssystemet för ren utmed Trysilelva (Klarälven) vid sjön Galten söder om Femund. Längre söderut, i Trysilskogarna och Norra Finnskoga, påträffades endast älggropar, anlagda av finsk, norsk eller svensk befolkning. Sydgränsen för den lapska renfångsten med gropar — i stort sett förhistorisk — synes sålunda nu kunna fastställas. Vildrengroparna i de sydvästnorska fjälltrakterna, på Hardangervidda och kring Gudbrandsdalen, vilka anlagts och brukats av de norska bönderna, äro av helt annan typ.

Såsom medarbetare har förste intendenten Manker haft förutom lokala krafter landsantikvarien fil. dr Hans Beskow, museintendenten Ernst Westerlund, fil. lic. Bo Sommarström och konservatorn vid Tromsö museum Örnulv Vorren. Sommarström har speciellt ägnat sig åt lapska jakt- och fångstmetoder i Pite Lappmark.

Högreståndsavdelningens undersökningar

Undersökningarna ha under det gångna året huvudsakligen inneburit fortsättning och fullföljande av föregående års arbeten.

Sålunda ha i Kristinehamn 18 gårdar inom sju kvarter blivit föremål för undersökning. Arbetet med uppmätning, fotografering och byggnadsbeskrivning har utförts av ingenjör Rosén och arkitekt Wetter i samarbete med landsantikvarien Gösta von Schoultz. Vidare har — likaledes i samarbete med landsantikvarien — den föregående år påbörjade inventeringen av frikyrkolokaler i Värm-

land nu slutförts i sin planerade omfattning. Genomförandet av undersökningen, som omfattar fotografering av ett stort antal lokaler och uppmätning av omkring 15 byggnader, har möjliggjorts genom bidrag från två samfund, Värmlands Ansgariiförening och Värmlands Baptistmission.

Den pågående undersökningen av mindre och medelstora herrgårdar i Mälardalen, särskilt inom Uppland och Södermanland, har under året fullföljts med ett tiotal gårdar i Uppland. Med undersökningen, som till större delen bekostats genom anslag ur Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för svensk kultur, har i första hand arbetat ingenjör Rosén, arkitekt Wetter och fotograf Grundström. Inom Södermanland har den kommande undersökningen förberetts av förste intendenten Andrén, som besökt ett femtiotal herrgårdar. Denna inledande undersökning företogs parallellt med en nu påbörjad inventering av gårds- och privatarkiv i Södermanland, utförd av förste arkivarien W. Enblom och överste C. Kempff.

I Dalsland har ett tiotal herrgårdar varit föremål för fotografering och uppmätning genom ingenjör Rosén och arkitekt Wetter. Undersökningen har genomförts i samarbete med och delvis bekostats av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund.

I samarbete med Spångarådet har en omfattande undersökning av egnahemsbebyggelsen inom Spånga församling påbörjats. Egnahemsrörelsens uppkomst på 1890-talet utgör ett viktigt men hittills föga beaktat led i den moderna samhällsutvecklingen, och det måste anses vara en angelägen uppgift att närmare studera detta nationalromantikens recept för lindring av bostadsnöden och för uppbromsning av emigrationen. För undersökningen svarar intendenten Lagercrantz med biträde av fil. kand. Birgitta Carlestam.

Ofta föranleder rivningshotet snabba punktundersökningar i våra provinsstäder. Sålunda ha i Ljungby tre hotade gårdar från 1800-talets förra hälft uppmätts av arkitekt Wetter. I Eskilstuna har en tidigare undersökning av Rademachersmedjorna kompletterats i samband med tillkomsten av ett kulturresevat; arbetet utfördes av förste intendenten Andrén och ingenjör Rosén i samarbete med intendenten Göran M. Silfverstolpe. Samtidigt kompletterades äldre uppmätningar av Lagersbergs karolinska herr-

gårdsanläggning inom Eskilstuna nuvarande gränser i samarbete med stadsplanarkitekten Tynelius.

Den pågående undersökningen av Ekebyhovs gård på Ekerö i Mälaren har fortsatt huvudsakligen med arkivforskning, utförd av amanuensen Stjernswärd.

Högreståndsavdelningens kulturhistoriska undersökningar ha föreståtts av förste intendenten Andréén. Fast anställda ha varit ingenjör Rosén, arkitekt Bertil Wetter och amanuens Stjernswärd.

Skansens naturhistoriska avdelnings fältundersökningar redovisas s. 213.

Förvaltning m. m.

Anslag och donationer. Under år 1958 har till museet överlämnats följande anslag, gåvor och donationer.

Statens anslag till avlöningar utgick för budgetåret 1958/59 med 436 200 kr och till undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition med 80 600 kr, varför det sammanlagda statsanslaget för budgetåret utgjorde 516 800 kr. Härtill kommer ett tilläggsanslag av 4 800 kr i samband med reglering av lönerna för vissa vid museet anställda tjänstemän. Till Institutet för folklivsforskning uppbar Nordiska museet på Stockholms högskolas stat för budgetåret 1958/59 48 200 kr.

Under året ha 25 arkivarbetare varit sysselsatta inom museet, avlönade med särskilt anslag av ca 155 000 kr, som med stort tillmötesgående ställts till museets förfogande av Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen. Som arbetsledare har nu som tidigare fungerat assistenten Carl-Herman Tillhagen.

Stockholms stad har beviljat Skansen ett ordinarie anslag å 30 000 kr, vilket kunde disponeras efter stadskollegiets medgivande efter förslag av kulturdelegationen. Vidare ställde Stockholms stad 94 425 kr till förfogande för ombyggnad av Skansen-teatern. Liksom tidigare har museet genom Stockholms folkskolektion erhållit ett anslag på 10 000 kr till en biträdande museilektor.

Ur Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för svensk kultur har museet mottagit 10 000 kr till fortsatt inventering av mindre herrgårdar i Mälardalen. Vidare har fonden ställt 10 000 kr till Stiftelsens för Skottsbergsska gården bevarande till förfogande för genomförande av de under museets ledning pågående restaureringsarbetena på gården.

Stiftelsen Knut och Alice Wallenbergs stiftelse har anslagit 20 000 kr såsom bidrag till den vetenskapliga bearbetningen av Anders Berchs i museet förvarade samling *Theatrum oeconomico-historicum*.

AB Oxygenol har i anslutning till bolagets 50-årsjubileum anslagit 50 000 kr för utgivande av en skrift över folklig läkekonst i Sverige, vilken utarbetats av museiassistenten Carl-Herman Tillhagen.

Ur Wilhelmina von Hallwyls Gotlandsfond har museet erhållit 1 000 kr såsom bidrag till undersökningar av äldre folkkultur på ön.

Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund har lämnat ett bidrag av 1 000 kr för fortsatta undersökningar av herrgårdsbebyggelsen på Dal.

Stiftelsen J. C. Kempes Minne har ställt ett anslag å 5 000 kr till förfogande för fortsatt forskning rörande lappländsk kultur inom Västerbotten och Norrbottens län.

Humanistiska fonden har beviljat ett anslag å 10 000 kr till utgivande i Nordiska museets handlingar av Ernst Fischers arbete om Malmö linvävarämbete och linneväveriet i Skåne.

Från följande organisationer har donerats bidrag till avlönande av fackkunniga vakter i Skansens stadskvarter: Sveriges Grafiska arbetsgivare- och industriorganisationer (1 000 kr), Svenska Metallindustriarbetareförbundet (6 000 kr), Svenska Typograf-förbundet (2 000 kr), Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund (1 500 kr).

Såsom bidrag till restaureringen av Svindersvik har museet av Försäkrings AB Fylgia såsom gåva mottagit 1 000 kr.

Från AB Sunlight, Nyköping, har överlämnats en gåva å 1 000 kr såsom bidrag till en planerad utställning i museet, Traditionen och nutiden.

Samfundet Nordiska museets vänner. Samfundets styrelse har under året utgjorts av: ordförande H. K. H. Prins Bertil, vice ordförande hovrättsrådet friherre J. Nordenfalk, vilken efterträtt f. riksantikvarien Sigurd Curman som vid årsmötet undanbett sig återval, och skattmästare disponenten Nils Westerdahl samt vidare friherrinnan Susan af Ugglas, f. Lewenhaupt, advokaten friherre Carl von Plomgren, byggnadsingenjören Oscar Hegert och direktören Gillis Tempelman, de båda sistnämnda suppleanter. Styresmannen har varit samfundets sekreterare. Som inköpsnämnd har fungerat H. K. H. Prins Bertil, disponent Nils Westerdahl och styresmannen. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1958 233 personer, av vilka 127 ständiga och 106 årligen betalande ledamöter.

Årsmötet var förlagt till Skogaholms herrgård, där museets tjänstemän demonstrerade dels några av samfundets gåvor till museet under året, dels nyförvärv till Skogaholm, ingående i friherre Gustaf Armfelts testamentariska gåva.

Medaljer. Artur Hazeliusmedaljen i silver har tilldelats ingenjör Gunnar Knutsson för de förtjänster han inlagt i samband med omläggningen 1953—1955 av värme- och sanitetsanläggningen i museibyggnaden. Samma medalj har vidare tilldelats hemmansägaren Johan Ohlsson i Alfta, Hälsingland, för värdefulla insatser inom sin hembygds kulturminnesvård. Fröken Selma Wegelin har fått mottaga Hazeliusmedaljen i silver som en erkänsla för hennes mångåriga arbete inom den museet närstående Föreningen för svensk kulturhistoria. Medaljen har vidare tilldelats fröken Märtha Gahn för hennes framstående insatser inom svensk textilkonst samt fröken Elsa Schærling, som under en följd av år inlagt stora förtjänster vid skötseln av de kamerala ärendena inom Samfundet Nordiska museets vänner.

Tekn. dr Axel Eriksson mottog på sin 70-årsdag medaljen För hembygdsvårdande gärning för de förtjänster han inlagt om byggnadsminnesvården i Gästrikland och apotekare Ada Block tilldelades samma medalj för sina insatser inom kulturminnesvården på Gotland.

Skansenföreningens, Samfundets för Nordiska museets främjande, medlemsantal utgjorde den 31 oktober 1958 10 821 medlemmar. Av dessa äro 41 hedersledamöter.

Till hedersledamöter och innehavare av föreningens plakett ha utsetts H. K. H. Prins Bertil, disponent Nils Westerdahl och kapten Gustaf Blomquist.

Besök m. m. För Skansen var besökssiffran under hela året 1958 1 826 222 mot 2 032 910 år 1957. Motsvarande siffror för Nordiska museet var 103 643 mot 126 263 år 1957.

Museets samlingar ha ökats med ca 2 600 inventarieförda föremål, varigenom dessas antal stigit till upp emot 257 600.

Vid institutionens kansli under året diarieförda skriftliga ärenden uppgår till 2 479, av vilka 25 remisser från offentliga myndigheter. Utgående skrivelser enligt kopieboken äro 3 562.

Kansli och ekonmiförvaltning. Under året har kansliet föreståtts av förste intendenten Rehnberg i egenskap av sekreterare. Kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit byråassistenten Huss, fru Lilly Sahlin, fru Elisabeth Bergqvist och fröken Inga Östlund. Fröken Harriet Morell har tjänstgjort på naturhistoriska avdelningens kansli.

Föremålsregistreringen har under året föreståtts av intendenten Nyman.

Den ekonomiska förvaltningen har stått under ledning av direktör Brunnberg.

Räkenskapskontoret har föreståtts av kamrer Hegnell. Vid dessamma ha dessutom arbetat kamrer Nyblin, kassör Gustavsson, kanslibiträderna Kjell och Solberg och kontorsbiträdet Svensson.

Årskortsexpeditionen har föreståtts av kansliskrivare Kihlskog.

Museets bokförmedling har under året föreståtts av herr Hans Hansing.

Programredaktionen och reklamavdelningen har föreståtts av direktör Brunnberg med biträde av amanuensen Tullander och under en del av året fröken Sonja Ekström.

Driften vid Skansens restauranger har liksom tidigare stått under ledning av en särskild restaurangkommitté. Ordförande i denna är direktören Arne Edfelt, övriga ledamöter styresmannen, direktör Brunnberg och direktören för Skansens restauranger Sture Håård.

Nordiska museets nämnd har under året utgjorts av hovrättsrådet friherre J. Nordenfalk, ordförande, tillika delegerad för finansförvaltningen, 1943;¹ byggmästare Olle Engkvist, 1947; överintendenten fil. dr Åke Setterwall, 1950; förste hovmarskalken Erik Wetter, 1952; styresmannen fil. dr Gösta Berg, 1956; riksarkivarien fil. dr Ingvar Anderson, 1956, samt överintendenten fil. dr och med. dr Åke Wiberg, 1956.

Museets tjänstemän. Sedan förste intendenten Brynolf Hellner utsetts till föreståndare för Kungl. Livrustkammaren tillträdde förste intendenten Erik Andrén den 1 januari 1958 föreståndareskapet för museets högreståndsavdelning. Till förste intendenten vid museet fr. o. m. nämnda dag utnämndes intendenterna Marshall Lagerquist och Bengt Bengtsson.

Till innehavare av rustmästarebefattningen vid museet fr. o. m. 1 januari 1958 utsågs förste expeditionsvakten vid museet Nils Nilsson.

Tjänstemannastaben utgjordes den 31 december 1958 av följande personer:

Styresman: fil. dr Gösta Berg, (1924) 1956.² — Sekreterare: förste intendenten Mats Rehnberg, se nedan. Förste intendenten: fil. dr Albert Eskeröd, (1937) 1947, föreståndare för museets allmogeavdelning; fil. dr Erik Andrén, (1927) 1958, föreståndare för museets högreståndsavdelning; Kai Curry-Lindahl, 1954, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning; fil. lic. Mats Rehnberg, (1938) 1957, föreståndare för undervisningsavdelningen; fil. dr

¹ Årtalet betecknar året för inträde som ledamot av nämnden.

² Årtalet betecknar det år befatningen tillträdde. — Inom parentes året för inträde i museets tjänst.

Marshall Lagerquist, (1936) 1958; fil. dr Bengt Bengtsson, (1938) 1958; fil. dr Ernst Manker, (1939) 1957, föreståndare för lapska avdelningen. — Ekonomisk direktör: civilingenjör Arthur Brunnberg, 1956. — Kamrer: civilekonom fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr John Granlund, (1930) 1955. — Arkivarie: intendenten Lundwall, se nedan. — Bibliotekarie: intendenten Jansson, se nedan. — Intendenter: fil. lic. Sam Owen Jansson, (1929) 1945; fil. dr Anna-Maja Nylén, (1938) 1950; fil. lic. Sten Lundwall, (1946) 1950; fil. lic. Bo Lagercrantz, (1948) 1955; fil. lic. Anders Nyman, (1956) 1957. — Fil. lic. Arne Biörnstad, (1952) 1958; fil. lic. Rut Liedgren, (1943) 1958. — Amanuenser: fil. kand. Inga Wintzell, f. Wikland, (1950) 1952; fil. kand. Kerstin Sjöqvist, f. Carlson, (1944) 1952; fil. kand. Kersti Holmquist, f. Wallér, (1949) 1954; fil. lic. Elisabet Stavenow, 1956; fil. lic. Marianne Olsson, f. Hagström, (1948) 1957; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Margareta Tullander, (1937) 1939. — Förste biblioteksassistent: fil. kand. Karin Ehrnberg, f. Hallström, 1947. — Biblioteksassistent: fil. kand. Yvonne Frenzel, 1958. — Biträdande kamrer: Alvar Nyblin, (1930) 1947. — Huvudkassör: Henning Gustavsson, 1952. — Byråassistent: fil. kand. Ann Marie Huss, f. Hedenius, (1954) 1958. — Kansliskrivare: Lillemor Kihlskog, f. Andersson, (1944) 1948; Inga Lisa Kjell, f. Hultqvist, (1942) 1948; Gunvor Solberg, f. Karlsson, (1946) 1948; Solveig Palmé, f. Löthgren, (1946) 1948. — Kansli- biträde: Dagmar Hullström, (1937) 1946. — Kontorsbiträde: Elsa Svensson, 1954. — Fotografer: Märta Claréus, f. Claréus, 1927; Åke Wintzell, 1949; Åke Grundström, 1949; Ulla Wåger, 1952. — Kopister: Thyra Christensson, f. Ollén, 1938; Terttu Höglund, f. Rantanen, 1958. — Ritare: ingenjör Sander Rosén, 1932. — Konserveringsateljén: Marie Louise Dagel, f. Wulfcrona, textilkonstnärinna HKS, (1952) 1953; Birgitta Carlson, f. Elg. textilkonstnärinna HKS, 1955.

Gösta Berg

Utgivna skrifter

Från museet har utgivits:

Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok 1958.

I serien Nordiska museets handlingar:
Nr 49: Organisterna i Västerås stift, av Josef Sjögren.

Nr 50: Klockringningsseden i Sverige, av Nils-Arvid Bringéus.

Nr 51: Gustafsberg — Sveriges äldsta badort, av C. Vilh. Jacobowsky med bidrag av Marshall Lagerquist och Bo Lagercrantz.

I serien Svenskt liv och arbete:

Nr 23: Kommunalarbetarminnen, redigerad av Mats Rehnberg.

I serien Acta Vertebratica:
Dispersal, migration, longevity and death causes of *Strix aluco*, *Buteo buteo*, *Ardea cinerea* and *Larus argentatus*, av Viking Olsson.

Folklig läkekonst, av Carl-Herman Tillhagen.

Gångstigslandet. Nordskandinaviska studier 1914, 1916—1932, av Sigurd Dahlbäck. Utgiven och med inledning av Mats Rehnberg.

Sigurd Dahlbäck — liv och gärning, av Mats Rehnberg (ur föregående).
Sigurd Erixons tryckta skrifter 1911—1957. Förteckning upprättad till hans sjuttioårsdag 26 mars 1958.

Spel opp i spelemänner. Nils Andersson och spelmansrörelsen, av Otto Andersson.

Staffordshirefigurer, av Rut Liedgren.
Ateljé Jaeger 1858—1958. Ett sekels porträtthistoria, utställningskatalog av Bo Lagercrantz.

Markisens slott, av Sigurd Wallin (ur Fataburen).

Mörnerska porträttsamlingen på Tyresö, av Bo Lagercrantz (ur Fataburen).
Skansen. Naturhistoriska avdelningen. Kort vägledning, ny uppl. kompl. av Kai Curry-Lindahl.

Skansen. Buildings and animals. A short guide for visitors (ny uppl.).

Skansens program (18 nummer).

Julita gård i Södermanland (folder).
I samarbete med Föreningen för svensk kulturhistoria och Folklivsarkivet i Lund har museet under året utgivit 4 häften av tidskriften Rig.

Förste intendenten Andrén:

En skandal i hantverkssocieteten 1755, i Småländska kulturbilder.

Blekinges provinsstämpel. Ett bidrag till Karlskrona guldsmedsämbetes historia, i Blekingeboken.

Förste intendenten Bengtsson:

Boktryckets "gamla" och "nya" metoder på 1700-talet, i Böcker och människor. Hyllningsskrift till Carl-Rudolf Gardberg 9 september 1958. Historiska Samfundet i Åbo.

L'exposition Les arts de table, i Museum.

Redigerat (tillsammans med G. Berg) Fataburen.

Styresmannen dr Berg:

"Skålen som bruktes i tolfte Carls tid", i Fataburen.

Om slakt före andelsslakteriernas tid, i En skrift om slagt utgiven med anledning av Sveriges slakteriförbunds 25-årsjubileum.

The sawing by hand of boards and planks, i Folk-Liv.

Redigerat (tillsammans med B. Bengtsson) Fataburen och (tillsammans med M. Rehnberg och S. Svensson) Rig.

Intendenten Björnstad:

"Pundstol" för pepparrot, i Fataburen.

Det färdiga negativets vård, förvaring och registrering, i Fotografisk handbok.

Förvaring av fotografiska negativ, i Svenska museer.

Man tager vad man haver, sa Cajs Warg samt Skära i trä, i katalog till

utställningen Hemmets redskap oktober 1958.

Artiklar i och redigering av Svenska museimannaföreningens meddelanden.

Fil. kand. Brunius:

Edsberg, i Sollentuna hembygdsförenings skriftserie.

Statsminister Dues reseschatull (tillsammans med Edward Hamilton) samt En modell av Vikhus säteri, båda i Fataburen.

Artikel i Sadelmakaren.

Fotografen Claréus:

Föremål och material, i Fotohandboken, första delen.

Förste intendenten Curry-Lindahl:

Brown bears (*Ursus arctos*) and foxes (*Vulpes vulpes*) living together in the same enclosure, i Der Zoologische Garten.

Darwin, Wallace och evolutionen; Naturvården på zoologikongressen; Svanarna på Stockholms ström; Sådana fålt lockar ej, samtliga i Sveriges natur.

Das Freilichtmuseum "Skansen" in Stockholm, i Natur und Land.

Djurgeografi, populationsdynamik och nutida faunaförändringar, i Ymer.

Ecological studies on mammals, birds, reptiles and amphibians in the Eastern Belgian Congo, del I; Mambas in combat; On the ecology, feeding behaviour and territoriality of the African lungfish, *Protopterus aethiopicus* HECKEL; Wintering of palaeartic birds in tropical Africa, samtliga i Neuvième Rapport Annuel de l'Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale.

Internal timer and spring migration in an equatorial migrant, the Yellow Wagtail (*Motacilla flava*), i Arkiv för zoologi.

Ladusvalor (*Hirundo rustica*) på nord-

sträck i november, i Dansk ornithologisk forenings tidskrift.

Längst bort i Kongo, i Resan jag aldrig glömmer.

Norrlands djurvärld, del II, i Norrländsk tidskrift.

Pygmy Owl, i British Birds.

Rovdjuren och jämvikten i naturen, i Djurens Värld.

Vandstær; Sjagger; Misteldrossel; Sangdrossel; Vindrossel; Ringdrossel; Solsort, samtliga i Nordens Fugle i farver.

Vertebratfaunan i Sareks och Padjelantass fjällområden, del I—II, i Fauna och flora.

Redigerat (tillsammans med fil. lic. B. Walldén) Natur i Västmanland och (tillsammans med professor B. Hanström och laborator B. Kullenberg) Acta Vertebratica.

Reviderat och kompletterat ny upplaga (1111:e—120:e tusendet) av Djuren på Skansen.

Notiser i International Zoo News och i Vår Fågelvärld.

Recension i Ymer.

Förste intendenten Eskeröd:

Ostereier in Schweden, i Schweizerisches Archiv für Volkskunde.

Den firsidiga gården, i Norden och kontinenten, föredrag och diskussioner vid trettonde nordiska folkklivs- och folkminnesforsarmötet i Lund 1957.

Artiklar i Lexikon för konst, andra bandet.

Professor Granlund:

Transformation de la maison sanveranaise, i Folk-Liv.

Älfiskena i Mörrumsån, i Hyltén-Cavallius-föreningens årsbok.

Tunnbrödet och tunnmjölken. Några typiska drag i Norrlands gamla materiella kultur, i Norrländsk tidskrift. Per Brahe den äldres Oeconomica, i Saga och sed.

Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, tredje bandet.
 Artiklar och recensioner i dagspressen och Rig.
 Svensk redaktör för Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

Fil. lic. Hagar:

Dragoxar och oket i Småland, i Sveriges bebyggelse. Kalmar län.
 Der osteuropäische Arbeitsschlitten bei den Ostseefinnen, i Finnisch-ugrische Forschungen.

Amanuensen Holmquist:

En "collier de chien", i Fataburen.

Bibliotekarien Jansson:

Distingsregeln m. fl. artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, tredje bandet.

Intendenten Lagercrantz:

Ateljé Jaeger 1858—1958. Ett sekels porträtthistoria.
 Mörnerna porträttsamlingen på Tyresö, i Fataburen.
 Den Mörnerna porträttsamlingen på Tyresö slott, i Arte et Marte.
 Milstolpar i fotografiets historia, i Fotohandboken, första delen.
 Artiklar och recensioner i Expressen, Form, Hem i Sverige och Vecko-Journalen.

Fil. dr Laid:

Om nargöbornas strömmings- och skarpsillfiske, i Svio-Estonica.

Förste intendenten Lagerquist:

Skrin av fajans, i Fataburen.
 Herrgårdarna i Kalmar län, i Sveriges bebyggelse. Kalmar län.
 Ett märkligt nyförvärv, i Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum.
 Möblerna, i C. V. Jacobowsky: Gustafsberg — Sveriges äldsta badort.

Intendenten Liedgren:

Staffordshirefigurer.
 Severin Nilson som fotograf, i Fataburen.

Fil. dr Ljung:

Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid och recension i Rig.

Förste intendenten Mancker:

Rajd och karavan.
 Fynd och forskning i Lappmarken, i Fataburen.
 Reindeer People. The Strange, Remote Life of the Lapps, i BP Magazine.
 The Last of the Reindeer Lapps, i Natural History.
 Artiklar i dagspressen.

Intendenten Nylén:

Från grannhjälp till serviceyrke samt En fjällby. Något om en byundersökning i Härjedalen, båda i Fataburen.

Intendenten Nyman:

Fäbodväsendets sydgräs samt Halm-tak (tillsammans med S. Erixon), kartor med text i Atlas över svensk folkkultur.
 Hay harvesting methods on the Faeroe Islands, i Folk-Liv.

Amanuensen Olsson:

Båtbygge vid Mälaren, i Fataburen.

Djurvårdaren Pinter:

Abborren som akvarieinnevånare; *Synodontis nigriventris* och dess odling, båda i Akvariet.
 Nachzuchten von afrikanischen Barben, i Die Aquarien und Terrarien Zeitschrift.
 Der Flussbarsch in Zimmeraquarium, s. 65.
 Hálás akváriui halak Dél-amerikából *Hyphessobrycon rosaceus*, *Hyphessobrycon pulchripinnis* és *Hemigrammus pulcher*, i Akvárium és térrárium.

Förste intendenten Rehnberg:

Seder och pynt (tillsammans med Brita Johansson).

L'exposition Histoire de l'assistance aux pauvres, i Museum.

En bortglömd pionjär, i Perspektiv. Kulturhistoriska kommentarer, i Kommunalarbetarminnen.

Folketro och folksed i Orsa, i Orsa. En sockenbeskrivning utgiven av Orsa jordägande socknemän. Del III.

Från stenåldershydda till eget hem, i Egna hem — AB Myresjöhus och AB Vetlandahus.

Soldat i går och i dag, i Den svenske underofficeren.

Sigurd Dahlbäck — liv och gärning, i Sigurd Dahlbäck: Gångstigslandet. Bondekust, Byskomakaren som blev sockenskildrarnas klassiker, Jordbruksbygdens sociala struktur, Socken vid Alvaret, Ett storverk om Orsa, Ödemark blir bygd, Landsbygd utanför stadsporten, samtliga i Landskommunernas tidskrift.

Souvenirer i museerna, Redaktionskifte, Vilka souvenirer förekommer vid museerna i Sverige, i Svenska Museer.

Artiklar och recensioner i Rösterna i radio-TV, Kommunalarbetaren, SIA — Skogsindustriarbetaren, Vi, Ratten, Allers, Perspektiv, Gruvarbetaren, Landskommunernas tidskrift, Folket i Bild, Rig, Svenska Museer och Elva-posten.

Redigerat Kommunalarbetarminnen. Redigerat årets första nummer av Svenska Museer resp. Rig (tillsammans med Gösta Berg och Sigfrid Svensson).

Djurvårdaren Rydb:

Drakfisken, *Pterois*; Så här leker *Laubuca laubuca*, båda i Akvariet.

Professor Ränk:

Springgåsen, i Fataburen. Das baltische Herrenhaus als Gegen-

stand der volkskundlichen Forschung, i Zeitschrift für Ostforschung.

Volkskunde der Deutsch-Balten, i Baltische Hefte.

Die gemeinschaftliche Käsebereitung in Schweden, i Folk-Liv.

Estlandssvenska "vassle" och motsvarande maträtter i Sverige, i Svio-Estonica.

Nordiskt folk- och kulturliv genom tiderna, i Nordisk tidskrift.

Recensioner i Folk-Liv och Rig.

Amanuensen Sjöqvist:

Artikel i Skansens veckoprogram.

Amanuensen Stavenow:

Arbetarhem i Gävle. En undersökning och en utställning samt Textilier från tidigt 1700-tal, båda i Fataburen.

Lilli Zickerman och hemslöjden, i Föreningens för svensk hemslöjd årsberättelse.

Amanuensen Stjernswärd:

Engeltofta på Carl Georg Stjernswärds tid, i Bjärebygden.

Professor Straubergs:

Zur Jenseitstopographie, i Arv. Latviešu folklorā 40. gados (Lettisk folklore under de senaste 40 åren) I, i Universitat.

Holy forests and Holy trees, i American Latvian Humanities and Social Science Association, Essays I (även lettisk upplaga).

Amanuensen Talve:

Några 1600-tals föremål från Värmlands finnbygder, i Finnbygden.

Iakttagelser rörande folklig mathushållning (på finska), i Kotiseutu.

Folklivsforskning och brytningstid (på finska), i Suomalainen Suomi.

Två sockenskildringar, i Sveriges bebyggelse, Kalmar län.

Artiklar i Finsk Uppslagsbok, kompletteringsband I—II.

Assistenten Tillhagen:

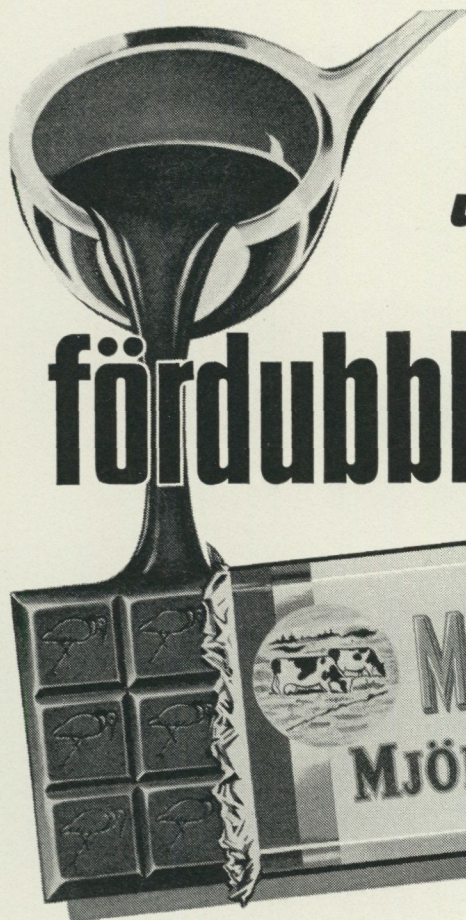
Folklig läkekonst;
 Skämtsamma historier från Sverige,
 Danmark och Norge (tillsammans med
 L. Bødker och S. Solheim).
 The Gypsy Problem in Finland samt
 Conception of Justice among the
 Swedish Gypsies, båda i The Journal
 of the Gypsy Lore Society.
 Das Märchen vom Schorf-Olchen och
 Bis ans Ende der Welt, båda i Vom
 Prinzen, Trollen und Herrn Fro.

Märchen der europäischen Völker.
 Folkstro i Ljusdal, i Ljusdal, anteck-
 ningar från en kulturbygd.
 Spiksmeden och Hemmasmeden, båda
 i Fagersta Forum.
 Landsvägsröveriet i mans minne och
 Vägfaranden, Hin och Vår Herre,
 båda i Good Year Nyheter.

Amanuensen Wintzell:

En märkduk från Bergsjö, i Bergsjö-
 bygden.

MARABOU MJÖLKCHOKLAD

*tjockare
kakor
underbar
kvalitet*

fördubblat god

**MJÖLKCHOKLAD FINNS OCKSÅ I
SCHWEIZERNÖT, START, HELNÖT, DAJM, JAPP, MJÖLK-CHOKO**

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1957

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning år 1957.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1957, tryckt i Fataburen 1958.

Angående räkenskaperna för 1957 får nämnden anföra följande:

Efter verkställda avskrivningar redovisas för 1957 ett överskott av kr 3 026: 29, som tillsammans med från föregående år balanserat överskott å kr 4 604: 59 eller sammanlagt kr 7 630: 88 balanserats till 1958.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut hänvisas till nedanstående balans- samt vinst- och förlusträkningar.

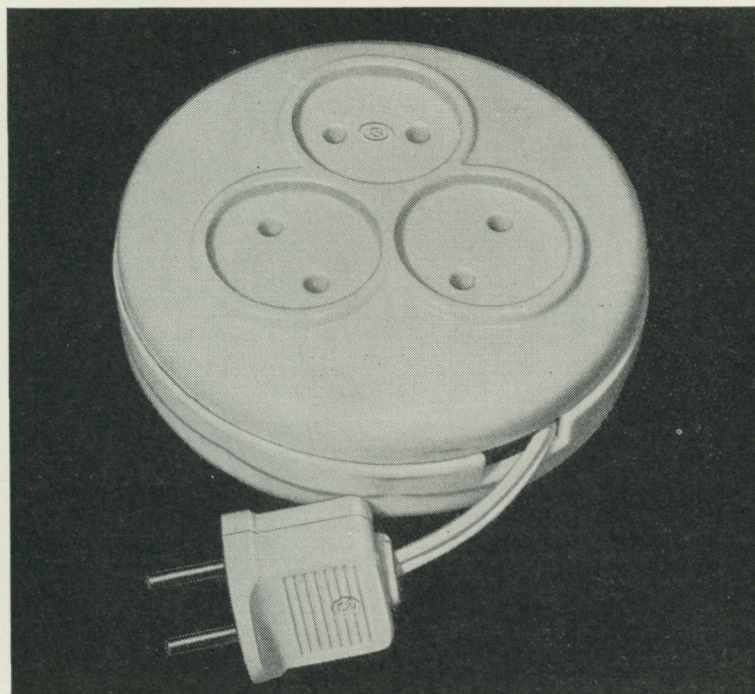
Balansräkning den 31 december 1957

Tillgångar

<i>Kassa, postgiro, banker</i>		1 061 034: 12
<i>Diverse fordringar</i>		
Fordringar enl. reskontra	356 298: 68	
<i>Förskotterat för vissa ändamål</i>		
Fältforskningar och förlagsverksamhet	41 587: 97	
<i>Restaurangernas inventarier och varulager</i>	771 698: 72	
<i>Skansens materiallager</i>	7 268: 45	
<i>Balanserade anläggningskostnader etc.</i>		
Å avdelningen på Skansen	109 537: 03	
” ” ” Lejonslätten	63 000: —	172 537: 03

Kapitaltillgångar

Museibygnaden	3 000 000: —	
Restaurangbyggnader	3 875 000: —	
Julita gård	1 101 800: —	
Svindersvik	401 000: —	
Tyresö slott	190 000: —	
Cirkus	300 000: —	
Sjöberg	60 000: —	
Samlingar och inventarier	4: —	8 927 804: —
		<u>Kronor 11 338 228: 97</u>

LUMA sladdosa

- 5 meter utdragbar sladd
- trevägsuttag
- vit plast
- S-märkt för 5 ampère
- kan hängas på vägg
- svenskt patent
- riktpis 13:50
- finns i konsum

Skulder

I förskott uppburna inkomster

Årskort för 1958	29 134:—	
Av beviljat statsanslag	276 550:—	
Förskottsbetalda hyror etc.	56 140:—	361 824:—

Diverse skulder

Leverantörer	479 478: 56	
Källskatt	203 646: 64	
Upplupna skuldräntor	55 432: 50	
Skuld till fondförvaltningen	150 284: 99	
Övriga skulder	15 517: 30	904 359: 99

Reserverat för olika ändamål

Byggnadsunderhåll och inredningsarbeten	121 171: 80	
Inköp till samlingarna	3 718: 05	
Förlags- och vetenskaplig verksamhet	63 581: 87	
Övriga ändamål	110 402: 94	298 874: 66

Lån av fondförvaltningen för fastighetsinvestering 968 000:—

Intecknings- och reverslån

Lån hos försäkringsbolag	3 566 546:—	
Mälarpövinsernas Hypoteksförening	205 249: 95	
Kungl. Bostadsstyrelsen	76 550: 05	
Stockholms stad	151 882: 79	
Övriga reverslån	92 000:—	4 092 228: 79

Nordiska museets fria pensionsstiftelse 123 921: 30

Eget kapital 4 581 389: 35

Vinst- och förlustkonto

Balanserad vinst	4 604: 59	:
Årets vinst	3 026: 29	7 630: 88
		<u>Kronor 11 338 228: 97</u>

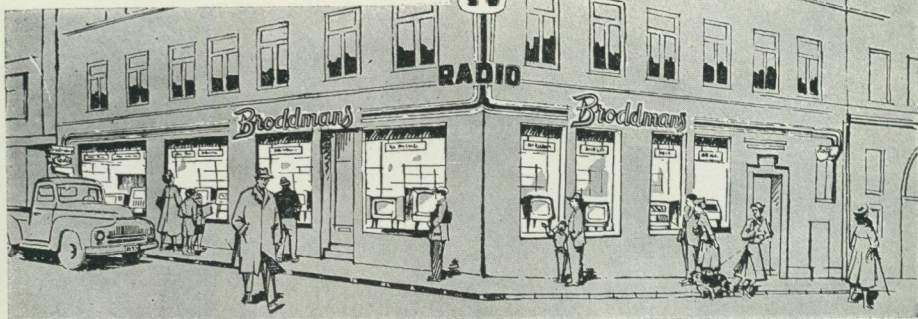
Nordiska museets fondförvaltning

Balansräkning den 31 december 1957

Tillgångar

Värdepapper enl. bil. 1	2 563 538: 15
Investering i byggnader å Skansen	968 000:—
Banker	263 020: 63
Upplupna fondräntor enl. reskontra	16 167: 03
Fordran på Nordiska museets kassaförvaltning	150 284: 99
	<u>Kronor 3 961 010: 80</u>

Se våra 8 skyltfönster

Stockholms största RADIO och TV-expo

★ *Välj ut Er TV bos*

Broddman's

STORGATAN 4

(hörnet Artillerigatan)

★ *Specialaffär för
grammofonskivor*

STORGATAN 10

Dans, klassiskt, språkkurser i lager.
Leverantör till landets skolor m. fl.

★ *Vår Fotoavdelning*

STORGATAN 12

är leverantör till Nordiska Museet
och Skansen m. fl.

Tjänstemannarabatt erhålles vid legitimation

Direktör George Broddman

föreslår Er att ta ett samtal med de fackkunniga medhjälparna Nils Norén, Sven Liljenfeldt, Åke Lundin och Broddman Junior som beredvilligt står till Er tjänst med råd och förslag med en bra TV.

Låt oss visa Er en bra apparat i sin rätta miljö – i Ert hem.

Ring växel **630·830**

Skulder

Fondkapital

Fonder enl. bil. 2	3 961 010: 80
	Kronor 3 961 010: 80

Vinst- och förlusträkning för 1957

Inkomster

Inträdesavgifter	2 287 350: 67
Årskort och årsbok	392 112: 90
Statliga och kommunala anslag	638 050: —
Fondräntor	173 952: 79
Inkomstarronden och -hyror	396 733: 14
Vetenskaplig verksamhet	64 634: 07
Förlags- och undervisningsverksamhet	169 744: 01
Inkomstbringande företag på Skansen och Julita	2 021 218: —
Utnyttjade donationer och reserverade medel	9 970: 25
Övriga inkomster	49 170: 47
	Kronor 6 202 936: 30

Utgifter

Löner, pensioner, understöd och sjukomkostnader	2 832 031: 26
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	52 101: 97
Vetenskaplig verksamhet	260 479: 44
Förlags- och undervisningsverksamhet	136 536: 31
Annonser och reklam	107 723: 84
Attraktioner och utställningar	289 623: 39
Underhåll av byggnader samt inredningsarbeten	333 890: 25
Inköp och underhåll av inventarier	40 365: 92
Djurföda	167 019: 01
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner	103 893: 88
Utgiftsarronden och -hyror	28 048: 70
Ränteutgifter	43 889: 91
Försäkringspremier	48 434: 06
Gas, elektricitet, vatten och värme	212 046: 90
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning ..	304 284: 17
Diverse driftskostnader för inkomstbringande företag på Skansen och Julita	695 654: 87
Övriga driftskostnader	270 842: 45
Avskrivning å byggnader och anläggningar	185 483: 58
Reserverat för reparation av Cirkusbyggnaden	53 000: —
Till fonderna överförd andel av fondräntorna	34 560: 10
Årets överskott	3 026: 29
	Kronor 6 202 936: 30

*Ombyggnaden av Skansenteatern
utfördes av*

AB VÄGFÖRBÄTTRINGAR

STOCKHOLM · LUND · KARLSTAD · UMEÅ

STYRELSEBERÄTTELSE

Under året emottagna samt i ovanstående balans- och vinst- och förlusträkning redovisade gåvomedel uppgår till kr 34 747:65 enl. nedanstående:

Ändamål	Belopp	Utnyttjat under året	Överfört till 1958
Acta Lapponica	15 000:—	—:—	15 000:—
Hantverkskvarteret på Skansen ..	3 000:—	3 000:—	—:—
Svindersvik	500:—	500:—	—:—
Ej angivna ändamål	16 247:65	—:—	16 247:65
	<u>Kronor</u>	<u>34 747:65</u>	<u>31 247:65</u>

Stockholm den 25 mars 1958

JOHAN NORDENFALK

OLLE ENKVIST

ÅKE SETTERWALL

E. WETTER

GÖSTA BERG

INGVAR ANDERSSON

ÅKE WIBERG

Ovanstående balansräkning och vinst- och förlusträkning överensstämma med Nordiska museets räkenskaper, vilka granskats på sätt som anges i revisionsberättelsen av den 13 juni 1958.

B. KARLGREN

SVEN HAGSTRÖM

EDVIN WIDE

NORRKÖPINGS TIDNINGARS AKTIEBOLAG

*Utgivare av Norrköpings Tidningar,
och Östergötlands Dagblad*

**Vårt verksamhetsområde ompänner
BOKTRYCK – OFFSET – TIDNINGSTRYCK**

tvätta
med
pekfingret!

Slå 252500 till

Nockeby Tvätten

det bästa "tvättmedlet" för såväl vit- som kemtvätt

Fondförvaltningens värdepapper den 31 december 1957

Obligationer	Nom.	Bokf.	Nom.	Bokf.
3 0/0			20 000:—	15 665:—
3,5 0/0			439 000:—	435 577:50
4,5 0/0			773:—	123:71
6 0/0			1 837:—	1 469:44
<i>Förlagsbevis</i>				
3,5 0/0	50 000:—	49 750:—		
4 0/0	628 000:—	622 040:—		
4,5 0/0	5 000:—	5 000:—		
5,5 0/0	21 000:—	20 860:—		
6 0/0	11 000:—	12 705:—	715 000:—	710 355:—
<i>Inteckningslån</i>				
4 0/0	65 000:—	65 000:—		
4,5 0/0	45 000:—	45 000:—		
5,5 0/0	220 000:—	220 000:—		
5,75 0/0	300 000:—	300 000:—		
7,43 0/0	35 000:—	35 000:—	665 000:—	665 000:—
<i>Reverslån</i>			50 000:—	50 000:—
<i>Aktier</i>			379 110:—	685 347:50
			Kronor 2 270 720:—	2 563 538:15

Bokfört värde den 31/12 1957 å inneliggande obligationer, förlagsbevis och aktier efter avdrag av värderingsreserv uppgår till kr 1 758 726:84.

Deklarationsvärdet samma dag kr 1 791 218:—

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokf. belopp
Hos Stockholms stads fondförvaltning		
För allmänna fondförvaltningen	1 531 610:—	1 730 760:50
Avkastningen utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kr 150 000:—		
Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	8 400:—	19 109:—
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	340 500:—	373 074:50
„ J. M. Dahlqvists donation	67 110:—	60 628:15
Hos Svenska Handelsbanken		
För J. Bäckströms familjefond	200 000:—	200 000:—
Hos Sundsvalls Enskilda Bank		
För A. G. Jansons fond	72 600:—	129 961:—
I eget förvar		
För Allmänna fondförvaltningen	50 500:—	50 005:—
	Kronor 2 270 720:—	2 563 538:15

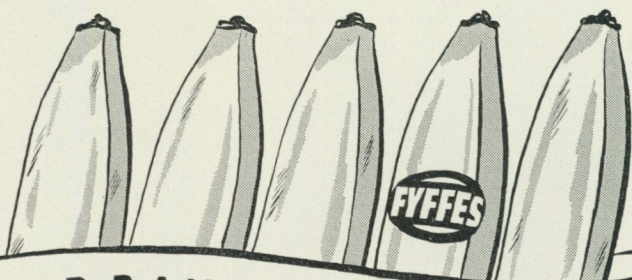
VÅRT MÄRKE — KVALITETSMÄRKET

för { boktryck
litografiskt offsettryck
ståltryck

IVAR HÄGGSTRÖMS BOKTRYCKERI AB

Gamla Brogatan 26, Stockholm

Telefon 229970

A: B. BANAN-KOMPANIET
50 år 1909-1959

Nordiska museets fonder den 31 december 1957

Allmänna fonden	102 522: 47
Pensionsfond för tjänstemän	363 651: 30
Herman Fritiof Antells fond	100 000: —
H. Lichtensteins fond	3 556: 60
Carl och Sophie Lundströms fond	10 000: —
Artur Hazelius monumentsfond	44 175: 70
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	7 934: 80
Johan August Hazelius fond	100 000: —
Gunnar Hazelius fond	7 943: 10
Sundbornsprostens donation	30 794: 98
Henrik Krooks fond	21 401: 30
Bobergska fonden	82 697: 33
Peter och Malin Beijers fond	25 800: —
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	737 957: 22
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	252 636: 42
Hilmer Åbergs fond	40 640: 90
Oscar Hirschs fond	25 000: —
Fritz Ottergrens fond	25 954: 63
Artur Hazeliusfonden	64 635: 52
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30 000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50 000: —
Ebba Lindaus fond	20 000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	369 540: —
Museibyggnadens underhållsfond	200 000: —
Östgötagårdens fond	10 720: 55
Grillska förnyelsefonden	6 517: 71
Hilda Kumliens fond	23 780: 61
Professorkan Thérèse Kjellbergs minnesfond	70 073: 13
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	203 128: 86
Fonden "Kyrka och kultur"	31 396: 80
O. Gröndahls donationsmedel	7 240: —
Walter Fewrells svenska fond	6 445: 10
Alexander och Sigrid Skånbergs fond	431 479: 52
Byggmästare A. G. Jansons fond	104 518: 95
Constance Anderssons fond	50 000: —
Grosshandlare Teodor Ericssons fond	50 000: —
Apotekare Ivar Röings fond	40 000: —
Jenny Maria Dahlqvists donation	119 056: 19
Fondförvaltningens regleringskonto	89 811: 31
	<hr/>
	Kronor 3 961 010: 80

S: T ERIKS

THREE TOWN^S EXPORTÖL

Säg **TT**
kort och gott!

STOCKHOLMS
BRYGGERIER

Dominera

Koncentrera

Repetera

Annonsering
Affischering
Trycksaker
Sales promotion
Public relations

AB SVENSKA TELEGRAMBYRÅN

Stockholm
Göteborg
Malmö
Hälsingborg

*Uppsättning av kakelugnar (även antika)
öppna spisar, isolering, plattsättning*
JOHN ERICSSONS PLATTSÄTTNING AB
NORR MÄLARSTRAND 74 • TEL. 52 02 20

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1957

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1957 få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1957 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond.

Räkenskaperna för Nordiska museets pensionsstiftelse ha granskats utan anmärkning.

De i nämndens berättelse av den 25 mars i år lämnade och av oss påtecknade uppgifterna om tillgångar och skulder samt inkomster och utgifter överensstämma med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 13 juni 1958

B. KARLGREN

SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie
och Antikvitets Akademien

EDVIN WIDE

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige

Strömning } näringsrik
billig
dagsfärsk

all slags fisk PARTIFISKHALLEN
Vintervägen 19-21

Stockholms Läns Fiskförsäljningsförening u. p. a.
TEL. växel 23 12 50 STOCKHOLM

Vår specialité:

LAX • FÅGEL • VILT

EGNA RÖKERIER

NILS FRIDELL

ÖSTGÖTAGATAN 37

Tel. 423917 - STOCKHOLM - Tel. 423918

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

FRIHAMNSVÄGEN 1, STOCKHOLM 5

Plåt, Smide, Metall- & Mekanisk Verkstad

Växel: 623652
624785, 627281

Spec. **STÄLLVERK** och **TRANSFORMATOR-**
KIOSKER, GRAFISKA MASKINER
ROTERTANDE LJUSREKLAMER
INDUSTRIMONTERINGAR

Förteckning över personer och institutioner som 1957—1958 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen

*Gåvor till Nordiska museets arkiv*¹

Ahlefeldt-Bille, G., Fjellebro, Danmark; Andersson, A; Andersson, Elsa; Armfelts, Jozefa, dödsbo, Odensvi; Bäckström, A., Lidingö; Berg, G.; Bergström, Ragnhild; Bonde, Brita, Gimmersta; Borg, A., Linköping; Carlhammar, Margit och Dagny; Claréus, Märta; Dagens Nyheter; Dahlin, Inga, Hälsingborg; Ekberg, O.; Ekblom, L.-E., Enskede; Ekengren, G., Bromma; Fredholm, B., Jönköping; Guldsmeds AB; Harling, A., Åkersberga; Hernmarck, C.; Hertzman, Maria; Hofrén, M., Kalmar; Hogner-Björkman, Elsa; Holmblad, K., Ånge; Janse, Märta, Djurholm; Järnvägsmuseum; H. M. Konungens bibliotek; Kritschewsky, J.; Kungliga Biblioteket; Lagergrens, Maria och Alberta, dödsbo; Lilliehöök, G. W:son; Linday, M.; Lindblad, E.; Ling, Estrid; Ljung, S.; Lundgren, Maj; Nationalmuseum; Norberg, Ulla, Bromma; Noréns, P., dödsbo; Nägling, B.; Petersen, H., Düsseldorf-Kaiserwerth, Tyskland; Rapp, B.; Rosin, M.; Rudberg, Birgit; Schoultz, G. von, Karlstad; Schöbloms, Lilly, dödsbo; Seitz, H.; Seligman, S.; Selling, G.; Sjöberg, Lucie, Solna; Stangenberg, Harriet; Stening, K.; Stockholms Stadsmuseum; Strandberg, P.; Ströms, J. A., dödsbo, Falun; Sundewall, Hild; Svenska Dagbladet; Svenska Turistföreningen; Svensson, R.; Sällskapet Bokvännerna; Södermanlands Hembygdsförbund; Thorman, Elisabeth, Bromma; Ulfsparre, Hedvig, Kungsgården; Uppmarck, E.; Wählstedt, Mary, Floda; Värmlands Museum; Åkerhielm, Elsa.

*Gåvor till Naturhistoriska avdelningen*¹

O. Andersén, Åby; R. Andersson, Karlstad; S. Arborén; Ingrid Bendz, Djurholm; Benny Berggren; B. Borna, Lund; E. Fabricius; I. Flagerup; Sigrid Flygel; S. Franzén; T. Glemmefors; Vivi Hammar; C. Hassellvall; Fru Hedenfalk, Östersund; H. Hirling; Ingegärd Hultqvist; L. Ingeman, Sollentuna; A. Lind; W. Lindström; Tyra Lundgren; J. Lundqvist; Pia Molér; R. Myrman, Norrviken; L. Nordvall, Stocksund; H. Norling, Södertälje; B. Olin; G. Olsson; B. Oskarsson; Herr Plantin, Ludvika; Fru Pålsson; Gun Rignell; Christina Risberg; U. Romberg; G. Rosenkvist; Märta Rydh; J. Snellman; L.-G. Sterner;

¹ Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges. Förteckningen omfattar tiden 1 november 1957—31 oktober 1958 och avser gåvor såväl till föremålssamlingarna som till arkiv och bibliotek.

ERICSSON & KÖHLERS NYA AB

BIBLIOTEKSGATAN 9
(vid Stureplan)

TELEFON: 1119 56, 1119 57

En kvalitetsfirma för

KÖTT-, FLÄSK- och CHARKUTERIVAROR

AB Hj. Westerlunds Eftr.
STOCKHOLM

ZETTERLUND & THELANDERS
BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

SKEPPSBRON 40, STOCKHOLM C
TELEFON 23 11 80 (VÄXEL)

Gärd Strandberg; B. Sundberg; P.-A. Sundin, Sollentuna; Furir Sundkvist; B. Svedinger; O. Thorsell, Norrköping; Signe Valentin; Zoologiska trädgården, Frankfurt am Main; K. Öhrling; Kristina Östling.

Gåvor till Allmoge- och Högreständssavdelningarna

- Arkitekt Carl-Axel Acking, Stockholm
Fru Gun Adler, Stockholm
- Kammarrättsrådet Gunnar Afzelius, Stockholm
- Optiker Otto Ahlström, Stockholm
Rustmästare Josef Alms dödsbo, Stockholm
Fru Agneta Almberg, Stockholm
Doktorinnan Gerda Almquists dödsbo, Stockholm
Fru Gunnel Aminoff, Stockholm
Landsantikvarie J. E. Anderbjörk, Växjö
Herr Nils Andersson, Stockholm
Friherre Gustaf Armfelt, Odensvi
- Friherrinnan Jozefa Armfelts dödsbo, Odensvi
- Banktjänsteman Birger Axelson, Stockholm
Ambassadör Ragnvald Bagge, Teheran
- Förste intendenten Bengt Bengtsson, Lidingö
Fil. dr Gösta Berg, Stockholm
- Fil. stud. Jonas Berg, Stockholm
Herr Percy Berggren, Stockholm
Hovkamrer Arvid Berghman, Djursholm
- modellmöbler ritade av givaren, bord, 2 stolar, 2 skåp
holländsk damastservett från 1600-talet, 3 drällservetter, 2 örngott med virkad spets, konfirmationsklänning
buren av Ingrid Upmark 1921
stop av furu, borste märkt 1874, tandborste av silver märkt 1874, 2 hänglås av järn, delsbodräkt buren av givaren på 1890-talet, 2 damhattar ca 1830 respektive 1910
2 bilglasögon
glasögon i skinnklätt fodral
- fiskkittel av koppar
spiegel som tillhört Carl Jonas Love Almquist
linnedamastservett daterad 1731
2 gravyrer i empireramar
- kälke
testamentarisk gåva, se uppsats sid. 131
mekanisk leksak, cyklist, klänning för liten flicka, turnyr, släkttavla, en samling dräkter och dräktdelar, postväska, leksaker m. m.
2 oljetryck i ram
- attachéuniform buren av givaren 1933—1952
trycktyp med Ave Maria
- saltkar som tillhört Artur Hazelius, smörställ, ordenstecken, ordförandetecken i förbundet Brage vid Örebro läroverk, urkedja i hårbete, kista med "läddika"
6 slipsar
balansvåg, litermått av trä
11 kortlekar

Arsenalsgatan 8 · Stockholm 7

Haldins Åkeri & Renhållningsverk

Utför transporter och gårdsrenhållning
samt levererar grus och sand m. m.

**Entreprenör
för Skansen**

Införda offert Tel. 46 05 33

VIKTOR PETERSSONS RÖRLEDNINGSFIRMA

Utför: gas-, vatten-, avlopps- och värmeledningar

Stjärngatan 4 · Tel. 310437, efter kontorstid 370706

Herr Georg Bergman, Stockholm
Arkitekt Hans Beskow, Danderyd
Fru Margareta Bjuke, Stockholm

Författarinnan Amalia Björk, Köinge

Fröken Anna Bodin, Stockholm

Förste postkontrollören Axel Borgs
dödsbo, Linköping

Fröken Mary Borg, Eksjö
Fru Ulla Breitholz, Stockholm

Fru Elin Brolin, Stockholm
Herr Karl Axel och fröken Astrid
Broman, Stockholm
Fröken Berta Broman, Stockholm

Kapten Lars V. Brännström, Ålbergagård

Bröderna Ivarsson AB, Osby
Fru Jane Bäcklin-Svedberg, Solna
Direktör Gerhard Carenius, Uppsala
Fröken Dagny Carlhammar,
Stockholm

Fröknarna Margit och Dagny Carlhammar, Stockholm

Herr C. A. Carlsson, Gällivare
Fröken Elin Carlson, Stockholm

Fröknarna V. och N. Cedergren,
Stockholm

Fru Märta Claréus, Stockholm
N. V. Centrale Matschappij,
Amsterdam

Fru Elsa Curman, Stockholm

Fröken Emmy Dahlgren, Stockholm

Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund, Falun

tygprover från 1838 och 1844

Karl-Johanssoffa
klänning, väska med korsstygnbroderi,
ridicule, dopmössa, solfjäder
brudbukethållare, nystetui, armring,
skrapnosspel
kläde av bomull med tryckt mönster
daterat 1833

pryl av ben och stål, knapphålsjärn,
2 nålhus av ben, nålhus av trä, 2 speglar,
2 prydnadsplåtar, 6 matskedar,
spottkopp i form av sköldpadda
mässingsknapp med vapen i relief
möbelklädsel till tre stolar, 2 längder
sidendamast från Almgrens siden-
väveri hörande till salongsmöbeln på
Svindervik
rya från Finland
sängkammarmöbel

solliv för dam av marinblå bomullstrikå
2 silverborstar

33 leksaker av märket BRIO
3 dukar, brudstrumpor
färgvals till Officina Typographica
morgonrock av bomull buren av fru
Amelie Hellström

2 prydnadsflaskor av glas, under-
kläder från 1800-talets slut

2 turistmärken från Gällivare
peignoir från 1830-talet med broderier
och vadstenaspetsar, sidenkudde
från 1800-talets senare del

dörrlås med ornament och skyltar av
mässing gjort 1765 av Jonas Wickbom,
miniätyrskåp från 1700-talets
början

örngott, rund ostduk
sockertopp

en luft gardiner sydd 1916 efter mönster
från Thyra Grafströms ateljé
silhuettbild i förgylld ram, föreställande
teceremoni i trädgård vid 1800-talets
början

2 oljemålningar, 2 gouacher, turist-souvenirer

J dag och varje dag sedan 1888 tar man över
hela världen fler bilder med Kodak film och
kameror än med någon annan fotoutrustning.

Kodak – ett varumärke sedan 1888

DE-HÅS PARTIFÖRSÄLJNING

Maria Prästgårdsgata 15 – Tel. 41 5311, 43 0135

KÖTT, CHARKUTERIER OCH KONSERVER

AB Olof Nyberg

RENSGATAN 14

TEL. 3408 30

Byggnads- och inredningsglas

Speglar och sliperi

Allt i plast

ELDIN & CO

Norr Mälarstrand 84
Tel. 54 4515, STOCKHOLM

Kontorsmaterial & Trycksaker

Specialavd.: PLASTPÄRMAR
FICKOR OCH REGISTER I PLAST

SLOTTSSenap

Kungligt gott

på Skansenrestaurangernas bord

- Fil. kand. Sofia Danielsson, Uppsala
 De Blindas Förening, Stockholm
- Frau Astrid Dibbelt, Stralsund
 Doktor Paul Dick, Dragör, Danmark
- Rektor Elisabet Dillner, Uppsala
 Fru Signe Dilot, Bromma
- Fröken Agnes Edholm, Stockholm
 Herr Lars-Erik Ekblom, Enskede
- Bankdirektör Carl Ekman, Stockholm
 (se Föreningen 1872 års män)
 Fru Brita Enderlein, Malmö
- Professor Sigurd Erixon, Vällingby
- Fru Diamantine Fallenius, Hällefors
- Fru Susie Fjällbäck, Stockholm
 Fröken Sonia Flodman, Stockholm
- Fröknarna Astrid och Marianne Flory,
 Stockholm
 Korgmakare Algot Franzon,
 Stockholm
 Fru Märta Fröding, Stockholm
- Föreningen 1872 års män, genom
 bankdirektör Carl Ekman, Stockholm
- Fru Elisabeth Gosselman, Strängnäs
 Gotlands Fornsal, Visby
 Grafiska Yrkeskolorna i Stockholm,
 genom rektor Fredric Bagge,
 Stockholm
 Fru Elin Grandin, Stockholm
 Fru Elisabeth Grey, Stockholm
 Kommendörkapten Edward Hamilton,
 Lidingö
- långbyxor av marinblå ylletrikå för
 dam
 korgmakeriverktyg — handhyvel för
 skenor, böj järn, smalare, bankjärn,
 frim, 2 klyvare, tavla från utställ-
 ningen i Philadelphia 1876
 kakform av lergods
 tygprov, dubbelväv till sängomhänge
 från omkring 1740
 2 diflaskor av glas av rysk modell
 damastvävd skyddsmatta av linne,
 sedermera använd som kökshandduk
 barnbyxor från ca 1910
 ett antal föremål som tillhört
 Gustaf Fröding
 välkomma av silver
- 2 tenntallrikar med släkten Grills
 vapen
 kista från romerska campagnan, 2 doc-
 kor, lerkrus, klave, 3 sländor, 2 lin-
 fästen, ornament av järn från Italien,
 2 ljusstakar, vaxhand och ett par trä-
 skor från Spanien, ullfäste från Grek-
 land, ett par balskor för herre, kakel
 från Traneberg
 vadderad kjol och 2 liv från 1700-
 talets senare del
 klänning av vit mönstrad linong
 en samling klänningar, skor och herr-
 västar, silkesstrumpor, skospännen
 dockskåpsmöblemang
- putskniv för korgmakeriarbete
- ring av guld, enligt uppgift August
 Strindbergs föräldrars trolovningsring
 välkomna av silver tillverkad av
 Georg Jensen och skänkt till
 föreningen 1922
 brudstrumpeband från 1818
 turistsouvenirer
 bokbindarpress
- 2 vita blusar från 1900-talets början
 mjölpåse av skinn från Jämtland
 sidenskärp buret av givaren som baby

Fataburen bör bindas!

Vi har tryckt denna årsskrift och kan även leverera pärmar till densamma à Kr. 2:75 (exkl. porto).
Vi har pärmar till samtliga årgångar fr. o. m. år 1931.

Rekvirera pärmar och lämna inbindningen till Er egen bokbindare!

TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE

S:t Eriksgatan 33 - Stockholm K - Tel. 52 02 45

NORDSTRÖM & SON A.-B.

Firman grundad 1874

Kontor & lagerexp.:
Brahegatan 4
Tel. 67 06 35 (växel)

Butik:
Sibyllegatan 16
Direkt linje: 62 67 60

Stor sortering av:

**Skinn & Lädervaror - Pjäxor Tofflor Galoscher
Portföljer Plånböcker Portmonnäer
Handskar Livremmar**

IVAN HEDENBY

Klaratorget, Stockholm
Kontor: Folkskoleg. 22^{IV}
Tel. 68 68 73

*Grönsaker och
rotfrukter i parti*

*Skansens restauranter
begagna alltid*

*Tårt- och Fatpapper
från*

**SVENSK PAPPERS
MANUFAKTUR A.-B.**
Sundbyberg Tel. Sthlm 28 17 83

AB FEYCHTINGS JÄRNHANDEL

Specialité: ESKILSTUNASMIDEN

Drottninggatan 16 Tel. 10 04 83, 20 46 70

- Fru Karin Hammarberg, Stockholm
Fru Birgit Hanes, Stockholm
- Fru Gina Hazelius, Stockholm
- Fru Gunnel Hazelius-Berg, Stockholm
- Advokat Birger Hedberg, Stockholm
Arrendatorerna Bengt och Helge
Helgösta, Frösunda
Fil. dr Brynolf Hellner, Solna
- Fru Amelie Hellströms dödsbo,
Bromma
- Arkivarien Gunnar Hellström, Sigtuna
Fil. dr Ingegerd Henschen-Ingvar,
Stockholm
Friherrinnan Gunhild Hermelin,
Veckholm
Fröken Maria Hertzman, Stockholm,
testamentarisk gåva
- Fru Ellen Hogner-Björkman,
Stockholm
- Fröknarna Elisabeth och Ellen Holm-
quist, Stockholm
- Hovmarskalkämbetet, Stockholm
- 3 gröna ylledukar
3 paket Fredriksdahls fukt fria
säkerhetständstickor
skärbräde av glaserat lergods, 9 te-
servetter av vit linnedamast, klädes-
borste, 2 serveringsmössor
fickspegel, drällservett som tillhört
prosten Anders Jakob Broman, knop-
rep till scoutdräkt, stövletter från
1955, herrstrumpor från 1920-talet,
jeans, dampumps
- förkläde
2 lås
- bultlås från Hedesunda socken, Gäst-
rikland, väderflöjel från Stockholm
daterad 1775
en samling föremål bestående av pry-
dnadsaker, köksredskap, piedestal,
matta, textilier och kläder
kängor tillverkade omkring 1905
sockerskrin med kniv
- gardinprov
- 2 byråar av alm, sybord av björk,
halvront bord av mahogny, bord av
ek, sekretär och 2 fåtöljer i vitt och
guld, kryddskåp, spegel, schatull av
mahogny, diverse husgeråd och pry-
dnadsföremål, bordssilver och smycken
201 föremål — smycken, leksaker,
sällskapsspel, textilier, servisföremål,
husgeråd — företrädesvis från 1800-
talets senare hälft och 1900-talets
början
klänning av sidenbrokad från 1700-
talets mitt, jacka för dam från om-
kring 1800, gustavianskt kjolbroderi,
sengustavianskt sidentäcke, sidentäcke
från 1800-talets förra del, knypplad
spetschal, brudgumsväst från 1845,
broderade hängslen, broderad söm-
nadshållare, hattnålar, brosch, arm-
band, knapp av förgyllt silver, brode-
rad linneduk från 1600-talet
vagn för ved till spisar och kakel-
ugnar i Stockholms slott

Fru Annie Huselius, Stockholm,
testamentarisk gåva

Kungliga Husgerådskammaren,
Stockholm

Fru Elin Håkanson, Katrineholm
Fröken Clotilde von Höpken,
Stockholm

Inrikesmissionen, Stocksund
Fröken Alma Jacobsons dödsbo,
Stockholm

Ateljé Jaeger, Stockholm
Fröken Hilma Jansson, Stockholm

Antikvitetshandlare Henning Johans-
sons dödsbo, Hånger
Generalkonsulinnan Margaret Ax:son
Johnson, Stockholm
Folkskollärare Olof Karlsson, Ånäset
Fru Helene Kinch, Stockholm

Fru Juno Kinnander, Stockholm
Fru Kreuger, Stockholm
Överstelöjtnant och fru Joachim
Kruse, Stockholm
Fröken Margareta Kullberg, Lidingö

Köpings Mekaniska Verkstad, Köping

Fru Alberta Lagergrens dödsbo,
Stockholm
Kapten Georg Lagerholm, Stockholm

Förste intendent Marshall Lagerquist,
Lidingö

Amanuens Lars O. Lagerqvist,
Stockholm

Fröknarna Margit och Sigrid Lamm,
Stockholm

glaspokal från Kungsholms glasbruk
med Fredrik I:s monogram, kaffe-
servis av porslin i blått och guld som
skall ha tillhört Madame de Staël
en samling textilprover

barnkofta från 1895, vita halsdukar
diverse inredningstextilier och hus-
geråd, barnkläder, oljemålning
(stamträd)
diverse klädespersedlar
en samling textilier, vävböcker, tyg-
prover, fotografier och arkivalier
från Johanna Brunssons Vävskola
fotografiporträtt i ram
kraggåse för herre, förkläde från
1850-talet
golvrur

skinnkjol, skinntröja

tavla
tålmodsslek använd av givarinnans
barn

2 par damhandskar av skinn
resenotställ av trä
servett i linnedamast med krönt
spegelmonogram
hästräcke, 2 kotiljongskäppar, kotil-
jongsmärken, poesialbum, småaskar i
papp, souvenirportmonnä, almanackor,
servethållare, livstykke från Rättvik,
dyna med filetbroderi, pappask med
kung Leopolds och drottning Astrids
porträtt

3 slädar, landå, droska, gigg, seldom,
kuskutrustning

kappa från 1910-talet, begravnings-
karameller, 2 souvenirdockor
docka från 1900 som tillhört fru
Lizzie Lagerholm
köksstol

klänning från 1800-talet som tillhört
givarens farmor, fru Carolina Fredrika
Lagerqvist, f. Engelhardt
inredningsföremål, husgeråd,
österåkersdräkt

Fröken Margareta Landgren,
Stockholm
Landskrona museum, Landskrona
Doktorinnan Tyra Langes dödsbo,
Leksand
Fröken Anna Lewin, Bromma

Herr Anders Lindberg, Leksand

Fru Elsa Lindberg, Stockholm
Fröken Märta Lindberg, Solna
Fru Birgitta Lindquist, Stockholm
Fröken Ellen Lindström, Stockholm
Fröken Gulli Lindströms dödsbo,
Stockholm
Doktorinnan Estrid Ling, Stockholm

Fröken Lillie Littche, Stockholm

Bibliotekarie Maj Lundgren,
Stockholm
Fru Maja Brita Lundgren, Glumslöv
Fru Malin Lundwalls dödsbo,
Stockholm
Herr Fredrik Löfgren, Hedemora

Kamrer Gunnar Malmberg,
Stockholm

Mariebergsskogen, Karlstad
Silversmeden G. H. Markenius,
Stockholm

Fru Rolf Maechel, Karlstad
Advokat Ernst Nathorst-Böös, Jr,
Stockholm
Ingenjör Erik B. Nestius, Stockholm
Ingenjör C. A. Nilsson, AB Malmö
Strumpfabrik, Malmö
Doktor Hjördis Nilsson, Stockholm
Fröken Kerstin Nilsson, Stockholm
Civilingenjör Nils Nordenborg,
Avesta

fickur av silver av J. Fr. Salén,
Stockholm
turistsouvenir
snörliv

bok- eller notstöd, ett stycke av en
gobelin, korg av nysilver, pennskaft,
virknål, ripsband, garnering till
klänning, fotografialbum
2 arbetsmössor, sportmössa, snickar-
förkläde, arbetsbyxor
toalettservis av pressglas i 8 delar
stärkskjorta med vitbroderi
2 äkdynor i dukagång och rosengång
2 skjortbröst broderade på 1860-talet
golvur i svart och guld

sydd tavla "Temple de Jupiter", mäs-
singsdosa, duk med kungliga familjen,
väggklocka för dockskåp, gåspenna,
4 sigillstampar
3 broderade skrivbordsmattor från
1890-talet
sjöskumspipa med ebenholtsskaft

dubbelnockad rya märkt CRS
2 vaser med konstgjorda blomster-
buketter
2 åderjärn, 8 kopphorn med tillhörande
påse
piano från omkring 1882 tillverkat
av Johan Olof Söderström,
Stockholm

turistsouvenir
plåtsax, s. k. stocksax

porträttmålning från 1907
tobaksburk av plåt för "Extra fin
grofskuren Virginia"
mjölsikt med tagelbotten
4 par nylonstrumpor av AB Malmö
Strumpfabriks aktuella tillverkning
gardinluft från Thora Kulle, Lund
duk, 2 servetter av damast
allmogeföremål ur framlidne härads-
skrivare H. Nordenborgs samling

Hovrättsrådet friherre J. Nordenfalk,
Stockholm

Nordiska Kompaniet, Stockholm
Nordiska museets Vänner, Stockholm

Tunnbindarmästare Paul Noréns
dödsbo, Stockholm
Fru Elisabeth Nystroem, Stockholm

Fröken Betty Olsson, Stockholm
Korgmakarmästare E. W. Ottosson,
Stockholm
Fru Mona Palmé, Stockholm
Friherre Carl Palmqvist, Stockholm

Fru Gerd Petrelius, Danderyd

Hemmansägare Holger Pettersson,
Ryd
AB Plåtmanufaktur, Malmö

Bergsingenjör Knut R. von Post,
Gävle

Byråchefen Jacques Prambers
dödsbo, Stockholm
Fru Olga Raphael-Hallencreutz,
Stockholm

Disponent Bengt Rapp, Stockholm

Förste intendent Mats Rehnberg,
Stockholm

Fru Gunhild Robach, Stockholm
Direktör Harald Rosenberg,
Stockholm

Herr Per Adolf Vilh. Rosin,
Stockholm
Fru Margareta Rossipal, Solna

kammarherreuniform, liten hov-
uniform, kappa, 2 hattar och värja,
som tillhört kabinettskammarherren
friherre Johan Axel Nordenfalk
skyltdocka

säng, golvur, bokskåp, gustavianskt
bord, guerdon, 2 eldskärmar, fortuna-
spel och 4 figuriner från Edsbergs
slott, tavla i guldrum, Svindersvik 1748
samt 1 par bronskandelabrar här-
stammande från Svindersvik, se upp-
sats sid. 45, 176, 186, 188
tunnbindarverktyg från verkstaden
Birgerjarlsgatan 124, Stockholm
klänning av vitt siden från 1850-talet,
halvvanter från 1800-talets början
kudde av flossa, sydd omkring 1900
cykelkorg och mall till cykelkorg

2 vichyvattenflaskor
damskor av svart lackskinn, damskor
av guldfärgat skinn
folkdräkt buren av fru Eva Petrelius,
f. Söderström

fiskeredskap, "lan", begagnat i
Mörrumsån

förminsknings- och förstöringsapparat
använd inom litografiska yrket
minnestavla från Vikhus säteri,
Västmanland

värja tillhörande civiluniform

klänning av halvsiden från 1825—1830

glasögonfodral, handspegelram, slid-
kniv, ask, sked, gaffel

rulle toalettpapper med tomtar på,
militär muntrationsskytt av trä
"Hotel Korsdraget", slangbågar
stickad barnstubb, klänningsliv
9 fotograferade herrmodeplanscher
"Illustrations of British Costume"
1883

bord med schackbräde målat på
skivan, schackpjäser
päls och sidenklänning som tillhört
Anna Lindhagen

Friherrarna Thure-Gabriel och
Magnus Rudbeck, Edsberg

Professorskan Erik Rudberg,
Stockholm
Fröken Sigrid Rydbeck, Stockholm
Doktorinnan Anna Sandberg,
Stockholm

Fru Signhild Sandgren, Diö
Fru Olga Schönmeyrs dödsbo,
Stockholm
Stadsantikvarie Gösta Selling,
Vällingby
Fru Eva Silander, Stockholm
Fru Signe Silow, Uppsala
Fru Lucie Sjöberg, Solna

Sjöfartsmuseet i Göteborg, Göteborg
Amanuens Kerstin Sjöqvist, Stocksund
Fru Anna Christina Sköld, Ljungbyhed

Fröken Vera Sohlén, Stockholm

Sollentuna hembygdsförening,
Sollentuna
Fru Agnes Spångberg, Södertälje
Fröken Agnes Spångberg, Nacka

Amanuens Elisabet Stavenow, Lidingö
Fru Maja Steenberg, Stockholm
Professor Mårten Stenberger, Uppsala

Förste byråsekreterare S. A. J. Sten-
fors, Danderyd
Fru Beda Stenholm, Stockholm

Fru Ingrid Stigmark, Stockholm
Fru Elna Stjernström, Stockholm
Fru Elsa von Stockenström, Åkers
styckebruk

äldre skåp, 2 servetter av linnedamast,
skänkskåp från 1700-talet, kakelugns-
luckor, tennljusplåtar jämte en del
andra föremål som tillhört familjerna
Rudbeck på Edsberg
ungmorsmössa från 1854, pärlhalsband
av rosenblad
klänning från 1938
sideboardsduk komponerad av Thora
Kulle, lysduk komponerad av Thyra
Grafström
lysduk av sammet med spetskant
skrivbord från Fredrik I:s tid

rakhyvel i ask av metall

docka från 1800-talets mitt
Tomaskors från Finland, 1930-talet
sommarmappa, 2 förkläden, kudd-
fodral, hattborste, vaxtändstickor,
fodral med plån, kassabok 1902—1903,
recept mot engelska sjukan
turistsouvenirer
julgransprydnader
korg med 6 ölbuteljer, varav en med
etikett "Neumüllers starköl",
Stockholm
2 silkeskläden, långschal av silke,
kläde av vitt linne med broderier
en samling föremål från Edsbergs slott

4 synålspaket från 1800-talets mitt
tavla broderad i korssöm, petit point
och med pärlor, från 1860-talet
damskor

sammetsklänning från 1925
dansprogram som tillhört Ebba Fren-
din, signaturen "Anita" i Svenska
Dagbladet

målat skänkskåp med kärllhylla,
daterat 1845
tesked av silver av Gustaf Reinhold
Sundbom, Härnösand 1827

jacka, kjol, väst, sko för barn
2 kandelabrar av förgylld brons
tygprov från salongsmöbel på Berga
säteri

Fru Martha Strandh, Stockholm

Direktör John Strandberg, Stockholm
Med. kand. Per Strandberg och fröken
Anne-Mari Strandberg, Stockholm
Sundsvalls museum, Sundsvall
Svensk Hemslöjd, Stockholm

Svenska Sockerfabriks AB, Malmö
Fru Tullia von Sydow, Stockholm
Fröken Tyra Säfströms dödsbo,
Stockholm
Fröken Olga Söderqvist, Johanneshov

Fröken Elisabeth Thorman, Bromma
Fru Brita Une, Bromma

Fru Maja Upmark, Stockholm
Fröken Alli Wallén, Stockholm
Varvsmuseet, Karlskrona
Fröken Julie Wener, Stockholm

Fröken Margit Wetterdal, Bromma

Fru Asta Sophie Wigardt, Stockholm

Fru Ebba Wincrantz, Stockholm

Fröken Ebba Wulfcrona, Stockholm

Fru Mary Wåhlstedt, Holsåker

Friherre Göran Åkerhielm, Stockholm

Fru Anna-Kajsa Öhlin, Stockholm

Fröken Hjördis Öhrström, Stockholm
Örebro läns museum, Örebro
Fru Lil Österholm, Stockholm

Österlens museum, Simrishamn
Fru Edith Österlund-Svensson,
Hillerstorp
Fru Birgitta Överby, Stockholm

schal, troligen från 1865—1870 som
tillhört Hökens Karin Jonsdotter,
Långhed, Alfta socken, Hälsingland
barnstövlar

diverse leksaker, barnkläder och
textilier

turistsouvenirer

852 vävprover från perioden
1899—1934

3 sockertoppar

hårklädsel i vitbroderi från 1860-talet

2 träskålar daterade 1836 respektive
1846

2 akvareller föreställande "Teknolog-
kaféet Petissan", signerade av
Aug. Olsson

servett i linnedamast, tygprover
uppläggningsfat för sparris,
Gustavsberg

en samling klänningar och dräktdelar

2 korgstolar

turistsouvenirer

hemslöjdsklänning från 1914 kompo-

nerad och buren av givarinnan

sidenklänning från 1893, sidenblus

från 1900-talets början

målning från Runö 1926 av Elsa af
Kullberg

tapetprov från Ingarö, förtent mjölk-
flaska

bård i vitsömsbroderi från 1800-talets

förra del

tygtryck, kuddöverdrag, 2 par silkes-
strumpor, väska, vävnad

11 damastservetter, 2 näsdukar, pack-
lakan, tygprover, kassaböcker

klänningar, tygprover, bläckhorn

av glas

barnkolt

turistsouvenirer

jaktväska, pälskärp, pressmönster,

träskärningsverktyg

turistsouvenirer

målad skåpdörr gjord år 1818 av giva-
rens farmors far

skor

Gåvor till Nordiska museets bibliotek

Almedahl-Dalsjöfors AB, Göteborg; T. Althin; J.-E. Anderbjörk, Växjö; S. Andersson; E. Andrén, Solna.

A. Bäckström, Lidingö; J. Balys, Bloomington; O. Bannbers, Holsåker; B. Bengtsson, Lidingö; G. Berg; J. Berg; Eva Bergman; S. Bergman, Hägersten; K. Bergsland, Oslo; C.-M. Bergstrand, Göteborg; H. Beskow, Luleå; A. Biörnstad; Blomkronan gm E. Henning; Bokförlaget Svensk natur; K. A. Broman; J. Brunius; AB H. Bukowskis konsthandel; Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsbeschädigte, Bonn.

S. Carlman; G. Carlsson, Ankarsrum; Ciba-Gesellschaft, Basel; K. Curry-Lindahl.

N. Dencker, Uppsala.

Ecklesiastikdepartementet; Ekman & Co., Göteborg; E. Ericsson, Ektorp; S. Erixon, Vällingby.

Fagersta Bruks AB, Fagersta; G. Focşa, Bucureşti; Franska turistbyrån; B. I. Fredholm, Jönköping.

E. Gamby, Uppsala; N. O. Gellerstedt; Carola Goldkuhl, Lidingö; W. L. Goodman, Bristol; V. Goppers; G. Granberg, Bonn; J. Granlund; Gertrud Grenander-Nyberg; Ester Grönblad; B. Gunda, Debrecen; K. Gustav Adolfsakademien för folklivsforskning, Uppsala; Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag A/S, København.

S. M. Halbo, Oslo; B. Hallerd, Falun; Hammarö Köping, Skoghall; Helena Hanell; D. Hannerberg, Lahäll; H. P. Hansen, Herning; Gunnel Hazelius-Berg; Heilmittelwerke, Wien; R. Hemmer, Helsingfors; Hercules Powder Co., Wilmington; M. Hjerl-Hansen, Hellerup; K. Holmquist; Holmsunds hembygdskommitté, Holmsund; D. Hullström; Husqvarna vapenfabriks AB, Huskvarna; W. Hügle, Ravensburg; H. Höglund, Sundsvall.

ICA-förlaget, Västerås; ICOM, Paris; Imperial Chemical Industries Ltd, London; I. Ingers, Lund; Institut Tessin, Paris.

P. Jahier, Firenze; S. O. Jansson, Bromma; R. Jirlow, Västerås; P. Johnsson, Broby; Jordbruksdepartementet; Järfälla kommunalfullmäktige, Jakobsberg; Järlåsa hembygdsförening, Järlåsa.

Komitatet Baranyas exekutivkommitté, Pécs; Kommunikationsdepartementet; Den Kongelige Porcelainsfabrik, København; H. M. Konungens bibliotek; J. Kritschewsky; Kronobergs läns försäkringsbolag, Växjö; F. Krüger, Mendoza; Margareta Kullberg, Lidingö; Kungl. biblioteket; Kunstindustrimuseet, København; Kyrkorådet, Venjan.

Alberta och Märta Lagergrens dödsbo; M. Lagerquist, Lidingö; L. Lagerqvist; Landsforbundet for naturvern i Norge, Oslo; H. Landsverk, Skien; G. Langenfelt, Bromma; E. Lassen, København; E. Lehmann, Ankarsrum; Lettiska nationella fonden i Skandinavien; C. B. Liewendahl, Åbo; Liljevalchs konsthall; G. W:son Lilliehöök; Linde kristna missionsförsamling, Lindsberg; T. Lindgren; A. Ljung, Växjö; LKAB; M. Lundqvist; Lunds konsthall, Lund; A. Löfgren.

K. Malmsten, Solna; E. Manker; M. Mannerfelt, Särö; K. Mattisson, Malmö; G. A. Megas, Aten; P. Michelsen, København.

E. Nathorst-Böös; Nationalmuseum; The National museum of modern art, Tokyo; A. Nilsson, Jönköping; H. Nilsson; Norbergs gruffförvaltning, Kärr-

gruvan; J. Nordenfalk; Nordisk Rotogravyr; N. Nordqvist, Bromma; Norrbottens tekniska förening, Luleå; G. Näsström.

Å. Olson, Malmö; Marianne Olsson; Ordrup-Charlottenlund Bank A/S, Gentofte.

Kungl. Patent- och registreringsverkets bibliotek; B. A. Person, Lund; K. Piwocki, Warszawa; Postmuseum.

Red. av Beklädnadsfolket; Red. av Färgeriteknik, Göteborg; Red. av Globen; Red. av Jordan Runt; Red. av Lantarbetaren; Red. av Metallarbetaren; Red. av Nordisk boktryckarkonst; Red. av RLF-tidningen; Red. av Skogsindustriarbetaren; Red. av Svensk Slöjdtidning; Red. av Urnyheterna, Malmö; Red. av Vi; Red. av Vår stad; M. Rehnberg; Ø. Ribsskog, Aurskog; Rikets allmänna kartverk; Riksdagens ekonomibyrå; Riksteaterns centralstyrelse; G. Ränk, Vällingby; S. Rönnow.

U. Saalas, Helsingfors; W. Scheffler, Berlin; W. A. Schmidt, Åbo; H. Seitz; AB Separator; Stadsbiblioteket, Göteborg; Stadskollegiet, Antwerpen; Statens sjöhistoriska museum; Det Stavangerske dampskibsselskab, Stavanger; A. Steensberg, København; Stockholms högskola; Stockholms målaremästareförening; Stockholms stads auktionsverk; Stockholms stads hantverksförening; Stockholms stadsbibliotek; K. Straubergs, Bandhagen; D. Strömbäck, Uppsala; Svenska boktryckareföreningen; Svenska institutet; Svensk-franska konstgalleriet; Gerda Svensson, Rödeby; S. Svensson, Lund; Sveriges bageriidkareförening; Sveriges hantverks- och småindustriorganisation; S. Svärdström.

I. Talve, Johanneshov; K. Tekniska högskolans bibliotek; C.-H. Tillhagen, Lidingö; Tryckeri AB Thule; Margareta Tullander.

K. Uldall, Lyngby; Universitetsbiblioteket, Lund; Universitetsbiblioteket, Uppsala; Uppsala stads historiekommitté, Uppsala; Utrikesdepartementet; Utställningen "Art et travail", Charleroi; G. Utterström, Huddinge.

Verband der Vereine für Volkskunde, Stuttgart; K. G. Vilks, Brändö; S. E. Vingedal, Näsbyark; Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien; S. Wallin; O/Y Weilin & Göös A/B, Helsingfors; Margit Wetterdal, Bromma; Å. Wiberg, Kil; Inga Wintzell, Vällingby; R. Wolfram, Wien.

Örebro läns jaktvårdsförening, Örebro; Överkalix hembygdsförening, Överkalix.

NORDISKA MUSEET

visar under sommarsäsongen:

TYRESÖ SLOTT i Södertörn.

Söndagar kl. 12.00—16.30. Visningar varje hel- och halvtimme. Sista visningen kl. 16.30. Avgifter: vuxna 2 kr, barn 1 kr. Parken öppen dagligen kl. 10.00—18.00. Ingen avgift. Bussförbindelser från Ringvägen: upplysningar per tel. 91 01 78 eller 63 05 00.

SVINDERSVIK i Nacka.

Tisdagar 14.00—16.00 och kl. 18.00—20.00. Sön- och helgdagar kl. 13.00—16.00. Avgifter: vuxna 2 kr, barn och militär 1 kr. Övriga tider visningar för gruppbesök efter överenskommelse tel. 63 05 00. Bussförbindelse från Borgmästargatan till Nacka station.

JULITA GÅRD i Södermanland.

Söndagar kl. 12.00—17.30, vardagar kl. 11.30—17.30. Avgifter: vuxna 1 kr, barn 50 öre, skolbarn i grupp 15 öre per barn. Bussförbindelse från Katrineholm. Vårdshus och gästhem finnes. Beställningstelefon Julita 50.

HÄRKEBERGA KOMMINISTERGÅRD

(11 km från Enköping).

Visas efter tillsägelse hos vakten i huvudbyggnaden. Avgift 50 öre.

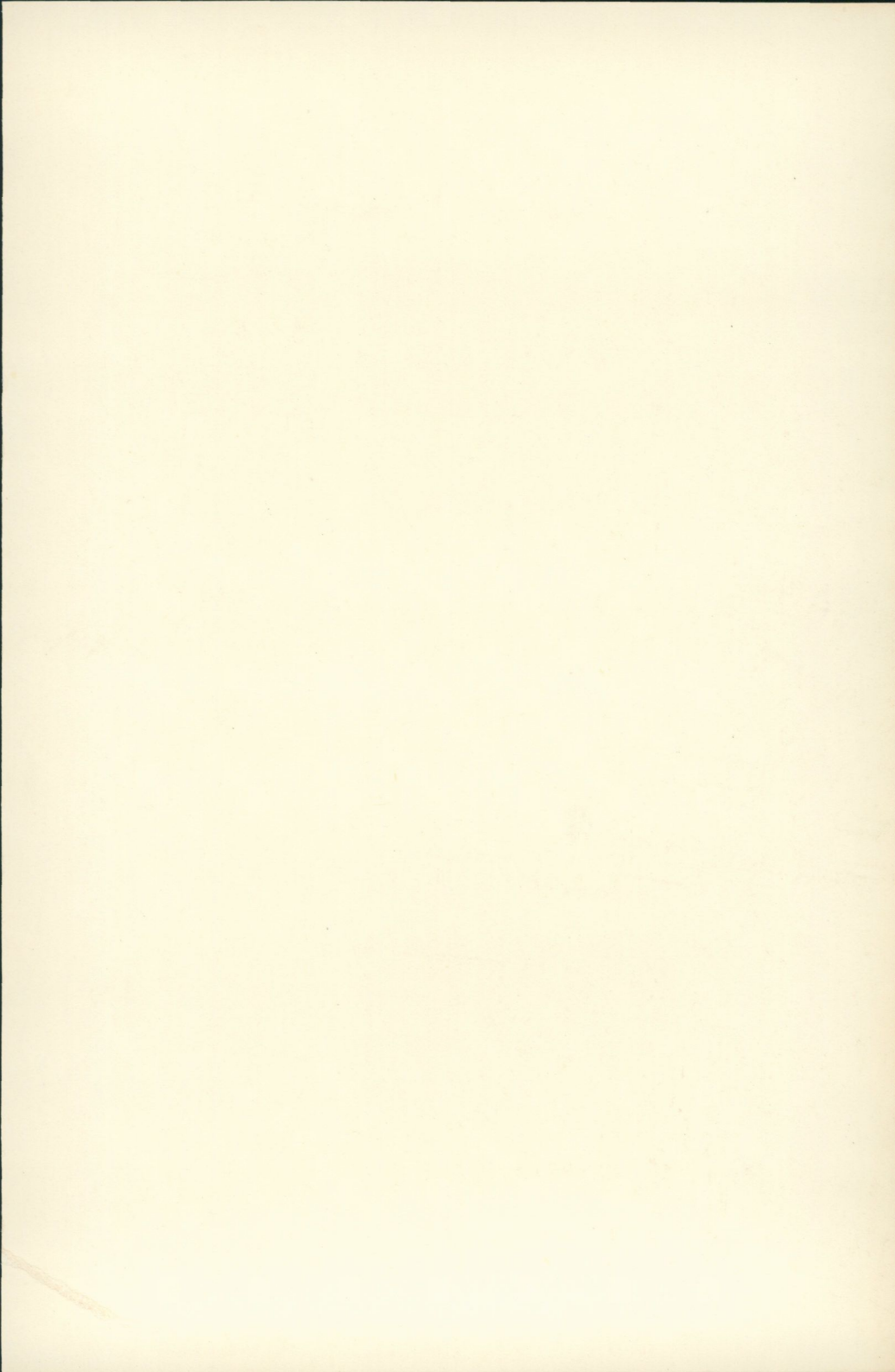
MATSGÅRDEN i Östbjörka by, Rättviks socken

(ca 10 km från Rättvik).

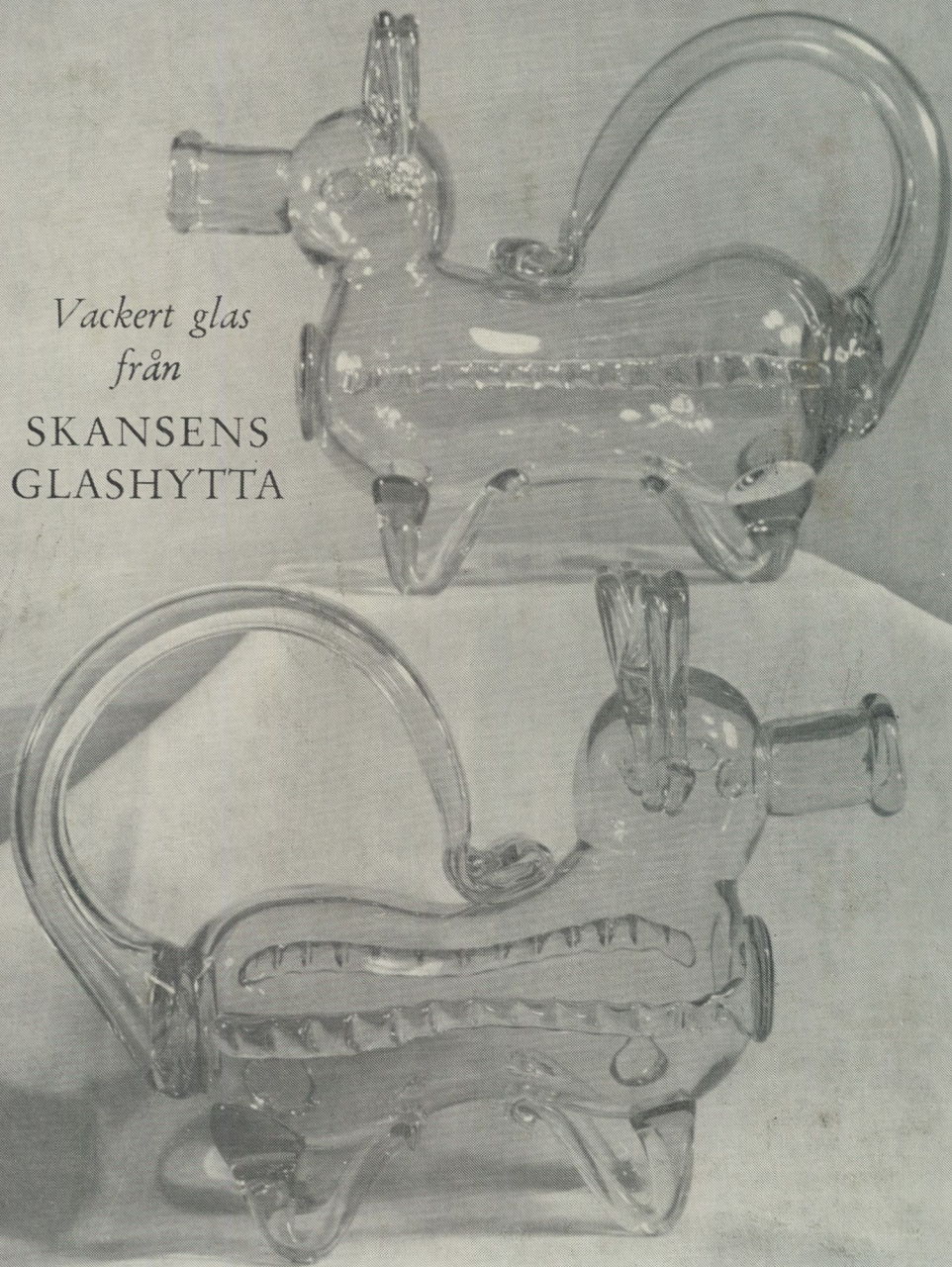
Visas efter tillsägelse i Givarsgården, Östbjörka.

I övrigt alla upplysningar per telefon 63 05 00

*Vackert glas
från*
SKANSENS
GLASHYTTA

Årskort till Nordiska museet och Skansen kostar 18 kronor,
varvid årsboken Fataburen medföljer.
Fataburen separat kostar 12 kronor.